מחשבת ישראל · ראשונים

כתבי הרמבם

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כתבי הרמבם

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ובלכתך בדרך

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כתבי-הרמבם/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

מכתב רבינו שמואל אבן תבון להרמב"ם 5
אגרת תחיית המתים 6
אגרת תימן 18
מאמר קדוש השם 41
אגרת הרמב"ם אל הרב הגדול רבי חסדאי הלוי הספרדי 53
אגרת הרמב"ם לחכמי קהל עיר מארשילייא 58
אגרת הרמב"ם למר יוסף בן גאבד מאנשי בגדד 65
אגרת הרמב"ם לקהל לוניל 69
אגרת הרמב"ם לרבי אנטולי 71
אגרת הרמב"ם לרבי יוסף ב'ר יהודה תלמידו 73
אגרת הרמב"ם לרבי יפת בן רבי אליהו הדיין 73
אגרת הרמב"ם לרבי שמואל בן רבי יהודה אבן תבון 74
אגרת הרמב"ם לתלמידו 81
אגרת הרמב"ם לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה אבן עקנין 82
אגרת הרמב"ם לתלמידו רבי יוסף על ספר מורה הנבוכים 86
מוסר הרמב"ם לבנו רבי אברהם 89
שיר בשבח הרמב"ם זצ"ל מתלמידו ר"י בר שמעון ראש הסדר 97
מכתב המיוחס להרמב"ם ונודע בשם מגילת סתרים 97
מכתב להרמב"ם מתלמידו רבי יוסף אבן עקנין 102
מכתב מרבי אנטולי להרמב"ם 103
הקדמת המעתיק לפירוש המשניות 105
הקדמת המעתיק לשמנה פרקים להרמב"ם 106
שמנה פרקים להרמב"ם 109
הקדמת הרמב"ם לספר יד החזקה 133
הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות 139
הקדמת הרמב"ם לפרק חלק 175
מאמר העבור 189
מאמר נגד גאלינוס 201
מאמר על דרשות חז"ל לרבי אברהם בן הרמב"ם 209
שיר אשר שלח ר"י אלחריזי להרמב"ם ז"ל בחייו 220
מאמר על הנפש לרבי יוסף עקנין 220

פירוש המלות הזרות 224
פרקי ההצלחה 262
מלות ההגיון 272

מכתב רבינו שמואל אבן תבון להרמב"ם

מכתב רבינו שמואל אבן תבון ז"ל לגאון הרב משה ברבי מימון ז"ל:
אל אדון איש קדוש החכם הגדול הרופא המעולה הרב המובהק הגאון המופלא הפלוסוף הקדוש השר הנכבד היועץ טוב מרנן ורבנן איש קדוש ירום ונשא וגבה רבינו משה בן ה"ה המובהק מרנן ורבנן מיימון ז"ל. שלום אדוננו וגאוננו ושלום תורתו התמימה ושלום חכמתו השלימה ישגא כרצון הצעיר בעבדיו הנכסף להתחבר לאחד מתלמידיו הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר עלי מכל יקר הכתוב בחצי היון וכמעט יצאה נפשי בשורותיו הראשונות רפדוני שורותיו האחרונות. במוצאי בפיהם רפואת אדוננו מחוליו הארוך אשר נשא בעון כלנו הרי אנו כפרתו וכפרת חליו. ומאז נשאתי עיני מצפה אל כתב מבשר כי עלתה ארוכה ומרפא ואני תפלתי תמיד אל אלי להחליץ עצמותיו ולהאריך בשלוה ימותיו:
והן אפער פי מיחל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות על כל אשר שאלתי מכבוד חכמתו בכתבי הקדומים. בשלשת חלקי המאמר הנכבד מורה הנבוכים. ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאוד על כבודו רק שאלה אחת היא בלבי כאש בוערת אצורה בעצמותי עוררה לי פרק אחד מן הפרקים האחרונים מן החלק השלישי הבאים באחרונה אוסיף לשאול מכבוד אדוננו גם בה מבוכתי הגדולה עם יתר השאלות הקדומות. וצדקה תהיה לו מעם ה' אלקיו. וכן אני שולח את שלשת חלקי המאמר אשר אתנו העלולים המגיעים משם אשר מהם העתקתי אשלחם אל כבוד אדוננו מבקש מכבודו לצוות לקצת מתלמידיו להגיהם בדקדוק גדול פעם ושתים עד שיהיו בטוחים שלא נשאר בהם טעות ויחתום אדוננו בהם אחר שיתאמת לו טוב הגהתם ויצוה אז לשלחם אל התלמיד הנבון המשכיל ר' אברהם הכהן ש"צ אל אלכסנדריא. וידעתי כי הוא בחסדו ישתדל לשלחם אלינו על יד אחינו היהודים ההולכים לשם תמיד כי גם כן גמלני חסד להשתדל בכל אשר שלחתי לעשות שם וכל שכן שישתדל אם יבוא לו כמו מצות אדוננו ירום הודו. לא נמנעתי להטריח אדוננו גם בזה כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאלקינו. וגם לבבי לא ישקוט ולא ינוח עד דעתי מאמר ההוא מוגה כי מי יוכל לבטוח בעצמו בשגיאות ספר שרבו שגיאותיו מספור ואפילו אם היה המעיין חכם היו נשמטין לו מקומות רבים כ"ש למי שלא הריח ריח חכמה. ואשר יראה אדוננו בחלק השלישי קצת הגהות בקצתו הגהתים מנוסחא שנית שהגיע לידי מקצת החלק ההוא לא היתה מוטעים כראשונה כי הראשונה כאשר הודעתי אל כבוד אדוננו נראה ממנה שנכתבה מספר כתוב ערבי או מספר שנכתב. הוא מספר כתוב ערבי ולזה רבו

טעיותיו כאשר יראה בה אדוננו. ואני בקצת השגיאות ששערתי בהן הייתי מציין בחוץ בדיו ובקצתם הייתי מעביר צפרני בגליון כנגד השטה שבה הטעות שבקצתה אין בה ציון כלל ומחסד אדוננו לצוות על המגיהים שלא יגרדו מכל מה שימצאו בספרים אפילו אות אחת אך יגיהו מבחוץ לא על ידי גרד ויציינו היטב המקומות כדי שלא ישאר לנו ספק במה שיגיהו. ייטיב השם לטובים ולמטיבי מפעליהם ולישרים בלבותם ובמעלליהם. ושלום ישיבת אדוננו גאוננו הטהורה. ושלום תורתו הברורה ושלום התלמידים וכל החבורה היקרה ושלום נזר המשרה אדוני ובן אדוני וכל הנספחים אל בית אדוננו וגאוננו ישגא ויגדל כרצון אחד מעבדיו הקטנים:
שמואל ב"ר יהודה אבן תבון זצ"ל

אגרת תחיית המתים

אמר שמואל בן יהודה אבן תבון אמר החכם הגדול הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל. איננו רחוק שיכוון אדם לבאר ענין הקדמה מן ההקדמות בלשון מבואר פשוט וישתדל בו לדחות הספקות ולהסיר הפירושים ויבינו חולי הנפשות מן הלשון ההוא ההקדמה אשר כיון לבארה. והנה אירע כיוצא בזה בדברי' השם יתברך שהוא אחד ואין שני לו ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות אשר האמינום המשנים אמר מבאר לזאת הפנה שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. והביאו ראיה מזה הפסוק על שהאל הוא שלשה ואמרו אמר ה' אלקינו ואמר ה' הרי אלו שלשה שמות ואמר אחר כך אחד ראיה שהם ג' והשלשה אחד וחלילה לאל. וכשאירע דבר זה בדברי השם יתברך כל שכן שיארע בכיוצא בו בדברי בשם ודם. וכאשר אירע בקצת האמונה בפירוש דברינו בפנה מפינות התורה שאנחנו כיוננו להעיר על פינה גדולה שלא היו משגיחים אליה וספקו מפני זה בפינה מבוארת גלויה באומה אין ספק בה. וזה שאנחנו כאשר נחלצנו למה שנחלצנו אליו מן החבורים בתלמוד התורה ובאור משפטיה וכיוננו בזה אל רצון השם יתברך לא לבקשת שכר מבני אדם ולא לכבוד אלא להיישיר ולבאר ולהכין למי שקצרה דעתו ותבונתו להבין מה שקדמנו מחכמי התורה ז"ל לפי מה שחשבנו ונראה לנו שאנחנו קרבנו והקלנו ענינים רחוקים עמוקים וקבצנו וחברנו ענינים מפוזרים ומפורדים וידענו שאנחנו מרויחים עכ"פ. והוא שאם יהיה העניין כמו שחשבנוהו מהיותנו מקילים ומקרבים ומקבצים מה שלא עשה כיוצא בו אחד ממנו שהקדימנו שכבר עלתה בידינו תועלת בני אדם והגמול מאת השם יתברך. ואם אין הדבר כן והוא עלה בידינו הגמול מהשם יתברך לבדו ויש לנו כונתנו ורחמנא לבא בעי. וציור זה הענין הוא אשר הביא הלשון והיד לחבר בכל

ענין מה שנקוה בו מה שזכרנו מן הקבוץ והביאור וכאשר נחלצנו לזה ראינו שאינו מן הדין לדון למה שנרצה ורוצה לומר לבאר ולקרב סעיפי הדת ולהניח שורשיו נעזבים שלא אבארם ולא איישיר אמתתם וכ"ש שכבר פגשנו אדם שהיה נחשב שהיה מחכמי ישראל וחי השם יודע היה דרך משא ומתן במלחמתה של תורה לפי מחשבתו מנעוריו והוא היה מסופק אם השם גשם בעל עין יד ורגל בני מעיים כמו שבא בפסוקים או אינו גוף. אמנם אחרים שפגשתי מאנשי קצת ארצות פסקו לגמרי שהוא גוף והחזיקו לכופר מי שהיה מאמין חילופו וקראוהו מין ואפיקורוס. והבינו דרשות רבות על פשוטיהן וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי. וכאשר ידעתי באלו האובדים לגמרי שהם מוקצים וחושבים שהם חכמי ישראל והם הם הסכלים שבבני אדם ויותר תועי דרך מהבהמה. וכבר נתמלא מוחם משגעונות הנשים הזקנות ודמיונם הנפסדות כעורים וכנשים ראינו שצריך לנו לבאר בחיבורינו התלמודיים עיקרים תוריים על צד הסיפור לא על צד הביא ראיה כי הבאת הראיה על השורשים ההם צריך למהירות בחכמות רבות לא ידעו התלמודיים דבר מהם כמו שבארנו במורה הנבוכים. ובחרנו להיות האמיתות מקובלות אצל ההמון לפחות. וזכרנו בפתיחות חבור המשנה עיקרים ראויים להאמין בנבואה ועיקרי הקבלה ומה שיתחייב שיאמינוהו כל רבן בתורה שבעל פה. ובארנו בפ' חלק שרשים נתלים בהתחלה ובגמול ר"ל מה שנתלה בייחוד ובע"ה עם שאר פינות התורה. וכן עשינו ג"כ בחיבורנו הגדול המכונה משנה תורה אשר לא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת האנשי הדת והחכמה שיהיה להם שכל טוב והכרה בדברי החיבור וידיעה בפירוז הדברים ההם אשר קבצתים ואיך פזרתים. וזכרנו בו ג"כ כל הענינים עיקרים התוריים והתלמודיים וכיוננו בזה שיהיו אלה הנקראים תלמידי חכמים או חכמים או גאונים או כמו שתקרא בו עם סעיפיהם על שרשים תלמודיים. ותהיה תורתם סדורה על פיהם ותלמודם במסלה עולה וכל זה נבנה על עיקרים תוריים ולא ישליכו ידיעת השם אחרי גיום אבל ישימו השתדלותם הגדול וזריזותם על מה שישלימם ויקרבם אצל בוראם לא על מה שיביא בהם השלמות אצל ההמון. ויהיה מכלל השרשים ההם אשר העירונו עליהם העולם הבא. והחלנו לספר באמיתת העולם הבא והארכנו בו וזכרנו ראיות דברי הכתוב וראיות דברי חז"ל עליו ופירשנו מה שראוי לאנשי חכמה ובארנו בפרק חלק והודענו הסבה אשר שמתנו לבאר לכיון העולם הבא מבלתי תחיית המתים ואמרנו שלא ראינו בני אדם נושאים ונותנים רק תחיית המתים לבד היקומו ערומים או בלבושיהם וכיוצא באלו השאלות. אמנם העולם הבא שכחוהו לגמרי ועוד שאנחנו בארנו שם שתחיית המתים היא פנה מפנות תורת משה עליו השלום שאינה

התכלית האחרון הוא חיי העולם הבא. וכל זה כדי לבאר הספק הגדול אשר יחשוב שאין בתורה גמול ולא עונש בע"ה בביאור. וביארנו מדברי תורה לפי מה שפירשו לנו רבותינו שהתורה כוונה אל התכלית בעונש והיא הכרת מן העולם הבא. ואלו הענינים בעצמם הם אשר בארנו והארכנו בהם גם בחבור בהלכות תשובה. אבל בפ' חלק בארנו שם כמו שימצאהו מי שיסתכל בו אחר שהארכנו בדבר העולם הבא. ואמרנו שתחיית המתים אין חלק למי שלא יאמין בה בתורת משה רבינו. אמנם אינה תכלית האחרון וכן בחיבור מנינו מי שאין לו חלק לע"ה וכללנום במספר ואמרנו שהם כ"ד מיראתנו שיחסר אחד מן המעתיקים אחר מאמר האומר דברנו אותה ומכלל שמנינו שם הכופר בתחיית המתים. וכאשר זכרנו העולם הבא בארנו גם כן שם שהוא התכלית האחרון ואמרנו בזה הלשון וזה השכר אשר אין שכר למעלה הימנו וטובה אשר אין אחריה טובה. ובארנו גם כן שבעולם הבא אין בו מציאות גופות אחר שאמרו חכמים זכרונם לברכה שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משגל מן השקר שיהיו לו הכלים לבטלה חלילה להשם מפועל הבטלה כי כשיהיה לאדם פה ואצטומכא וכבד וכלי המשגל והוא לא יאכל ולא ישתה ולא יוליד יהיה אם כן מציאותו בטלה גמורה. ואין ראוי שיחלוק אדם על ענינו אלא שיש עליהם ראיות שכליות בפשוטי דרשות שראוי לאומרן בפני הנשים בבית האבל. וכבר סתר מי שסתר דעתנו זה באמרו הנה משה ואליהו עליהם השלום עמדו זמן בלא אכילה ושתיה והם גופות כן יהיו בני העה"ב. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו משה אליהו עליו השלום כליהם לא היו לבטלה ששניהם היו אנשים מבני העולם הזה אכלו ושתו בהם לפני המופת ואחריו ואיך יקישו מזה למציאות הנמשך אשר אין תכלית לו אלא כמו שאמרו ז"ל לעולם שכולו טוב לעולם שכלו ארוך איך יהיו בו כלים לגוף לבטלה. וכבר נודע שהגוף בכללו אמנם הוא כלי לנפש לעשות בו כל הפעולות אשר אין פעולה אחת מהן נמצאת לעה"ב. ואלו לא ידעו גודל הגנות המחויב למי שייחס לשם פעל הבטלה והמציא כלים שיבקש מהם תכלית ללא תכלית. ואמנם יחייב זה כלו מה שיעלה בדמיון ההמון אשר לא יאמינו שיש מציאות חזק רק לגוף ומה שאינו גוף אבל הוא בגוף רצה לומר כמקרים הוא גם כן נמצא אצלם אבל אין חזקתו במציאותו כחוזק הגוף. ואולם מה שאינו גוף ולא מקרה בגוף אינו נמצא אצל הסכלים אשר הם בלא ספק אף על פי שהזקינו גמולי מחלב עתיקי משדים ומפני זה יאמינו רובם שהשם גוף אצלם שאם לא יהיה גוף אינו נמצא. ואמנם הנקראים חכמים באמת לא על דרך העברה הנה התבאר אצלם שכל נבדל מן החומר הוא יותר חזק המציאות מבעל החומר ואין ראוי לומר יותר חזק אבל מציאות הנבדל יותר אמתי מפני שלא ישיגהו אחד מאופני

השנוי והם אשר התבאר אצלם במופת שהשם אינו גוף ומפני זה מדרגת מציאותו יתעלה בתכלית החזוק. וכן כל נברא נבדל רוצה לומר המלאכים והשכל הוא במציאותו חזק מאד קיים יותר מכל גוף ומפני זה נאמין אנחנו שהמלאכים אינם גופות ושבני העולם הבא נפשות נבדלות רוצה לומר דעות. וכבר בארנו ראיות מן התורה על זה במאמרנו המכונה מורה הנבוכים. ואם לא ירצה להאמין זה אחד מן ההמון וייטב בעיניו להאמין כי המלאכים גוף ושהם יאכלו גם כן אחר שבא בפסוק ויאכלו ושבני העולם הבא גם כן גופות אנחנו לא נקפיד עליו בזה ולא נשימהו לכופר ולא נרחיק מעליו ולא יוסיף אצלנו כל מי שיאמר זה סכלות. ולואי כל סכל לא יסכל רק זה השעור ונהיה בטוחים שתמלט אמונתם מאמונת הגשמות בבורא יתברך ואין היזק אם יאמינוהו בנבראים הנבדלים. ואם לא יספיק לאחד מן הסכלים שישים זה מקום ספק ולא יכריח אחת משתי הדעות אבל יחזק דעתו ההמוני וישים מום בדעתנו וירחיק עלינו היותנו מאמינים המלאכים ובני העולם הבא נבדלים מן החומר נקיים ממנו אין חטא עליו כבר מחלנו לו בזה. וכבר בארנו לו מומיו ולא יחסרו פשוטי דרשות רבות תהיה תשובה עלינו ואין פלא בזה כמו שפסוקים רבים מדברי הנבואה יראה מפשוטיהם היות ה' גשם בעל עין ואזן אבל כשהתאמתו הראיות השכליות והמופתיות על המנע זה ידענו כמ"ש ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם אלא שהמופתים ההם לא יבינם ולא ישיגם מאמין בגשמות. וכן עוד הראיות השכליות המורות על היות המלאכים ובני העולם הבא נקיים מן הגשמות עד שנצטרך לומר במה שיביא לחשוב בהם הגשמות שהוא משל לא יבינו הראיות ההם אלו המאמינים בהם שהם גופות ואיך יצוייר שיבינו הנקותם מן החומר ועיקר מציאותם ר"ל המלאכים ונפשות בני העולם הבא יחשבו אלו שלא יודע מציאותם רק מקובל מצד התורה ושאין שם דרך עיון שיורה על מלאכים ועל שאר הנפשות כמ"ש מי שחשב שהגיע לידיעת האמתות ברגע ובדעות ההם החלושות ורפיון הבקשה והעדר החכמות כלן וההסתפקות בפשוטי המקובלות כאלו לא כתבו ז"ל שדברי תורה יש להם נגלה ונסתר ולזה יקראו הנסתר סתרי תורה וכאלו לא אמרו בם בסתרי התורה כלל דבר אמנם אלו נטו מזה כלו עד שלא ידעו לו מקום. וכבר בארנו במורה הנבוכים באלו הענינים מה שיש בו די לאנשי החכמה וזכרנו דברי החכמים כלם בו והעירונו על מקום זכרם לגלות הדבר ההוא אשר נביא ראיה ממנו ולהודיע אמתתו. וכאשר התפרסם חבורנו בארצות והתפשט בקצוות נאמר לנו שאחד מן התלמידים בדמשק אמר שאין תחית המתים ולא תשוב הנפש לגוף אחרי הפרדה ואמרו כל אנשי המעמד ההוא איך תאמר זה והתחיל להביא ראיה ממה שזכרנוהו אנחנו בחבורנו שהתכלית הוא העולם הבא

ושאין גוף בו והתחילו הם להביא ראיה מן המפורסם באומה ובדברי החכמים בזה ואמר שהם כלם משל וארכו דבריהם עמו. וכאשר נודע לנו מה שאירע לא הרגשנו אליו ואמרנו זה בטל במיעוטו שאין מי שיסכל זה ולא מי שיקשה עליו הבנת מה שאמרנוהו. וכאשר היה בשנת אלף וחמש מאות לשטרות הגיעה אלינו אגרת מארצות תימן ישאלו בה על דברים ואמרו שיש אנשים אצלם שפסקו שהגוף יכלה ויפסד ולא תשוב הנפש לגוף אחר הפרדה ושהגמול והעונש לנפש לבד והביאו ראיה ממה שאמרנוהו אנחנו בבני העולם הבא. וכאשר נזכרו להם דברי החכמים הגלויים המבוארים בתחית המתים וקצת דברי הנביאים אמרו זה משל ויפורש. ואמר לנו זה השואל שהתפשט אצלם זה הדעת והשליכו זולתו ובקשו ממנו תשובה והשיבונו על שאלותיהם ובארנו להם שתחית המתים פנת התורה והוא שוב הנפש לגוף ולא יפורש זה ושחיי העולם הבא אחר תחית המתים כמו שאמרנו בפרק חנק וחשבנו שזה השעור מספיק. וכאשר היתה בזאת השנה שנת א' ת' ק' ב' לשטרות והגיעו אלינו כתבים ממקצת חברינו מבבל זכרו ששואל מאנשי סימן שאל על הענינים ההם בעצמם לזה ראש ישיבה רבינו שמואל הלוי הנסמך בבגד"ד בזמננו זה ושהוא חבר להם מאמר בתחית המתים ושם דברינו בזה הענין קצתם טעות ושגגה וקצתם שאפשר להתנצל עליהם ונצל אותנו ועזר מעט בקולמוסו ואחר אלו המכתבים נשלח אלינו זה המאמר אשר חברו זה הגאון ובלשונו וראינו כל הדרשות וההגדות אשר קבצם. וידוע אצל כל אדם שאין המבוקש מן החכמים ספור הדרשות והמעשים ההם הנפלאים בלשונם כמו שידרשום הנשים בבית האבל קצתן לקצתן. אבל המבוקש מהם לבאר ענייניהם עד שיאותו למושכל או יקרבו אליו. ויותר נפלא מזה הדעות הנפלאות ההם אשר זכרם ואמר שהם דעות הפילוסופים בנפש זאת ראיה שהוא יחשוב שכל מה שיאמרוהו המדברים וזולתם מן הדעות הנפסדות הם דעות הפילוסופים. והנפלא מהל מה שראינו בו רוצה לומר במאמר ההוא ואף על פי שכלו פלא אמרו ש"צ שחכמי הפילוסופים לא יאמרו בהמנע שוב הנפש לגוף אחר הפרדה ממנו אבל הוא מדרך העיון מכת האפשר זהו לשונו. וזה מאמר יורה שהמדברים אצלו הם חכמי הפילוסופים ושאין לו ידיעה בדרכים אשר יבחנו בהם הפילוסופים ההכרח והנמנע והאפשר. וכן יזכור דברים שנלקחו ממאמר הגמול לאבן ציני וחשבן מאמרים פילוסופים. וכן ראינו זה הגאון ש"צ גזר ופסק שהפילוסופים לא תתאמת אצלם השאר הנפשות ושהם חולקים בזה ואני תמה מי הם אלה אשר קראם פילוסופים. וראינו פלא אחר שאין לשכל אצל זה הגאון זכרון לא אדע אם הנפש והשכל בפילוסופותו דבר אחד או הנפש תשאר והשכל יכלה או השכל ישאר והנפש תכלה והיא הנפש אשר אמר

שהפילוסופים לא ידעוה ושאחת מדעותם בה שהיא הדם. ואולי השכל אצלו מקרה כמו שאמרו המדברים אשר הם חכמי הפילוסופים אצלו ואם כן הוא יכלה בלא ספק. ואלו הסתפק זה הגאון בקבוץ הדרשות ההם והמעשיות ובפירוש הפסוקים ההם אשר התבאר בפירוש ההוא שתחית המתים נזכר בביאור התורה היה הנאות והראוי לכיוצא בו. סוף דבר כל מה שאמרו ש"צ או רובו כבר נאמר כיוצא בו או פחות ממנו ואין כונתנו במאמרנו זה לחלוק על דבר ממה שכלל אותו המאמר ההוא ואף לא לזכרו. ואולם זכרנו ממנו מה שזכרנו לצורך הביא אליו במה שאנחנו בו שיתבאר משתכל אבל כונתנו למקום התועלת המנעת למתלמד לא למה שיתלה להגדלת איש ועזרתו או בהשפלת אחר והקטנתו ודרכי המחלוקת וההריסה מותרים למי שירצה ללכת בהם והשם יסגור בעדנו זה הדרך וכיוצא בו:

ומהנה אתחיל בזכרון זה המאמר:

דע אתה המעיין שכונתנו בזה המאמר היא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפנה אשר נפלו בו דברים בין התלמידים והיא תחית המתים. ואין בזה המאמר דבר נוסף כולל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה והחבור אבל יש בו כפל ענינים והארכה המונית ותוספת ביאור יבינוהו הנשים והסכלים לא זולת זה. ואומר שתחית המתים המפורסמת והנודעת באומתנו המוסכם עליה מכלל כתותנו אשר רוב זכרה בתפלות והספורים ובתחנות אשר חברום הנביאים וגדולי החכמים ימלא מהם התלמוד והמדרשות ענינה שוב זאת הנפש לגוף אחרי הפרידה זה מה שלא נשמע באומה מחלוקת עליו ואין בו פירוש כלל ואין מותר להאמין באיש מאנשי הדת שהוא מאמין חלוף זה. והנני עתיד לבאר לך בזה המאמר למה לא נפרש אלו הפסוקים כמו שנפרש פסוקים רבים בתורה והוצאנו אותם מפשוטיהם וכן זאת תחית המתים הוא שוב הנפש לגוף אחר המות כבר זכרה דניאל זכרון שא"א לפרשו והוא אמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו' ואמר לו המלאך ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ואמנם מי שזכר שאנחנו אמרנו בתחית המתים שהוא במקרא שהוא משל הוא שקר מפורסם ודבר סרה גמור מאמרו. והנה חבורינו כבר נתפרסמו ויקראו ויראו אנה אמרנו זה אלא אם כן אמרנוהו במה שאמרוהו חכמי ישאל במתי יחזקאל שחכמי התלמוד חולקין בו וכל דבר שיש בו מחלוקת ולא יביא מעשה אפשר להכריע בו אחד משני המאמרים על חברו. וכבר זכרנו זה בפירוש המשנה פעמים. וכן יראה לנו מן המאמרים ההם שאלו האנשים אשר ישובו נפשותם לגופות ההם יאכלו וישתו וישגלו ויולידו וימותו אחרי חיים ארוכים מאד כחיים הנמצאים בימות המשיח. ואמנם החיים שאין מות אחריהם הוא חיי העה"ב

אחר שאין גוף בהם. שאנחנו נאמין והוא האמת אצל כל בן דעת שהעה"ב נפשות מבלי גופות כמלאכים ובאור זה שהגוף אמנם הוא כלל כלים לפעולות הנפש כבר התבאר זה במופת. וכל מה שבגוף יחלק על שלשה חלקים. כלים שבהם יושלם המזון כפה והאסטומכא וכבד ובני מעים ובכלל כל מה שבבטן התחתון. וכלים שבהם תהיה ההולדה והם כלי המשגל והולדת הזרע והולדת העובר. וכלים שבהם תקון עניני הגוף עד שימציא לעצמו כל מה שיצטרך אליו בענינים ושאר החושים והעורקים והעצבים והמיתרים אשר בהם ישלמו התנועות כלם ולולי אלו לא היה אפשר לבעל חי להתנועע אל מזונו ולבקשו ולברוח ממה שהוא כנגדו ומאבד אותו ומפסיד מזגו. וכאשר לא יושלם מזון האדם רק במלאכות שיעשם ובהזמנות רבות יצטרך בהם למחשבה והשתכלות נמצא לו הכח השכלי לזכור בו המלאכות. ונמצאו לו ג"כ כלים טבעיים יעשה בהספ המלאכות ההם רצוני לומר הידים והרגלים כי הרגלים אינם כלים אלא להליכה לבד ופרטי זה הכלל נודעים אצל אנשי זאת החכמה. הנה התבאר שהגוף כלו צורך מציאותו מפני תכלית אחת והוא קבלת המזון להתמדת הגוף והולדת הדומה להתמדת מין הגוף ההוא. וכשתהיה התכלית ההוא מסולקת בלתי צריך אליה רצה לומר בעולם הבא וזה שכבר בארו לנו החכמים ז"ל שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש א"כ הוא באור בהעדף הגוף. שהוא יתברך לא ימציא דבר לבטלה כלל ולא יעשה דבר אלא מפני דבר וחלילה לו וחס שיהיו פעולותיו המתוקנות כפעולת עובדי הצלמים עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון. כן השם יתעלה אצל אלו יברא גופות כלומר איברים לא לעשות בהם מה שנבראו בעבורו כלל ולא לשום סבה. ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי איברים אמנם הם גופות על כל פנים ואולי הם כדוריים מקשיים או עמודים או מעוקבים. אין אלו הדברים אלא שחוק מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה. והסבה בזה כלו מה שבארנוהו בהיות ההמון אין מציאות אצלם אלא לגוף או מה שימצא בגוף ומה שאינו גוף ולא כח בגוף אינו נמצא כלל וכל אשר ירצו לחזק מציאות ענין אחד יוסיפו בו הגשמות רוצה לומר יעבו עצם גשמו. וכבר זכרנו מזה כלל רב בבאור במורה הנבוכים. ומי שירצה לחשוב לנו זה הדעת למום יעשה רצונו ואם ירצה לשום אותו טעות ושגגה יאמר ואנחנו לא נקפיד בזה. שאנחנו נבחר כמו שבארנו במורה הנבוכים שימשך אחרינו בעל שכל על אמונת האמת ואפילו אחד ואם רחקו ממנו אלפים סכלים להאמינם בבטל. ואמנם אשר נכחיש אותו ואנחנו מתנקים ממנו אל השם יעלה הוא המאמר בשלא תשוב הנפש אל הגוף לעולם ושלא יתכן היותו שזאת ההכחשה מביאה להכחשת הנפלאות והכחשת המופת כפירה

בעיקר ויציאה מן הדת. ולזה נחשוב תחית המתים מפנות התורה ואין בדברינו כלל מה שיורה על הכחשת שוב הנפש לגוף אבל מה שיורה על הפכו. ומי שירצה ויבחר לדבר עלינו סרה וליחס לנו דעת שלא נאמינהו כמו שיחשדו הנקיים מעבירות ויפרש דברינו בפירוש רחוק עד שיכריע לכף חובה הוא עתיד ליתן את הדין ולו משפט כל איש רשע חושד בכשרים. ולא יתכן לאדם שיתעה אחר זה הביאור ויאמר שאנחנו נאמין שכל תחית המתים שבמקרא משל. אבל יש מהם אמת כמו שזכרנו ויש מהם משל בלא ספק וקצתם מסופק בהם אם הם משל או אמת. וכשתסתכל כל מה שזכרו החכמים והמפרשים מן האנדלוסים מזה ומה שלפני הדברים ואחריהם בכתוב ההוא יתבאר לך זה ואין צריך לנו לפי כונת זה המאמר לזה הפרט כי העניינים לא תוסף אמתתם בכפול מליהם ובשנותם פעמים רבות ולא תחסר בשלא יכפלו ולא ישנו. ואתה יודע שזכרון פנת היחוד הוא אמרו ה' אחד לא נכפל בתורה. ואחר שמצאנו דברי הנביא שלא יסבלו בזה פירוש שיזכור שוב הנפש לגוף כבר הודיע הספור הנבואיי בזה ולא הוסף אמתת הספור בזה כשתשים כל מלת תחיה שבא במקרא לשוב הנפש ולא תחסר אמתת הספור בשתשים קצתם או כלם מלבד פסוק אחד משל. סוף הדבר בא הספור הנבואיי אם פעם אחת אם פעמים רבות וזכרוהו חכמי ישראל הקדומים והחדשים פעמים אין להם מספר והתפרסם באומנתנו והסכימו עליו שנפש האדם תשוב לגוף וזהו הענין הנרצה בתחית המתים ואם לא יזכרהו חכם או מחבר. וכבר ספקו ג"כ אנשים בדברנו בסוף החבור במקום שאמרנו דבר זה לשונו אל יעלה על דעתך שמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או יחיה מתים וכיוצא שדברים וכו' והבאנו ראיה על זה מה שבארנוהו. וחשבו קצת חלושי העיון שזאת הכחשה לתחית המתים והוא סותר מה שבארנוהו בפירוש המשנה שתחית המתים פנה מפנות התורה. וזה כלו מבואר אין ספק בו ולא סתירה והוא שאנחנו אמרנו שהמשיח לא יבוקש ממנו שיעשה מופת שיבקע הים או יחיה מת על צד המופת מפני שאין מבוקש ממנו מופת אחר שיעדו בו הנביאים אשר התאמתה נבואתם. ולא יתחייב מזה המאמר שהשם לא יחיה מתים כשירצה ולמי שירצה אם בימי המשיח או לפניו או אחרי מותו. סוף דבר אין בדברינו בכל חבורינו מה שיסופק על אדם מאנשי העיון רק על התלמידים המתחילים. וכן הסתפק עליהם אמרנו שמאמר ישעיה וגר זאב עם כבש וגומר שהוא משל. וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו אלא כבר קדמונו להבנת זה הענין אנשי התבונה מן המפרשים כמו רבי משה גקטיל"א. (ס"א אבן טאטאלא) ואבן בלעם ז"ל וזולתם מן המפרשים. וסוף הדברים יורה עליו והוא אומרו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה'.

הנה כבר נתן העלה בהיותם אז בלתי חומסים ולא מזיקין לדעתם השם. התראו אתם קהל ישראל מי שיש לו שכל שיהיה מצייר האריה בזמננו זה מורה ולזה הוא טורף ואז ישוב וידע מבוראו מה שצריך וידע שאין ראוי להזיק וישוב לאכול תבן. הנה נתקיים מה שנאמר ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום וגומר. אבל אנחנו כבר בארנו זה בפירוש בספר מורה הנבוכים. ובחבור בארנו ראיתנו גלויה מאמרם שימות המשיח אין בו דבר משנוי סדר בראשית. ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל אין דברינו זה גזרה שהרי לא באתנו מהשם נבואה שהודיעתנו שהוא משל ולא מצאנו קבלה לחכמים מהנביאים שיבארו בה בחלקי אלו הדברים שהם משל. ואמנם הביאנו אל זה הענין אבארהו לך והוא השתדלותנו והשתדלות כל איש מהיחידים חלוף השתדלות ההמון שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרים ויוציאו כל דבר נבדל מופרש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע לא במה שיסופר ממה שעבר ולא במה שיראה מזמן העומד ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת ולא יתכן לפרש כלל אז נצטרך לומר שהוא מופת. וכבר בארנו במורה הנבוכים לשון המקרא המבואר ולשון חכמים זכרונם לברכה גם כן בבא בדברי הנביאים משלים רבים והפלגנו בביאור זה עד שאי אפשר לאחד מן הסכלים שמתגברים להכחישו ומפני זה נאמר אנחנו ומי שקדמנו מחשובי המפרשים שאלו משלים כמו שפירשנו. ואפשר שיאמר גם כן כי כשירבה היישוב ותשמן הארץ ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם. כבר זכר זה ארסטו בספר בעלי חיים כשנתן טעם סבת מיעוט הזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים. ויהיה ג"כ גוזמא כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה דברה תורה לשון הבאי. ואם הוא על פשוטו יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד כמו שאמר בכל הר קדשי ויהיה כיוצא בדבריהם לא הזיקו נחש ועקרב בירושלם. סוף דבר כל אלה הם דברים שאינם פנות התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם וצריך שימתין האדם לגוף האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה בימינו ואז יתבאר אם הם משל או מופת. וכבר נודע שאנחנו נברח מאד משינוי סדר בראשית ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר להיותם בלתי מבדילים בין הענינים הנוהגים מנהג המופת והם אשר לא יעמדו כלל ולא יתקיימו ואמנם היו מפני הצורך או לאמת נבואה ובין הענינים הטבעיים הנמשכים תמיד שהם מנהגו של עולם אשר יבארו ז"ל ויאמרו תמיד עולם כמנהגו נוהג ואמרו אין מביאין ראיה ממעשה נסים. ואמר שלמה כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף

וממנו [אין] לגרוע. הנה כבר התבאר שהעניני' הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגיהם. וכבר בארנו גם כן זה במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם. ויראה שאשר הביא אלו האנשים לטעות ולספק בדברינו בתחיית המתים היותנו מאריכים בספור העולם הבא ולבאר מאמרים אמתיים ולזכור כל דברי הנביאים והחכמים המורים עליו וכשזכרנו בתחית המתים זכרנום בדברים מעטים ואמרנו שתחית המתים פנה אמתית. והביא אל זה שני דברים. האחד מהם שכל חבורינו אמנם הם קב ונקי ואין כונתנו להגדיל גוף הספרים ולא לכלות הזמן במה שלא יביא אל תועלת ולזה כשנפרש לא נפרש אלא מה שצריך לפירוש ובשיעור שיובן לבד וכשנחבר לא נחבר רק קצור הענינים. והדבר השני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או שהביא ראיה על אמתתו וזה צריך אליו בשלשה מיני החכמות רצוני לומר תלמודי והטבעי והאלקי כי הרבה פעמים יעלם בהם ענין וירחק ציורו עד שיפורשו גדריו פירוש מספיק ופעמים יצטרך הענין המצוייר אל ראיות רבות עד שיתאמת מה שיבוקש אמתתו. אמנם דברי המופתים לא יעלם ציור מה שיזכור מהם ולא יכבד ואי אפשר להביא ראיה על אמתת מה שכבר בא או שיעד בואו אבל יראום בחושים או יקובל ממי שכבר ראם. ומפני זה נפרש העה"ב ונבארהו להעלמו ולהיותו ענין אשר בטבע מנהגו של עולם כלומר השאר הנפש. אמנם תחית המתים הוא אחד מהמופתים ומבואר מאד שענינו מובן ואין שם אלא להאמין בו לבד כמו שבאתנו ההגדה האמתית והוא ענין יוצא חוץ לטבע המציאות ואין ראיה עליו מצד העיון ואמנם ינהג מנהג הנפלאות כלם ויקובל אין שם זולת זה. ומה יהיה לנו אפשר לומר בו או להאריך התחשוב שהמבוקש ממנו אצל אלו שאדרוש בחבורי הדרשות באו בזה הענין וההגדות ההם וזה יותר ראוי לזולתנו כפי כונת מה שיחבר בו. אתם עדת המעיינים בחבורינו כבר ידעתם שאני לעולם נוטה לחסר המחלוקת והויכוחים ולו היה אפשר לי לשית התלמוד כלו בפרק אחד לא הייתי משים אותו בשנים ואיך יבוקש ממני זכרון הדרשות וההגדות והם נמצאות במקומותם ויקרא שם ומה תועלת לכפלם ונאמר שאנחנו חברנו. וכאשר הגענו מזה המאמר אל זה המקום והוא היה תכלית הוכנה בו וראינוהו חסר התועלת לגמרי מפני שאינו כולל רק כפל מה שנזכר כבר בפירוש המשנה ובחבור ותוספת ביאור לכל מעט תבונה או הורס ראינו שלא נניחנה ריקה מחדוש תועלת ושנדבר על שתי שאלות ראויות בזה הענין. האחד מהן לבאר ענין אלו הפסוקים הרבים מאד הנמצאים במקרא המורים הוראה ברורה שלא תסבול פירוש בהרחקת תחית המתים כאמרו אם ימות גבר היחיה ואמרו כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה בטרם אלך ולא אשוב וזה באיוב הרבה. ואמר חזקיהו לא ישברו

יורדי בור אל אמתך חי חי הוא יודך כמוני היום. זאת ראיה שיורדי בור הם המתים. ונאמר ג"כ כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו וגומר. הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו וגומר. ונאמר רוח הולך ולא ישוב. וכשתחפש פסוקי המקרא כלם תמצאם מרחיקים תחית המתים בכלל רק פסוקי ישעיהו ועם קצת התבוננות יתבאר שהוא מסופק אם הוא משל או אמת. ומה שבא מן הפסוק הנגלה לדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגומר ואמר ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין זה ג"כ מה שחייב לבני אדם המבובה הגדולה קצתם הסתפק בהם תחית המתים ספק גדול ומקצתם המאמינים לזאת הפנה הוצרכו לפרש כל פסוק מהפסוקים המבוארים פירושים רחוקים מאד לקבלם. והשאלה השנית היות התורה בלתי זוכרת זאת הפנה כלל לא ברמיזה ואף כי בביאור. ואם אי אפשר מבלתי שיאמר שיש בתורה רמיזות לזאת הפנה ויאמרו הדברים ההם אשר זכרום באמרם מנין לתחית המתים מן התורה תכליתה אומר שיאמר שהם רמזים נסתרים וכל שכן בהיות החכמים החולקים בהם. ותהיה זאת השאלה השנית למה לא זכר את זה בגלוי ובביאור שלא יסבול פירוש אבל נזכר לפי דברי החושב כמי שירצה שיסתתר לאמר דבר וירצה לסתמו. ואומר במענה השאלה הראשונה שדברי הנביאים ולשון הספרים אמנם באו מספרים טבע המציאות הנהוג וידוע שטבע זה המציאות הוא התחבר נקבות בעלי חיים וזכריהם והולידם הדומה וצמיחת הנולד מעט מעט עד שימות האיש ההוא ואין מן הטבע שישוב האיש ההוא ויתהוה שנית אחר מותו אבל בטבע כי כשימותו בעלי חיים לא ישובו לעולם האנשים ההם אבל יכלו ויתכו מעט מעט עד שישובו אל היסודות ואל החומר הראשון במין מן החזרה לא ישאר עמה חלק מוגבל נרמז אליו שנאמר בו זה היה כך וכך. ושהאדם לבדו נדבק בו השפע האלקי והוא חייב שיהיה בו דבר עומד לא יאבד ולא יפסד אמנם גוף האדם יאבד כשאר אישי בעלי חיים כלם. הורו על זה ג"כ ראיות עיוניות אצל מי שנחלץ לחקור על אלו הדברים העמוקים ר"ל השאר הדבר ממה שמגיע לאדם וזהו הדבר אשר בטבע והוא אשר קראוהו ספרי הנבואה נפש או רוח בשתוף השם. ואבדת הגוף ושובו למה שהורכב ממנו המין ההוא מן החזרה כמו שבא בפסוק (קהלת ח') וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה זהו אשר בטבע. וכפי הענין ההוא באו הפסוקים ההם כלם ואין הפרש בין אמרו אם ימות גבר היחיה ובין אמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים שאין זה בטבע אבל נמנע בו אלא שכבר יצאו המים מן הסלע במופת וכן תחית המתים אמנם הוא מן המופתים. ואין הפרש בין היהפוך כושי עורו ובין אומרו הלמתים תעשה פלא וכבר נהפך מראה היד הטהורה ללבן. ואלו יאמר אומר שא"א שיתנועע הדומם היה

אומר אמת לפי מה שבטבע ולא יכזב זה המאמר שוב המטה נחש אחר שהוא מופת כן כל מה שתמצאהו מהרחקת שוב המתים הוא על מה שבטבע ואין זה סותר שוב המתים כשירצה השם בשובם. הנה כבר התבאר לך עניני הפסוקים כלם על מה שאפשר מן האמת ואינך צריך לפרש פסוק מהם בפירושים ההם המגונים הרחוקים לקבלם אשר יחזקו טענות מכחיש תחית המתים ויאמצו מאמרו. ודע שהכחשת שוב הנפש לגוף לא תמלט מאחת משתי סבות אם שיכחישנו המכחיש להיותו ענין בלתי טבעי ויתחייב לפי זאת הסבה שיכחיש הנפלאות כלם להיותם בלתי טבעיות. או שיכחישנו מפני שלא זכר בפסוק ולא באת בו ההגדה האמתית כמו שבא במופתים. ואנחנו כבר בארנו שבאו פסוקים ואם הם מעטים יורו על שוב המתים. ואם יאמרו אומר אנחנו נפרש הפסוקים ההם כמו שפירשנו זולתם. נאמר לו המביא לך לפרשה הוא להיות שוב המתים בלתי טבע ותפרש אלו הפסוקים עד שיסכימו לענינים הטבעיים. וכבר בארנו במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם שעם אמונת חדוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כלם אפשריים ולזה יהיה גם כן תחית המתים אפשרי וכל אפשר כשיבא בו הגדת הנביא נאמין ולא נצטרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו. ואמנם נצטרך לפרש הדבר שפשוטו נמנע כהגשמת השם. אבל האפשר יעמוד כאשר הוא. ואשר ישתדל ויפרש תחית המתים עד שלא יהיה שם שוב הנפש לגוף אמנם יעשה זה בהאמינו שהוא נמנע מצד השכל לא ממנהג הטבע וכן יתחייב בשאר הנפלאות בהכרח וכל זה אמנם יהיה נמנע לגמרי לפי אמונת קדמות העולם ומאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם ע"ה כלל כמו שבארנו במורה הנבוכים. ולאלו השרשים האמננו תחית המתים על פשוטה ושמנוה מפנות התורה ואמרנו שאין ראוי לפרש שני הפסוקים המגלים המורים עליה ראיה ברורה אשר לא יסבלו פירוש:

ואמנם מענה השאלה השנית והיא האומרת למה לא נזכרה תחית המתים בתורה. המענה עליה מה שאומר לך. דע שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבינו ע"ה ואמנם היא מפי הגבורה. הנה הביאה אותנו השאלה לחקור על אופני החכמה בהעיר השם אותנו על חיי העולם הבא ולא באר לנו תחית המתים כלל. והסבה בזה שזאת תחית המתים אמנם תנהג מנהג המופת כמו שבארנו והאמנת מה שזה דרכו לא תהיה רק בספור הנביא והיו בני אדם כלם בזמן ההוא מכת הצאב"א אומרים בקדמות העולם שהם היו מאמינין שהשם רוח הגלגל כמו שבארנו במורה הנבוכים המכזיבים הגיע הנבואה מאת השם לבני אדם. וכן יתחייב להם לפי אמונתם הכזבת המופתים ויחסו אותו לכשוף ולתחבולה. הלא תראה אותם משתדלים לחלוק על מופת משה רבינו

ע"ה בלהטיהם ויכליכו איש מטהו. והלא תראה איך אמרו מתמיהים היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי. הורה שהיתה הנבואה אצלם מכת הנמנע ואיך יספר למי שלא התבארה אצלו הנבואה בדבר שאין ראוי עליו אלא האמנת הנביא והוא גם כן נמנע אצלם לגמרי לפי:

אגרת תימן

אגרת תימן להרמב"ם זצ"ל העתיקה רבי נחום מערבי ז"ל וקרא שמה פתח תקוה:
מני אנא משה ב"ר מיימון הדיין ב"ר יוסף החכם ב"ר יצחק הרב ב"ר עובדיה הדיין ז"ל: חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו. לכבוד גדול וקדוש מר ורב יעקב החכם הנחמד היקר הנכבד בן כבוד מר ורב נתנאל ז"ל בן אלפיומי. ובכלל כל אלופיני אחינו כל תלמידי הקהלות אשר בארץ תימן. ישמרם צורך ויגן בעדם אמן סלה:
על שרשי האמת יעידו גזעיהם ועל טוב המעיינות ישהידו נובעיהם. ואמנם כי משרש האמת פרח נצר נאמן. וממעיין החסד נהר גדול נמשך בארץ תימן. להשקות בהם כל גנים. להפריח הנצנים. והנה הוא לאטו נדבר. כל עיף וצמא במדבר. ובו מצאו ספקם ודיים. כל עוברי דרך ואיי הים. לכן העבירו קול בספרד ובספרוים. מקצה השמים ועד קצה השמים. הוי כל צמא לכו למים. והסוחרים כולם יחד לשואליהם עונים כי מצאו מטע יפה ונעמן. ומרעה טוב כל רזה בו ישמן. ולרועיהם בו מרעה נאמן. יושבי ארץ תימן. וכי הם לדל נותני לחמו. מסעד לעשיר מקדימי שלומו. הליכות שבא קוו למו. וידם לכל עוברי דרך מתוחה. וביתם פתוחה לרווחה. ועמם מצאו הכל מנוחה. ונסו יגון ואנחה. וכל היום הוגים בתורת משה. הולכים בדרך הורה רב אשי. רודפי הצדק. ומחזיקי הבדק. מעמידי עקרי התורה על תלם. מקבצים נפזרי ה' במלולם. מקימי כל המצות בדקדוקיהם במקהלותם. אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותם. ברוך ה' אשר לא השבית מקימי תורה ושומרי חקים. באיים הרחוקים. כאשר הבטיחנו בטובו וחסדו. על ידי ישעיהו עבדו. ואתם האות כאשר הודיענו. מכנף הארץ זמירות שמענו. יסעדכם ה' להקים דת וחקה. לשמור משפט וצדקה. לנצור מצותו ודתו. לאחוז בבריתו. אמן סלה:
וכאשר הגיע אלינו כתבך יקירנו למצרים. נעמו כל אזנים. כי תאוה הוא לעינים. והוא העיד בפנינו עליך כי ממשרתי השם אתה העומדים בהיכלו. החונים על דגלו ומרודפי התורה ואהבי דתותיה. השוקדים על דלתותיה. יפתח ה' לך את מצפוניה. וימלא לבך מצפוניה. ויהיו דבריה נר לרגליך. ואור לנתיבתך:

וזה אשר אמרת ידידנו בכתבך כי שמעת מקצת אחינו אנשי גליותנו ישמרם צורם. שהם מהללים אותי ומרבים ומנשאים ועורכים אותי לגדולי איתנים. לפי אהבתם ספרו. ובטובם ובחסדם דסרו וחברו. ודבר דבור על אופניו ממני שמע. ואל אדם אחר אל תישע. אני קטן מקטני חכמי ספרד. אשר עדים בגלות הורד. ותמיד אשקד במשמרותי. ולא השגתו חכמת אבותי. כי ימים רעים וקשים פגעונו. ובשלוה לא התלוננו. יגענו ולא הונח לנו. אבל רצתי אחר הקוצרים בכל שבילים. ואלקטה בשבלים. אקבץ הבריאות והמלאות. והצנומות והרקות לא אבעט. זה שבתי הבית מעט. ולולי ה' שהיה לנו ואבותינו ספרו לנו. לא השגתי המעט אשר אספור. וממנו תמיד אשבור. ועל אודות ידידנו תלמידנו ר' שלמה סגן הכהנים החכם הנבון אשר אמרת בכבתך כי הוא מרחיב פיהו במהללינו. ומאריך לשונו בשבחנו. לשון הבאי דבר בתשוקתו והגדיל לספר באהבתו ובחמלתו. יצ"ו ויהיה כגן פורח. ויחזירהו אלינו שלם ושמח. ושאר ענייני כתבך אשר שאלת להשיבך עליהם כך ראיתי להשיב בלשון קדר וניבו. למען ירוץ הקורא בו. בכל האנשים והטף והנשים. כי תשובת עניינו אחד. ראויה לעמוד עליה כל קהלותכם יחד:

אמנם מה שזכרת מן העומד בארץ תימן שגזר שמד על ישראל והכריח כל המקומות שיש לו ממשלה עליהם לצאת מן הדת. כמו שעשה הכנעני בארצות המערב. שמועה זו הסירה הדר פנינו. ורגזו וחלו עליה כל קהלותנו. ובאמת יש לנו לומר עליה שהיא שמועה רעה אשר כל שומעה תצלנה אזניו שרפו לה לבותנו ונתבלבלו מועצותנו. לצרות הגדולות האלה. נמשכו לנו שמד בקצוי העולם ממזרח ומערב. ויהיו בני ישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה. ועל העת הקשה הזאת שראה הנביא במחזה. התחיל להעתיר בעדנו. ולהתפלל עלינו. ככתוב (עמוס ז' ה') ואמר אדני אלקים חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא. ודבר זה לא יהרהר בו בעל אמונה. ולא ישליכהו מי שיש לו במשה אמנה. ואין ספק להיות אלו חבלי משיח. שהיו החכמים מבקשים מהבורא שלא יהיו מצואים בהם. וגם הנביאים היו מרעידים בהעלותם אותם על רעיוניהם כמו שאמר (ישעיהו כ"א ד') תעה לבבי פלצות בעתתני וגומר. וגם בספר הישר אמר הבורא אוי למי שיהיה מצוי באותו הזמן משומו אל. אבל מה שאמרת שדעת קצת בני עמנו נעדרה ונתבלבלה ונעה לבבם והתחדש להם ספק ונתעלפה סברתם וקצת לח סרו מאמונתם ולא נתעלפו ולא חרדו זה לזה. דבר זה כבר קדם על ידי דניאל ע"ה כמו שהודיענו הבורא כי בהאריך לנו הימים בגלותנו ובבא הצרות עלינו יצאו רבים מן הדת ויתחדש להם ספק ויטעו. וסבה זו תהיה בראותם דלדולנו ותוקף יד מוננו והתגברותם עלינו. וקצתם לא יתחדש להם ספק

ולא תתבלבל סברתם שנאמר (דניאל י"ב יו"ד) יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו. והוסיף לבאר לנו שאפילו המשכילים ההמה והמבינים שעברו עליהם צרות ועמדו כנגדם ונשארו באמונתם בה' ובמשה עבדו עדיין יעברו עליהם צרות קשות ורעות יותר מן הראשונות שעמדו כנגדם עד שיתחדש להם ספק ויטעו ויתעו עד שלא יתבאר להם כי אני מעט מזער כמו שאמר (דניאל י"א ל"ה) ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד כעת קץ וגומר:

ועתה אחינו חייבין אתם להטות אזנם ולשמוע מה שאסדר לפניכם ותלמדוהו לטף ולנשים כדי שיתקיים להם מה שהסתפק מאמונתם ויתחזק בנפשותם האמת שאין לזוז ממנה ויצילנו הבורא ויצילכם מן הספק:

דעו שזאת היא תורת ה' האמתית שנתנה לנו ע"י אדון כל הנביאים הראשונים והאחרונים. שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם שנאמר (דברים יו"ד ט"ו) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה. ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך אלא בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו בשביל שקדמו לאבותנו מעשים טובים בידיעת הבורא ובעבודתו. שנאמר (דברים ז' ז') לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכך וגומר. ומפני שיחד אותנו הבורא במצותיו ובחוקותיו והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותיו ובמשפטיו שנאמר (דברים ד' ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגומר קנאונו העכו"ם כלם על דתנו קנאה גדולה וילחצו מלכיהם בשבילה לערער עלינו שטנה ואיבה ורצונם להלחם בה' ולעשות מריבה עמו ואלקים הוא ומי ירב לו. ואין לך זמן מאז שנתנה לנו תורה עד זמננו זה שכל מלך עכו"ם גובר או מכריח או מתגבר או אנס שאין תחלת כוונתו ודעתו לסתור תורתנו ולהפך דתנו באונס בנצחון ובחרב. כמו עמלק וסיסרא וסנחריב ונבוכדנצר וטיטוס ואדריונוס והרבה כיוצא בהן. זהו הנוע האחד משני הנועים שהתכוונו בו לנצח החפץ האלקי. אבל הנוע השני הם המחודדים משאר המלכיות והחכמים מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסיים והיונים שאלו כמו כן שמו כוונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענין אליה ובקושיות שמחברים. ומגמתם בכל זה להפר התורה ולמחות עקבותיה בחבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותהם. ולא יצלח ולא זה שהקדוש ב"ה בשר אותנו על ידי ישעיהו שכל אנס או נצחן שיתכוון לסתור תורתנו ולבטל דתנו בכלי זייןישבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו. וזה על דרך משל כלומר שעצתוח לא תשלם לעולם. כמו כן כל טוען שיתכוון לבטל מה שבידינו מיצא מחויב מן הדין בטענתו ויבטל אותה ולא תתקיים. כמו שנאמר (ישעיהו נ"ד י"ז) כל כלי יוצר עליך לא

יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה'. ושתי אלו הכוונות כלומר העכו"ם המתכוונים לשתי אלו הכוונות עלה בדעתם שבנין זה אינו נוח ליהרס ואף על פי כן עשו אחוה להרוס יסודות הדת שהוטבעו במעבה נאמן והם בכל זה מוסיפים יגיעה ועצב והבניין יעמד על חזקתו. והאמת יהתל בהם וישחק. כלומר הקב"ה שהוא האמת יושב ומהתם ושוחק בהם על שהם מתכוונים בחלישות שכלם כוונה שאין לה תכלית. ועל זה העניין אמר דוד ע"ה ברוח הקודש בראותו כוונתם לסתור דת האמת ובראותו שהקדוש ב"ה יושב ומשחק בהם (תהלים ב' ג') ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. ועדיין אנו בחונים ומנוסים בשתי הכתות האלה מיום מלכותנו וקצת ימי גלותנו. ואחר כך התחדשה כת אחרת שמגדלת בעניינה ומררה חיינו משתי עניני הכתות כלומר מכת ההתגברות ומכת הטענות והקושיות. וראתה בעצה להכחיד שם אומה זאת מדרך אחר והוא שהתנכל בעצתו להתודע בשם נבואה ולחדש דת מבלעדי תורת ה' והודיע ברבים ששתי התורות מאת ה' וכוונתו לחדש הספק ולהכניס מבוכה בלבותנו בהיות התורה אחת הפך האחרת ושתיהן מכונות לאלוה אחד להיות זה מבוא ושער לסתור תורתנו. ובכל זה כבר ניבא דניאל ואמר בסוף שסופו להכשל שנאמר (דניאל י"א י"ד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו. ואחריו לזמן ארוך עמדשה דת מיוחסת אליו מאומת בני עשו שלא היתה כוונתו אליה ולא עלתה כמו כן במחשבתו ולא הזיק שום דבר לישראל ולא נולד בהם ספק לא לכלל ולא ליחידים לפי שהתבאר להם חסרונו ושנכרת ואבד בידינו עד שנעשה בו מה שנעשה. ועמד אחריו משגע ונהג כמנהגו כלומר לשנות דתנו הואיל ופתח בו הפתח. והוסיף עם כל זה כונה אחרת שרדף אחר המלכות ובקש שישתעבדו לו. והתחדש מה שהוא מפורסם. וכולם אין חפצם אלא לדמות שקריהם לדת ה' ולא תדמה המלאכה האלקית למלאכה אנושית אלא לתינוק שאין לו ידיעה באחד מהן. ואין הפרש בין דתנו זאת לשאר הדתות שרוצים לדמותם אליה אלא כמו שיש ההפרש בין האדם החי המרגיש ובין הצלם שפסלו האומן מעץ או שיצקו ממתכת כלומר מכסף או מזהב או שפתח מאבן גלל כלומר מאבני שיש וזולתו עד שתקנו וציירו בצורת אדם. שהכסיל אינו יודע החכמה האלקית והמלאכה ההיא בראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי וכתבניתו ובדמותו ובמראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם לפי שאינו יודע הפנימיות של שניהם אבל החכם היודע הפנימיות של זה ושל זה אז יודע שהפנימיות של זה הצלם אין שם תקון מלאכה. וכן ידע שהפנימיות של אדם יש בה הנפלאות האמתיות והמלאכות המורות על חכמת הבורא יתברך בראותו

עצביו נמשכים בבשר שהוא סבת התנועה החפצית הנקרא בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול באברי הבשר והתלדכם ונטית יתרותיו ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו ואיכות גדולו והרכבת אבריו ופרקיו ומוצא עורקיו המתנועעים והעורקים שאינם מתנועעים והתחלקם וישוב נתחיו קצתם על קצתם החיצונית והפנימיים כל דבר ודבר על מתכונתו ותבניתו ובמקומו. כן הדבר בכסיל שאינו יודע סתרי כתבי הקודש ופנימי המצות. כשירצה לערוך דתנו זאת אל דת המזוייפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהם ערך ודמיון. הואיל וימצא בדת ה' איסור והיתר ובדת המזוייפת הנפעלת כמו כן. ובדת ה' ימצא מיני עבודות ובנפעלת כמו כן מיני עבודות. ודת ה' יש בה צוויים הרבה ואזהרות ועונשים ושכר וכמו כן בזאת המזייפת הנפעלת. ואלו היה יודע פנימיותיהם הי' יודע שהדת האלקית האמתית שחכמתה בפנימיותיה ושאין לה שום צווי ולא אזהרה שאין בפנימיות שלה דברים המביאים תועלת בשלמות האדם ומרחיקים ממנו נזק שמונע ממנו השלמות ההיא ויגיעו לו בהם מעלות המדות ומעלות הדעות להמון כפי יכלתם וליחידים כפי השגתם ובהם יהיה הקבוץ האלקי המעולה והמגיע והחונה על שתי השלמיות האלו. כלומר השלמות הראשונה שהיא התמדת קיומו בעולם הזה על מיטב הענינים הנאותים לאדם. והשלמות השנייה שהיא השגת המושכלות כמו שהם בעצמם כפי כחו של אדם. וידוע כמו כן שהדתות ההם המדמים לדתנו הם דברים שאין להם פנימיות אלא ספורים ודמיונים שהתכוון להם המדמה לכבוד עצמו ולאמר עליו שהיה כפלוני ופלוני. והתבארה עברנותו לנגד החכמים ונעשה הדבר שחוק וליצנות כמו שמשחקים מפעלות הקוף כשידמה מעשיו למעשה אדם. וכבר הודיענו הבורא ע"י דניאל ע"ה שדבר זה עתיד להיות ושבאחרית הדבר יעמוד אדם ויגלה דת שתדמה לדת האמת וידבר גדולות ויאמר שירדה עליו רוח נבואה ונתן לו ספר ושדבר הבורא עמו ואמר הוא לבורא וכיוצא בזה מהרבות דבריו אמר דניאל כשספר עמידת מלך אדום. ודמה עמידת משגע ואיך יהיה נוצח למלך אדום ולמלך פרס ויון לקרן צומחת שארכה וגדלה כמו שיתבאר זה מן הפסוקים להמון וליחידים שהם עניינים שנגלו במציאות כלומר בעולם ואין לפסוקים ההם פירושים אחרים אלא כפשטם. שכן אמר (דניאל ז' ח') משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרא מן קדמה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופוס ממלל רברבן. ואתה עיין בחכמת זה המשל ותראה נפלאות. אמר שראה הקרן הצעירה הצומחת ובעוד שהיה מתמיה על אריכותיה ועל שהפילה שלש קרנות מלפניה עד שראה לקרן ההוא עינים כעיני אדם ופה מדבר גדולות. כלומר שהעומד הזה ידמה דת שתדמה לדת האלקית ויאמר שהוא נביא וירבה דברים. ובאר

לנו דניאל שכוונתו תהיה להפך ולבטל התורה הזאת שבידינו ויתכוון לשנותה שכן אמר (שם) ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן. ובאר לו הבורא יתברך לדניאל שהוא עתיד לאבדו אחר גדולתו וגדולת אריכותו עם כל הנשאר מן האומות שקדמוהו. ושלשת המערערים האלה כלומר הכת האנסית והכת הטוענת טענות והכת המתדמה לדתנו כלם יאבדו. ואם תראה להם שום גבורה ונצחון בשום זמן לא תעמד להם הגבורה ההיא ולא יאריך להם הנצחון ההוא. וכן גזר עמנו בוראנו יתברך והבטיחנו מעולם ועד עולם שכל זמן וזמן שיעמוד על שונאיהם של ישראל שמד או שיתחדש עליהם שום רוגז שהוא עתיד לסלקו ולהסירו. שכן אמר דוד ברוח הקודש מספר בלשון האומה שמתרעמת מתוקף יד העכו"ם בנו ופשוט ממשלתם עלינו מתחלתנו. ואף על פי כן אין בהם יכולת להאבידנו ולמחות את שמנו. ואף על פי שרודפים אחרינו ומנגעים אותנו בשמדות וגזרות. שכן אמר דוד ע"ה (תהלים קכ"ט א' ב') רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי. ואתם אחינו האינכם יודעים שבימי נבוכדנצר הרשע הכריחו את ישראל לעבוד עבודה זרה ולא נצל מן הנמצאים אלא דניאל חנניה מישאל ועזריה וסוף דבר השמידו הבורא יתעלה והאביד נימוסו וחזרה האמת למה שהיתה. וכן אירע בבית שני כשגברה מלכות יון הרשעה וגזרו שמדות גדולות ומשונות על ישראל לאבד הסת וגזרו עליהם חלול השבת ולהפר ברית מילה ושיכתוב כל אחד מישראל בלבושו שאין להם חלק בה' אלקי ישראל ושיחוק בקרן שורו כעניין הזה ואחר כך שיחרוש בו. ועמדו בגזרה כמו חמשים ושתים שנה ואחר כך אבד הקדוש ב"ה ממשלתם ודתותיהם יחד וכן תמצא לרבותינו אומרים ברוב המקומות פעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה שמד על ישראל ושלום על ישראל כך וכך גזרו עליהם. ואחר כך היה מבטל הבורא יתברך הגזרה ההיא והיה משבית אותה והיה מבטל ומשבית הגוזר אותה. וכן אז"ל שמדא עביד דבטיל וכבר הבטיח הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שאע"פ שישתעבדו האומות בזרעו ויענו אותם ויגברו עליהם הם ישארו ויעמדו והמשתעבדים בהם יחלפו ויאבדו. כמו שנאמר (בראשית כ"ח י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ. כלומר אע"פ שהם נתונים למרמס ולמרפס כעפר הזה שהכן דורסין אותו סוף שיגברו וינצחו. וכן על דרך המשל כמו שהעפר באחריתו יעלה על הדורסים אותו וישאר הוא והדורסים אותו לא יעמדו. והנה באר ישעיהו עה"ש והודיענו משמו של הקדוש ב"ה שהאומה הזאת כל ימי היותה בגלות כל מי שיעלה במחשבתו להתגבר עליה ולאנס אותה אפשר לו לעשות ויצליח אבל באחריתו ישלח הקב"ה מושיע ויסיר ממנה חליה וכאבה שכן אמר (ישעיהו כ"א ב') חזות קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד עלי עילם

צורי מדי כל אנחתה השבתי. וכן הבטיחנו הבורא על ידי נביאיו שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה. וכמו שאי אפשר שיתבטל מציאותו של הקב"ה כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם. שכן אמר (מלאכי ג' ו') אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. וכמו כן בשרנו והאמין אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללנו ואף ע"פ שנכעיסהו ונעבור על מצותיו. שכן כתוב (ישעיהו ל"א ל"ז) כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי הארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'. וכעניין זה בעינו הבטיחנו בתורה ע"י משה רבינו ע"ה שכן כתוב (ויקרא כ"ו מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם. ואתם אחינו חזקו ואמצו והשענו על הפסוקים האלה האמתים ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם ואל יפחיד אתכם תוקף יד האויב עליהם וחלישת אומתנו. שכל העניין הזה אינו רק נסיון ובחינה להראות אמונתכם וחבתכם בעולם ושלא יחזיקו בדת האמת בעתות כאלו אלא החכמים יראי ה' מזרע יעקב הזרע הטהור והנקי שנאמר עליהם (יואל ג' ה') ובשרידים אשר ה' קורא. באר שהם יחידים והם האנשים שעמדו אבותם על הר סיני ושמעו הדבור מפי הגבורה ושלחו ידיהם ואמונתם לברית וקבלו על עצמם המעשה והקבלה יאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וחייבו דבר זה עליהם ועל הבאים אחריהם שכן כתוב (דברים כ"ט כ"ח) לנו ולבנינו עד עולם. וכבר הבטיחנו הבורא יתברך כאדם הנכנס ערב לחברו ודי לנו בערבותו. והודיענו שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו הם ובניהם ובני בניהם עד עולם. שכן אמר הקב"ה יתברך (שמות י"ט ט') הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. לפיכך יש לדעת שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא שאינו מזרע האנשים ההם. וכן אמרו רבותינו ז"ל על כל המסתפק בנבואה לא עמדו אבותיו על הר סיני. המקום יצילנו ויצילכם מן הספק וירחיק ממנו ומכם המחשבות המביאות לידי ספק ולידי מכשול. לפיכך אחינו כל ישראל הנפוצים בקצוות הארץ חייבים אתם לחזק קצתכם לקצתכם ולאמץ ולזרז הגדולים לקטנים והיחידים להמון ותחברו אומתכם על דבר אמת שלא ישתנה ולא יופר ולהרים קולכם באמונה שלא תפול לעולם ולא תשחת. והוא להודיע לרבים שהקב"ה הוא אחד ולא כשאר האחדים. ולהודיע שמשה הוא נביאו ומדבר עמו והוא אדון כל הנביאים והוא שלם מכולם והוא המשיג מהקב"ה מה שלא השיג אחד מכל הנביאים לא לפניו ולא לאחריו. ושס"ת זה כולו מבראשית עד לעיני כל ישראל הוא דבור מאת הבורא יתברך למשה רבינו. שנאמר

(במדבר י"ב ח') פה אל פה אדבר בו. ושאין להפר ולא לשנות ולא להוסיף ולא לגרוע לעולם ושלא תבא מאת ה' תורה זולתה ולא ציווי ולא אזהרה. וכמו כן זכרו מעמד הר סיני שצונו הקב"ה לזכרו תמיד וגם הזהירנו מלשכחו אותנו וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו. הוא מה שנאמר (דברים ד' ט' יו"ד) רק השמר ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב באמר. וראוי לכם אחינו שתגדלו בניהם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה כמו שגדלו הקב"ה שנאמר (דברים ד' ל"ב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו'. ודעו אחינו בברית הזאת ובסברה הזאת שהדבר הגדול הזה שנראה במציאות שהעיד עליו מבחר כל העדים שלא היה מקודם כמוהו וכן לא יהיה אחריו כמוהו. והוא שתשמע אומה אחת בכללה דבור הקדוש ב"ה ושתראה כבודו עין בעין ודבר זה היה שתתחזק האמונה חזוק שלא ישנהו משנה ויגיע לנו ע"י האמת כדי להעמיד רגלינו לבל ימעדו אשורינו בעתות כאלו כשיתחדש שום רוגז או שמד על יהודים ח"ו וכשיתגבר יד האנס. שכן כתוב (שמות כ' כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כלומר שזה הנגלה עליהם בענין זה כדי שתעמדו בכל נסיון שפיגע בהם באחרית הימים שלא יזוז לבבכם ולא תחטאו. ואתם אחינו היו על בריתכם קיימים ובדתכם מחזיקים ועל אמונתכם נוהגים ועומדים. ושלמה המלך ע"ה דמה אותנו לאשה יפה בתכלית היופי שאין בה דופי שנאמר (שיר השירים ד' ז') כלך יפה רעיתי ומום אין בך. ודמה שאר האמונות והסברות שרוצים להמשיכה אליהם ולהחזירה לאמונתם כאנשי הבליעל השטופים בזמה והמפתים הנשים שהם בנות חיל להשיג מהן תאותן המכוערת. כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם. ואחר כך חזר בחכמתו בלשון תשובת האומה כאלו היא אומרת לאותם שהם רוצים לפתותה ולהראות להם שסברתה מעולה מסברתם לאיזה דבר מתחזקים בי התוכלו להראות לי כמו מחולת המחנים. (שיר השירים ד' א') כלומר שהאומר תטעון כנגדם ואומרת להם הראוני כמו מעמד הר סיני שהיה בו מחנה אלקים ומחנה ישראל זה לעומת זה אז אשוב לעצתכם. וזה המאמר הוא על דרך משל (שם שם) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים. ופירש שולמית השלמה החסידה ומחולת המחנים שמחת מעמד הר סיני שהיה בו מחנה ישראל שנאמר (שמות י"ט י"ז) ויוצא משה את העם

לקראת האלקים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. ומחנה אלקים כמו שנאמר (תהלים ס"ח י"ח) רכב אלקים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש. ראה חכמת המשל וסודו שהוא החזיר מלת שובי ארבעה פעמים בזה הפסוק להיות לרמז שאנו נרדפים ארבעה פעמים לצאת מן הדת בכל אחת מן המלכיות האלה הארבעה שאנו היום באחרונה מהם. והבטיחנו הקדוש ב"ה בתורתו ואמר כי בהיותם מכריחים אותנו לאחז בסברתם שנאמר (דברים ד' כ"ח) ועבדתם שם אלקים אחרים מעשה ידי אדם. אבל בכל זה לא יהיה זה בכלל בכל הארץ ולא תכרת התורה ממנו לעולם. והבטיח ואמר (שם ל"א כ"א) כי לא תשכח מפי זרעו. ובאר לנו על ידי ישעיהו מ בשר אומתנו שהאות ביננו ובינו ית' והמופת המורה שלא נאבד הוא קיום תורת ה' ודברו ביננו. שנא' (ישעיהו נ"ט כ"א) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך וגומר. וגם התפארה אומתנו לפני הקב"ה על שתסבול צרות השמדות ותשא הצרות התוכפות עליה. שכן כתוב (תהלים מ"ד כ"ג) כי עליך הורגנו כל היום. זה דורו של שמד. ויש עלינו לשמוח במה שנסבל ונשא מן הצרות ואבדת הממון והגלות והפסד ענייניו שכל זה לתפארת היא לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול. וכל מה שיפול ממנו בעניין הזה הוא חשוב כקרבן כליל על גבי המזבח ויאמר לנו על זה (שמות ל"ב כ"ט) מלאו ידכם היום לה' ולתת עליכם היום ברכה. לפיכך ראוי להם שיברחו וירדפו אחרי ה' ויכנסו למדברות ולמקומות שאין בהם ישוב ושלא יחושו על התבודדם מאנשי סודם וגם לא יחוסו על אבדת ממון שכל זה דבר מועט ומצער לנגד מלך מלכי המלכים הקב"ה המולך על הכל השם הנכבד והנורא הזה ה' אלקיך ונאמן הוא לשלם שכר טוב בעולם הזה ובעולם הבא. ובדרך הזה מצאנו החסידים הטהורים רודפים האמת ומשיגים אותה הם בורחים לדת האל מקצוות הארץ הרחוקות וישימו מגמותם למקומות החסידים כדי שיוסיפו להם מאור התורה כדי שישיגו בענין זה מן הקב"ה מן הטובה. ואיך לא ימאס האדם ואיך לא יקוץ בארץ מולדתו ובבני משפחתו בשביל התורה כלה בכללה. והנה מצאנו איש אחד בין שאר בני אדם כשלא ימצא די מחייתו במקום אחד עד שיקוץ בו ויצר לו מקומו יצא משם למקום אחר כ"ש כשיצר לו מקומו מצד תורתו ומצד אמונת האל שלא יברח ממנו אל מקום אחר. ומי שלא יתכן לו לצאת בשום זמן לא ינהל נפשו לאט ויפשע בעצמו ויעשה הפקר לחלל השבת ולאכול איסורין ויעלה על לבו שפרק מעליו עול התורה שהתורה הזאת לא יוכל להמלט ולהנצל ממנה אפילו אחד מזרע יעקב לעולם לא הוא ולא זרעו ולא זרע זרעו בין ברצונו בין שלא ברצונו אבל הוא נענש על כל מצוה ומצוה שבטל מן הצווים כלומר ממצוה עשה וגם יענש על כל מה שיעבור ממצות לא תעשה. ולא יעלה

על הדעת שבהיותו עושה החמורות שלא יענש על הקלות כדי שיפקיר עצמו להם. אבל ירבעם בן נבט שחיק עצמות יענש על העגלים שחטא בהם והחטיא את ישראל וכמו כן יענש על שבטל מצות סוכה בסוכות. וזה העקר יסוד מיסודי התורה והדת ולמדוהו ועשו היקש עליו:

ומה שזכרתי מדבר הפושע שהכניס בלבות העם שמלת במאד מאד הוא נאמר על משגע וכן מה שאמר (דברים ל"ג ב') הופיע מהר פארן רומז אליו וכן מה שנאמר (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני וכן הבטחתו לישמעאל (בראשית י"ז כ') ונתתיו לגוי גדול. דברים אלו כבר נדחו ונסתרו מרוב הרגלתם בפי הכל. ולא נאמר בהם שהם בתכלית החלישות בלבד אבל אומרים שצחוק הוא והתול לקחת מהם ראיה והם דברים שאינם מביאים ספק בשום פנים ואפילו בלב ההמון. והפושעים בעצמם המשחקים בדברים האלו אין דעתם שכן הוא גם אינו מסתפק להם אבל כונתם באלה הדברים להתפאר בהם בפני הגוים ולהראות להם שהם מאמינים. אבל הקלון שאומר שמשגע כתוב בתורה וישמעאלים עצמם אינם מאמינים בראיות אלו ואינם מקבלים אותם ואינם לוקחים אותם לראיה לפי שבטולה מבואר ומפני שלא מצאו להם טענה בשום פנים בפסוק מפסוקי התורה ולא בסברה ולא בדמיון כדי שיתלו ממנו הוצרכו לומר שהחלפנו התורה ושנינו אותה ושגררנו שם פלוני מן התורה. ולא מצאו להם שום טענה להנצל יותר קרובה מזו ואף על פי שהיא בתכלית ההריסה ובטולה גלוי אפילו להמון כל שכן ליחידים. הואיל והתורה העתיקוה ללשון ארמית ולשון פרס ולשון יון ולשון לעז קודם שעמד הפסול כמה מאות מן השנים. ועוד שהיא מקובלת דור מפי דור ממזרח העולם ועד מערבו ולא נמצא בכל זה שום חלוף כלל ואפילו בדקדוקיה ואפילו בין קמץ חטף לשורק לא נמצא בה שום חלוף ולא הוצרכו לטענה זו החלושה אלא שלא מצאו שום ספק בתורה. וביאור הדבר ממה שכתוב ונתתיו לגוי גדול אין רצונו לאמר גדול בתורה ובנבואה אלא במנין בלבד וכבר נאמר בעובדי עבודה זרה גוים גדולים ועצומים. וכן במה שאמר במאוד מאד אלו היתה הכוונה בו שיצא ממנו פלוני היה אומר וברכתיו במאד מאד ואז היה אפשר להתלות זה הטוען בחוט של קורי עכביש לומר שענייננו אברכנו להיות מזרעו פלוני. אבל הואיל ואמר במאד מאד אחר שאמר והרבתי יורה הדבר שאינו אלא על דרך ההפלגה ברב המניין. והנה באר הקדוש ב"ה בתורה לאברהם אבינו ע"ה שכל מה שהבטיחו הבורא יתברך מברכות ושיתן מצות לזרעו ויבדיל אותו מזולתם שבשביל זרע יצחק נאמר בלבד זה ולא על זה האחר. והוא סמוך ומושג לברכת יצחק שנאמר (בראשית כ"א י"ג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא. ובאר בזה

שהעקר יצחק וזה האחר טפל. ועוד ביאר בפי' ואמר (שם שם י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ועוד כשנסכים על ישמעאל שאפילו היות זרעו הרבה במניין לא יהיה חסיד ולא יהיה לו חן בשלמות האנושי כדי שתתפרסם בו ותתודע אבל תתודע חסידותיך בזרעך החסיד והוא הזרע הבא מיצחק. וזה פירוש יקרא כמו שנאמר (שם מ"ח ט"ז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי כלומר יתפרסם בהם ויתודע. ואחר כך באר יצחק שהברכות ההם שהבטיח בהם לאברהם שבכלל הברכות ההם שיקים בריתו ותורתו של הבורא בזרעו. כמו שאמר לבניו והייתי להם לאלקים. ואחר כך יחד יצחק והבדילו מישמעאל בכל הברכות האלו כמו שבארנו ויחדו בברית זולת ישמעאל כמו שנאמר (שם י"ז כ"א) ואת בריתי אקים את יצחק. ואחר שאמר בשביל ישמעאל הנה ברכתי אותו באר לנו והקב"ה ענין זה על ידי יצחק שיעקב יחד בכל הברכות האלו זולת עשו. והוא מה שאמר יצחק (שם כ"ח ד') ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך. הנה התבאר לנו שמעלת התורה שהבטיח בה הקב"ה לאברהם שתתקים בזרעו שיצחק הוא המיוחד בה ואחריו יעקב מזרע יצחק. וכן מצאנו הנביא עליו השלום שנתן הודאה להקב"ה על הטובה הגדולה הזאת שכן כתוב (תהלים ק"ה ט') אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם. ומה שיש לך לדעת שזה השם שעלה בדעת הישמעאלים שכתוב בתורה שאחזו בו הפושעים כלומר במאד מאד הוא מחמד אינו מחמד אלא אחמד כי הוא פשט המאמר שהם אומרים שהוא כתוב בתורה וכשליחות המכזבים שהוא אבנגלוי ששמו אחמד. ומספר במאד מאד אינו עולה למספר אחמד שסוברים שהוא כתוב בתורה. אבל מה שאומר הופיע מהר פארן בידוע שהוא פעל עבר ואלו אמר יופיע אז יכול היה הטוען להתלוצץ ולהתלות בו אבל הואיל ואמר הופיע הורה שהוא דבר שכבר עבר וביאור. הדבר שהוא מספר מעמד הר סיני ואומר כשנגלה על הר סיני לא נגלה מן השמים על הר סיני כרדת אבני אלגביש אלא נגלה מעט מעט לאט מראשי ההרים מראש הר לראש הר עד שירד על הר סיני. ואמר (דברים ל"ג ב') ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קודש מימינו אש דת למו. והדבר מובן למי שירצה לומר לישראל. והבן איך דייק שפארן שהוא יותר רחוק נאמר בו הופיע ושעיר שהוא יותר קרוב אמר זרח וסיני שעליו היתה הכוונה ובו שכן הכבוד כמו שנאמר (שמות כ"ד ט"ז) וישכן כבוד ה' על הר סיני אמר בו מסיני בא. וכעניין זה ספרה דבורה כשספרה מעמד הר סיני שהכבוד נגלה לאט לאט מהר להר שכן כתוב (שופטים ה' ד') ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו וגומר. ועל הדרך שבארוהו חכמים ז"ל שהקב"ה שלח נביא לאדום קודם משה

רבינו להורות להם התורה ולא רצו לקבלה וכן שלח לישמעאל והראה אותה להם ולא קבלוהו ממנו ואחר כך שלח לנו משה רבינו וקבלנוה ואמר (שמות כ"ד ג') כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכל זה דבר שהיה קודם מתן תורה. וכן באו המלות מורות על פעלים עוברים בא וזרח והופיע ואינם להבא. אבל הראיה שהם מביאים ממה שנאמר (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלקיך אליו תשמעון. ואמרת שמקצתם הסתפק להם זה ומקצתם הסתלק מהם הספק באמרו מקרבך. ולולי מלת מקרבך מאחיך היתה זאת לכם לראיה במקום הזה יש לך לכוון שכלך שתתבונן במה שאומר לך. דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה אחת מעניין שכלו דבק ומתחבר להיות לו לראיה ולסמוך עליה אבל ראוי לו לעיין במה שקדם מן העניין ומה שאחריו. כלומר שיעיין בתחלת המלה ההיא שסמך עליה מתחלת עניינה ובאי זה עניין ופסוק עד שישלים העניין ואז ידע כוונת אומר העניין ואז יקח ראיה ממנו. ואין ראוי לשום אדם לקחת ראיה מדבר מוכרת מאשר לפניו ומאשר לאחריו. ואלו היה זה עובר כמו כן ראוי לומר שהקב"ה הזהירנו שלא נשמע מן הנביא שכן הוא אומר (שם י"ב ב') לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. וכן נוכל לומר שהקב"ה צונו לעבוד עבודה זרה ח"ו שכן כתיב (שם י"א ט"ז) ועבדתם אלקים אחרים והשתחויתם להם והרבה כיוצא בזה. ודבר זה מבואר בטולו שאין לוקחין ראיה משום פסוק בשום פנים עד שידעו כוונת העניין מתחלתו ועד סופו ואז יובן עניינו. והפסוק הזה שהוא נביא מקרבך מאחיך כמוני ראוי לעמוד על מה שלפניו ושלאחריו ממה שהוא דבק לעניין כדי יושבן ולא ישאר בו ספק בשום פנים. וביאור הדבר שהוזהרנו בתחלת הפרשה מלהתעסק בקסמים ובמעוננים ובחכמת הכוכבים ובכשפים ובחברים והדומה להם בדברים אלו שחושבים האומות שבהם יוכלו לדעת העתידות קודם שיתחדשו ומתכוונים אליהם. וכשהזירנו ית' מלהתעסק בדברים אלו אמר לנו שכל האומות חושבים שיודעים מה שיתחדש קודם שיתחדש מן הדרך הזה ועתה לא תדע מזה הדרך מה שעתיד להיות אבל תדע אותו על ידי נביא שאקים לכם להודיעכם העתידות ויאמינו דבריו ולא יחטא בכל מה שיאמר ותהיו יודעים העתיד להתחדש קודם שיתחדש מבלי קסמים וחברים ומאין דין הכוכבים וזולתם. ואחר כך באר לנו שדבר זה יהיה בנו בלי טורח ואמר שכל נביא שישלח אלינו להודיענו העתיד יהיה מקרבכם כדי שלא תצטרך לשוטט אחריו מעיר לעיר ולהלוך אחריו מהלך רחוק זהו ענין מקרבך. ואחר כן הודיע דבר אחר ואמר ובהיותו קרוב מכם ובקרבכם יהיה מכם כמו כן כלומר מישראל כדי שתהיה המעלה הזאת מיוחדת לכם והיא לדעת מה יהיה. ולפיכך הוסיף במאמר ואמר כמוני שמא יעלה על דעתך הואיל וכתיב מאחיך

יתכן להיות מעשו מישמעאל לפי שמצאנו כתוב בעשו (במדבר כ' י"ד) כה אמר אחיך ישראל לפיכך הוצרך לאמר כמוני כלומר מבני יעקב. ואין כמוני בכאן להיות כמוהו במעלת הנבואה שכבר אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והוא בעצם הפרשה המורה על מה שזכרנו. אמר (דברים י"ח יו"ד י"א י"ג) לא ימצע בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים תמים תהיה עם ה' אלקיך ואתה לא כן נתן לך ה' אלקיך נביא מקרבך מאחיך כמוני. הנה התבאר והתאמת שהנביא הזה שהבטיח במקום הזה אינו נביא שיבא במצוה ולא יחדש תורה אבל הוא איש שלא יצריכנו לקסמים ולמעוננים ולחכמת הכוכבים ונשאל ממנו מה שיארע לנו כמו שהאומות שואלים למעוננים ולקוסמים שכן מצאנו שאול ששאל לשמואל על אבדה שאבדה לו. אבל שלא נאמין בנבואת זיד ועמר אין זה בשביל שאינם מישראל כמו שחושבים ההמון עד שנצטרך לדייק ממלת מקרבך מאחיך שהרי איוב וצופר ובלדד ואליפז ואליהוא כולם אצלנו נביאים ואף על פי שאינם מישראל וכן חנניה בן עזור נביא שקר ואף על פי שהוא מישראל אבל נאמין בנביא או נכחישהו מצד נבואתו ולא מצד יחוסו. ובאור זה הדבר שזה משה רבינו רבן של כל הנביאים ששמענו הדבור המדבר אליו והאמינו בו ובנבואתו ואמרנו לו (דברים ה' כ"ד) קרב אתה ושמע וגו' והוא אמר לנו שלא נשארה מצוה בשמים לתת ואין שם אמונה אחרת ולא תורה בלתי זאת שתבא שנאמר (שם ל' י"ב) לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. והזהירנו שלא נוסיף ושלא נגרע בתורה זאת שנאמר (שם י"ג א') לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. וחייבנו בשם הבורא להאמין בתורה הזאת אנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות שכן כתוב (שם כ"ט כ"ה) הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת. וכל נביא שיעמוד בין שיהיה מיוחס לכהונה או ללויה או שיהיה עמלקי ויאמר שאחת מכל המצות הנכללות בספר התורה שבטל חיובה שקר והכחיש נבואתו של משה רבינו שהוא אמר לנו ולבנינו עד עולם לפיכך נכחישהו ונהרוג אותו אם תהיה לנו יכולת על זה ואין לנו להשגיח על מופתיו כמו שלא נשגיח לנביא האומר לעבוד עבודה זרה שכן אמר (שם י"ג ג' ד') ובא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא וגומר. שהרי משה רבינו עליו השלום אמר לנו לא תעבדו עבודה זרה לעולם לפיכך נדע שאות הזה שעשה בשם עבודה זרה אינה כי אם בלאט וכישוף. וכן אמר לנו משה ע"ה שהתורה הזאת עומדת לעולם לפיכך כל נביא שיאמר שהיא לזמן קצוב יש לנו לדעת מפשט נבואתו שהוא נביא שקר שהרי בא להכחיש משה רבינו לפיכך לא נבקש ממנו אות ומופת ואם עשה לא נשגיח בה

שנחשב שהיא מופת בעשותו אותה לפי שאמונתנו במשה לא היה מצד המופת כדי שנתחייב מצד זה (ס"א בשביל זה) להקיש בין מופת הנביא הזה למופת משה רבינו אבל האמננו בו לפי ששמענו הדבר כמו ששמע הוא בזה האמננו בו אמונה שלמה מקויימת עד עולם שנאמר (שמות י"ט ט') וגם בך יאמינו לעולם. ואנחנו בעניין זה עם משה רבינו כמו שני עדים שהעידו שראו שום דבר שכל אחד מהם יודע בוודאי שהוא אמת מה שיעיד חברו ואמתות דברו ואינם צריכים להביא על דבריהם ראיה בפני המון העם. וכן הדבר בנו אנחנו עדת ישראל ידענו אמתות משה רבינו לפי שראינוהו במעמד הר סיני השעת הדבור לא מפני המופת. אבל עשה כל מה שעשה מן המופתים לפי הצורך כמו שהתבאר מפסוקי התורה. ומפני שהעקר הגדול הזה הוא נשכח ואינם סומכים עליו רוב אומתנו בשביל זה אין אנו מאמינים במופתים כמו שאנו מאמינים במשה רבינו ולא בשוה ביניהם באמונה. ובשביל זה אמר שלמה ע"ה בלשון האומה (שיר השירים ד' א') מה תחזו בשולמית במחולת המחנים אמר אם תוכלו להעמיד לי כמו מעמד הר סיני. לפיכך אם יעמוד נביא מישראל או משאר האומות ויקרא בני אדם לדתו של משה רבינו ולא יוסיף ולא יגרע כמו ישעיהו וירמיהו וזולתם נשאל ממנו מופת אם יתן מופת נאמין בו ויהיה אצלנו במעלות הנביאים ואם יחסר ויפול שום דבר מכל דבריו יהרג. ומה שאנו מאמינים בו בתתו מופת ואף על פי שאפשר שהוא מכחיש שהקדוש ב"ה צונו על ידי משה ואמר לנו כשיעידו שני עדים בשום דבר חתוך הדין על פי עדותם ודן אותם לכף זכות והעמידם על חזקת כשרותם ואף על פי שיתכן שיעידו באמת או שיעידו בשקר. וכן צונו שאם יקום נביא ונתן אות או מופת ונראה לפי דעתונ הפעולות כפי חתוך דברו ואף על פי שהדבר אפשר אם הוא אמת או שקר. ובאר לנו כמו כן שיש דברים שאינם מתקבלים מצד הנבואה והם כל דבר שיבא להכחיש נבואתו של משה רבינו ע"ה. וכבר בארנו העניין זה בתכלית הבאור בתחלת חבורנו הגדול בפירוש המשנה ומשם תלמוד העקרים האלה הגדולים שהם אדני התורה ועמודי האמונה ומה שראוי לך לדעת כי כאשר אין תוספות בתורת משה ולא גרעון בכתובים כמו כן אין תוספות וגרעון בפירושה המקובל והוא שקבלו החכמים איש מפי איש והיא תורה שבעל פה:

אבל מה שזכרת מדבר הקצים ומה שבאר רב סעדיה בהם. תחלת מה שיש עליך לדעת שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם כמו שבאר דניאל ואמר (דניאל י"ב ט') כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ. אבל רוב ציור קצת החכמים על זה ועלה ברעיוניהם שהשיגוהו כבר קדם הנביא להודיע ענין זה ואמר (שם שם) ישוטטו רבים ותרבה הדעת כלומר ירבו הדעות והסברות בו. וכבר באר הקב"ה על ידי נביאיו

שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח ויעברו הקצים ולא יתקיימו. ואחר כך הזהירנו מלהסתפק בעניין זה ואמר אל יעציבו אתכם אם לא יעלה חשבונם אבל כל מה שיוסיף להתאחר הוסיפו בו תקוה שכן אמר (חבקוק ב' ג') כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר. ודע שהקץ שבאר הקב"ה אותו בבאור כלומר גלות מצרים שאמר (בראשית ט"ו י"ג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה לא נודעה אמתתו ונפל בו ספק. מהם מי שסבר שארבע מאות שנה אלו משעה שירד יעקב אבינו למצרים. ואחרים חשבו משהתחיל השעבוד והיא שנת שבעים לאחר שירד יעקב אבינו למצרים. ואחרים חשבו אותה משעה שנאמרה נבואה זו לאברהם אבינו והוא מעמד בין הבתרים. וכשמלאו ארבע מאות למעמד בין הבתרים יצאו ממצרים קצת בני ישראל קודם שעמד משה רבינו שלשים שנה ועלה בדעתם שכבר תם הקץ והרגום המצרים והכבידו עליהם השיעבוד כן הודיענו חכמים ז"ל. ועל האנשים ההם אשר טעו בחשבונם ודמו שכבר באה הגאולה ויצאו אמר דוד (תהלים ע"ח ט') בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב. והקץ האמתי היה ארבע מאות שנה משנולד יצחק שהוא זרע אברהם שנאמר (בראשית כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ואמר יתברך (שם ט"ו י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. ובזמן הגלות ישלטו אותם וישעבדו בהם וייגעום כך הוא פירוש הפסוק. והיו ארבע מאות שנה לגרות ולא לשעבוד. ולא התבאר זה עד שעמד הנביא הגדול. ונמצא שמיום שנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנא בשוה. ואתה דן מקץ זה קל וחומר ומה הקץ הזה שנודע זמנו והתבאר לא ידעוהו כל שכן הקץ הזה הארוך שפחדו הנביאים וחרדו מרוב אריכותו עד שאמר הנביא על דרך התמה (תהלים פ"ה ו"ו) הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדר ודר. ואמר ישעיהו כשספר אריכות הגלות הזה (ישעיה כ"ד כ"ב) ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יפקדו. ובאר לנו דניאל עמק ידיעת הקץ והיותו סתום ונעלם ולפיכך מנעונו החכמים ז"ל מלחשוב הקצים לביאת משיח לפי שיכשלו בהם ההמון ושמא יטעו בראותם שבאו הקצים ולא בא. וכן אמרו החכמים ז"ל תפח רוחם של מחשבי קצין. לפי שהם תקלה לעם לפיכך התפללו עליהם חכמים שתפח דעתם וישחת חשבונם. ואנו דנין את רב סעדיה לכף זכות ונאמר שמא מה שהביאו לעניין זה ואע"פ שהיה יודע שהתורה אסרה זה לפי שהיו בני דורו בעלי סברות רבות נשחתות וכמעט שתאבד תורת ה' לולי הוא ע"ה לפי שהוא גלה מן התורה מה שהיה נעלם וחזק ממנה מה שנדלדל והודיעו בלשונו ובכתבו וקולמוסו וראה בכלל מה שראה בדעתו לקבץ המון העם על דרך חשבון הקצים כדי לאמץ אותם ולהוסיף על תוחלתם.

והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים ואין לטעון עליו על שטעה בחשבנותיו כי כוונתו היה מה שאמרתי. אבל מה שראיתך משתוקק אליו מחכמת הכוכבים וקבוציהם שהם קוראין בלשון ערב שעברו מהם מה שאתה מצפה כל זה הסר אותה מלבך ונקה דעתך ממנו ורחץ שכלך כמו שרוחצים הבגדים המטונפים מטנופם. לפי שהם דברים שאין בהם ממש ואינם אמת אצל החכמים השלמים ואפילו לשאינם מאמינים בתורה כ"ש למקבלי התורה. והפסד דבר זה מבואר מאד בטענות שכליות אמתיות אין זה מקום לזכרם אבל שמע שמץ דבר ממה שבא בכתוב בענין זה. דע שמשה רבינו ע"ה בשעה שעמד היו כל האצטגנינין פה אחד אומרים שאומה זו לא תהיה לה תקומה ולא יקל מעליה השיעבוד שהיא בו לעולם. ובשעה שחשבו שהיו בתכלית השפלות אז ומעולה הופיע עליהם הרוממות ונולד אז מבחר מין האנשים שבהם. וכשהיו כולם על מחשבה אחת שהארץ מצרים ישלם אוירה וישמן והיו יושביה בתכלית השלוה אז באו עליהם המכות. כמו שאמר ישעיהו כשהיה מספר זה העניין (ישעיה י"ט י"ב) איה איפוא חכמיך ויגידו נא לך וגו'. וכן אירע לממלכת נבוכדנצר כשהיו כל איצטגניניה וחכמיה וכל הנקרא בשם חכם על עצה אחת שאז היתה התחלת רוממותה וממשלתה מתאמצת והולכת אז נשמדה ממשלתם ואבדה. כמו שאמר עליו הקב"ה וכן אמר ישעיהו מהתל בהם ומשחק עלהם ולפי שהיו חכמים מתפארים בחכמתם. ומהתל כמו כן מן הממלכה שהיו אומרים שיש ביניהם חכמים שחכמתם מועלת להם. אמר (שם מ"ז י"ג) נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך. על זה הענין יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יגלה. שכשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהיה לה לעולם ממשלה ולא ינאלו מן השיעבוד שהם בו וכל החכמים כלם פה אחד בעצה זאת וגם הקוסמים בעלי הכחות יפה הקב"ה מחשבותם וסברתם הנכחשת ואז יגלה המשיח. שכן אמר ישעיהו בבאור עניין זה (ישעיה מ"ד כ"ה כ"ו) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם. ואתה אל תסתכל למאמר האומר קבוץ גדול וקבוץ קטן. וכן שמעתי ממך שאתה אומר שהחכמה בארצכם מעוטה ונפסקה מכם ושמת סבה לזה היות הקבוץ בשלש העפרי. יש לך לדעת שהמקרה הזה אינו מיוחד בארצכם אבל היא היום בכל ישראל כלומר הכרת החכמים ודלדול הדעות. וזהו באמת מה שאמר הנביא בשם הקדוש ב"ה (שם כ"ט י"ד) לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. ואין עלה זאת לא שלש עפרי ולא שלש אשי. והמופת על זה ששלמה מלך

ישראל שנאמר בו (מלכים ה' י"א) ויחכם מכל האדם הוא היה באמצעות השלוש העפרי. וכמו אברהם אבינו ע"ה שהוא עמודו של עולם והוא שגלה והורה העלה הראשונה לכל החכמים ויסד יסוד היחוד לכל בני אדם וכן יצחק ויעקב ששלשתם היו נושאים כסא הכבוד בלבותם שהשיגוה באמת כמו שאמרו האבות הן המרכבה שנאמר (בראשית ל"ה י"ג) ויעל מעליו אלקים. הנה לך האבות שלשתם היו באמצעות השלוש העפרי. ויתבאר כל זה ממה שנודיע שהקבוץ הקטן הוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב ולא יזוזו היותם מתקבצים בשלש אחד בעינו מאתים וארבעים שנה ואחר כן יעתקו קבוצם לשלוש אחר וזהו הנקרא קבוץ אמצעי והוא קבוץ ההעתקה ההוה בכל מאתים וארבעים שנה ממהלך השמש. ויהיה על הסדר הזה משעה שיתקבצו שני הכוכבים אלו בשום מעלה מן המעלות עד שיתקבצו באותה מעלה בעינה תתק"ס שנה וזהו הגדול והוא משעה שיתקבצו שתבאי וצדק בחלק הראשון מן הטלה עד שיתקבצו פעם שנית. וכשתחשוב התאריך למפרע יתבאר לך כל מה שזכרתי לך מהיות אברהם יצחק ויעקב בשלש העפרי וכן דוד ושלמה. אבל בארתי לך זה שתסיר מלבך סברה זאת ואל תחשוב שיש לשלוש כזה עלה. וכמו כן אמרת שאנשים כוונו הקבוץ העתיד ומצאו הכוכבים השבעה כלם שיתקבצו במזל אחד ודבר זה אינו אמת. ואין שם קבוץ שביעי בשום פנים לא בקבוץ העתיד ולא במניין קבוצים שעתידין לבוא אחריו. אבל דבר זה דבר איש שאינו יודע לכוון התקון על אמתתו כמו שספרת מכלל דבריו שאמר שאירע מבול מאויר ומעפר. ומה שראוי לך לדעת שהדברים האלה וכיוצא בהם שוא וכזב. ולא יהיו לך לראיה לפי שתמצאם כתובים בספרים שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו מכזב בקולמוסו ואין זה נמנע עליו. והכסילים הבוערים הם שיעשו אצלם לראיה אמתית הדבר בהיותו כתוב. ואין לנו להאמין סברות מפנים האלה אלא מפנים אחרים. ודע כי כמו שינצל הסומא בהשענו על הפקח בלכתו אחריו לפי שהוא יודע בעצמו שאין לו עינים שיורהו הדרך הישר וכמו כן שינצל החולה שאינו יודע מחכמות הרפואות בשמעו עצת הרופא שינהיגהו וידריכהו לפי שאינו יודע הדברים הממיתים ולא המחלימים המצילים וישמע לעצתו כל מה שיאמר לו כמו כן ראוי להמון למסור משענתם על הנביאים בעלי העינים האמתיים. ודי להם במה שילמדו להם שהסברה הפלונית אמת והסברה הפלונית אינה אמת. ואחרי הנביאים החכמים החוקרים והרודפים יומם ולילות הסברות והדעות כדי שידעו איזה מהם אמת ואיזה מהם שוא. ואחר הקדמה זאת דע שכל מה שתשמע או שתמצא כתוב מאלו הדברים וכדומה להם הם כולם דברים שאין בהם אמת. אבל האומר

אותם כסיל או ליצן מהתל או מי שיתכוון לסתור התורה ולהרוס חומותיה. הלא תראה עזותם באמרם מבול מאויר ומבול מעפר. וכמו כן יוכלו לומר מבול מאש. וכל זה אינו אלא נכול ופתוי להטעאת אמנה שהמבול לא היה אלא מקבוץ המים ושלא בא מאת דיין האמת ועל דרך העונש ליושבי הארץ על רוב חטאתם כמו שבאר לנו בספרו הישר המציל אותנו מן הטעות. ועל הטענה הזאת לפי סברתם לא נהפכה סדום ובנותיה על כפרם ומעלם כמו שבאר הכתוב (בראשית י"א כ"א) הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגומר. וכן כל פעל הבא מאת הבורא יתברך בעולם הוא אצלם דבר מחויב מן הקבוצים של כוכבים אלה. הם ההקדמותשרצונם להקדים להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם ותשוקת נפשותם הבהמית כמו הבהמות ובנות יענה. ובשביל הדעות האלו הזהירנו הבורא יתברך בתורה ואמר שבהיותכם מכעיסים יבואו עליכם פורעניות עקב חטאתכם. אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה ושאין סבת הפורענות רוב נאצותכם גם אני אוסיף עליכם מן המקרה ההוא ואכפול אותם עליכם. שכן כתוב בתוכחה (ויקרא כ"ו כ"א) ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי. וקרי הוא הדבר שבא שלא בכוונה. והוא אומר אם תשימון פורענות דרך מקרה אני אוסיף עליהם מן המקרה ההוא שבע על חטאתיכם. וממה שהקדמתי לך תדע שאין ביאת המשיח תלויה בדין הכוכבים בשום פנים. וכבר עמד אחד מן המחודדים בספרד וחבר ספר בעניין הקץ על דרך הכוכבים ואמר שהמשיח יגלה בשנת פלונית.ואין אחד מחכמינו חסידינו שלא זלזל שם דבריו וזלזל עצתו ושמוהו במעלת החסרים בשביל מה שעשה והעיר תכלית. והמציאות עשתה בו יותר רע כלומר שחוק והתול ממה שעשינו בו אנחנו. לפי שבזמן שאמר שיגלה המשיח עמד הסרבן והממרה בארצות המערב. וזהו תכלית הכעור לבעלי החכמה הזאת אבל הצריכנו לכל זה תוקף הגלות עלינו והכוונה בלא חבל היא נתלית. אבל אתם אחינו חזקו ואמצו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'. וכמו כן חזקו קצתכם לקצתכם נטעו אמנה והאמינו בלבות הכל ביאת הגואל מהרה יגלה. חזקו ידים רפות וברכים כושלות ואמצו. ודעו שהקב"ה הודיענו על ידי ישעיהו מבשר ישראל שמרב אריכות ימי הגלות והתחזקו יחזבו הרבה שהקב"ה עזבנו והסיר פני חסדו ממנו ח"ו בשביל זה ואחר כך העיד על עצמו שלא יעזב אותנו ולא ישכחנו שכן אומר (ישעיה מ"ט י"ד ט"ו) ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני. ואחר כך חזר ואמר התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. ועל ידי הנביא הראשון ע"ה הודיענו הקב"ה כדבר הזה שנאמר (דברים ד' ל"א) כי אל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. ושב ה' אלקיך את

שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. ודבר זה אחינו סוד גדול מיסודי אמונת ישראל והוא משאי אפשר שלא יעמד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותנו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמתית וישמיד כל מי שימרה דברו. כמו שהבטיחנו הקב"ה בתורתו (במדבר כ"ד י"ז י"ח) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו וישראל עושה חיל. והעת שיגלה תהיה צרה גדולה על היהודים שנאמר (דברים ל"ב ל"ו) כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. ואז יגלהו הקב"ה וישלים מה שהבטיח ואמר. והנביא מתמיה על העת שיראה בה הגואל (מלאכי ג' ב') ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו. וזהו האמת שאנו מאמינים בזה העניין. אבל העת ההיא כבר התבארה מדברי דניאל וישעיהו ומשאר דברי רבותינו ז"ל שביאתו תהיה כשתתקף יד אדום וערב וכשתתפשט מלכותם בעולם כמו היום הזה וזה דבר שאין בו ספק ומזה לא יעבור. ודניאל סוף מה שספר מלכות ישמעאל ועמידת מחמד ואחריו ביאת הגואל בסמוך. וכן ישעיהו ביאר שהראיה על ביאת המשיח היא הראות משגע שכן אמר (ישעיה כ"א ז') וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב. אמר שרכב חמור הוא המשיח שנאמר בו (זכרי' ט' ט') עני ורוכב על החמור ועל עיר בן אתונות יבא תכף עמידת רוכב על גמל והוא מלך ערב. ומה שאמר צמד פרשים כלומר הזדווג שתי אומות שהם אדום וישמעאל. ובעניין זה יתבאר מן החלום של צלם ומן החלום של חיות הנזכר בדניאל ודברים אלו מבוארים מפשט הכתובים. אבל אמתת העת על בוריה אינה מודעת אבל יש אצלנו קבלה גדולה ונפלאת קבלתי אותה מאבי שקבל מאביו ומאבי אביו והוא קבל הדבר וכן הדבר עד תחלת הגלות של ירושלים. כמו שנאמר (עובדי' א' כ') וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלות ירושלים אשר בספרד ירשו את ערי הנגב. וביאור הדבר שבנבואת בלעם רמז שתחזור הנבואה לישראל אחר שתפסוק מהם. לפי שיש בתורה פסוקים שאף על פי שהכוונה בהם לשום עניין אף על פי כן יש בהם רמז לעניין אחר כמו שמצינו ממאמר יעקב אבינו עה"ש שאמר לבניו (בראשית מ"ב ב') רדו שמה שעכבו במצרים כמנין רד"ו שהם מאתים ועשר שנים וכן מאמר משה רבינו עליו השלום שאמר (דברים ד' כ"ה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ. שישבנו בארץ ישראל מיום שנכנסנו בה עד גלות המלך יויכין כמנין נושנתם והם תתע"ו שנה וכזה הרבה. ועל העניין הזה קבלנו שזה שאמר בלעם (במדבר כ"ג כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. יש בו סוד שמן העת ההיא יש לחשב כמנין שיש ששת ימי בראשית ועד אותה העת ותחזור הנבואה לישראל ואז יאמרו

להם הנביאים מה פעל אל. ונבואה זו נאמרה בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים ותמצא התחלת החשבון עד אותה העת אלפים ותפ"ח שנה שהסימן בתפ"ח גאולים. ולפי ההקש הזה והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תתקע"ו ליצירה ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת המשיח שנאמר (יואל ג' א') ונבאו בניכם ובנותיכם וגומר. זהו יותר אמתי מכל חשבון שנאמר בשום קץ. וזה שאמרנו שהוא אמתי אחר שהוזהרנו עליו ומנעונו תכלית המניעה לגלותו שלא יהיה בעיני העם ברחוק וכבר הודעתיך אותו וברוך היודע. אבל מה שאמרת ששעה זאת היא שעליה אמר ירמיה ע"ה ירמיה (למ"ד ז') ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע אין הדבר כן שזה הכתוב רומז על מלחמות גוג ומגוג בהכרח ותהיה אחר שיגלה המשיח לאחר זמן. אבל האות של שעי גרן וזולתם שדומים להם הם דברים חלשים מאוד ואינם מיוחסים בשם לחכמים ואינם מדבריהם. ויש מהם שהם משל וחידה ולא תסתכל לדבר בזה העניין:

אבל מה שזכרת מעסק האיש שהוא אומר שהוא משיח בערי תימן דע שלא תמהתי ממנו ולא מן המאמינים בו לפי שהוא משגע בלי ספק ואין על החולה אשמה ופשע אם לא יסבב הוא חוליו. וכן איני תמה מן המאמינים בו מקצר רוחם ושאינם יודעים מקום המשיח ומעלתו הגדולה שעלה בדעתם זה. אבל אני תמה ממך שאתה מבני תורה ועמדת על ספרי החכמים האינך יודע אחי שהמשיח נביא גדול מאוד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רבינו ע"ה. ועוד האינך יודע שמי שאומר על עצמו שהוא נביא שאם נמצאת נבואתו מוכחשת הוא חייב מיתה לפי שסמך לעצמו המעלה הגדולה הזאת כמו שיומת המתנבא בשם עבודה זרה. שכך כתוב (דברים י"ח כ') אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגומר. ואיזה ראיה גדולה על היותו מכחש אלא שיסמך עצמו בשם משיח ויש תימה בדבריך שאמרת שידוע בשלוה ויש אתו מקצת חכמה. התעלה על דעתך שבמדות האלו יהיה משיח. אבל חייבך לומר כל זה מפני שלא השגחת למעלת המשיח מה הוא ואיך תהיה עמידתו ובאיזה מקום יהיה ואיזה אות תהיה מיוחדת לו. אבל מעלתו תהיה יותר מעולה ממעלת הנביאים ויותר נכבדת זולת משה רבינו ע"ה. ויחד אותו הבורא יתברך בדברים שלא יחד משה רבינו ע"ה. שנאמר בו (ישעיה י"א ג') והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. וקרא לו הקב"ה שש שמות באמרו (שם ט' ה') כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום. וזה שקראו אל על דרך ההפלגה להודיע שגדולתו מעולה ממעלת כל אדם. ואחד מן התנאים שיש

אצלנו ידועים לכל נביא שיהי' בתכלית המדע ואז ינבא אותו הקב"ה. לפי שהוא עקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם וגבור ועשיר וביארו שאפילו גבור שיהיה כובש את יצרו ועשיר עשיר בדעתו. אבל כשיעמד אדם שאינו מפורסם בחכמה ויאמר שהוא נביא אין אנו מאמינים אותו. כל שכן אם יאמר אחד מעמי הארץ שהוא משיח. ואחת הראיות שהוא עם הארץ שצוה לפזר אדם כל ממונו ושיתנדבו לעניים. וכל השומעים לו הם טפשים והוא חוטא שעושה הפך התורה הואיל ואין ראוי לתורתנו לעשות צדקה מכל ממונו אלא מקצתו. שכן כתוב אך כל החרם אשר יחרים לאיש לה' מכל אשר לו ואמרו מקבלי השמועה מכל אשר לו ולא כל אשר לו. ושמו לנדבה גדר וגבול והוא החומש אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. ואין ספק ששכלו ולבו שנשאוהו לומר שהוא משיח הוא אשר נשאו לצוות בני אדם לצאת מכל קניינם להתנדבו לעניים ונעשו להם עניים והעניים עשירים. וחייבו עצמם מן הדין להחזיר להם ממונם. ויהי' הממון על הדרך הזה בין העניים והעשירים חוזר חלילה וזו סכלות מבוארת. אבל איכות עמידת המשיח ובאיזה מקום יראה בתחלה יראה בארץ ישראל כי בארץ ישראל תהיה תחתת הראתו שנאמר (מלאכי ג' א') ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות אבל איכות עמידתו דע שלא תדע עמידתו קודם היותה עד שיאמ עליו שהוא בן פלוני וממשפחה פלונית. אבל יעמד איש שלא נודע קודם הראותו והאותות והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמתת יחוסו. שכן אמר הקב"ה כשספר לנו עניין זה. הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח. ואמר ישעיהו כמו כן כשיראה מבלי שיודע לו אב ואם ומשפחה ויעל כיונק לפניו וכשרש וגומר (ישעיה נ"ג ב'). ואחר שיגלה בארץ הצבי ויקבץ כל ישראל לירושלים ולשאר ארצות אז תמשך האומה ותתפשט ממזרח מערב עד שיגיעו לכם אל ארץ תימן וליושבים אחריכם בארץ הודו. שכן כתוב ע"י ישעיהו (שם י"ח ב') השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים לכו מלכאים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו וגומר אל מקום שם ה' צבאות הר ציון. אבל כלל מעלותיו שיסופר בהם על ידי כל הנביאים ממשה רבינו תחלתם עד מלאכי שהוא סופם תוכל אתה ללקוט אותם מן הארבע ועשרים ספרים. אבל המדה המיוחדת לו היא בשעה שיגלה יבהלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותבהל מלכותם ויתנכלו איך לעמוד כנגדו בחרב או בזולתה כלומר שלא יוכלו לטעון ולערער עליו ולא יוכלו להכחישו אלא יבהלו מן המופתים שיראו על ידו וישימו ידם לפיהם שכן אמר ישעיהו בעת שספר שישמעו המלאכים לו אמר (שסנ"ב ט"ו) עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו

ואשר לא שמעו התבוננו. ואמר שימית כל מי שירצה להמיתו בדברו ולא יוכל להמלט ולהנצל ממנו. שכן אמר (שם י"א ד') והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. אבל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערבה אין זה בתחלת הגלותו אלא אחר מלחמות גוג ומגוג כמו שבאר יחזקאל ע"ה. ואינו רואה שזה שעמד בארצכם יש בו מכל אלו ואתה ידעת שאותו האיש עם כל הגדולות שסמכו לו שעשה מתחיית המתים כמו שעלה בדעתם ומן המופתים ההם שהם מכחישים בהם ועדיין כשנשלים עמהם כל דבריהם על דרך הוראות הטענה לא ימלטו עמנו בטענתם שטוענים שהוא המשיח שאנחנו נראה להם בכתובים אלף אותות או קרוב שלא היו. ואפילו על דרך טענתם היאחז למעלה זאת אלא כל הרוצה לעשות עמו שחוק ולצנות. וסוף דבר שזה האיש אלו היה אומר מה הוא אומר בזדון ובקלות היה מחוייב אצלי מיתה אבל מה שהוא קרוב לדעתי והוא האמת שהשתטה ונפסד ציורו ורעיונו. והנני מראה לכם עצה טובה לכם ולו והוא שיהיה חבוש ימים עד שיתפרסם אצל הגוים כלומר שהוא נפסד בציורו ורעיונו ואבוד שכלו ותודיעו הדבר ותפרסמו אותו בעולם ואחרי כן תתירוהו ותצילו עצמו בתחלה. לפי שכשישמעו הגוים עליו שטען על עצמו שהוא משיח אחר שעשיתם בו המעשה הזה יהיו מלעיבים בו כמו שדנים לאיש משגע ומשתטה כמותו ותצילו נפשכם מרעתם של גוים. ואם תתרשלו בדבר זה עד שיתפרסם לגוים תמיתו אותו וח"ו שלא יסבב עליכם רגז. ואתם אחינו ידוע לכם שהקב"ה הפילנו במהמרות עונותינו בתוך אומה זו שהיא אומת ישמעאל שרעתם חזקה עלינו והם מתחכמים להרע ולמאוס אותנו כמו שגזר עלינו יתברך ואויבינו פלילים. ושלא תעמוד על ישראל אומה יותר אויבת ממנה ולא אומה שהרעה בתכלית הרעה לדלדל אותנו ולהקטין אותנו ולמאוס אותנו כמוהם. שאפילו דוד המלך ע"ה כשראה ברוח הקודש כל הצרות העתידות לישראל התחיל לצעוק ולקונן בלשון האומר מרעת בני ישמעאל ואמר (תהלים ק"כ ה') אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר. וראו איך זכר קדש משאר בני ישמעאל לפי שהמשגע הוא מבני קדר כמו שהוא מפורסם מיחוסו. ועוד דניאל לא ספר קטנותו ודלדולנו אלא במלכות משמעאל שתכנע במהרה שכן אמר (דניאל יא) ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמס. ואנחנו בעודנו סובלים שעבודם וכזביהם ושקרותם למעלה מיכולתנו אין ביכולת האדם כח לסבול. ויהי כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים ל"ח י"ד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. וכמו שהוכיחונו רבותינו לשאת כזבי ישמעאל ושקרו לשתוק ממנו. וסמכו זה לפסוק שכתוב בשם בניו ושמשמע ודומה ומשא שמע דום ושא. וכבר הסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול שעבודם שכן אמר ישעיהו ע"ה

(ישעיה ג' וי"ו) גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. ועם כל זה לא נוכל להנצל מרב רעתם ופחזותם בכל זמן. וכל זמן שאנו רודפים שלומם הם רודפים אחרינו בחרום ובמלחמה כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"כ ז') אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. כל שכן אם נעורר עלינו ונקרא במלכות בדברים בטלים ושקר הלא נסכן בנפשותינו ונבא לידי מיתה. ויש עליכם לדעת כי בתחלת מלכות ישמעאל עמד איש בעבר הנהר ואמר שהוא משיח ויצא בכלל עשרת אלפים מישראל והיתה האות שלו שלן מצורע והשכים בריא ולא נשלם עסקו ולא עמדה עצתו וחזר ונשאר ישראל אחריו בערי אספיהן בעצם הגלות והתחדשו עליהם בגללו צרות. וכמו כן עמד איש א' במערב במדינת פאס היום מ"ה שנה ואמר שהוא מבשר ושלוחו של משיח ואמר שבאותה שנה יגלה ולא יצא דברו לאור והתחדשו לישראל בגללו צרות. והודיעני הדבר הזה מי שהיה מצוי בכל. וקודם זה כמו עשר שנים עמד בארצות ספרד במדינות קרטבה איש א' ואמר שהוא משיח וכמעט קט היתה כליה על שנאיהם של ישראל בגללו. וקודם זה כמו למ"ד שנה עמד אחד בצרפת ואמר שהוא משיח ועשה אותות לפי סברתם והרגוהו הצרפתים והרגו עמו כלל מקהילות הקודש. ואלה הדברים שקדמה הבטחתם ע"י הנביאים שהודיעונו כמו שאמרתי לכם. שבקרוב לימות המשיח האמתי ירבו הטוענים והחושבים שכל אחד מהם משיח ולא תעמד טענתם ולא תתאמת ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים. ולפי שידע שלמה ע"ה ברוח הקודש שהאומה הזאת בארץ זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה הראויה ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות והזהיר מלעשות זה והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ואתם אחינו אהובינו קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ. וברוא העולם במדת רחמים יזכור אותנו ואתכם לקבץ גליות נחלתו וחבלו לחזור בנועם ה' ולבקר בהיכלו ויוציאנו מגיא הצלמות אשר הושיבנו בו. ויסיר מחשך עינינו ומאפל לבנו ויקיים בימינו ובימיכם העם ההולכים בחושך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם. ויחשיך באפו ובעברתו על כל הקמים עלינו. ויאיר מחשכינו כאשר הבטיחנו כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. ושלום עליך ידידנו יקירנו בעל החכמות אוסף התבונות ועל כל התלמידים אחינו ועל כל עם הארץ שלום באור וזרח ורב שלם עד בלי ירח אמן סלה. ואנה בבקשה ממך שתשלח העתקת האגרת הזאת לכל קהל וקהל לחכמים ולזולתם לחזק אמונתם ולהעמיד רגלם לבל תמעד. ותקרא אותה על הקהל ועל היהודים כדי שתהיה ממצדיקי הרבים אחר שתזהר ותשמר תכלית ההזהרה

והשמירה משום רשע שלא יפרסם ולא יגלה הדבר לאומות הישמעאלים שמא יתחדש דבר שיצילנו השם ברחמיו ממנו. ואף על פי שכתבתי אותו הייתי מתירא מזה הרבה מאוד אבל ראיתי שהצדקת הרבים דבר שאין ראוי לפחד עליו מן הסכנה. ואף בכל זה ששגרתי אותו לכם סוד ה' אל יראיו וכבר הבטיחונו החכמים שקבלו מן הנביא עליו השלום ואמרו שלוחי מצוה אינן ניזוקין ואין לנו מצוה גדולה מזו ושלום על כל ישראל אמן.

נשלם אגרת תימן

מאמר קדוש השם

אמר משה בן הרב הדיין מימון הספרדי זצ"ל שאול שאל איש מאנשי דורנו לאיש מאנשי החכמה לפי דבריו ממי שלא קרה עליהם ממה שקרה על רוב הקהלות ישראל מזה השמד המקום יבטלהו. על ענין השמד הזה אשר יכריחוהו בו להודות לאותו איש בשליחות ושהוא נביא אמת. האם יודה האדם בזה בשביל שלא ימות ויטמעו בניו ובנותיו בגוים או אם ימות ולא יעיד לו העדות ההוא אחר שהוא מחויב בתורת משה רע"ה ועדות ההוא ג"כ מביאר לעזוב המצות כולן. ויען הנשאל על זה דבר חלוש אין לו טעם והוא סר הלשון והענין סדר בו דברים יפסידום אפילו הנשים חסרות המוח. והיינו משיבים תורף דבריו אע"פ שהוא ארוך וחלוש ועמוס לולא חמלתנו על החסד אשר נתחסד בו עמנו האל ית' כלומר הדבור בלשון. כמו שאומר ית' בתורתנו הקדושה מי שם פה לאדם (שמות ד' י"א). לפיכך ראוי לו לאדם שיחמול על דבורו יותר מחמלתו על ממונו ושלא ירבה בדבור וימעיט הענין. וכבר גנה החכם ע"ה רבוי הדברים ומעוט הענין ואמר בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים (קהלת ה' ב') הלא תראה איך גם ריעי איוב בהרבותו לדבר אמרו הרוב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב י"א ב') איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל (שם ל"ד ל"ה) והרבה כמו זה. ומפני שידיעתנו באמיתת הענין הזה ולא נסבול אותו בסכלות האיש הזה ראיתי שנזכור קצת תורף לשונו לבד ונחסר מה שזולת זה ממה שאינו ראוי לענות עליו ואע"פ שכל דבריו בהתבוננות הם ממה שאין ראוי לענות עליהם. ומזה שהוא אומר שמי שהודה בשליחות כבר כפר בה' אלקי ישראל. והביא ראיה על זה ממה שאמרו חז"ל כל המודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה (ספרי שלח לך סי' קי"א והוריות ח' א') ולא היה אצלו זה ההקש הפרש בין מודה לע"ז בלי אונס אלא ברצון נפש כירבעם וחבריו ובין שיאמר על איש מבני אדם שהוא נביא בהכרח מפחד החרב. וכאשר ראינו בתחלת דבריו הלשון

הזה אמרנו אין ראוי שנתפוס עליו עד שנשמע דבריו כולם כמ"ש החכם משיב דבר בטרם ישמע וגו' (משלי י"ח י"ג) וכאשר הבטנו דבריו עוד מעט מצאנוהו אומר דבר זה לשונו. שמי שאומר הדבר ההוא אפי' קיים התורה כולה בסתר ובגלוי הרי זה גוי. אם כן אין אצל זה זך בשכל הפרש בשום פנים בין מי שאינו משמר שבתו מפני החרב ובין מי שאינו משמרו ברצונו. אחר כן מצאנוהו אומר כי כשיכנס אחד מהאנוסים בבית תפלתם והתפלל שם אפילו אינו אומר שום דבר ואח"כ יכנס בביתו ויתפלל תפלתו שהתפלה פשע הוא מוסיף בה ועבירה היא בידו והביא ראיות על זה מדברי חז"ל כי שתים רעות עשו עמי (ירמיה ב' י"ג) שהיו משתחוים לצלם ומשתחוים להיכל. (שהש"ר א' ו') ולא היה הפרש אצל זה המפרש במי שהיה משתחוה לצלם ולהיכל על דרך כפירה למען טמא את שם ה' ולחלל את שם קדשו ובין מי שנכנס בבית שידמה לאשר ידמה להשתדל בגדולת השם ולא יזכר בו ולא יאמר דבר שהוא הפך הדת בשום פנים והוא עם כל זה מוכרח בהכנסו. ומצאנוהו כמו כן אומר שמי שיודה לאותו איש שהוא נביא אע"פ שהוא אנוס הרי הוא רשע ופסול מפסולי עדות דאוריתא והתורה אמרה אל תשת ידך עם רשע (שמות כ"ג א') אל תשת רשע עד (ב"ק ע"ב ב'). וכאשר שמענו גדופו וחרופו ואריכות לשונו בסכלות והוללות אמרנו אין ראוי עם כל זה שנתפוס עליו עד שנשמע סוף דבריו אולי יהיה כדבר שלמה טוב אחרית דבר מראשיתי (קהלת ז' ז') ומצאנוהו בתכלית דבריו אומר שהמינים והערלים יאמינו כמו כן שהם ימותו ולא יודו לו בשליחות. וכאשר שמענו זה הבהלנו מרוב פלא ואמרנו המבלי אין אלקים בישראל כשיהיה עובד ע"ז שורף בנו ובתו לנעבד ק"ו שנשרוף אנחנו עצמנו בעבודת האל. אוי לשאלה אוי למענה וכאשר ראינו ראשית דברו שלקח ראיה ממה שאינו נסכם עם דבריו וסופו שיישר בעיניו דעת המינים והנוצרים אמרתי צדקו דברי האל תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (שם י' י"ג). וממה שראוי שתדעהו שהאדם אין ראוי לו לדבר ולדרוש באזני העם עד שיחזור מה שרצונו לדבר פעם ושנים ושלש וארבע וישנה אותו היטב ואח"כ ידבר וכן אמרו ע"ה (ב"ר פכ"ד) והביאו ראיה מלשון הכתוב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כ"ח כ"ז) ואח"כ ויאמר לאדם (שם פסוק כ"ח). זה נאמר על מה שצריך לאדם לדבר בו בפיו ואולם מה שיחוק האדם בידו ויכתבהו על הספר ראוי לו שיחזירהו אלף פעמים אילו יתכן זה. וזה האיש שלא עשה דבר מזה אבל כתב אלו הענינים הנכבדים בטופס ולא ראה לכתבם תחלה ולתקנם מפני שהיה דברו אצלו בלי ספק בענין שלא היה צריך לחזור עליו ומסרו ביד איש שישוט בם בכל עיר ובכל מדינה והאפיל בם לבות בני אדם שלח חשך ויחשיך:

ועתה אתחיל לבאר גודל [הטעות] מה (שנפל) [שנכשל] בו העני הזה ומה שעשה בעצמו והוא לא ידע ואיך חשב לעשות טובה אחת וקנה רעות רבות והביא ראיות רבות שאינן כענין והאריך לשונו והלך אחר לשון העט. ואומר שהמפורסם בדברי רז"ל שישראל בימי משה קודם צאתם ממצרים הפסידו דרכם והפרו ברית מילה ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי בלבד עד שבאה מצות פסח ואמר האל למשה כל ערל לא יאכל בו (שמות י"ב מ"ח) וצווים בעשיית המילה. כך אחז"ל משה היה מל ויהושע פורע ואהרן מוצץ ואספו ערלות חמרים והיה דם מילה מתערב בדם פסח ובזה היו ראוים ליגאל. והוא דבר האל ית' ליחזקאל (י"ו ו') וארא מתבוססת בדמיך (שה"ש רבה א' י"ב ומכילתא בא פ"ה). ואמרו ע"ה שהם קלקלו בעריות לדבר ה' ית' (יחזקאל כ"ג ב') בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו (יומא ע"ה א'). ועם היותם בזה הענין הרע בשביל שאמר משה רבינו עליו השלום והן לא יאמינו לי (שמות ד' א') האשימו ה' על זה ואמר לו משה הם מאמינים בני מאמינים דכתיב (שם פסוק ל"א) ויאמן העם ובני מאמינים דכתיב (בראשית ט"ו ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב (במדבר נ' י"ב) יען לא האמנתם בי להקדישני ונענש לאלתר כמו שביארו ע"ה (שבת צ"ז א') החושד בכשרים לוקה בגופו מנא לן ממשה. וכמו כן ישראל בימי אליהו היו כולם עובדי ע"ז ברצון בעוונותיהם לבד ז' האלפים כל הברכים וגו' וכל הפה אשר לא נשק לו (מ"א י"ט י"ח) ועם כל זה כשעמד ללמוד חובה על ישראל בחורב כמו שאמר (שם פ' ט' וי') ויאמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלקי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל. אמר לו שמא בריתך אמר לו אף מזבחותיך הרסו. אמר לו שמא מזבחך אמר לו ואת נביאיך הרגו בחרב. אמר לו והרי אתה קיים אמר לו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה. השיבו הקב"ה עד שאתה מלמד חובה על ישראל לא היה לך ללמוד על אומות העולם שיש להם בית הוועד בית לע"ז ותלמד חובה על ישראל שנאמר (ישעיה י"ז ב') עזובות ערי ערוער. לך שוב לדרכך מדברה דמשק. כל זה מובן לחכמים במדרש חזית (א' ו'). וכמו כן ישראל בזמן ישעיה הרבו עוונות כמו שאמר (א' ד') הוי גוי חוטא עם כבד עון והיו בהם עובדי ע"ז כמו שאמר (נ"ז ח') ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך והיו בה כמו כן שופכי דמים כמו שנאמר (א' כ"א) איכה היתה לזונה וגו' ועתה מרצחים. וכמו כן מחללי שם שמים כמו שאמר (כ"ב י"ג) אכול ושתה כי מחר נמות. ובזו מצוות ה' כמו שאמר (ל' י"א) סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל. ועם כל זה בשביל שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (שם ו' ה') מיד ויעף אלי אחד מן השרפים עד וחטאתך תכופר (שם פ"ו וז') ולא כופרה עד שהרגו

מנשה כאשר אמרו ע"ה (סנהדרין ק"ג ב'). וכאשר עמד המלאך ולמד חובה על יהושע בן יהוצדק בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה הרחיקו האל כמו שאמר (זכריה ג' ב') יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים הלא זה וגו'. אם כך נענשו עמודי עולם משה אליהו ישעיהו ומלאכי שרת כשנשאו בעדת ישראל מעט דברים כ"ש קל מקלי עולם יתיר לשונו על קהלות ישראל חכמים ותלמידיהם כהנים ולוים לקרא אותם פושעים ורשעים וגויים ופסולי עדות וכופרים בה' אלקי ישראל. וכותב הדבר הזה בכתב ידו ומה יהיה עונשו. והם לא מרדו באל לבקשת ערבות והנאה ולא עזבו הדת ורחקו ממנה להשיג מעלה ותענוג הזמן כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה. ולא ידע זה האיש שאלו שאינם פושעים ברצונם לא יעזבם האל ולא יטשם ולא בזה ולא שקץ ענות עני כמו שאמרו ע"ה (ב"ר פס"ה) וירח את ריח בגדיו (בראשית כ"ז כ"ז) אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. אלא אמר כל מה שאמר ובדה מלבו. ומן המפורסם ג"כ שרבי מאיר נתפס בעד שמד מן השמדות שנהרגו בהם חכמי ישראל ואמרו לו מכיריו הלא אתה מאיר ואמר איני ואמרו לו אכול מזה אם אינך מישראל והיה לפניהם חזיר ואמר להם אוכל ברצון והראה את עצמו כאלו הוא אוכל ולא אכל כמו שאמרו ע"ה (ע"ז י"ח ב' וקהלת רבה ז' י"ב) ואין ספק שר' מאיר אצל זה הצנוע היודע אמתת התורה גוי הוא מפני שכך נכתב בחבורו שמי שהוא בגלוי גוי ובסתר ישראל הרי הוא כגוי מפני שעבודת האל אצלו היא בסתר והסתיר אותה כר' מאיר. ומהמפורסם כמו כן שר' אליעזר נתפס למינות אשר הוא יותר קשה מע"ז וזה שהמינים יכריתם האל יתלוצצו בדתות ואמרו אויל המתעסק בהם משוגע הלמד אותם והם יבטלו הנבואה לגמרי והיה ר' אליעזר ידוע גדול בחכמות ואמרו איך תהיה במדרגת החכמה אל מה שתביאהו ותאמין בדת וענה אותם דבר והראה כאלו הוא מאמין באמונתם והיתה כוונתו במענה ההוא לאמונת האמת לא לזולתו וזה המעשה הוא במדרש קהלת (א' ח' ע' ע"ז י"ו ב') וז"ל מעשה בר' אליעזר שנתפש לשם מינות והעלהו הגמון לבירה אמר לו זקן כיוצא בך יעסוק בדברים הללו אמר לו נאמן עלי הדיין סבר אותו הגמון שעליו הוא אומר והוא לא נתכוון אלא לשם שמים אמר לו אותו הגמון רבי הואיל והאמנתני אף אני הייתי תמה לו אפשר שזה טועה אחר הדברים הללו אמר לו דימוס הרי אתה פטור. הנה כבר התבאר לך שר' אליעזר הראה להגמון שהוא מין ולבו מסור לשמים ומינות גדול מע"ז כמו שהתבאר בכל התלמוד ואין ספק שר' אליעזר אצל זה הכשר פסול כמו שהוא כתב בחבורו. והשמד הזה אשר אנחנו בו אין אנו מראים בו שאנו עובדים ע"ז אלא שנאמין מה שהם אומרים בלבד וכבר נתאמת אצלם שאין אנו מאמינים זה בשום

פנים אלא שנרמה בו המלך ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו. וידוע הוא מה שקרה על ישראל בימי נבוכדנאצר הרשע ושכל מי שהיה בבבל סגד לצלם מלבד חנניה מישאל ועזריה כמו שאמר האל ית' עליהם (ישעיה כ"ט כ"ב) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו ואולי החרש והמסגר היו בכלל מי שסגד אם היו אז בבבל ואולי לא ראינו מעולם מי שקראם לא רשעים ולא גוים ולא פסולי עדות ולא חשב ה' יתברך עליהם עון עובדי ע"ז מפני שהיו אנוסים וכך אמרו עליהם השלום (מגילה י"ב א') הם עשו לפ[נים אף אני אעשה עמהם לפנים בימי המן. ואולם האיש ההוא אין ספק שהוא ירא האל הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליוצרו מה תעשה וגו'. וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרות קשות ורעות ומכללם היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו כדי שלא יתיחד להתעסק בשום מצוה ועם כל זה לא קראום חז"ל לא גוים ולא רשעים אלא צדיקים גמורים והתחננו בעדם והוסיפו בימי חנוכה על הנסים עד ורשעים ביד צדיקים. ולולא שהסכמנו דברינו שלא נזכיר כל דברי זה המעתיק מלין השמעתי לך והייתי מאריך איך יסכל אדם ערכו לזה השיעור עד שידבר כדברים האלה וישלח ידו ויכתב ויענה כשישאלו שואל בעד שאלה אחת כמו שזכרנו השיב עליה תשובות שאינן בענין והביא ראיות בעדים זוממין ובמקלל אביו ואמו ובמצות ציצית ובחרוש בשור וחמור ובהרבעת בהמה כאלו הושאל ממנו שיחבר לו אזהרות ימנה בהם כל המצוות. ואמר כמו כן שישמעאלים יש להם ע"ז במיכה ובמקומות אחרים כאלו השואל שאלהו אם יעלה לחוג למיכה או לא ואמר כמו כן שהמשוגע הרג מישראל כ"ד אלף כאלו השואל שאלוהו אם יהיה לו חלק לעה"ב ורבים כמו אלה. ובאמת היה ראוי לאיש הזה להתבונן בדברי שלמה ע"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני אלקים (קהלת ה' א'). שאלו התבונן הוא בפסוק הזה היה יודע כי כל מי שישיב על שאלה או יבין באיסור והיתה שהוא מוציא דבר לפני אלקים לא היה נופל במה שנפל. והשם יודע ועד ודי בו [שאילו הוא] חרף יותר ממה שחרף והוסיף בדברים יותר ממה שהוסיף לא תזיקנו זה ולא בקשנו עזר לעצמנו בשום פנים אבל אמרנו נשככה בבשתנו ותכסנו כלימתנו כי לה' אלקינו חטאנו אנחנו ואבותנו והייתי מוסיף לו בעניני גדולה ומעלה ואומר כי לשם שמים נתכוון לפי שאנו מכירים תהלה לאל ערכנו ולא נסכל אותו ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך ולא היה ראוי לנו לתפוש לולא שהוא כתב דברים לא היה ראוי לנו להתרשל ממנו ולהחריש לו והוא אמרו שמי שהתפלל מאנשי השמד אין לו שכר בתפלה ההיא ועבירה היא בידו. וידענו כי כל מה שיחובר בספר בריא הוא או חולה אין ספק שיפורסם בידי בני אדם וזהו מה שהרבה בדעות

הנפסדות באנשים לפי שאי בינך ובין הדעת הנפסדת אלא מה שיוחק על ספק ותעשה לו כת בלי ספק לפיכך פחדנו שתגיע התשובה ההיא המשיבה מאחרי ה' ביד עם הארץ וימצא שאין לו שכר בתפלה ולא יתפלל וכמו יתר המצות אם יעשם שלא יהיה לו שכר במעשה אחת מהם. והנני מבאר עתה במה שנפל בו זה המוסיף להההביל. כבר באר הספר שאחאב בן עמרי הכופר באל ועובד ע"ז שהעיד השם עליו רק לא היה כאחאב (מ"א כ"א כ"ה) כשצם ב' שעות וחצי לפי שאמרו חז"ל (תענית כ"ה ב') בטלה גזרה מעליו כמו שנאמר (מ"א כ"א כ"ט) ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו ולא קפח הקב"ה שכר תעניתו. ועגלון מלך מואב שהצר לישראל לפי ששם כבוד לאלקי ישראל כשאמר לו אהוד דבר אלקים לי אליך מלך (שופטים ג' י"ט) ועמד מהכסא גמלהו האל גמול טוב ושם כסא שלמה שהוא כסא ה' כמו שאמר (דה"א כ"ט כ"ג) וישב שלמה על כסא ה' וכסא המלך המשיח מזרעו כי רות המואביה היתה בתו וכן אמרו ע"ה (נזיר כ"ג ב' ועוד ג' תנחומא ע' ילקוט במקומו) ולא קפח הקב"ה שכרו. ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים ושרף בית הדום רגליו של אלקינו בשביל שרץ ד' פסיעות להקדים שם המקום לשם חזקיהו כמו שאמרו (סנהדרין צ"ו א') רהט בתריה ד' פסיעות היה גמולו שמלך מ' שנה כמו שמלך שלמה ולא קפח הקב"ה שכרו. ועשו הרשע שהעיד השם באיבתו שנאמר (מלאכי א' ג') ואת עשו שנאתי ובארו חז"ל רוע פעליו ואמרו (ב"ב ט"ז ב') ובאותו היום עבר ה' עבירות הרג את הנפש ועבד ע"ז ובעל נערה המאורסה וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה נתעטף בטליתו ונכנס אצל יצחק אביו אמר לו אבא יש מעשר למלח אמר לו כמה בני מדקדק במצוות ועם כל זה כשהחזיק במצוה אחת והיא כבוד אב והיה שכרו שנתן לו השם מלכות בלי הפסק עד שיבא מלך המשיח כמו שאמרו ע"ה אין בן דוד בא עד שיטול עשו שכר כבוד אב ואם כדכתיב (זכריה ב' י"ב) אחר כבוד שלחני אל הגוים. וזה דבר חז"ל (בכמה מקומות) אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אלא יגמול לעולם על פעולות הטוב לכל מי שיעשהו ויענוש על מעשה הרע למי שיעשהו כל זמן שיעשהו. ואם אלו הכופרים המפורסמים יגמלם ה' גמול טוב על מעט מזעיר ממעשה הטוב ישראל שנאנסו באונס השמד ועושים מצוות בסתר איך לא יגמלם ה' על כך ולא יהיה הפרש אצלו בין עושה מצוה או אינו עושה בין עובד אלקים לאשר לא עבדו. וכ"ז יראה מדברי זה האיש אלא כשיתפלל יעשה עברה וכך כתב ואמר כי שתים רעות עשה עמי. וכבר נתבאר לך טעותו ושהוא לא סר תמיד מהיות מגנה אנשי זמנו עד שעבר זה לדבר בחק החכמים ז"ל כמ שביארנו ולא זה

בלבד אלא אף בחק הבורא ית' ואמר שהוא יענוש על מעשה המצוות וכה דבר שתפלת אחד ממנו עבירה היא ועל כמו זה אמר שלמה (קהלת ה' ה') ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא:

וכאשר הדבר הזה המפליא אשר הוא חולי העינים שמתי ידי לקבץ סמים ובשמים ראש מספרי הקדמונים אעשה מהם מרקחת קילורית מועיל למחלה ההיא ואפראה בו בעזרת השם. וראיתי לחלק דברי בזה הענין לחמשה מינים. המין הראשון בחלוקת המצוות בעת האונס. המין השני בגבול חלול השם ועונשו. המין השלישי במדרגת הנהרגים על קדוש השם והאנוסים באונס השמד. המין הרביעי בענין הזה מכללות השמדות ומה ראוי לאדם לעשות בו. המין החמישי בספור איך יאות לאדם שישמור בזה השמד המקום יבטלהו אמן:

המין הראשון בחלוקת המצוות בשעת האונס לשלשה כללים מהמצוות והם ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים. הדין בהם הוא שכל זמן שיאנס על אחת מהן הוא מצוה שיהרג ואל יעבור בכל זמן ובכל מקום ועל איזה ענין שיהיה. אמנם אמרי בכל זמן ר"ל בין בשעת השמד ובין שלא בשעת השמד ואמרי בכל מקום ר"ל בין בצניעות בין בפרהסיא ואמרי על איזה ענין ר"ל בין נתכוון להעבירו בין שלא נתכוון להעבירו יהרג ואל יעבור. ושאר המצוות כולם מלבד אלה השלשה אם אנסו עליהם אונס יביט אם להנאת עצמו נתכוון יעבור ואל יהרג בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד בין בנסתר בין בפהרסיא וראיה לדבר זה בפ' בן סורר ומורה. (סנהדרין ע"ד ב') והא אסתר פרהסיא הואי אמרו אסתר קרקע עולם היא רבא אמר הנאת עצמו שאני דאמר רבא האי גוי וכו' וקיימא לן הלכה כרבא. א"כ הנה נתבאר לך שכל זמן שנתכוון להנאת עצמו יעבור ואל יהרג אפילו בפרהסיא ובשעת השמד. ואם נתכוון להעבירו יביט כמו כן אם היה העת ההיא שעת השמד יהרג ואל יעבור בין בצנעה בין בגלוי ואם היה שלא בשעת השמד אם היה בסתר יעבור ואל יהרג ואם היה בפהרסיא יהרג ואל יעבור. וזה תורף לשונם בענין זה (שם שם ע"א) כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרן אלא בצנעא אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה לא יעבור מדרבנן וכך אמרו מאי מצוה קלה וכו' ואמנם פרהסיא ר"ל עשרה מישראל וכך אמרו אין פרהסיא פחות מעשרה וכולם מישראל (שם שם ע"ב):

המין השני בגבול חלול השם וענשו חלוק יחלק לשני חלקים כללי ופרטי האחד מהם שיעשה אחד מבני אדם עבירה להכעיס לא יעשנה לתענוג או ערבות שימצא במעשה ההוא אלא להיותה קל ונבזה בעיניו הנה זה כבר חלל את השם והוא אמרו ית' (ויקרא

י"ט י"ב) לא תשבעו בשמי לשקר וכו' וזה מעשה אין שום תענוג והנאה נמצא בו ואם עשה אותו בפרהסיא הוא מחלל שם שמים בפרהסיא וכבר ביארנו שכל מקום שנאמר פרהסיא ר"ל עשרה מישראל. והשני שישתדל האדם מעצמו שלא יתקן פולותיו השגמיות עד שיגלו אצל ההמון ממנו ספורים מגונים מאוד ואע"פ שלא עשה עבירה כבר חלל את השם מפני שראוי לאדם שישמור מפני אדם מעבירות כמו שישמור מה שיש בינו ובין בוראו כמו שאמר ית' (במדבר ל"ב כ"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל. וכך אמרו ביומא (פ"ו א') רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי שרי ליה מריה לפלניא ואמרו עוד כגון שחבריו בושין משמועתו. והפרטי יחלק לשני חלקים האחד שיעשה איש חכם מעשה שהוא מותר לכל אדם אלא שאיש כמוהו אינו ראוי לעשות כמעשהו מפני שהוא ידוע במעשה חסד והוא מבוקש ממנו יותר מזולתו וזה כבר חלל את השם. וזה מאמר רב בגבול חלול השם (שם שם) כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר. כלומר שאדם כמוהו לא היה ראוי לו שיקח דבר עד שיתן דמיו תיכף שהוא לוקח ולא יאחר אעפ"י שזה המעשה מותר לכל בני אדם וכמו כן מאמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תפלין וכו' ענין זה שאדם כמוהו לא היה ראוי לו שיעשה זה ובכל התלמוד אדם חשוב שאני. והשני שיהיה אדם חכם מתנהג עם בני אדם הנהגה פחותה וכעורה במקחו ובממכרו ובמשאו ובמתנו ויקבל בני אדם בכעס ובבזיון ולא תהיה דעתו מעורבת עם הבריות ולא יהיה עם בני אדם מתנהג במדות יקרות והגונות הנה זה כבר חלל את השם. וכך אמרו ע"ה (שם שם) בזמן שאדם קורא ושונה ואין נושא ונותן באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו וכו'. ולולי פחדתי מהאריכות והיציאה מכוונת דברינו פה הייתי מבאר לך איך ראוי לאדם שיתנהג עם בני אדם ואיך יאות שיהיה כל פעולותיו וכל דבריו וקבלותיו לבני אדם כולם עד שישבחהו כל מי שידבר עמו או יתערב בו ומה ענין אמרם נושא ונותן באמונה ומה ענין דבורו שיהיה בנחת עם הבריות ואולם לא יספיק בזה אלא חבור גדול. וחשוב לענין דברי וקדושת השם הוא הפך חלול השם וזה שהאדם כשיעשה מצוה מן המצות ולא יערב עמה כוונה מן הכוונות אלא אהבת ה' יתעלה ועבודתו לבד הנה הוא קדש את השם ברבים וכמו כן אם ישמעו ממנו שמועות טובות קדש את השם כמו שאמרו (שם) בזמן שאדם וכו' עד ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. וכמו כן אדם גדול כשימנע עצמו מן הענינים שהם מכוערים אצל בני אדם ואע"פ שאינם בעיניו מכוערים קדש את השם כמו שאמר (משלי ד' כ"ד) ולזות שפתים הרחק ממך. וחלול השם הוא עון גדול יענש בו שוגג כמזיד כמו שאמרו עליהם השלום (אבות ד' ד') אחד שוגג ואחד

מזיד בחלול השם. וכל העונות יאריכו לאדם עליהם חוץ מחילול השם שאין מאריכין לו וכך אמרו (קדושין מ' א') אין מקיפין לחילול השם מאי אין מקיפין אין עושין לו כחנוני המקיף כלומר שפירעו ממנו מעט. וכל המחלל שם שמים בינו לבין עצמו הקב"ה נפרע ממנו בגלוי כמו שאמרו (אבות שם שם) כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי. והענין הזה יתר מכל העונות ואין יום הכפורים ולא יסורין ולא תשובה מכפרין אלא כולן תולין ומיתה מכפרת כמו שאמרו ז"ל (יומא שם שם) מי שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה מכפרת שנאמר (ישעיה כ"ב י"ד) ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. וכל זה כשיהיה מחלל שם שמים ברצונו כמו שנבאר. וכמו שחילול השם הוא עון גדול כך קדוש השם הוא מצוה גדולה וגומלין לו טובה הרבה מאד. וכל איש מבני ישראל חייב בקדוש השם כמו שאמרו בספרא אני ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים (ויקרא כ"ה ל"ח) על מנת שתקדשו שמי ברבים ואמרו בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ע"ד ב') בעי מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או לא שמע מיניה דבן ישראל לא צריך בעיא דמצווה הוא על קדושת השם דכתיב (ויקרא כ"ב ל"ב) ונקדשתי בתוך בני ישראל:

המין השלישי במדרגת הנהרגים על קדושת השם והאנוסים באונס השמד. דע כי בכל מקום שאמרו בו חז"ל יהרג ואל יעבור אם יהרג כבר קדש את השם ואם היה בעשרה מישראל כבר קדש את השם ברבים כמו חנניא מישאל ועזריה ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם הרחמן יקום נקמת דמיהם בקרוב ובעדם נאמר (תהלים נ' ה') אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ואמרו חז"ל (שה"ש רבה ב' ז') השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' השבעתי בדורות של שמד בצבאות שעשו לי צביוני ועשיתי צביונם או באילות השדה ששפכו דמם עלי כדם צבי ואיל ועליהם הוא אומר (תהלים מ"ד כ"ג) כי עליך הורגנו כל היום. ואיש שיזכהו האל לעלות במעלה עליונה כזאת כלומר שנהרג על קדושת השם אפילו היו עונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו הוא מעולם הבא ואפילו לא היה תלמיד חכם וכך אמרו ע"ה (פסחים נ' א' ע"ש) מקום שהרוגי מלכות עומדים אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם כגון ר' עקיבא וחבריו וכ"ש דאיכא תורה ומעשים טובים אלה הרוגי לוד. ואם לא יהרג אלא עבר מפני האונס ולא נהרג לא הטיב לעשות והוא מחלל שם שמים באונס אמנם אינו חייב עונש מכל השבעה [מיני עונשים והם ד' מיתות ב"ד כרת מיתה בידי שמים ומלקות]. שלא מצאנו בכל התורה כולה לא בקלות ולא בחמורות מקום שיחייב ה'

גבול מגבולי העונש לאנוס אלא לעושי ברצון כמו שאמר (במדבר ט"ו ל') והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו' ולא שהיה אנוס. וכך אמרו בכל התלמוד (נדרים כ"ז א' ועוד) אנוס דאורייתא הוא דכתיב (דברים כ"ב כ"ו) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וברוב המקומות אמרו אנוס רחמנא פטריה ולא נקרא לא פושע ולא רשע ולא פסול לעדות אלא אם כן עשה עבירות יפסל בם לעדות אלא שהוא לא קיים מצות קדוש השם ולא יקרא שמו מחלל שם שמים ברצון בשום פנים. אמנם מי שיאמר או שיעלה בדעתו מפני שאמרו חז"ל יהרג ואל יעבר שאם עבר שיהיה חייב מיתה זה טעות גמורה שאין הדבר כן אלא כמו שאספר. וזה שהוא מצוה שיהרג ואם לא נהרג אינו חייב מיתה ואפילו עבד ע"ז באונס אינו חייב כרת וכ"ש שלא יהרגוהו בית דין וזה העיקר הוא מבואר בתורת כהנים אמר השם יתברך בנותן מזרעו למולך (ויקרא כ' ה') ונתתי את פני באיש ההוא ולא אנוס ולא שוגג ומוטעה אמר שאנוס ומוטעה לא יתחייבב כרת אע"פ שאם עושה במזיד וברצון חייב כרת וכ"ש עבירות שיתחייב על זדונם וברצון מלקות ארבעים שלא יתחייב אם עשאם באונס במלקות בשום פנים. וחלול השם בלאו הוא כמו שאמר השם ית' (ויקרא כ"ב ל"ב) ולא תחללו את שם קדשי וידוע הוא כי שבועת שקר הוא חלול השם שכתוב בתורה (שם י"ט י"ב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך אני ה'. עם כל זה לשון המשנה (נדרים ג' ד') נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה בית שמאי אומרין בנדר ובית הלל אומרין בשבועה ואע"פ שהענינים האלה הן מבוארין בענין ואין צריך להביא ראיות עליהן בשום פנים כי איך יושם דין מי שעשה [באונס שוה עם מי שעשה] ברצון ואמרו חז"ל יעבור ואל יהרג. וראה זה האיש יותר יקר מהחכמים ויותר מדקדק במצות והתיר עצמו למיתה בפיו ובלשונו וקדש את ה' לפי דבריו והוא חוטא ומורד במעשיו והוא מתחייב בנפשו לפי דברי ה' ית' (ויקרא י"ח ה') אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם (סנהדרין ע"ד א' ועוד):

והמין הרביעי מענין זה השמד בין השמדות ומה שראוי לאדם שיעשה בו. דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בה לעבור על המצות והיה בם עשיית מעשה כמו שאמרו בתלמוד שלא יתעסקו בתורה ולא ימולו את בניהם או שיבעלו נשיהן נדות. ואולם זה השמד לא יתחייבו עשיית מעשה זולת הדבור בלבד ואם ירצה אדם לקיים תרי"ג מצות בסתר יקיים ואין אשם לו אלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת והוא אינו בכך אנוס כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה אלא הדבור בלבד וכבר נתאמת אצלם שאין אנחנו מאמינים באותו הדבור ואינו בפי האומרו רק להנצל מן המלך כדי להפיס דעתו בדבורים מן הדבור וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש

לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב ויש לו שכר גדול לפני השם ומעלתו במעלה עליונה כי הוא מסר עצמו לקדושת השם ית' ויתעלה אבל מי שבא לישאל אותנו אם יהרג או יודה אומרין לו שיודה ולא יהרג אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך ומעשה ידיו יעשה בסתר כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא שאין כופין בו כי אם על הדבור בלבד ולא יראה מדברי רז"ל שיאמרו יהרג ואל יעבור ואל יאמר דבר אחד שאין בו מעשה. אבל יהרג כי אשר יחיבוהו לעשות מעשה או על דבר שהוא מוזהר עליו. וצריך מי שעבר עליו זה השמד להתנהג באלה הענינים שאני מציע שישים בין עיניו לעשות ולקיים מן המצות מה שהוא יכול ואם אירע לו שעבר הרבה או שחלל שבת לא יטלטל מה שאינו מותר לטלטלו ולא יאמר מה שעברתי עליו יותר גדול מזה שאני נזהר ממנו אלא יזהר מכל מה שהוא יכול. ותדע שצריך האדם לידע. עיקר מעיקרי הדת והוא שירבעם בן נבט והדומין לו נפרעין ממנו על עשיית העגלים ועל בטול ערובי תבשילין והדומה לו. שלא יאמר אדם קים ליה בדרבה מיניה לא יאמר זה אלא בדיני אדם בעולם הזה אבל השם יתברך נפרע מבני אדם על החמורות ועל הקלות ונותן שכר על כל דבר שעושין. על כן צריך האדם לידע שכל עבירה שיעשה נפרעין ממנו עליה וכל מצוה שיעשה מקבל עליה שכר ואין הדבר כמו שחשב. והעצה שאני יועץ לנפשי והדעת שאני רוצה בה לי ולאהובי ולכל מבקש ממני עצה שיצא מאלה המקומות וילך למקום שהוא יכול להעמיד דתו ולקיים תורתו בלא אונס ולא יפחד ויעזוב ביתו ובניו וכל אשר לו כי דת ה' שהנחיל אותנו גדולה וחיובה קודם לכל המקרים הבזוים בעיני המשכילים שהם אינם עומדים ויראת ה' היא שעומדת. ולא עוד אלא אפילו היו שתי מדינות מישראל אחת מהם יותר טובה במעשיהם ובמנהגותיהם ויותר מדקדקת ונכנעים למצות מן האחרת שחייב ירא ה' לצאת מאותה שמעשיה אינם כל כך [נכונים] לאותה מדינה טובה וכבר הזהירונו רז"ל על ידור אדם במדינה שאין בה עשרה חסידים והביאו ראיה על זה מסדום דכתיב (בראשית י"ח י"ב) אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה. וכל זה כשיהיו שני מדינות ישראל אבל אם היה המקום מן הגוים ישראל העומד שם על אחת כמה וכמה שהוא חייב לצאת מאותו מקום וללכת למקום טוב וישתדל לעשות ואעפ"י שמפיל עצמו בסכנה עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד דתו כראוי וילך עד שיגיע למקום טוב. וכבר פירש על ידי הנביאים שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם (ש"א כ"ו י"ט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר וגו'. הנה שקול דירתו בין הגוים כאלו עובד אלקים אחרים. וכן חייבו החסידים ויראי השם שימאסו הרע ועושיו

וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קל"ט כ"א) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט וגם אמר (שם קי"ט ס"ג) חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך. וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שמאס משפחתו ומקומו וברח לנפשו להנצל מדעת הכופרים. וכל זה אם לא יכופו אותו הכופרים לעשות מעשיהם שצריך האדם לצאת מביניהם אבל בשכופין אותו לעבור על אחת מן המצות אסור לעמוד באותו מקום אלא יצא ויניח כל אשר לו וילך ביום ובלילה עד שימצא מקום שיהא יכול להעמיד דתו והעולם גדול ורחב. והתנצלות מי שטוען בענין ביתו ובניו אינה טענה לפי האמת אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלקים כפרו. ואין ראוי אצלי מי שיטען זאת הטענה כדי לדחות מעל נפשו אלא יגלה למקום ראוי ולא יעמוד בשום פנים במקום השמד וכל העומד שם הרי הוא עובר ומחלל שם שמים והוא קרוב למזיד. אבל אלה שמפתין עצמן ואומרין שיעמדו במקומן עד שיבא המלך המשיח לארץ המערב [ואז יהיו] יוצאין והולכין לירושלים איני יודע איך יבטל מהם זה השמד אלא עוברין הן ומחטיאין זולתן (ובראותן) [ובכמותן] אמר הנביא ע"ה (ירמי' ו' י"ד) וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום. כי אין זמן לביאת המשיח עד שתולין בו ואומרים עליו הוא קרוב או רחוק וחיוב המצות אינו תלוי בביאת המשיח אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצות ונשתדל להשלים עשייתן ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח הרי זה טוב יותר ואם לא לא הפסדנו כלום אלא הרוחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבין. אבל אם יעמוד אדם במקומות שיראה כי התורה תפסוק והמין יאבד בעבור השנים והוא אינו יכול להעמיד דתו ויאמר אשאר אני עד שיבא משיח ואצא מזה שאני בו אין זה כי אם רוע לב ואבוד גדול ובטול הדת והדעת זו היא דעתי והשם יודע האמת:

החמישי אפרש בו איך ראוי לאדם לראות את עצמו באלה ימי השמד. חייב הוא כל מי שאינו יכול לצאת מפני משאלות לבו וסבות סכנת הימים ועמד באותן המקומות שיראה נפשו מחלל שם שמים לא ברצון ממש אבל קרוב הוא להיות ברצון ושהוא נזוף מלפני המקום נענש על רוע מעשיו ועם זה יהיה בדעתו אם עשה מצוה מן המצות שהקב"ה מכפיל שכרו עליהם שהוא לא עשה אלא לשמים בלבד ואינו מבקשו כדי להתגדל ושיראה שהוא עושה מצוה ואינו דומה שכר מי שעושה מצוה בלא פחד לשכר מי שעושה אותה והוא יודע שאם יודע בו יאבד נפשו וכל אשר לו. ועל דמיון זה הזמן אמר השם (דברים ד' כ"ט) כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. ואעפ"כ לא יפנה אדם ממחשבתו עד שהוא יוצא מאותן הגלילות שקצף עליהם השם וישתדל בכל יכלתו. וג"כ אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא מקרבם ומזרזם לעשיית המצות

וכבר פירשו רז"ל שהפושע אם פשע ברצונו כשיבא לבית הכנסת להתפלל מקבלין אותו ואין נוהגין בו מנהג בזיון וסמכו על זה מדברי שלמה ע"ה (משלי ו' ל') אל יבוזו לגנב כי יגנוב למלא וגו' אל יבוזו לפושעי ישראל שהן באין בסתר לגנוב מצות. ומיום שגלינו מארצנו לא פסק ממנו שמד כי מנעורינו גדלנו כאב ומבטן אמנו הנחנו ובכל התלמוד אומר שמדא דעביד ובטיל. השם יבטלהו מעלינו ויקיים בימינו מה שנאמר (ירמיה נ' כ') בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאונה כי אסלח לאשר אשאיר וכן יהי רצון אמן.

נשלם מאמר קדוש השם

אגרת הרמב"ם אל הרב הגדול רבי חסדאי הלוי הספרדי

זה נוסח כתב תשובות שאלות ששלח החכם האמתי הרב הגדול הפילוסוף האלקי רבינו משה איש האלקים זצ"ל בן הרב הדיין רבינו מימון הספרדי יח"ב יע"ה אל הרב הגדול החכם רבי חסדאי הלוי הספרדי ז"ל ממצרים לעיר אלכסנדריאה וצוה אחד מתלמידיו שיכתוב תשובות שאלותיו וישלחם לו על שמו:

אמר התלמיד הנני נשבע להדרתך כי בשבועה חמורה השביעני מורי הרב שיחיה שלא אעמיד אדם על כתב ידו ולא אערים למוסרו או להעתיקו לאדם וכן קבלתי עלי. גם אחרי כן נועדתי והוסיף להשביעני על ככה. ובקושי דחיתיו שלא אתן לו הכתב שכתב בכתב ידו להשיב על שאלותיך עד שאעתיקנו בכתב ידי מכל מקום אהבתך עזה עלי ואי אפשר להשיב פני כבודך ריקם כל שכן איש נבון וחכם כמוך שראוי יותר לעמוד על סתרי תורה וחדרי חכמה. ולומר לך דברי מורי הרב כלשונו אי איפשר אבל אחליף הלשון אניח הענין כמו שהוא עד שיגיע אליך עוד עקר דעת המשיב. וצורינו יתברך ויתעלה יאיר עינינו במאור תורתו אמן:

וזה תורף דעתו בתשובת שאלותיך. ממה ששאלת בעיקר הקדמות והחדוש:

הוי יודע שחכמי הפילוסופים לא איפסקו דבריהם להעמיד דבר אלא בראיה ברורה וזאת היה שאין עליה תשובה. וכתות הראשונים שלפני אפלטו"ן כפרו באלוה ית' והביאו ראיות שהעולם ישן ואין לגלגל מנהיג. וכתות האחרונים הודו באלוה ית' ושהעולם חדש כדעת מרע"ה. וכתות אחרונים אחרים הודו באלוה ית' אלא אמרו שהעולם ישן ואין לאל ית' כונה בבריאה אבל העולם עלולו והוא העלה כדרך שהנר עלה לאורו והעמוד עלה לצלו. ואי איפשר לעלה שתקדם לעלול ולא עלול בלא עלה. אלו השלש מחלוקות לא עמדה ראיה ברורה על אחת מהן אלא ראיותל בעלמא הביא כל אחד מזה לדבריו והראה

פנים אך לא ראיה ברורה. אבל נתברר לי מדבריהם ראיה ברורה על השם ית' שמו. שסוף סוף הואיל ואפילו לדברי המעתיקים הכל מודים שיש לגלגל עלה למעלה ממנו שהרי יש לו גולם וצורה והרי אין שם דבר שלישית אלא או עתיק או חדש ושתיהם אי איפשר בלא עליון מהם נמצאת אומר ספק קדמון ספק חדש ואם כן בודאי יש שם אלוה נמצא. תאמר שאין העולם לא קדמון ולא חדש זה דבר דלא איפשר. אבל על מעשה בראשית לא נתבררה לי ראיה ברורה והדבר שקול בדעת ואין כח להכחיש אחד מהם מכח ראיה ברורה. ואני אומר שדעת האדם יש לה קץ וכל זמן שהנפש בגוף אינה יכולה לידע מה למעלה מן הטבע ולפי שהיא שורה בטבע אי איפשר לה לחזות ולראות למעלה. הלכך כשתכנס הדעת להסתכל למעלה לא תוכל כי הדבר גבוה ממנה אבל כל מה שבטבע יכולה היא לדעת ולהסתכל. והרי חכמי ישראל אף על פי שאמר בן עזאי כל חכמי ישראל דומים בעיני כקליפת השום לא יכול להסתכל. וראייה לדבר שלא עמדה ראיה ברורה על אחת מהג' מחלוקות והרי בודאי אין שם עוד. הוי יודע שיש שם מעלה בדעת למעלה ממעלת הפילוסופים והיא הנבואה והנבואה עולם אחר ולא יתכן בה ראיה ומשא ומתן שמאחר שנתברר שזו נבואה לא נשאר מקום לראיה. וכן אתה רואה שלא היו מבקשים מן הנביא ראיה אלא על הנבואה עצמה אם היא נבואה או לא והוא הנקרא מופת אבל לא יבקשו ראיה למעלה מן הנבואה שהנבואה למעלה מן הראיה ולא הראיה למעלה מהנבואה. והראיה תחלת הדעת והיא ראיה ברורה לפיכך אם תעמוד על הדעת תוכיח והנביא הוא שיוכל להגיע במה שלמעלה מן הטבע ומשה רבינו ע"ה סוף הנבואה ואין בנבואה למעלה ממנו. ואחר שהדבר כך היאך איפשר להעמיד ראיה על דברי הנבואה והנבואה למעלה מן הראיה ואין הראיה מגעת מקום שהנבואה מגעת לפיכך אי איפשר שתעמוד הראיה במקום שהנבואה עומדת. נמצאת אומר שאין אדם מערער בדבר אלא עם כופר בנבואתו של משה רבינו ע"ה ויאמר שלא היה נביא אבל אם יודה שהיה נביא לא יוסיף לשאול ראיה וזה הוא עקר הדת האמתית שאנו סומכים עליו. שמשה רבינו ע"ה נביא יי' ודבריו נבואה והרי היא למעלה מן הראיה. אבל לישא וליתן מדרך החכמה שהיא למטה מן הנבואה לא יצא דבר על בוריו שהרי לא יתכן להגיע אליו הא למה זה דומה למי שדמה להכניס כל מימי העולם בקיתון אחד קטן:

ומה שאמרת שיוכל האדם לטעון שחלוק הדתות מן הטבע זה אמת בנימוסין שהם נמוסי דעות הגוף אבל נימוסי נפש אין אדם יכול לערער שהנפש אינה מן הטבע ולא עלולת הגלגל אבל המנהגים והדעות של גוף משתנות עם הטבע וחכמת הנפש אינה משתנת עם הטבע ולא צריכה לו. על כן אמרו חכמי הרופאים שדעות הנפש על דרך יסוד הגוף

עד שבא חכם אחד ולמד וקבל חוץ ממי שקרא ונתחכם. ואמר שנפשו מזהירה הדעות לדעתה והיא שולטת על הטבע. וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וכן בקין הוא אומר ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו:

ומה ששאלת על סבת הגלגל רוב החכמים הסכימו שאי איפשר לסובב בלי מסבב כמו שאי איפשר פועל או פעול בלי פועל. ואלו היה בטבע היה קץ לסביבתו שהטבע יש לו קץ ותכלה לכחו. והואיל והגלגל סובב תמיד בלי הספק ואין לסביבתו קץ בידוע שכחו מחמת אלוה ולא חלק אדם על זה אלא הכופר באלוה ית'. והגלגלים עצמן בעלי נפש ודעת ומכירין ויודעין צור העולמים וחייהם וחכמתם ודעתם. והדבור שנזקק למשה רבינו ע"ה בודאי הוא קול נברא הוא שנמצא מן הטבע. ורבים אמרו שלא היה שם דבור גוף ולא קול אלא שנפש משה רבינו ע"ה היתה אחוזה בדעות העליונות השכליות ומבינה ושומעת על דרך דבור האמת שהוא הגיון הדעות האלקיות מה שאין אנו יכולין לידע איך הוא. ואלו לא שנה הכתוב לומר וישמע את הקול מדבר אליו וגומר הייתי מודה בכך. ועוד שפרשת לוחות שניות אינה הולכת כך. הלכך אין לנו לומר אלא קול נברא הוא. ויתכן שמן הענן היה יוצא וכן ראינו שלא נתגלה אליו אלא בענן כמו שפירש בפרשת כי תשא. וזה מטובתו של הקב"ה ומן הטובה המופשעת ממנו שלא תגורנו רע חפץ לזכותו. וכששרתה שכינה על משה רבינו ע"ה סידר הדברים על פי הדבור שאין מן השם ית' אלא טוב וייי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. וכן הדרך שזכות הצדיק עומדת לבניו שטובה גדולה לצדיק שמחמתו תארע טובה לאחרים. שכל מעשה העליונים טובה מכל צד ומכל פנה. וכל התורה כולה נימוסין ומשמרות לנפש והתהלך באלה הדברים ותצלח ובודאי שכל מצוה יש לה טעם וענין וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מפני מה לא נתגלו טעמי תורה מכלל שיש למצות טעמים אלא שלא נתגלו. וכן כתבו ע"ה בשלמה המלך ע"ה שעמד על טעמי תורה חוץ מטעם פרה אדומה. וכן משה רבינו ע"ה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואם המצות הן גזרה לעולם בלא ענין ועלה היאך יודו העמים שבחכמה גדולה נסדרו אלו המשמרות והם בחכמה אלקית:

ומה שאמרת על ענין האבות והבנים כלומר שתולין טובת הבן בזכות האב ומה תועלת לנפש האב מקיום נפש הבן והלא אין אהבתו בחייו אלא מאורע גופני. דע כי יש בדבר סוד נעלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות. וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם. וכבר באת אתה בזה השער בדבריך האחרונים:

ומה ששאלת על האומות. הוי יודע דרחמנא לבא בעי ואחר כונת הלב הם הם הדברים. ועל כן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא אם השיגו מה שראוי להשיג מידיעת הבורא ית' והתקינו נפשם במדות הטובות. ואין בדבר ספק שכל מי שהתקין נפשו בכשרות המדות וכשרות החכמה באמונת הבורא יתברך בודאי הוא מבני העולם הבא. וע"כ אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה אפילו גוי ועוסק בתורת מרע"ה הרי הוא ככהן גדול. וכל עצמו של דבר שהמגמה בתורת מרע"ה תקון הנפש לבורא ית' כמו שאמר דוד ע"ה שויתי יי' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. ולא נשתבח מרע"ה אלא בכך והאיש משה ענו מאד והוא סוף כשרות הנפש. וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מאד מאד הוי שפל רוח. וכבר אירע מעשה בחכם אחד פילוסוף גדול שהיה הולך בספינה וישב במקום האשפות עד שבא אחד מהם ר"ל מאנשי הספינה והשתין עליו על מקום האשפות והרים ראשו ושחק ושאלו לו מפני מה אתה שוחק ענה והשיב להם לפי שעתה נתברר לי בודאי שנפשי היא במעלה העליונה שלא הרגישה כלל בעלבון זה הענין. וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מה שעשתה חכמה כתר לראשה עשתה ענוה עקר לסנדלה לפי שהיא סוף המדות הטובות. והנה הפילוסופים אמרו שרחוק הוא שימצא אדם מלא ושלם במדות ובחכמה ואם ימצאו אותו קוראים אותו איש אלקי ובודאי כגון זה הוא במעלת העליונים. וזה הוא רצון התורה וחכמת המצות להתקין הנפש במדותיה ובאמונת הבורא ית'. ועל כן אמר הכתוב רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואין בזה ספק שהאבות ונח ואדם הראשון שלא שמרו כלל דברי התורה לא יהיו בני גיהנם אלא בודאי כיון שהגיעו והשיגו מה שראוי להתקין הרי הם במעלה העליונה. ואין הדבר תלוי בתענית ותפלה וצעקה בלי דעה ואמונה על האמת וכגון זה קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. ועקר הכל שאין שום דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא הבורא ית':

ומה שאמרת על הנסים כבר כתבתי בראיות ובראתי במאמרינו הנכבד ספר מורה הנבוכים כל מה שראוי לבאר בהם. וסוף דבר יש בהם טבעיות ויש מהם מכחישים הטבע. כמטה שנהפך לנחש והמים לדם וכיוצא בהם. וזה יתכן על מנת שנאמין כי העולם חדש שזה עקר הכל כמו שאומר הכתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו'. וכבר כתבתי כל זה בספר מורה הנבוכים שעל דעת סברת שהעולם מחודש הכל יתכן ומעשה בראשית אינו חיוב כדעת ארסטוט"לוס. וכבר ביארתי שם שאף הוא ר"ל ארס"טו לא אמר בזה שיש לו בו ראיה ברורה ומופת חותך. וכלל אומר לך שכל מה שלמעלה מן הטבע לא יוכל חכם ופילוסוף

להעמיד ראיה ברורה עליו אבל מה שבטבע לא יסתר מעניניהם. ועל כן אמר דוד ע"ה השמים שמי ליי' והארץ נתן לבני אדם. וכבר כתבתי במקומו כלח מה שיש לומר על דברי ארס"טו בחדוש העולם והראתי פנים והרבתי תשובות על סברתם שמעשה בראשית חיוב ויותר ממה שיש להשיב על חדוש העולם. והם אמרו שכל דבר שלא נתברר במופת אחוז בו הדרך שתשובותיה מועטת:

ומה ששאלת על פסוק ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וגו'. ואמרת מה שנעלם מן הידיעה היאך ויגע על פי נגיעת גשם בגשם אינו נעלם אלא עד שיודע כי כל דבור שיבא בדברי הנביא יש לו מעלה כי באמרו ויעף אלי היא מעלה אחת אחד מן השרפים היא מעלה אחרת למטה ממנה ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך היא מעלה אחרת למטה מן הכל. וכלל פירוש המראה כי הדבר שאינו גוף כשיהיה בו ההויה במחשבה הדקה הפשוטה ותתעבה ותתגסה ותרד עד שתהיה גופנית ממש כשפע [המטר] שתחלתו אינו גוף וסופו מטר גוף ממש כך המראה. ויעף אלי דבר שאינו גוף מכל וכל ומה שאמר ויגע על פי מלמד שהגיע בדבר אחר לא בעצמו אלא בגוף ממש שטהר חמרי הנביא שלא לעכבו מתשלום השליחות. ומה שאמר אחד מן השרפים משמע דבר רוחני וגופני מעורבים. כי אחד משמע רוחני ומן השרפים משמעו גופני כי אין שרפה אלא כליה בחמר אחר שהוא גוף. וכן פירוש ותגע לרגליו. לא אמרה על עצמה שנגעה אלא שהגיע בדבר שהוא גוף. ופירוש לרגליו דבר גופני אפילו אמר באל ית' כל שכן כשיאמר על מלאך. ובאלו ההפרשים יארעו לנביאים באלו ההשגות הנבואיות:

ומה שהקשית ואמרת על פירוש עולים ויורדים בו כי בחלק הראשון מאמרינו הנכבד ספר מורה הנבוכים בפרק חמשה עשר ממנו פירשנו אותו על הנביאים ובחלק השני בפרק עשירי ממנו פירשנו אותו על היסודות. זה החלוק לא יקשה עליך כי המראה השלימה יראה בה המורכב ופשוט. ובפירושנו על היסודות זכרנו הפשוטים שגברו על הנביאים. כי אין לך נביא שעולה אם לא יגבר על החמר שלו האש או ירד אם לא יגבר על החמר שלו יסוד הארץ. כי באש התשוקה עולה להשיג ובקרירות הארץ יבשה יורד לנוח במה שהשיג עד שיעלה ולא ישוב לרדת כמו אליהו זכור לטוב שעלה במרכבת אש. ומה שזכרנו ואמרנו ומה טוב אמרו עולים ויורדים שהעליה קודם הירידה ושאר הענין. רצוננו בזה כי האדם נברא בחמר הארץ ולפיכך לעולם עלייתו קודמת לירידתו כי הוא במטה מטה נברא עפר מן האדמה:

ומה שאמרת על תחיית המתים. גם היא אצלי מכלל האותות המכחישות את הטבע כההפך המטה לנחש והמים לדם וכיוצא בהם. ויתכן להכחיש הטבע ולהתחלף בשעתו

על דעת הבורא ית' כדרך שהתחיל להיות אחרי אשר לא היה וכן אפשר אם רצה הבורא ית' להחריבו ולבטלו בטול גמור עושה שאין הטבע חיוב. וכל זה על דעת הסוברים החיוב לא יתכן. והוא אצלם נמנע מלהיות לפי שהכל בחיוב מלפני האל ית' ואנחנו אוחזי תורת משה רבינו ע"ה לא נאמין בו ולא נודה להם ואף לא הביאו ראיה ברורה על זה כל שכן שראיותנו גדולות ומרובות מדברי ראיותיהם חוץ ממה שנתברר על ידך הנבואה שהיא למעלה מן הכל. ואף הם הורו שאם העולם חדש יתכן להחריבו ולבטלו בטול גמור אם רצה הפועל שהוא האל ית'. וגם אפל"טון מודה בדבר זה. והוא מודה כי העולם חדש אך סובר שיש שם גולם מצוי. ואנו אומרים שלא היה שם לא גולם ולא צורה אבל הכל התחיל וברא השם ית' יש מאין. ואף על פי שמצאתי בדברי הגדה דברים אחרים כדברי רבי אליעזר הגדול על השמים והארץ מכל מקום הסברא שתנועדו בה כל ישראל זו היא שהכל היה אין והתחיל ועשאו יש והרבה מדרשות ושאלות בבראשית רבה מוכיחות על ככה:

ומה שאמרת על מה תחיית המתים. דע כי אנו לא עמדנו על אמתתו של הקב"ה שנעמוד על כונת מחשבותיו ולא ידענו ידיעתו איך ידע. שהרי נתברר שהוא היודע והוא הדעה על כן לא נוכל לדבר בשום דבר איך ידע הקב"ה ולפרש אם ידע דבר זה או לא ידע שאם כן עמדנו על דעתו וברוך היודע בכל זה. ואל יעלה על דעתך שאותם הסודות הגדולים יש בעולם או היה מי שידע אותם על אמתתם הוא שחנה אומרת כי אל דעות יי' ולו נתכנו עלילות. והוא יתברך ויתעלה יודע ועד כי הרבה עזה עלי אהבתך שהכנסתיך כאן. וביותר שאני טרוד ביום ובלילה מפני הדבר שאירע שבני אברהם יחיה לעד חלה ונטה למות ושלשה ימים נתיאשנו ממנו ובעזר הבורא ית' החל להלך על רגליו. ולולי אהבתך מרובה לא היה לי לב אפילו לקרוא כתבך וכל מה שאפשר לכתוב כתבתי וצויתי להעתיקו לשלחו אליך. ואם יגזור הבורא יתברך ותעלה למצרים עוד אוסיף לך פה אל פה כל מה שראוי להוסיף. שלומך ושלום תורתך ישגא וירבה כרצונך ורצון אחיך:

משה ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל ושלום:

אגרת הרמב"ם לחכמי קהל עיר מארשילייא

כתב תשובות לחכמי קהל עיר מארשי"לייא על שאלתם:

הגיעה שאלת אלופינו ומיודעינו החכמים המבינים יודעי דת ודין הדרים בעיר מרשילי"א יגן האל ית' בעדם וירבה חכמתם ויגדיל ויאדיר תורתם ויצו אתם את הברכה באסמיהם ובכל משלח ידיהם כחפץ המתפלל בעדם השש והשמח בשלותם. משה

ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל. והיא העידה על טוהר נפשם ושהם רודפים אחר החכמות ומחפשים בחדרי התבונות ורוצים לעלות במעלות הדעות האמתיות ולמצא דברי חפץ וכתוב יושר ולהבין הדבר והפשר. ותהי יד יי' עמם לפתוח כל סתום ולישר כל עקום אמן. הבנתי מזאת האלה ואף על פי שענפיה מרובים. וכל אותם שריגים אילן אחד הוא עקרם והוא דברי הוברי שמים החוזים בכוכבים והדבר ידוע כי לא הגיע עדיין לידכם החבור אשר חברנו במשפטי התורה שקראתיו משנה תורה שאלו הגיע אליכם מיד הייתם יודעים דעתי בכל אותם הדברים ששאלתם. שהרי ביארנו כל זה הענין בהלכות ע"ז וחקות הגוים וכמדומה לי שיגיע לידכם קודם כתב תשובה זו. שכבר פשט באי סקילי"א כמו שפשט במזרח ובמערב ובתימן ועל כל פנים צריך אני להשיב לבאר לכם. דעו רבותי שאין ראוי לו לאדם להאמין אלא באחד משלשה דברים. הראשון דבר שתהיה עליו ראיה ברורה מדעתו של אדם כגון חכמת החשבון וגימטריאות ותקופות. והשני דבר שישיגנו האדם באחד מהחמש הרגשות כגון שידע ויראה שזה שחור וזה אדום וכיוצא בזה בראית עינו. או שיטעום שזה מר וזה מתוק. או שימשש שזה חם וזה קר. או שישמע שזה קול צלול וזה קול הברה. או שיריח שזה ריח באוש וזה ריח ערב וכיוצא באלו. והשלישי דבר שיקבל אותו האדם מן הנביאים ע"ה ומן הצדיקים וצריך האדם שהוא בעל דעה לחלק בדעתו גם במחשבתו כל הדברים שהוא מאמין בהם ויאמר שזה האמנתי בו מפני הקבלה. וזה האמנתי בו מפני ההרגשה. וזה האמנתי בו מפני הדעה. אבל מי שיאמין בדבר אחד שאינו משלשת המינים האלה עליו נאמר פתי יאמין לכל דבר. וכן צריכים אתם לידע שכבר חברו הטפשים אלפים ספרים וכמה אנשים גדולים בשנים לא בחכמה אבדו כל ימיהם בלמידת אותם ספרים ודמו שאותם ההבלים הם חכמות גדולות ועלה על לבם שהם חכמים גדולים מפני שידעו החכמות ההן. והוא הדבר שטועים בו רוב העולם או הכל אלא אנשים יחידים השרידים אשר יי' קורא. הוא דבר שאני מודיע לכם והוא החולי הגדול והרעה החולה שכל הדברים שימצאו כתובים בספרים יעלה על לבם בתחלה שהם אמת וכל שכן אם יהיו הספרים קדמונים. ואם נתעסקו אנשים רבים באותם ספרים ונשאו ונתנו בהם מיד יקפוץ דעתו של נמהר לומר שאלו דברי חכמה. ויאמר בלבו אכן לשקר עשה עט סופרים ובחנם נשאו ונתנו אלו באלה הדברים. וזאת היא שאבדה מלכותנו והחריבה בית מקדשנו והאריכה גלותינו והגיעתנו עד הלום. שאבותינו חטאו ואינם לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים שדברים אלו הם עיקר ע"ז כמו שביארנו. טעו ונהו אחריה ודמו שהם חכמות מפוארות ויש בהן תועלת גדולה ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכבוש

ארצות אלא דמו שאותן יועילו להם ולפיכך קראו אותם הנביאים ע"ה סכלים ואוילים. ודאי סכלים ואוילים היו ואחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה הלכו:

דעו רבותי כי אני חפשתי בדברים אלו הרבה ותחלת למודי היתה חכמה שקוראים אותה גזרת משפטי הכוכבים כלומר שידע ממנה האדם מה עתיד להיות בעולם או במדינה או מה יארע לאיש זה כל ימיו. וגם קראתי בענייני ע"ז כלה כמדומה לי שלא נשאר לי בעולם ספר בענין זה בלשון ערבי אשר העתיקו אותו משאר לשונות עד אשר קראתי והבנתי בו ענייניו וירדתי עד סוף דעתו. ומאותם ספרים נתברר לי טעם כל המצות כי יעלה על לב כל אדם שאינם דברים שיש להם טעם אלא גזרת הכתוב. וכבר יש לי חבור גדול בענין זה בלשון ערבי בראיות ברורות על כל מצוה ומצוה. ולא לכך הוצרכנו עתה: ואני חוזר לענין שאלתכם:

דעו רבותי שכל אותם דברים של גזרת הכוכבים שהם אומרים יארע כך ולא יארע כך ומולדו של אדם ימשוך ויהיה כך ויארע לו כך ולא כך כל אותם הדברים אינם דברי חכמה כלל אלא טפשות וראיות ברורות יש לי שאין בהן דופי לבטל כל עיקרי אותם הדברים. ומעולם לא נתעסק בענין זה ולא חבר בו ספר אחד מחכמי יון שהם חכמים ודאי ולא חברו אותם בחבוריהם. ולא עשו אותו הטעות שקראוהו חכמה כי אם חכמי הכשדים והכלדיים והמצריים והכנעניים וזו היתה אמונתם ודתם באותן הימים. אבל חכמי יון והם הפילוסופים שחברו בחכמות ונתעסקו בכל חכמה השתדלו בראיות ברורות לבטל כל דבריהם שרש וענף. וגם חכמי פרס הבינו שכל אותן החכמות שעשו הכשדיים והכלדיים והמצריים והכנעניים הם שקר ואל תדמו בפנשכם שאותם הדברים אין שום ראיה להם ולפיכך לא נאמין בהם אלא ראיות ברורות ונכוחות שאין בהם דופי יש לי לבטל כל אותם דברים. ולא ידבק בהם כי אם פתי שיאמין לכל דבר או מי שירצה לרמות אחרים:

ודעו רבותי שהחכמה שהיא חכמה ודאית היא ידיעת צורת הגלגלים ומניינם ומדתם וסדר הלוכם וזמן סביבת כל אחד מהם ונטייתם לצד צפון או לצד דרום וסביבתם למזרח או למערב ומסלול כל כוכב וכוכב ודרכן היאך הוא. בכל זה וכיוצא בו חברו חכמי יון ופרס והודו חבורים גדולים והיא חכמה מפוארה הרבה וממנה יודע לקיית המאורות ומתי יליקו בכל מקום. וממנה יודע מאי זו עלה יראה הירח כקשת והולך ומתגדל עד שישלים ויחזור ויחסר מעט. וממנה יודע מתי תראה הלבנה או לא תראה ומאי זה טעם יהיה יום זה ארוך או קצר ומאי זה טעם יעלו שני כוכבים כאחד ולא ישקעו כאחד. ומאי זה טעם יהיה יום זה במקום זה י"ג שעות ובמקום אחר ט"ו שעות או י"ו או כ' והוא יום

אחד. ובמקום אחר יהיו היום והלילה שוים לעולם ובמקום אחד יהיה היום כמו חדש או שני חדשים או שלשה חדשים עד שתמצא שתהיה כל השנה כולה ששה חדשים יום אחד וששה חדשים לילה אחד. וכמה ענינים המתמיהים יודעו מאותה חכמה והכל אמת בלי ספק. וזה הוא חשבון תקופות וגימטריאות שאמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה שהיא חכמה ובינה לעיני העמים. אבל אלה הדברים של הוברי שמים אינם כלום. והרי אני מבאר לכם ראשי פרקים מאלה הדברים שהם כבשונו של עולם:

דעו רבותי שכל חכמי אומות העולם והם הפילוסופים שהם בעלי שכל ומדע הסכימו כולם שיש לעולם מנהיג והוא מסבב הגלגל ואין הגלגל סובב מאיליו. ויש להם ראיות רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה ובזה לא נחלקו בעלי המדע. ויש ביניהם מחלוקת גדולה בזה העולם כולו שהוא הגלגל ומה שבתוכו. רובם אומרים שאינו הווה ונפסד אלא כן עומד היה ויהיה לעולם ולעולמי עולמים והרי הוא כמו שהקב"ה שהוא מסבב אותו מעולם כך היה זה סובב וזה מסבב ושניהם יחד לא ימצא זה בלא זה. ויש מהם אומרים שזה הגלגל הזה יפסד והבורא ית' בראו אבל יש שם דבר אחד מצוי עם הבורא ית' כמו החמר ביד היוצר ומאותו המצוי עמו הוא עושה כל מה שירצה פעמים יעשה מקצת אותו החמר שמים ומקצתו ארץ ופעמים אם ירצה יקח אותו המקצת שעשה ממנו שמים ויעשה ממנו דבר אחר אבל להוציא יש מאין אי איפשר. ויש מן הפילוסופים מי שאומר כמו שאמרו הנביאים שהשם ית' ברא כל הנבראים מאין ושאין שם עם השם ית' דבר אחר אלא זה הנברא שהמציאו. ובזה הדבר הטו המחלוקת הגדולה וזה הדבר שהכירו אברהם אבינו ע"ה. וכבר חברו בדבר זה אלף ספרים בראיות ברורות שיערוך כל אחד ואחד שיחזיק דבריו. ועקר התורה התמימה הוא שהבורא ית' לבדו הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלקים והוא שברא הכל יש מאין וכל מי שאינו מודה בדבר זה הוא כופר בעקר ומקצץ בנטיעות. וכבר חברתי אני חבור גדול בלשון ערבי בעניינים אלה ושם ביארתי הראיות הברורות והמופתים החזקים על מציאות הבורא ית' ושהוא אחד אמתי ושאינו גוף וגויה ולא כח בגוף. ושברתי כל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים שהם ראיות שהעולם לא נברא. וגם פרקתי כל הקושיות שהקשו עלינו על שאנו אומרים שהבורא ית' ברא הכל יש מאין. וכל אלו השלש כתות של חכמי העולם מקדם ועד עתה בין אלו שאמרו שהבורא ית' בראו מאותו החמר המצוי אצלו תמיד בין אלו שאמרו כמו שאומרים הנביאים ע"ה שאין שם דבר אחד עומד עם האל ית' אלא הוא לבדו וכשרצה המציא עולם זה כרצונו מאין ובין אלו שאמרו שזה הגלגל אינו הווה ונפסד אלא כן עומד היה ויהיה לעולם ולעולמי עולמים והרי הוא כמו שהקב"ה

שהוא מסבב אותו מעולם כך היה זה סובב וזה מסבב ושניהם יחד לא ימצא זה בלא זה. כל אלו השלש כתות מסכימים שכל מה שהיה בזה העולם התחתון מהוית כל נפש חיה וכל עשב וכל מחצב ממיני המחצבים הכל האל ית' עושה בכח שיבא מן הגלגלים והכוכבים וכי כח האל ית' צף בתחילה על הגלגלים והכוכבים ומן הגלגלים והכוכבים יצוף ויתפשט בזה העולם ויהיה כל מה שיהיה. וכשם שאנו אומרים שהשם ית' עושה אותות ומופתים על ידי המלאכים כך אלו חכמי הפילוסופים אומרים שכל אלה הדברים הנעשים בטבעו של עולם תמיד על ידי הגלגלים והכוכבים והגלגלים והכוכבים בעלי נפש ומדע הם וכל אלה הדברים הם אמת. וכבר ביארתי בראיות ברורות שכל אלה הדברים אין להם הפסד בדת ולא עוד אלא שהכרתי בדברי חכמי האמת רבותינו ע"ה מן המדרשות שהם אומרים כמו שאומרים הפילוסופים ואין בהם בין חכמי ישראל והפילוסופים בזה מחלוקת כמו שכבר ביארתי באותם הפרקים. וכל אלו השלש כתות של הפילוסופים שאמרו שהכל על ידי הגלגלים והככבים נעשה ואמרו שזה שיארע לכל בני אדם מן המאורעות והמקרים הוא קרי ואין לו עלה מלמעלה ולא יועיל בו מולד ולא טבע. ולא שנא אצלם זה האיש שטרפו אריה כשפגע בו או זה העכבר שטרפו חתול או זה הזבוב שטרפו העכביש. ולא שנא אצלם זה שנפל עליו גל והרגו או אבן שנתדלדלה מן ההר ונפלה על אילן ונשבר או על אבן אחרת ונשברה כל זה יאמרו אקראי בעלמא. גם אלו בני אדם הנלחמים זה עם זה על מלכות גדולה כמו עדת כלבים שנלחמים על נבלה ואין בה ליחה הכל סבה מן הכוכבים גם היות זה האיש רש וזה עשיר זה בעל בנים וזה עקר יאמרו הפילוסופים שהוא מקרה. כללו של דבר יאמרו כי מאורעות כל אחד ואחד בין מין האדם בין מין הבהמה בין מן המחצבים והאילנות הכל קרי. אבל היות המינים כולם ודברים הכלולים בכל העולם שאין בו נפש חיה הכל מכח הגלגלים והכוכבים שעקר מאת השם ית' ובזה היא המחלוקת. ואנחנו בעלי התורה האמתית לא נאמר שמאורעות בני אדם הם קרי אלא במשפט כמו שאמרה התורה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו'. ופירש הנביא ואמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ועל דבר זה הזהירה התורה והעידה ואמרה ואם לא תשמעו לי ואביא עליכם פורענות ותאמרו שאותן הפורענות אינן יסורין על חטאתכם אלא קרי ומאורע כשאר המאורעות שארעו בקרי אני אוסיף לכם מאותו הקרי. זה הוא שכתוב אם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי. וזה הוא עקר דתינו היא תורת משה רבינו עה שכל מאורעות שארעו בעולם וכל יסורין שיבאו בדרך מקרה לכלל בני

אדם דין ומשפט הם. וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון:

ודעו רבותי שעקר מעקרי דתינו וגם הפילוסופים כולם מודים בו שכל מעשי בני אדם הם מסורין להם ואין שם לא מושך ולא כופה אלא אם ירצה האדם יעבוד את יי' תמיד ויהיה חכם יושב בבית המדרש יעשה ואם ירצה לילך בעצת רשעים ולרוץ עם הגנבים ולצפון עם הנואפים יעשה ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותו לאחד מן הדרכים ולפיכך נצטווה ונאמר לו עשה כך. וכמה דברים ביארנו בעניינים אלו וכדומים להם בחבור שיש לנו בלשון ערבי או בפירוש המשנה ובשאר החבורים. ובכן יש לנו ראיות של דעת שאין מאורעות בני אדם כמאורעות הבהמות כמו שאמרו הפילוסופים. ונמצא אלו שלש מחלוקות. כיצד הגע עצמך שראובן זה בורסי ועני ומתו בניו בחייו וזה שמעון בשם ועשיר ויחיו לו בניו לפניו ואפשר שיעני שמעון ויחזור בורסי וימותו בניו בחייו כל זה קרי בעולם ואין שם טבע בעולם ולא כח מכוכב שגרם לזה האיש שיהיה כך ולזה לא יהיה כך. אלו דברי הפילוסופים. ודברי מחלוקת השני הוא ענין בעלי גזרת הכוכבים ששמעתם דבריהם ופשטו הבליהם אצליכם שהם אומרים שאי אפשר שישתנה דבר זה לעולם ולעולם לא יהיה ראובן אלא בורסי ועני ואין לו בן שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו. ולא יהיה שמעון אלא עשיר ובשם ובעל בנים שיחיו לפניו שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו. ואלו ב' דברים שקר הם אצלנו בעלי הדת האמתית. דברי האצטגנינין שקר מפני הדעת שכל אותן ההבלים שאמרו כבר בטלה אותם הדעת הנכונה בראיות ברורות. וגם הם עוד שקר מפני קבלת התורה שאם היה הדבר כן מה הועילה התורה והמצות והתלמוד לזה האיש וכן כל איש ואיש אין לו כח לעשות כלום מדעתו והרי דבר אחר מושך אותו בעל כרחו להיות כך ושלא להיות כך ומה הועילו הצוויים או הלמוד. נמצאו אלו הטפשים מבטלים תורת משה רבינו ע"ה יתר על שהדעת מבטלת דבריהם בכל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים לבטל דברי הכשדיים והכלדיים וחביריהם. וגם דברי הפילוסופים שאומרים שדברים אלו קרי שקר הם אצלנו מפני קבלת התורה ודרכיה שעליה אנו סומכים ובה אנו מחזיקים ובדרכיה אנו הולכים. הוא שאנו אומרים שזה ראובן ושמעון אין שם דבר שמושך זה להיות בשם ועשיר וזה להיות בורסי ועני ואפשר שישתנה הדבר ויהיה הפך כמו שאומרים הפילוסופים שזה קרי ואנו אומרים שאין זה קרי אלא דבר זה תלוי ברצון מי שאמר והיה העולם וכל זה דין ומשפט. ואין אנו יודעין סוף חכמתו של הקב"ה לידע באי זה דין ומשפט גזר על זה להיות כך ועל זה להיות כך כי לא כדרכינו דרכיו ולא כמחשבותינו מחשבותיו. אבל חייבים אנחנו לקבוע בדעתנו

שאם יחטא שמעון ילקה ויעני וימותו בניו וכיוצא בזה. ואם שב ראובן ותקן דרכיו וחפש במעשיו והלך בדרך ישרה יעשר ויצליח בכל דרכיו ויראה זרע ויאריך ימים זה הוא עקר התורה. ואל יאמר אדם והרי רבים עשו כן ולא הצליחו אין זה ראיה כי היה להם עון הגורם או יסורים לנחול דבר שהוא טוב מזה. כללו של דבר אין דעתנו משגת דיני הבורא ית' בבני אדם היאך הם בזה העולם ובעולם הבא. ודעתנו עלה מעיקרא היא שכל דברי החוזים בכוכבים שקר הם אצל כל בעלי מדע:

ואני יודע שאפשר שתחפשו ותמצאו דברי יחידים מחכמי האמת רבותינו ע"ה בתלמוד ובמשנה ובמדרשות שדבריהם מראים שבעת תולדות של אדם גרמו הכוכבים כך וכך. אל יקשה זה בעיניכם שאין דרך שנניח הלכה למעשה ונהדר אפירכי ואשינויי. וכן אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת שכבר נתאמתו הראיות בהן וינעור כפיו מהן ויתלה בדברי יחיד מן החכמים ע"ה שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה או שיש באותם הדברים רמז או אמרם לפי שעה ומעשה שהיה. הלא תראו שהרי כמה פסוקים מן התורה אינן כפשוטן. ולפי שנודע בראיות של דעת שאי אפשר שיהיה הדבר כפשוטו תרגמו המתרגם ענין שהדעת סובלת אותו. ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים לא לאחור. וכבר הגדתי לכם את לבי בדברי:

ועל עסקי המשיח אשר זכרתם שהגיעו לכם דברים משמי לא היה כך המעשה כמו ששמעתם ולא במזרח היה. אלא בארץ תימן עמד איש אחד יש לדבר זה כ"ב שנה ואמר שהוא שלוחו של משיח מישר דרך לפני ביאתו ואמר להם כי המלך המשיח הוא יתגלה בארץ תימן ונתקבצו אנשים רבים יהודים וערביים עמו והיה מסבב בהרים והיה מטעה אותם ואומר להם תמיד בואו עמי ונצא לקראת המשיח כי הוא שלחני אליכם לישר דרך לפניו. וכתבו אלי אחינו שבארץ תימן כתב גדול והודיעו לי משפטו ודרכו וחדושיו שחדש להם בתפלות ומה היה אומר להם ואמרו לי שכבר ראו מנפלאותיו כך וכך ושאלו לי על זה והבנתי כל הדברים והכרתי מתוך דברי כתבם שאותו האיש העני חסר דעת אבל היה ירא שמים ואין בו חכמה כלל וכל מה שאומרים שעשה או נראה על ידו הכל שקר וכזב. ופחדתי על היהודים משם וחברתי להם כמו שלשה קונדרסים בענין מלך המשיח וסימניו וסימני הזמן שיתראה בו והזהרתי אותם שיזהירו זה האיש שמא יאבד הוא ויאבד הקהלות כללו של דבר לאחר שנה נתפש וברחו ממנו כל הנלוים אליו ויאמר לו מלך אחד ממלכי הערביים אחד שתפשו מה זאת עשית אמר לו אדוני המלך אמת אני אומר כי בדבר יי' עשיתי. אמר לו המלך מה המופת שלך. ענה ואמר לו אדוני המלך חתוך ראשי ואחר כן אני אחיה ואקום ואחיה כבראשונה אמר לו המלך אין לך

מופת גדול מזה ואם הוא כך אני וכל העולם נאמין בודאי שדבריך כלם אמתיים וטובים ונכוחים ושקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל. מיד גזר המלך וצוה ואמר קחו לי חרב ויביאו את החרב לפני המלך. וצוה וחתכו את ראשו ונהרג אותו העני תהא מיתתו כפרה עליו ועל כל ישראל ונענשו היהודים ברוב המקומות ממון גדול. ועד עתה יש שם חסרי דעת אומרים עתה יחיה ויעמוד מקברו כך היו הדברים. ואם שמעתם שהגיע כתבי לפא"ס שמא אותם הדברים ששלחתי בארץ תימן הועתקו והגיעו לפא"ס. וכבר אמרתי לכם שכל דקדוקי השאלות שלכם בענין זה כלם שריגי אילן אחד הם ואני אצוה לכם בדעתי גודו אילנא וקציצו ענפוהי ונטעו עץ הדעת הטוב ואכלו מפריו וטובו ושלחו ידיכם וקחו גם מעץ החיים ואכלו ותחיו לעולם. הש"י ברחמיו יזכנו ויזכה אתכם לאכול מפריו ולשבוע מטובו עד אשר נחיה לעולם אמן. כן יאמר יי' כרצונכם ותאותכם ורצון וחזק נאמן ואהבתכם אחיכם החותם שנית:
משה ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל

אגרת הרמב"ם למר יוסף בן גאבד מאנשי בגדד

תשובת הרמב"ם ז"ל למר יוסף בן גאבד מאנשי בגדד על אגרת שנכללו בה שאלות (מובא במגיד משנה ובכסף משנה פ"ז מהלכות סוכה ה"ז):
שויתי ה' לנגדי תמיד. הגיעה אלינו אגרת הזקן הנכבד היקר התלמיד מר יוסף בן אבו אלבער נ"ע הידוע אבן גבאר והוא זוכר שהי' עם הארץ. אבל נתבאר לנו במכתבו שיש לו השתדלות חזקה על תלמוד תורה ושהוא הרבה מתעסק בפירושינו למשנה ושאינו מבין החבור שחיברנו ר"ל משנה תורה בשביל שהוא בלשון עברי. וזכר לנו ג"כ ששמע מתלמידי חכמים. ישמרם צורם. שיש שם בבגדד שתפשו עלינו אותם הדברים שזכרם ובקש להשיב להם וחלה פנינו שנכתוב לו בכתב ידינו כדי לסייעו על הלמוד ואנחנו עושים זה:
תחלה מה שאתה צריך לידע השם יתמיד ערכך ויוסיף בהצלחתך. שאינך עם הארץ אלא תלמידנו ואהובנו אתה וכל מי שמבקש להדבק בתלמוד תורה ואפילו הבין פסוק אחד או הלכה אחת. ואין הפרש שהבין אותו הענין מלשון קודש או מלשון ערבי או מלשון ארמי הכונה היא הבנת ענינים בכל לשון שיהיה וכל שכן הפירושים והחיבורים. והעיקר היא שתתעסק בלמוד. וכל מי שמניח הלמוד או לא למד דבר מעולם נאמר בו כי דבר ה' בזה וכן כל המתעצל מן התוספת ואפילו היה חכם גדול הוא מבטל עשה של תלמוד תורה שהיא כנגד הכל ובכלל אומר לך שלא תבזה עצמך ואל תתיאש מן

השלימות. גדולי החכמים התחילו הלמוד והם גדולים בשנים מאוד והי' מהם מה שהיה. וראוי לך גם כן שתלמוד זה השעור מן החבור מלשון הקודש שחברנו בו החבור כי הוא קל להבין וקרוב להתלמד מאוד. ואחר שתתחנך בספר אחד תבין כל החבור כולו. ואינו רוצה בשום פנים להוציאו ללשון ערבי לפי שכל נעימותו יפסד:

ואני מבקש עתה להחזיר פירוש המשנה וספר המצות ללשון הקודש. וכל שכן שאחזיר זה החבור ללשון ערבי ואל תבקש זה ממני כלל. ועל כל פנים אחינו אתה השם יסייע אותך ויחנך השלימות האמתי ויקבץ לך הצלחת שני העולמות. אבל מה ששמעת אותם אומרים שאנחנו הרחקנו תחיית המתים ר"ל חזרת נפש לגוף זה הוצאת שם רע גדול עלינו והאומר זה עלינו או שהוא איש רשע ערום מוציא מדברינו מה שלא אמרנו. או איש סכל נתקשה עליו להבין מדברינו העולם הבא וחושב שהוא תחיית המתים. וכבר חיברנו בזה הענין מאמר להבנת זה הטעות והוא בלא ספק יגיע לכם ויסיר מעליכם כל ספק בזה הענין (הוא מאמר תחיית המתים). וזכרת לנו ג"כ שתפשו עלינו אמרינו שהמילה אמנם אנחנו נצטוינו בה על ידי משה רבינו ולא ע"י אברהם אבינו. ואמרו שאלו י"ג בריתות שנגזרו עליה אמנם היה עם אברהם. וזה המאמר מאמרו סכלות גדולה וראיה עליו שלא ידע דבר מעקרי הדת ומאמרינו הוא האמת שאין בו ספק. שתרי"ג מצוות שנאמרו למשה בסיני בכללם היא המילה וגיד הנשה אבל הדבר כמו שאמרו ז"ל נכתב במקומו. ואמנם אנחנו הולכים אחר מה שנצטוינו בסיני שנזכר לנו איסור גיד הנשה המוקדם והמילה המוקדמת. וי"ג בריתות הנזכרים במילה ראוי לשאול אלו הסומים שרוצים להדמות לבעלי העינים לומר להם אם הכתובים שיש באותה הפרשה י"ג בריתות נאמרו לאברהם וזכרם אברהם וכתבם וכשבא משה רבינו העתיק אותם הפסוקים שכתבם אברהם וכתבם בתורה כמו שכותבים שאר בני אדם דברי זולתם וחרוזי זולתם או אם אלו הכתובים הנזכרים בתורה נאמרו למשה מפי הגבורה. וכל מי שלא יאמין שאלו הפסוקים עם כל התורה כולה נאמרו למשה מפי הגבורה הוא בכלל האומר אין תורה מן השמים. ומאין היינו אנחנו יודעים אלו לא ידע משה רבינו מה שנאמר לאברהם אבינו בעת שנצטוה על המילה. ואמנם נודע לנו זה ממשה מסיני א"כ עיקר זו המצוה וחיובה ממש'ה ואלו הי"ג בריתות ממשה נצטוינו ממה שהודיעו השם וזה הדבר מבואר ולא יתעלם אלא על מי שלא עיין ולא הסתכל בלימודי עיקרי הדת והאביד כל ימיו בשריגים. ואין בתורתנו חילוק. תורה צוה לנו משה כולה מורשה מהשי"ת וכל מה שיש בה ממה שקדם לזולתו כמו ז' מצוות לנח ומילה לאברהם לא

להאמין בו אנחנו מפני שהדבר הזה מוקדם אלא מפני הצווי האחרון המיוחד בנו אנחנו קהלת יעקב וההארכה בזה יש בו איבוד הזמן:

וזכרת שגינו עלינו התרת ההליכה בנהרות שמימיהם הרבה בשבת אמת שהוא מותר בלא ספק. ומה שזכרת שהם חשבו שאני אמרתי תחומין דרבנן והם דאורייתא וכבר הגיע אלינו דבר ראש הישיבה י"צו וידענו שהוא טעה מאוד ולא נסתכל בדברינו ולא הבין ענייניו בשום פנים והביא דברים רחוקים וכבר השיבונו אותו ע"ז בתשובה ארוכה (תשובות הרמב"ם תשובה קנ"ו) וכבר כתבו אותה התלמידים והוא בידיהם דומה למאמר ונתפרסמה. ובלי ספק שהגיע אליכם השאלה הראשונה והתשובה עליה בהיתר ההליכה בנהרות וראיותנו ע"ז ותפישות וקושיות ראש הישיבה יצ"ו עלינו בלשונו ותשובותנו השנית בביאור מה שנסתפק עליו מדברינו והמופת אל אמתת שהורינו בו תחלה בהיות זה ספיקה דרבנן ומותר:

ומה שזכרת ממה שגינו עלינו שהתרנו בשבעת ימי נקיים שתשב האשה בביתה אינו יודע מה הוא ענין זאת המלה אצליכם אם הוא ענינו שתגע בבעלה אפילו באצבע קטנה או תאכל עמו ותשתה עמו בכלי אחד או שתעשה אחת מג' דברים שהם רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה בפניו ומוזגת הכוס לו זה אינו מותר אלא אחר שבעת ימים וטבילה במי מקוה. ואם הענין הזה שתעשה שאר העסקים כמו הלישה והבישול או שתגע בבגד או תלך על מחצלת זה מותר ואפילו בימי נדתה עצמן. לפי שענין הטומאה והטהרה זולת האסור והמותר אצל הרבנים וזה מנהגינו המפורסם בכל ארצותנו ובכל ארצות צרפת והוא דין התלמוד ועליו מצינו בני ארץ ישראל כולם בעת שהיינו ביניהם אבל אנשי מצרים מצינו אותם נוטים בזה לדברי מינות והולכים אחר סדור הקראים. אם כן הוא מנהג אנשי ארצכם כמו אנשי מצרים אנחנו לא נצוה עליכם שתסורו ממנה ולא אטעה אתכם בהוספת השימור והבדלת הנדה ואין בזה אלא חיוב מה שאינו חייב אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים ושיחפפו ויטבלו במי מקוה. אבל אם הוא מנהגכם ג"כ שמשתמרין שלא תגע כסף [בסף] ולא תלך על כך וכך והם רוחצות בין השמשות ואינן טובלות במי מקוה זו מינות גמורה לא מנהג וראוי להתרחק מזה הדבר ולהסירו ולהכריח בני אדם על דין התלמוד לא יותר כמו שעשינו אנחנו בארץ מצרים. ולא הספיק לנו ההזהרה בלבד עד שהחרמנו בספרי תורות בכל בתי כנסיות (תשובות הרמב"ם תשובה קמ"ט) וכתבנו הסכמות בזה והיה החרם שארורה כל אשה שלא תמנה ז' נקיים או תבטל הטבילה או תרחוץ בלבד כמו שעושים הקראים ואפילו עם הטבילה. ואמרנו להם שהנגיעה בבגדים ובמאכלים הוא מותר אבל תשארו על מנהגכם. ומי שרוצה להתיר יתיר ומי שימאס

הדבר מפני זוהמא או מפני תוספת סייג כדי להתרחק מן הנדה יש לו לעשות אבל אם הוא סובר איסור במאכל או במשתה שתגע בו הנדה ונתרחק ממנו מפני האיסור יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבע"פ. זהו מה שנתפרסם מהוראותינו ותעשנו בזה הענין וזה כולו אמת מבואר לא יחלוק על דבר ממנו אלא או סכל או מי שאינו מדקדק בתורה ומגנה האמתיות אצל ההמון ואם יאמר עלינו זולתו זה אחד מן המגנים אשר שקר:

אבל הציצית שכותבים עליה פסוקים אינו מותר לעשות ואותם הפסוקים ראוי לחותכם ולגונזם וכבר נשאר זה הדבר ממנו והשבנו עליו בתשובה אין ספק שהגיע אליכם (תשובות הרמב"ם תשובה ז'):

ומה ששאלת שאבאר לך איך היא השארות הנפש בעולם הבא כל מה שאפשר לנו לומר בו ולהקריבו להבנה כבר אמרנוהו במה שחברנו. ואני איעצך שלא תעסוק באלו העמוקות לפי שמציאות הדברים הנפרדים מן הגלגלים איך הוא יקשה ציורו מאוד על כל בעלי החכמה המפורסמים ולפיכך הם מכחישים בו ולא ידמו אלא שהוא גשם וכל שכן למתחילים ומי שלא קדם לו חינוך ואל תצייר בדעתך אלא במה שאתה יכול להבינו ולא ישים [יזיק] לך בדתך שתסבור שבני עולם הבא הם גופות עד שיתקיים לך היטב מציאותם. ואפילו תסבור בהם שהם אוכלים ושותים ומולידים בשמים העליונים או בגן עדן כמו שנאמר לא יזיק לך זה בדתך שיש דברים רבים הוסכלו והם יותר מבוארים מזה ולא תזיק סכלותם בעיקרי הדת אבל יהיה בו הכחשת דברי המעתיקים לפירוש האמתי שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה שמתחייב ממנו הסתלקות מציאות הגוף כמו שבארנו בזה המאמר האחרון שיגיע לכם בלא ספק:

ותפלת תענית איך מקבלים התענית שיאמר למחר אתענה או מה שדומה לזה ונראה שהראוי לאמרו אחר תפילת המנחה לפי שכן יראה מהירושלמי ואם (או) אמרו בעצם התפילה בשומע תפילה כמו שזכרנו בחבור בספר אהבה. ואמנם ענינו לא יאמר אלא מליל התענית:

ואמנם הערבה אני רואה שאין ראוי להוסיף בה על שני בדים כמו שאין ראוי להוסיף על לולב אחד ואתרוג אחד. וזולתינו מן הגאונים מתירים הוספת הערבה כמו שמותר להוסיף בהדס ואנחנו אין דבריהם אצלינו חזק אלא הוספת ההדס מצאנוהו כתוב ר"ל בהושענא. וכל דבר שלא נמצא אותו כתוב בבאור לחכמים שהוא מותר נשאיר אותו על גבולו בלי תוספות ולא גרעון מפני שאין הפרש אצלינו בין התוספת על הדבר המוגבל או בין החסרון ממנו וכשלא נעשה אלא שני בדים קיימנו מצוה מן המובחר ר"ל שאין בה חשש תוספת ולא גרעון זו הוא דעתנו ומי שרוצה להלך אחריה ילך. וממה שזכרת

ממה שגנו עלינו רואה קרי בליל הצום ואמרם זה שראה קרי טעון טבילה ואנחנו לא נשגיח בגנות ההמון ולא נתלה במאמרים המפורסמים אלא במה שהוא מוסכם העיון וכבר בארנו עקר זה הדבר בהלכות ק"ש ותפלה באור שלם יבינה כל בעל עיון:

ואמנם היוצר אני רואה כשם שמתפלל אותו ש"ץ כך מתפלל אותו היחיד וכבר אמר זולתינו מן הגאונים ז"ל זולת זה ונתלו באמרם אין היחיד אומר קדוש ורוב גאונינו מן המערב על דעתנו לפי שזה הוא מספר מה שאומרים המלאכים והקדושה שאין היחיד ראוי לאמרה הוא שיכוין הוא להקדוש כמו שאמר השליח צבור בתפילה נקדישך ונעריצך וכבר כתב זה המאמר וראיתו אבן גאסוס נ"ע תלמיד רבינו נסים בספרו שחבר בתפילה ובלי ספק שהוא מצוי אצליכם:

וכל מה שזכרת מאהבתנו והוספת בה יש לך שכר גדול לפי שהיא אהבה לשם שמים והוא נמשכת אחר מה שראית מדברינו בתורה שהוא מאצל השי"ת א"כ עיקר זו אהבה היא לשם וכן חייבים אנו לאהוב את השם בכל לב ובכל נפש ומחוזק אהבתו ראו לנו לאהוב מצותיו ואזהרותיו ואנשיה היודעים אותם והמלמדים אותם:

ואמנם מה שהגיע לנו ואפשר שתהיה אמת ושלא יהיה אמת שיש שם מי שמדבר עלינו רעות והוא מבקש להתכבד בקלוני ויצא משיטת הראוי בחבורנו ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי והתקוממת בזה קצת התקוממת אל תעשה דבר זה ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סכלותיו וכל שכן מי שיש לו בזה תועלת ולא יזיק לנו אנחנו וכופין על מדת סדום זה נהנה וזה לא חסר. וכ"ש שההנאה בזה לא כלום לזה האומר בשביל מה שיועילנו בעיני היושבים לפניו מן השלימות ושהוא חכם ושהוא תופש על מי שיחשב בו שבני אדם נסמכין עליו וכש"כ אם היתה התפישה בחכמה ובדעת וזה כולו מועיל למי שעושה בעולם הזה ויועילנו אנחנו גם כן בעולם הזה ובעולם הבא.

ואמנם מעולם הבא מבואר והעולם הזה מפני שכל מי שמבקש להעלים מה שגלהו אמנם מוסיף לו גלוי:

ויותר מכל זה שאתה מביא על עצמך מריבות ורעות שאין בהם צורך ואנחנו לא נבקש סיוע מאדם ומניח כל אדם עם מה שירצה לעצמו והש"י יעזור אותך על רצונו וישים מעשינו ומאמרינו לשמו. ושלומך ירבה ושלום כל הזקנים והתלמידים יברכם אלהינו.

משה בר מיימון זצ"ל:

אגרת הרמב"ם לקהל לוניל

נוסח האגרת שהשיב רבינו משה ב"ר מימון ז"ל לקהל הקדוש הנהדר קהל לוניל ז"ל:

מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה כנדגלות איומה הוא העדה הקדושה האבן הראשה אשר על לוח לבם התורה חרושה וקשתם במלחמתה נחושה ולהם לבדם היא היום מורשה עדת לוניל המה החכמים היקרים השרים הארידים כלם גבורים יגן אלקים בעדם לעולם וירבה שלום בגבולם אמן. מאת המתפלל בעדכם להתמיד אל שלותכם ולחזק אל בית החכמה על ידיכם משה בר מימון ז"ל. הגיעו אלינו כתביכם הראשונים והאחרונים נעליהם חתומים האנשים אשר נקבו בשמות וברכנו הכל בכלל ובפרט י"י אלקי אבותיכם יוסף עליכם וכו'. ומדבריכם ושירותיכם ושאלותיכם נכר רוב חשקיכם בתורה ורדיפתכם אחר החכמה ותשוקתכם אל המזימה וידענו שהחתומים שרינו וכהנינו וליינו כלם נשיאי עדה אנשי שם מן הגבורים אשר מעולם אנשי השם יעש אלקים להם שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ אמן. ואל יקשה בעיניכם אלופי איחור תשובתכם עד עתה כבר הודענו העלה בכתב הרב ר' יהונתן הכהן בחירי יראה זרע יאריך ימים וחפץ י"י בידו יצלח וכבר השבנו על אותן הספקות ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים בלשון ערבי ואשר שאלתם שאעתיקנו לכם אני בלשון הקדש מי יתנני כירחי קדם לעשות שאלתכם בזה הספר ובשאר הספרים שחברתי בלשון קדר אשר הקדיר שמשי כי אלליהם (נ"ב נ"ל אלקי חם) שכנתי ושמחה גדולה היתה לי בזה להוציא יקר מזולל ולהשיב גזלה אל הבעלים אבל סבות הזמן סבבוני אפי' הפירושים שעשיתי וכמה ענינים שחברתי בלישנא דרבנן שהן עדיין אפילות לא נשאר לי פנאי לדקדק אותן ולהגיהן עד שיצאו לאור העולם וכ"ש להעתיק מלשון אל לשון. חי נפשכם אלופי ומיודעי אפי' לכתוב פרשה קטנה אין לי פנאי לא ביום ולא בלילה ומפני כבוד הצבור צערתי עצמי וטרחתי לכתוב כתב זה כלו בכתב ידי. ומכל מקום הזה (הנה?) אצליכם בן החכם משמח אב אשרי יולדתו הוא התלמיד היקר נזר המשכילים ר' שמואל נצ"ו בר יהודה החכם ז"ל נבון ומשכיל ורחב לב הרבה ובעל דעה נכונה ולשון למודים נתן לו האל ולא יבצר ממנו כל אשר חפצו להעתיק לכם וכבר כתבתי לו כתב בכתב ידי בלשון ערבי (?) והגרי על עסקי ההעתקה. ואם (ואתם?) אלופי ומיודעי חזקו ויאמץ לבבכם הרי אני מודיע לכם שלא נשאר בזמן הזה הקשה אנשים להרים דגל משה ולדקדק בדברי רב אשי אלא אתם וכל הערים אשר סביבותיכם שאני ידעתי שאתם קובעים מדרשות תמיד ושאתם בעלי בינה וחכמה אבל בכל המקומות האלה אבדה תורה מבינם רוב המדינות הגדולות מיתות ומיעוטן גוססות וכמו שלשה ארבעה מקומות חולים בכל ארץ ישראל ובכל סוריא מדינה אחת והיא אחלב שבה מקצת חכמים ועסקיהם בתורה אבל אין ממיתין עצמם באלה ובכל הגולה ובכל שער (בבל

ושנער?) שנים שלשה גרגרים ובכל תימן וערי המצר הערבים לכם מעט עוסקין בתלמוד אבל אינם מכירים אלא הדרוש וקבל שכר לפי שבקצוות הן כבר נתנדבו מהם אנשים בעלי ממון יברכם אלקינו ושלחו שלוחים וקנו שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נסחה בכל גבול וגבול הוא שהאיר עיניהם ותקן מעשיהם עד הודו. אבל היהודים שבהודו אינם יודעים התורה שבכתב ואין להם מן הדת אלא שהם שובתים ונימולים לשמנה. ובערי העלגים שהם בדת ישמעאל קוראים בתורה שבכתב ועושין כפשטה. וערי המערב בעונותינו כבר נודע את אשר נגזר עליהם ולא נשאר לנו עזרה אלא אתם אחינו אנשי גאולתנו. חזקו ונתחזקה בעדש עמנו ובעד ערי אלקינו השתדלו להיותכם אישים בני חילכם (חיל. כי?) הדבר תלוי בכם ועליכם מצות יבום או חלוץ או יבם ואל תשענו על מלחמתו (מלחמתי?) אני היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא שכבר זקנתי ושבתי לא מרוב השנים אלא מטבע הגוף שהוא ידוע חולי והבורא יתי יסייע על ידכם וישים אתכם לשם ולתהלה ברכה בקרב בארץ אמן:

אגרת הרמב"ם לרבי אנטולי

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

הגיע אלי אגרת כל אבני אקדח אוגרת אבל היתה סוגרת ומסוגרת ולא ידעתי בקחתה מהשליח אל מי שולחה ומי הוא המשלח ואומר לה אמנם כי יש בה סוד סתום גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום ואסיר צעיפה מעל פניה להשתעשע בפניניה והנה על כל בנות נסוכה שמורה וערוכה צולחת למלוכה ענקים בגרגרותיה ורבידים יקרים וצמידים על ידיה קשורים מעולפת ספירים ומעיל כבנות המלכים לבושה ואבנט זהב ואבן יקרה חבושה וכתר מלכות בראשה ובגדי שש ומשי רקמה ולוית חן על ראשה שומה יפה כלבנה ברה כחמה וכשחר נכון מוצאו סביב לה וקרני כאור בכל גבולה וכצאת השמש בגבורתו זרח באהלה. ובראותי כי כבוד הדרה מאד מאד נורא ובעיניה חצים שנונים לכל מביט יורה זחלתי ואירא ואומרה לה אחותי רוחי ולבי עזבוני ורחמיך יקרבוני הסבי עיניך מנגדי שהמה הרהיבוני והנה למשחית נהפך הודי שימה מסוה והעמידני על עמדי זה חסדך אשר תעשה עמדי. ותענה גש נא אלי ואל תירא מלהט החרבות ואל יבהילוך חיצי הרבות מנחה אנכי שלוחה להיות מהנצבות ואשאל אותה ואומר בת מי את? ותאמר בת איש שר וגדול בישראל רב פעלים מקבציאל באהלי תושיה גדל ומכל ארח רע חדל ובין חכמים רבה ובמלחמות התורה [קשת רבה] (קש רבה) וחלוץ מלחמתה בקרא (נקרא) ונפשו לעבודתה הערה משיב מלחמה שערה ונבדל הוא מכל

סוחר ומורה וקשת נחושה במלחמת התורה יורה ואם בדרך השופטים דרך ובמערכות התלמוד ערך מברכות פיו תבורך יבורך ובן פורת עלי עין החכמה ושרשו פתוח אל מי המזמה ויונקותיו אל נחל הבין נצמדים הוציא פרח ויצץ ציל ויגמול שקדים ודודי אדום וצח ולשונו מהיר וצח ומכבדו הוא האיר כשחר הנראה שביב (סביב) לי הם הקרנים אשר נגלו בכל גבולי ומזוהר פניו הוא השמש הזורחת באהלי ושם האיש החכם ר' אנטולי. והנה הוא לקראתך עם מרכבתו וראות פניך לבד משאלתו והשלוחה לפניך בתו אם טוב בעיניך לשמוע עניני ולהבין מגמת אמרי ולחפש כל אבני קודש וקציני וחילי הנם בתוך אהלי ואם רע בעיניך אשובה לי ואלכה במר רוחי ודברי טמונה בחובי אל משפחתי ואל בית אבי. ואומר לה אני גואלך ומעלה מעלה אעלך הראיני את מראיך השמיעני את קולך הרימי בכח קולך קול שודד ובוזה כי דבריך ערבו לי ככתב נביא וחוזה וגם לא תעבורי מזה ולפני תעמוד בכל עתותי שימה כחותם על לבי כחותם על זרועותי וכה תדבקין עם נערותי אבל כראוי ליפיך אשר חננך היוצר ישאל אביך מהר לנו מצר עת להאריך ועת לקצר ואם בין עמרים תלקט כשאר הנחשלים ימים או עשרה חדשים ותאכלי כאחד הרשים לחם ונזיד עדשים. עד אשר ירחיב גבולינו האל ולהריק לנו ברכות יואל כי ה' דבר טוב על ישראל אז תאכלי סלת בשמן ודבש מוכבכת יביאנה לפניך המרביך שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך:

הגיע כתב הדרת כבוד גדולת קדושת פנת יקרת מעלת מרנא ורבנא הה"ר אנטולי ש"ץ הדיין המהיר המורה דת ודין המזהיר אור המבינים הבהיר חמדת החכמים תפארת הסגנים אל הש ושמח בחברתו הנכסף לראותו לפי עוצם חכמתו ותוקף תורתו וטוב שמועתו משה בר מימון. ושמחתי על כתבך ודברי שאלותיך כמוצא שלל רב ודבר ה' בפיך אמת על לבי ערב ויהי כנטל ביום שרב וכתביך העידו לכל קוראיהם כי איש חכם אתה וערך התלמוד ערכת ובלשון עבר בנת ויפה חברת וצחות דברת ובגדי ענוה לבשת ובדרך קצרה הלכת וכגמול נפשך שמת. ואם את ארצך ארץ רחבת ידים ואתה בעל המזימה כאיש הבינים הלא אם קטן אתה בעיניך ראש המבינים אתה ומלא חמודות מאנשי המדות ומכתביך ושאלותיך ריח שמניך הטובים הריחותי וכערוגות הבושם היו לפני לזאת אמרתי לכל בני אמוני ראו ריח בני כריח השדה אשר ברכו אדני וישמחו כלם על ביאתך בארצנו והצצת מחרכינו והשגחת מחלונינו האל ידריכך בארמונתינו דרך ישרה לא תכשל בה וישפיע לך מטובותיו הצפונות ליראיו ויתמיד שלותך עם נבריו (נבראיו) ואשר הביאך עד הלום יטה אליך כנהר שלום אמן:

אגרת הרמב"ם לרבי יוסף ב'ר יהודה תלמידו

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

עוד אגרת שלח רבינו משה בן מימון ז"ל לר' יוסף ב"ר יהודה תלמידו החשוב זצ"ל:

שויתי י"י לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט:

בננו העזוז ותלמידנו היקר כבוד גדולת קדושת רב יוסף ראש הסדר ש"ץ ב"ר יהודה נ"ע...

אמנם אהבתה לאביה היא אמתית והדומה שיש בה ספק נתפש עליה מאוד. ואמנם אבן גבאר הפציר בנו בכמה כתבים עם הסוחרים וראיתי אדם יראה ממנו השתדלות וסיעתיו על מה שבקש מהיות כתיבתנו בידו. ודע שאני אכוון לעשות כל מה שיש בו ענותנות ואע"פ שיזיק לנו אצל ההמון מאוד. וכל מי שרוצה להראות שלמותו בחסרוני ואפילו הוא מקטני התלמידים מחלנו לו בזה. אמרו המישרים לדרך ההצלחה אוהב לפרוק ושונא לטעון שונא קודם כדי לכוף את יצרו וכל מי שרצה להתישר התישר. וכבר הודעתיה פנים בפנים אם היא זוכרת שהאדם אם יסכים בזמננו זה לעשות או לומר כפי גמול כל האדם בכמות מעשיו כמו שנאמר ועם עקש תתפל יקבע בנפשו זה קנין נקבע בכל מיני הרעות לפי שרוב מי שרואה הוא עקש. אם כן הוא ראוי לאדם שרוצה להיות אדם שהוא יסתכל בהשלמת מדרותיו וקנין שכליותיו [ולא] יעסוק דעתו בשטויות. וזה אשר אירע לילד מכאב לב וחוזק הכעס בשביל הטעאת מי שמטעה או בסבת חולק בשקר השנים מחיבים לך זה וכבר הייתי בשכרותך וביותר משרותך ביותר חזק ממה שאתה בו והייתי כמו אשר שמעת אמלא רצוני בלשוני וקולמוסי מגדולי וחכמים כשמבקשים לחלוק עלי. וכבר שמעת בלי ספק מה שהיה ביני ובין ר' יהודה הכהן בן מר פרחון ז"ל בשתי שאלות מן הטרפות. וכן ביני ובין דיין סגלמסה בנו וביני ובין אבי יוסף בן מר יוסף נ"ע בענין שבויה והרבה כמו אלה ושמחתי בהם אוהבי ולבעל דיני בלשוני וקולמוסי בלשוני למי שהיה לפני ובקולמוסי למי שהיה רחוק ושלומכם ישגה ויפרה אמן אמן:

אגרת הרמב"ם לרבי יפת בן רבי אליהו הדיין

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

אגרת מהרמב"ם שלחה לרבנא מרנא יפת בר מרנא ורבנא אליהו הדיין:

לכבוד גדולת מר יפת החכם המבין הדיין המשכיל בן כבוד גדולת מרנא ורבנא אליהו הדיין החסיד זצ"ל. מאת אוהבו המתפלל להוסיף כבודו משה בר מימון הרב זצ"ל:

הגיענו כתבך החביב אל נפשי ותמהתי על ענינו. מפני שהרי אתה קובל עלי שלא קדמתי לשאול בשלומך מיום שנפרדנו מארץ הצבי ולא שלחתי לך כתבי ובודאי זה הענין שהזכרת בא ללמד ונמצא למד ואתה בוגד ולא בגדו בך. ועוד שמאחר שנפרדנו מת אבא מארי ז"ל ובאו כתבי התנחומין מקצה ארץ אדום ומערב מהלך כמה חדשים ואתה לא שמת לבך לזאת. גם ארעוני צרות רבות גלויות בארץ מצרים מחליים והפסד ממון ועמידת מוסרים עלי להרגני. והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה שהיא רעה מכל רעה שעברה מיום היותי עד היום הזה והיא פטירת הצדיק זצ"ל שטבע בים הודו ובידו ממון רב לי ולו ולאחרים והניח בת קטנה ואלמנותו אצלי ונשארתי אחריו כמו שנה מיום שהגיעה השמועה הרעה נופל על המטה בשחין רע ובדלקת ובתמהון לבב וכמעט קט הייתי אובד. ואח"כ עד היום הזה כמו שמונה שנים אני מתאבל ולא התנחמתי. ובמה אתנחם והוא היה על ברכי גדל והוא היה האח והוא היה התלמיד והוא היה נושא ונותן בשוק ומרויח ואני היתי יושב לבטח והבין בתלמוד ובמקרא והבין בדקדוק הלשון ולא היתה לי שמחה אלא בראותו. ערבה כל שמחה והלך לחיי העולם והניחני נבהל בארץ נכריה. כל עת שראה כתב ידו או ספר מספריו יהפך עלי לבי ויעורו יגוני כללו של דבר כי ארד אל בני אבל שאולה. ולולי התורה שהיא שעשועי ודברי החכמות שאשכח בהם יגוני אז אבדתי בעניי. ואני בכל זה איני קובל לא על חכם ולא על תלמיד ולא על רע ומיודע וראוי לקבול עליך יותר מכולם שאני והוא ואבא מארי ז"ל ארבעתנו הלכנו בבית ה' ברגש ולא שאלת ולא דרשת ומן הדין היה שלא אשיבך על כתב זה שהגיע עתה בעבור ההרשאה. אבל אהבתי ערוכה ושמורה ולכתינו יחד במדברים וביערות אחרי השם לא אנשה ולא אחשוב לך עון ופשע ועל כל פשעים תכסה אהבה. והאל יודע כמה צר לי וקשה בעיני דוחק הזמן אשר אמרת וכל אותו ענין היטיב חרה לי עד מות. ואילו היית כאן אצלי הייתי עושה עמך כראוי ואכבד ואהנה כפי כחי ושמחתי הרבה על זה הבן שחננך האל ר' אליהו התלמיד הנבון שמעתי שהוא עוסק בתורה ושהוא נבון לחש והולך בדרך טובה. תחת אבותיך יהיו בניך תשיתימו לשרים בכל הארץ וכן יהי רצון אמן.

אגרת הרמב"ם לרבי שמואל בן רבי יהודה אבן תבון

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

אגרת הרמב"ם זצ"ל לרבי שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון זצ"ל:

שלח אותה להחכם הנכבד אבי המעתיקים כבוד רבי שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון זצ"ל. והוא כתב תשובה על שאלותיו כשהודיעו שהעתיק המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים מלשון ערבי ללשון עברי והודה לו בהעתקה ההיא וזה לשונו:

לפי שכלו יהלל איש וגו'. הגיעו אלי אני משה בר מיימון הספרדי ז"ל כל כתבי התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון הספרדי זצ"ל. ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם רבי יהודה אביך זצ"ל. והודיענו ברב חכמותיו וצחות לשונו בלשון הגרי ולשון עברי מפי אנשים חכמים וידועים מאנשי עיר כרנאט"א י"א שהם מבני אלפ"כאר ומהם הזקן אבן מתק"א. גם איש חשוב ונכבד חכם מחכמי מדינת טוליטול"ה בא הנה וספר לנו בכבודו זצ"ל. והן כשבא אצלנו היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר תלמיד הרב רבי אברהם בן רבי דוד זצ"ל הרב הגדול שבפישקיר"א י"א. וגם היה לומד אצל החכם הרב רבי אברהם בן עזרא זצ"ל. גם הוא ספר לי אודות החכם הנכבד אביך זצ"ל והודיע לי כל הספרים שהעתיק מספרי הדקדוק ומספרי החכמות ולא ידעתי שהניח בן. וכיון שהגיעו אלי כתביך בלשון העברי ולשון הערבי והבנתי ענייניך ויופי ציוריך וראיתי המקומות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים והמקומות אשר הרגשת בהם בשבוש הסופר אמרתי אז כאשר אמר בעל השיר הקדמוני לו את אבותיו ידעו אז אמרו היא מעלת האב לבן נוסעת. ברוך מי ששלם משכורת החכם אביך זצ"ל ונתן לו בן כזה. ולא לו בלבד אלא לכל החכמים כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ובאמת כי הוא פרי צדיק עץ חיים וטוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. וכבר הובא לנו מפריו תשורה ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

יפה שאלת בכל אשר שאלת וכל המקומות אשר שערת בהם חסרון תיבה או תיבות כך הוא וכבר פירשתי לך כל הדברים בלשון ערבי בסוף כתב זה והודעתיך כל ענייניך וגם הספרים שתתעסק בקריאתם ותניח זולתם. לך בודאי ראוי והגון להעתיק מלשון אל לשון לפי שלב נבון נתן לך הבורא יתברך להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. והכרתי מדבריך שלבך ירד עד עומק הענין ונגלה לך מצפוניו. והנה ביארתי לך בלשון עברי איך תעשה בכל ההעתקה תן לחכם ויחכם עוד חכם בני ישמח לבי גם אני. חייך שבשעה ששמעתי כל דבריך וראיתי יופי מאמריך והבנתי עומק ציוריך ודעת שפתיך ברור מללו מאד שמחתי ותמהתי למציאות בן לחכם כזה. והוספתי תימה היאך יהיה טבע בן שנולד בין העלגים כך וירדוף אחרי החכמות ויהיה מהיר כל כך בלשון ערבי שהוא ודאי לשון עברית שנשתבשה מעט. ועוד היאך יבין דקדוקי הלשון בענינים עמוקים אין זה כשרש

מארץ ציה. האל יתברך יאיר עיניך במאור תורתו עד אשר תהיה מאוהביו כצאת השמש בגבורתו אמן כן יאמר ה'. והגיעו כתבי הישיבה הנשאה הנכבדת המשכלת יתמיד האל יתברך מעלתה ויוסיף תמיד הצלחתה על הצלחתה וחכמה על חכמתה. ועמדתי על כל מה שנסתפק לך בהעתקה וראיתי כל המקומות אשר טעה בהם הסופר וידעתי ההקדמות מהם והפרקים אשר לא נתבאר לך עניינם הבנה שלימה ובקשת פירושם:

ואני אבאר לך הכל אחר שאזכור לך כלל אחד והוא שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר ואין ראוי לעשות כן. אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון שיבין הענין תחילה ואחר כך יספר ויפרש במה שיובן ממנו הענין ההוא בלשון ההוא ויבאר היטב ואי אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות ויספר מלות רבות במלה אחת ויחסר תיבות ויוסיף תיבות עד שיסודר הענין ויבואר יפה ויובן הלשון לפי הלשון ההוא אשר יעתיק אליה וכן עשה חנין בן יצחק בספרי גאלי"נוס ועשה יצחק בנו גם כן בספרי ארס"טו ועל כן באו כל פירושיהם מבוארים ביותר ולכן ראוי לנו שנתעסק בהם לבדם ונניח זולתם. כן ראוי לישיבה המעולה לעשות כל מה שתתרגמו ותעתיקו לאדונים ההם הנכבדים ועיני העדה הבוחרים באמת. השם יתברך יהדר בהם שאר קהלות חכמי ישראל ויעזרך וירבה שכרך:

והנני מתחיל עתה להשיב לך על כל פרק ופרק ולפרש לך מה שבקשת פירושו ולזכור לך הנוסחא האמתית וההעתקה הראויה אשר תגיה בה הנוסחא ההיא המוטעית על סדר מה שבא בכתבך החלק הראשון גם את השני גם את השלישי:

ובאור הענינים ששאלת עליהם:

בחלק הב' הקדמה כ"ה חשבת שיש בה חסרון ואין בה חסרון. אבל הנוסחא היא כאשר בנוסחתכם וסדר הדבר כך הוא. אין כונתי במאמר הזה להעתיק דברי הפילוסופים בו ולא לבאר ההקדמות הרחוקות. בפרק הא' תקונו ואם תשקיט תנועת הנפש ישקוט מי שיתנועע בעבורה. בפרק הי' תקונו שמירת מינו תמיד:

מה שזכרת מסר ההקדמה הד' אין בה חסרון וכבר ידעת מה שכללנו בפתיחת הספר. כי חברתיו למי שקרא הרבה מן החכמות ולא חברתיו למי שלא קדם לו לעולם עיון בדבר מענינים העמוקים האלה הקשים להבין. ומן הידוע אשר אין ספק בו כי כל השתנות תנועה על כל פנים לפי שכל השתנות תהיה בזמן והזמן היא שיעור התנועה בקודם ומתאחר בתנועה כאשר נבאר במקומו. ההקדמה הי' אין חסרון בסדורה. ההקדמה הכ"ג כי כל מה שהוא בכח ויש בו שום אפשרות יהיה אפשר בשום עת שלא ימצא בפועל.

פירושה יאמר כי הדבר הוא בכח בהיות שום תואר מן התארים נעדר עתה מן הדבר ההוא. אך הוא מוכן ומועד להתישב בו להמצא התואר ההוא ויאמר בתאר ההוא שהוא בדבר ההוא בכח כאמרנו בחתיכת ברזל שהיא סייף בכח וכאמרנו בגרעינה של תמרה שהוא דקל בכח והדבר אשר הוא בכח שום ענין יש בעצם הדבר ההוא אפשרות להתישב בו הענין ההוא. כמו שתאמר בחתיכת ברזל שהוא אפשרי להיות ממנה סייף ולדעת ההבדל אשר בין הכח והאפשרות הוא דבר דק וקשה מאוד על הפילוסופים הבקיאים וכבר דבר בזה הענין אבן אלצאיג בתחלת פירושו לשמע הטבעי דבר טוב מאוד. ונאמר בדבר שהוא בפועל כשנתארהו בתואר נמצא בו כאמרנו בסייף שהוא סייף בפועל. וכבר נתבאר כי כל אשר בכח דבר אחר בהכרח יהיה התואר ההוא נעדר בעת מן העתים. כי זאת החתיכה של ברזל לא יאמר בה שהוא סייף בכח אלא כשלא תהיה סייף עת אחת מן העתים. אמנם אם לא תסור לעולם מלהיות סייף אינה סייף בכח אבל תהיה סייף בפועל לעולם ועד:

ההקדמה הכ"ד כי כל מה שהוא בכח שום דבר הוא בעל חומר על כל פנים כי האפשרות הוא נמצא בחומר לעולם. פרושה כבר נודע כי האפשרות והכח הם סמוכים זה עם זה דבקים כאחד ולא יזוז האפשרות לעולם מהיות בחומר הראשון ובכל מה שיתהוה ממנו. ובאור זה עוד יתבאר לך מתחלת פירוש השער וזולתו הפרק הראשון (משני). פשטו כמו שנזכר בהקדמה א"כ אין תנועה מגעת עד לאין תכלית וכו'. שאלת הישיבה על זכרנו "כי היא נחלקת כהחלקו" מה תועלת בזכרנו זה וכבר היה די לנו "בהיות כח מגיע לתכלית שלא יגיע עד לאין תכלית" וכו'. שאלתך טובה ותורה על טוב שכלך. והנה תשובתך כאשר בארנו שהכחות הנמצאות בכל גוף מהם פשוטות נחלקות בהחלקו כמו שזכר בי"א ומהם אשר לא תחלקנה בהחלק הגוף וזהו מה שזכרנו בהקדמה הי"ב כאשר אמרנו. כי כל גוף בהכרח להיות כחו תכליתית ואמנם יתחיב זה בכחות הגוף הפשוטות בו הנחלקות בהחלקו הוא אשר יהיה בהכרח שתהיה כחו תכליתית כמו שהוא בגוף תכליתי וזה אשר זכרנו בהקדמה הי"ב בחום השמש. ע"ד משל זאת הגחלת אינה מחממת לאיזה הרחקה שתקרה אבל להרחקה ידועה אבל הכל אשר לא נתחלק בהחלק הגוף לא יכריח שיהיה תכליתי בכלל היות הגוף אשר בו הכח ההוא מגיע לתכלית ולא בא מופת ע"ז. הלא ידעת כי מחשבות האדם כח בגוף והוא גוף קטון ותגיע מחשבתו לאשר למעלה מגלגל התשיעי ויחייב שם משפטים וישלול ולא יתחייב שתהיה מחשבתו מגעת לתכלית כמו גופו שהוא כלה ולכן יתחייב בזה העיון שיחולק מניע הגלגל לד' חלקים. או יהיה גוף או כח גוף מתפשט בו אשר תכלה בכלות הגוף או

כח גוף בלתי מתפשט בו אשר לא יתחייב כלותו בכלות הגוף או יהיה המניע נפרד לא גוף ולא כח בגוף. ובארנו בדרך הראשון והוא שיהיה המניע גוף בטול זה. ובארנו בדרך השלישי בטול היותו כח פשוט. ובארנו בדרך הרביעי בטול היות בו כח בלי נחלקת. ונשאר מן החלוק שיהיה המניע נפרדי האפשרי באין צריך עכ"פ שימצא האפשר ההוא בשום אחד מאישי המין ההוא וגם לא ימצא עכ"פ אותו האפשר בשום איש מאישי המין ההוא ולא בזמן מן הזמנים. א"כ הדבר ההוא יהיה נמנע בחק המין ההוא ומה הוא ענין אמרך בו שהוא אפשר. משל זה אמרנו כי הכתיבה אפשרית במין האדם ועכ"פ בהכרח ימצא שום איש כותב בזמן מן הזמנים וכזה יאמר בכתיבה שהיא אפשרית במין האדם. אמנם אם נאמר שלא ימצא לעולם ולא בזמן מן הזמנים שום איש כותב תהיה הכתיבה נמנעת במין האדם ואין זה האפשרי באיש כי זה הנער הקטן אפשר שיכתוב ואפשר שלא יכתוב ולא יתחייב שיכתוב בהכרח בשביל זה האפשרות. אמנם באפשרות והכתיבה במין האנושית בהכרח שימצא איש אחד כותב באיזה זמן שיקרה באיזה אקלים שיקרה וזה מבואר (עיין מילות ההגיון שער י"א):

ואשר הסתפקת בסכנגבון עם הדבש (שם) ומה ששאלת הפירוש מן פרק ט"ו ומה שלאחריו ולפניו דע כי פירוש זה והתרת הספק ההוא יצטרך לדעת הקדמות טבעיות רבות. ועלי טורח רב בזה הזמן לפרשם. וזה כאשר ידעת לא חברתיו אלא למי שיודע התחלות ההן כולן. ומה שחשבת שהיה בו חסרון אין בו חסרון אלא הנוסף כמו שכתוב אצלך (כמו שזכרתי) וששאלת על אמרנו (פ"כ) ויאמרו בשמים ובגשמים אשר הם מבין שאר הגופים הנראים אלוקים ר"ל המורגשים בהגרשת הראות מהם הארץ והמים והכסף והזהב ודומיהם ומהם השמים וכוכביהם ואלה כולם יאמר בהם נראים. אמנם השמים וכוכבים מבין שאר הגופים הנראים יקראום פילוסופים גופים אלוקיים. וכן יאמרו על הגלגל הגוף האלקי וענינו שהוא גוף אשר יורנו מציאות האלוה לפי דעתם. ואנחנו ספרנו תורף דבריהם על סדורם. וסוד דבריהם הוא כי הם לפי דעתם אצלם כל כך זה בשאר הגופות אע"פ שיראו המינים כולם ירדפו זה היחס. וכבר ידעת מה שבארנו בפסוק ה' למבול ישב. הנה זה הוא לא בידי להשיבך כפי השעה ואתה ידעת כי אין משפט מי שישיב במהירות כמשפט מי שיחשוב בענין החבור. ואם תמצא אתה העתקות אחרות שתהינה טובות מאלו אל תסכים על אלו ההעתקות והעיקר הוא מעצמו למי שתעתיקהו ללשונו]. ובורא עולם ית' יודע איך כתבתי לך השיעור הזה ואני בורח מבני אדם מתיחד ומתבודד במקום שלא ירגישו בו ואני פעם נסמך לכותל ופעם כותב ואני שוכב לרוב חולשת הגוף כי חלשו כחות הגוף מחובר אל הזקנה אני:

ואמנם מה שזכרת מענין בוארך אצלי בוא ברוך ה' ומבורך שבבאים ואני שש ועלז ושמח בזה וחפץ ונכסף ומשתוקק לחברתך ותאב ומתאוה לראות פניך הנעימים יותר משמחתך בי ואף על פי שיקשה עלי רכבך סכנת הים. ואמנם אודיעך ואיעצך שלא תסתכן על עצמך כי לא יגיעך מבואך אלי זולת ראות פני ומה שתגיעך מני כפי יכולתי. אמנם תועלת חכמה מן החכמות או להתייחד ולהתבודד עמי אפילו שעה אחד ביום או בלילה אל תוחיל בזה כלל כי תוכן ענייני כמו שאספר לך. אני וכן במצרים והמלך שוכן באל קאירה ובין שני המקומות שני תחומי שבת ולי על המלך מנהג כבד מאד אי איפשר לי מבלתי ראותו בכל יום בתחלת היום אמנם כשימצאהו חולשה או יחלה א' מבניו או אחת מפלגשיו לא אסור מאלקא"ירה ואני רוב היום בבית המלך. ואי איפשר לי גם כן מפקיד אחד או שני פקידים יחלו ואני צריך להתעסק ברפואתם כללו של דבר כל יום ויום אני עולה לאלקאייר"ה בהשכמה וכשלא יהיה שם שום מכשול ולא יתחדש שם שום חדוש אשוב למצרים אחר חצי היום על כל פנים לא אגיע קודם ואני מתרעב ואמצא האכסדראות כלם מלאות בני אדם גוים ויהודים בהם חשוב ובלתי חשוב ושופטים ושוטרים ואוהבים ושונאים ערב רב ידעו את עת שובי ארך מעל הבהמה וארחץ ידי ואצא אליהם לפייסם ולרצות ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אכילת עראי והיא מעת לעת ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייהם לא יסור הנכנס והיוצא עד הלילה ולפעמים באמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר אספר להם ואצום ואדבר עמהם ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות ויכנס הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לדבר. סוף דבר לא יוכל אחד מישראל לדבר לי או להתחבר ולהתבודד עמי זולת יום השבת אז יבאו כל הקהל או רובם אחר התפלה אנהיג הצבור במה שיעשה כל ימי השבוע ויקראו קריאה חלושה עד הצהרים וילכו לדרכם וישובו קצתם ויקראו שנית אחר תפלת המנחה עד עת תפלת מעריב זה תוכן ענייני היום. ולא ספרתי לך אלא קצת מה שתראהו אם תבא בעזרת האל יתעלה. וכשתשלים לאחינו פירוש והעתק מה שהתחלת בו שאחר שהתחלת במצוה תגמור אותה [ותעתיק הוראת הנבוכים לאחינו ושמו הזכר נאות יותר ויהיה בערבי דליל אל אחורין כאשר ערבי של הוראת הנבוכים דלאלה אל אחורין והטבת לראות בכבודך לקראו בשם הצורה]. ואחרי כן בא תבא ברנה על דרך הבקור לא לקבל תועלת הלמוד כי יצר זמני מאד:

ומכאן ואילך כתב לו בלשון ערבי כל מה שייעד להודיעו תשובות על שאלותיו וביאור כל הדברים המסופקים ששאל ממנו וצוה לו לחזק את בדק ההעתקה (התשובות נעתקו

לעיל) ולהגיע הספר ואחר כן הודיעו כל הספרים שיתעסק בהם בלמוד החכמות והזהירו מספרים שלא יפסיד זמנו בהם ולא יתעסק בלמודם ובכלל דבריו אמר לו וזה לשונו: והזהר שלא תעיין בספרי ארסט"ו אלא בפירושיהם פי' אלכסנד"ר או פירוש תמסטיו"ס או באור אב"ן רש"ד. אמנם הספרים אשר זכרת לי שהם אצלך ועמך מהם ספר התפוח וספר בית הזהב כלם הזיות ורוחות והבלים. ואלה השני ספרי הם מכלל הספרים המיוחסים לארסט"ו ואינם לו. וספר חכמה אלקית שחבר אל רא"זי הוא לו אבל אין בו תועלת לפי שאלרא"זי היה רופא בלבד. וכמו כן ספר הגבולים וספר היסודות שחבר יצחק הישראלי גם הם כלם הזיות ורוחות והבלים כי יצחק הישראלי גם הוא היה רופא בלבד. ואמנם ספר העולם הקטן שחבר רבי יוסף הצדיק לא ראיתיו אבל אני ידעתי את האיש ואת שיחו והכרתי ערך מעלתו ומעלת ספרו בלי ספ[ק הנהיג בו מנהג בעלי התארים. ובכלל אומר לך לא תתעסק בספרי ממלאכת הגיון אלא במה שחבר החכם אבונצ"ר אלפרא"כי לבדו כי כל מה שחבר בכלל ובפרט ספר ההתחלות הנמצאות שלו הכל סלת נקיה ויתכן שיבין וישכיל האדם מדבריו לפי שהוא היה מופלג בחכמה. וכמו כן אבוכ"ר בן אלצ"איג חכם פילוסוף גדול ודבריו וחבוריו כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. וספרי ארסט"ו הם הם השרשים והעקרים לכל אלו החבורים של חכמות ולא יובנו כמו שזכרנו אלא בפירושיהם פירוש אלכסנ"דר או תאמס"טיוס או ביאור אבן רש"ד. ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים כמו ספרי בנדק"לוס וספרי פיתאגו"רס וספרי הרמ"ס וספרי פורפידיוס כל אלה הם פילוסופיא קדומה אין ראוי לאבד הזמן ולהעבירו בהם. ודברי אפלטון רבו של ארס"טו בספריו וחבוריו הם עמוקות ומשלים. והם עוד מה שיספיק לו לאדם משכיל זולתם. לפי שספרי ארס"טו תלמידו הם שיספיקו על כל מה שחבר לפניהם. ודעתו ר"ל דעת ארס"טו היא תכלית דעת האדם מלבד מי שנשפע עליהם השפע האלקי עד שישיגו אל מעלת הנבואה אשר אין מעלה למעלה ממנה. וספרי עלי אב"ן סינא אף על פי שיש בהם דיוק טוב ועיון דק אינם כספרי אבונ"צר אלפראכי אבל ספריו מועילים והוא גם כן איש ממה שראוי לך להתעסק בדבריו ולהתבונן בחבוריו. (עד כאן) הנה היישרתיך והורתיך למען שתעיין בו ולמה שתטריח שכל נפשך היקרה. ושלומך ידידי. בני ותלמידי. ירבה ויגדל. וישע יקרב לעם עני ודל. וכתב משה ב"ר מיימון הספרדי ז"ל. ביום שמיני לתשרי אתקי"א לשטרות ושלום:

אגרת הרמב"ם לתלמידו

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

תשובת הרמב"ם ז"ל להתלמיד החשוב:

על גב הכתב - עץ הדעת ועץ התבונה יסוד הדת וסוד האמונה. את עש ואת כימה אבי נועם בן קיש בן אלקנה:

שמעו חכמים מילי הטו אזנכם ולכו אלי. שפטו נא ביני ובין יריבי ואם יש בי עון הנני ענו בי. את בתי כימה נתתי לכסיל חתני וישנאה והיתה אמונה בגלל אמונה ויחשביה לזונה כי כסתה פניה ומיום נלכדה ברשתו יען נהפך נחשתו לבשתו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו שארה כסותה ועונתה לה גרע ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע. ואחר אשר קשה במושכותיה מעדנותיה קשר בקשוריה על קשוריה ואש קנאתו שלח במגדנותיה. ושלא כדת העיד כלאים והוסיף על חטאתו כפלים. וריחה בעיני חשב להבאיש וכה דבר אלי האיש. הנה בתך זנתה תחתי בתוך חופתה הביטה וראה את חרפתה. ופקוד עליה עונה ומעלה והשב תשיבנה לבעלה. כי נביא הוא ויתפלל בעדך גם בעדה וישיב שבותה ויכין צעדה ויכסה על עונה כי לא יחפוץ במותה וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה. ואתם ידעתם את האיש ואת שיחו כי הוא יוציא כל רוחו. וכי הוא בוטח בלבו ומורה הלכה בפני רבו. והנה גם הוא מוציא דבה והנה עם נביאים נבא כסומא בארובה כי תואנה הוא מבקש וסבה. להתעולל עלילות ולדבר גדולות על דעתכם כי הוא איש טמא שפתים והיא לא נטמאה ולא חלו בה ידים. וחלילה לה מעשות כדבר האל למעול מעל באישה לעשות נבלה בישראל לבלתי לכתה אחרי שאול ואחרי שמואל. ועתה התיצבו ואוכיחנו בפניכם אל תעצבו ואל יחר בעיניכם. כאשר ייסר איש את בנו החומל עליו אני מיסרו ואומרה אליו. יען התרגזך אלי ושאונך עלה באזני ותעננני קשה ותפקוד עלי עון האשה. ובשני עדיך העברי והערבי עלי הגדלת ובין קדש לחול לא הבדלת. ונשאך לבך להמנות בלהקת נביאים ולהתגאות לפני משיב גמול על גאים. בי נשבעתי כי לולא למעני אני עושה ואת פני כימה אהובתי אני נושא. כמעט עניתיך עזות ועיניתיך על זאת. ואמנם בני מחשבותיך גוי אובד עצות ואין בהם משכיל תן להם ה' רחם משכיל. ואתה האיש הלזה דע וראה כי עמך הגוי הזה. והשמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל להזנות עוד את אשת בעולת בעל. וכל שכן האשה הבאה אל ביתך. פן ישא המושל עליך משלו פי כסיל מחתה לו וקרנים מידו לו. ועתה בני שמע בקולי הנה אשתך קח ולך ועל השם יהבך השלך בכל דרכיך דעהו כי נסתר איש מרעהו. והוא יישר אורחותיך ויכונו מחשבותיך וקבל מוסר מורך. אל תתן את פיך

לחטיא את בשרך כי אמת יהגה חכי ואם תבקש אין בהם נפתל ועקש. ואל ישיאך לבך לעלות במעלות הנבואות ולא בגאות ועיניך רואות לא מפני שדרכן גבה מדרכך אלא מפני שהשעה צריכה לכך. ושמא תאמר הלא שמואל נבא כאשר ראוי ואני בחכמתי האיתני אעשה כן גם אני. אם חכמת חכמת לך להבין ולהורות אין לך עסק בנסתרות. ואין לך ראיה להביא מדאמרינן חכם עדיף מנביא. כי לא כל חוגר חרב רשאי לקטול ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול. ועוד אם שמואל נבא והפליא פלאים הגם שאול בנביאים. לפיכך אל תתחכם הרבה ואל תהי גאה ושים לבך לענות הקדמונים וראה כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה ואל תבקש לך גדולות אל תבקש. עשה כאשר צויתיך בדרך חכמה הוריתיך. אל תאמין בעצמך עד יום מותר ושים השכל אב והחכמה אחותך. בין כך ובין כך ירבו בישראל כמותך:

אגרת הרמב"ם לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה אבן עקנין

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

מכתב הרמב"ם ז"ל לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה אבן עקנין ז"ל:

כבר העיד [בהם] (בתם) על מעלות מדות ואזהרה וצווי יתחייב על כל בעל שכל שיתכוין אל דרך הישרה וילך בה:

אמר ממה שתדעו שאיני מסופק בעניין מן העניינים שכך חשבתי שיהיה ונתאמת אצלי שאותם הדברים כך אירעו בלא ספק. אבל מדותי עתה אינם כמדות הבן הנחמד השם יחייהו. וזה הי אני היום שבח לאל יתעלה כבר הכניעוני השנים והמקרים. מצורף אל זה מה שיחייבהו העיון השכלי והחכמות האמתיות. ועוד כי אני מוחל על כבודי ומוותר על עלבוני הרבה. והבן השם יחייהו לא יוכל על זה ולא יסבול כל אותם היגונות לפי רתיחת מזג המיית הבחרות:

ושמע ממני אלו הכללים שאומר לך. דע כי אני לא חברתי זה החבור כדי להתגדל בו בין היהודים. ולא שיבא לי מזה התפארות. והשם יתברך יודע כי לא טרחתי בו ראשונה אלא לעצמי ולנפשי שאנוח מן החקירה ומן המשא והמתן ומלבקש מה שאצטרך אליו. ולעת הזקנה ת"ל יתברך שאני חי קנא קנאתי לה' צבאות וראיתי האומה בלא ספר מחוקק שלא יהיה בו לבד עיון אמתי בלי מחלוקת ולא שבושים ועשיתי מה שעשיתי לכבוד השם יתברך לבד וזהו כלל אחד. וכלל שני כי אני ידעתי ונתאמת אצלי בעת שחברתיו כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים קנאים ויגנו יופיו ויפחיתו מעלתו ויראו בו גנותם או קוצר עיונם בו. ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו ויחשבהו

מעט התועלת ולמתחיל המבוהל והמשובש הדעת יקשה עליו ממנו מקומות אשר לא ידע להם עיקר או תקצר דעתו ויד שכלו מלדקדק מה שדקדקתי. ולמי שהוא בעל דעת לפי סברתו ומחשבתו יתפוש עליו בו ממה שנכלל בו מעיקרי האמונה ואלו הם הרוב. ויפול בלא ספק לשרידים אשר ה' קורא על האמת ועל הצדק ובהשתכלות ובטוב העיון יכירו וידעו ערך מה עשיתי וטרחתי ושאתה האחד מהם ואפילו לא יהיה לי בזמני זה זולתך די לי. כל שכן שכבר הגיעוני כתבי חכמי צרפת וזולתם בשמותם למקומותם מאותם שנתפשט אצלם ותמהו על מה שנעשה ומבקשים ממני ושואלים השלמתו. וכבר נתפשט בקצה היישוב. וכל מי ששמע בו מאותם אשר לא ראו אותו מתאוים לו. וכל זה אמנם בזמני זה. אבל אני יודע בודאי כי בזמנים הבאים כשתפול הקנאה ובקשת השררה יתאוו כל בני ישראל לו לבדו ויונח זולתו בלא ספק חוץ ממי שיבקש דבר שיעבור בו זמנו ואף על פיע שלא ישיג האיש ההוא תכלית ענין המבוקש. וזה כלל שני יחייב שלא יחרה לי במה שלא אתכוין בו. כלל שלישי אין זה החבור גדול מתורת משה רבינו ע"ה שהיא מהשם יתעלה שהיא מישרת כל נברא ותורה לו האמת ואף לכלל האומות ולא ידמה לדברי הנביאים ועם כל זה דרשו אותם קצת וזנחום קצת ואפי' מבני עמנו ולא יסכל ערך זה החבור אלא מי שהסכיל בדברים האלקיים כל שכן זולתם. ואם ישים האדם מגמת פניו שיכעוס ויקצוף על כל מי שיסכל האמתיות לא ימנע באמת מן הכעס תמיד או אחשוב שהוא יהיה בלא ספק כל ימיו מכאובים וכעס ענינו ואין זה ראוי. הכלל הרביעי שאספר לך קצת מדותי ואע"פ שכבר הסתכלת בכלם כשהיית עמי:

דע כי יש הנה עמי בעיר אנשים אשר אין להם שם כלל ואפי' בעיר ולא מעלה ולא יכולת ותגיע להם מן הקנאה והתחרות שלא רצו להביט ולא לעיין בזה החבור הגדול כלל ולא ראו אותו לעולמן כדי שלא יאמר עליהם שקבלו תועלת בחבור פלוני והם בפחות מעלה מזה מאד בלמוד ובחכמה והם הולכים בשרירות לבם כמו שאר המון העם הפחותים והם עם הזמן מגששים קיר כאשר מגשש העור באפלה ואעפ"י כן איני חושש עליהם ולא משגיח אליהם. וכיצד יתמה הבן הנחמד בהנהגתו בכמו אלו המדות וכל שכן למי שגדל על זה הדרך מקטנותו. ואע"פ שאין בזמנו ובמקומו כמוהו עם טוב הזקנה והמעלה והמשפחה ומיעוט ההבנה והשתכלות באותם המקומות והצטרכו לבני אדם ושישים בלבם ויכניס במחשבתם אותם הענינים המהבילים והכונות המופסדות. וכל שכן שכל בני אדם מסתכלים ומצפים לדבר שישמע מן הישיבה או ההתפארות בשם לבד ואותם ההבלים שנתאמת להם בטבע. וכיצד יחשוב הבן החשוב שהוא הגיע למדרגת השלמים ושיכיר בעצמו שהוא חסר ויעקור כבודו וכבוד בית אביו זה מה שלא יצוייר בכמותו ולא

במי שהוא יותר שלם ממנו ממי שקדמו. ואני מאמת שכל מה שנתפרסם שמי לשם יותר יכריחו צורך הזמן לו ולהלכים אחריו ולכל מי שרוצה שתהיה לו גדולה ושררה אצל ההמון שיסתירו חבורי זה ויראו עצמם שהם יותר חכמים ושלמים ממה שיצטרכו לעיין בו אלא יסתירוהו בכל יכולתם ויראו עצמם שאלו רצה אחד מהם להשתדל ולחבר יותר חבור טוב וגדול ממנו היה עושה ומחבר במהירות. ואם הכריחו הזמן והענין והצריכו לדבר ולומר שאיני בעל דת ולא בעל מעשים טובים יאמר זה וכל זה כולו בני חי השם יתברך לא יזיקני ולא יכעיסני. ואפילו ראיתיו בעיני ושמעתיו באזני או עשה לפני לא הייתי חושש אלא אדרבה הייתי נכנע אליו ומשיבו דברים טובים נאים ורכים או אשתוק או אשיב לפי הענין דברים נאים ודברי ענוה כפי הצורך והשעה. כי מה שהסכיל מן האמתיות יותר גדול מזה הרבה מאד ואני לא אנצח לעצמי כי כבוד נפשי ומעלת מדותי אצלי יותר כבוד משאנצח הכסילים בלשוני ובדבורי. והאי צורבא מרבנן קודשא בריך הוא תבע יקריה אבל הבן השם יחייהו הדין עמו שיתקנא בזה שאני אביו ורבו ואינו יכול לסבול העלבון. אבל חרה לי ששמת בלבך להתעצב על זה. ואתה כשתלמוד בע"ה ותדרוש ותחקור ותבין מה שיתחייב להבין ותטיב העיון ותסתכל בלמודך וגם תועיל לזולתך יהיה יותר טוב לך ממה שתעמוד להתגבר ולהתנצח כנגד אלו. אמנם זה מר זכריה הוא איש גדול מאד הרבה בעיניו וכבר למד מעצמו וטרח באותו המשא והמתן והפירוש ויחשוב שהוא יחיד בדורו שהגיע אל התכלית. וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך שגדולי חכמי ישראל אצלי במקום שאכיר ערך מעלתם מדבריהם ומחבוריהם. וכבר אמרו דבר קטן הויות דאביי ורבא ואם הוא זה אצלי דבר קטן כיצד אשגיח ואשים לב לאיש עני מסכן שאין עני אלא מדעת ובאמת הוא סכל בכל דבר והרי הוא כקטן בן יומו אצלי אבל ה"ה עמו כפי סכלותו. ואלו הבלבולים שהוא מבלבל והקושיות שהוא מקשה הם כלם בפי' המשנה אבל אני אתקנם בע"ה במקומותם. והשי"ת יודע כי רובם הטעוני בהם המשכי אחרי דברי הגאונים כמו רבינו נסים ז"ל במגלת סתרים ורב חפץ נ"ע בספר המצות וזולתם ממי שאחוס על כבודם לזכרם. ואפילו אם הייתי אני האומר לא אתפאר כי באתי בתכלית השלימות האחרון זה דבר אחד. ועוד שלא אתפאר שלא טעיתי מעולם אלא אדרבה מה שנתבאר לי זולתי מה שבחרתי ומה שכתבתי הן מעצמי הן מזולתי אחזור בו ממנו בכל דבר בין בחבורי בין במדותי ואפילו בטבעי וכבר הגיעני כתבו בענוה גדולה והתנצלות. וכמו כן בא אלי כתב שני מראש הישיבה ואני יודע תכלית אלו הענינים כולם ושכונתם התשובה. ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד שלא תשים זה האיש בעל מחלוקתך אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן. והשם יצילך ממי

שהוא גדול וחשוב אצל עצמו ואצל הבריות ואם אין לו מעלה ולא גדולה וחשיבות על דרך האמת. אבל מה שאיעצך שתכבד אפילו כל מי שהוא קטן אצל עצמו ואפילו אצל בני אדם. אמנם מה שהקשה עליך על שהגדיל לדבר ושלח לשונו עליך בכתבו חלילה לך שיקשה עליך זה ואין צורך לך במאמרך אנה דין זה האיש ודתו כי זה והדומים לו ממי שהוא יותר גדול ממנו ממי שקדמם אין הדין והדת אצלם לבד שיברח מהעבירות הגדולות כמו שהוא אצל שאר המון העם. אמנם חיוב המדות הטובות לא יחשבו ולא יזכרו שהוא מן הדת והדין ולא ידקדקו עוד בדבריהם כאשר ידקדקו אנשי העיון והענוה ואנשי ההכנעה ואנשי החכמה והשלמים. ורוב אנשי הדת מאלו בעלי השררה כשיבוא לפניהם דבר שהוא תלוי בשררתם ובחשיבותם יפסיד ויאבד כל הענוה וההכנעה ואין כל אחד מהם מבקש שיהיה כחנינא בן דוסא ופנחס בן יאיר ואין כל מי שאינו באותה המדרגה יאמר עליו שהוא מעט הדין או אין לו דת. ובכלל אני מבקש ממך אם אתה תלמידי שתלך בדרכי ובמדותי והוא הטוב לך שיקללוך ולא תקללם ותהיה מן העלובים ולא מן העולבים. ואל תשליך דבריך והשתכל לשם יתברך תחלה ואתה חכם בעל דעת ובעל דין ודת וקרוב לשלימות. ואמנם מענין המאמר תמהתי מן הבן כיצד שלחו אלי שנקח ממנו ראיה על מיעוט הבנתו וחכמתו מה אתה סבור שאחשוב לו או לגדול ממנו שהוא משיג דבר ומשיג תכליתו? אלא שהוא כמו זולתו מהביל כמו שמהביל כל דרשן. והשם יתברך יודע כבר תמהתי כיצד רצה לומר אותם השגעונות ואותם הבלבולים מצורף אל זה שהם דברי צחוק והתול אבל נתביישתי מזה הטעם שהיה מספיק לו לזכור ענינים וראיות בענין מאה ברכות וברכת מי שראה קברי ישראל היה יותר טוב לו ממה שידבר בענין הנפש ועיון הפילוסופים וראיותיהם וסברתם. אבל יהיה בשוה עם מי שהוא גדול ממנו אצל עצמו ואם אין לו מעלה על דרך האמת שיהביל יותר מאלו ההבלים ואין ספק כי היא העתיק בלבולי זולתו. וכבר הגיעתני אגרת מארץ תימן בכמו זה הענין שזכר זה והשבותי להם תשובתם ואין ספק כי אלו נשתבש עליהם העולם הבא בימות המשיח:

ואמנם מה שזכרת מהליכתך לבבל כבר הרשיתיך שתפתח מדרש ותלמד תורה עם ההתמדה והשקידה על עיון החבור ולא תתעסק כי אם בהלכות הרב ותעריכו אותו עם החבור וכשתמצאו מחלוקת בדבר תדעו כי עיון התלמוד יורה אתכם זה ותשתכלו ותעיינו במקומו ותמצאו האמת ולא תכלה ותאבד זמנך בפירוש ובמשא ובמתן של גמרא ואותם הדברים שכבר הנחתי מהם אבוד הזמן ומעט התועלת. ומהב שתסכים עליו הודיעני והשם יתברך ידריכך ויישירך בטוב הדרכים. ואמנם מעייני בענייני העולם

אין לי נחמה זולתי בשני דברים כשאסתכל ואעיין במה שאעיין. ושזה בני אברהם השם יתב' נתן לו חן וברכה מברכת מי שנקרא על שמו. ומי שהאמיץ בשמו והאמיץ בנתינתו הוא יאמיץ ויתמיד ויאריך חייו ושנותיו כי הוא עניו ושפל שבאנשים מצורף אל זה טוב מדותיו והוא בעל שכל דק וטבע נאה ויהיה לו בע"ה שם בגדולים בלא ספק. אשאל מהשם יתברך שישגיח עלדיו וישלים עליו חסדיו:

וכבר הודעתיך שנפטרה הבת הקטנה הש"י ישיב מיתתה כפרה. בני לא תתאבל ולא תתעצב לא על זכר ולא על נקבה. השם יתברך יודע ועד והאמת מה שאומר והוא שטוב ענייני מין האדם אצל כל משכיל. ולא אומר שהוא ענין טוב מוחלט אלא שהוא היותר נאות. ומעט הדאגה שאין תחבולה בזה המציאות המתוקן תיקון גדול טוב מאד כפי מה שגזרה חכמת בוראו שיעיין האדם ויסתכל בטוב בעניני מציאות המינין לא שיעיין ויסתכל בטוב ענייני אישי הפרט. ושמא כשיגיעו אליך פרקי מורה הנבוכים בזה הענין יתבאר לך זה הכלל ביאור מספיק בע"ה ית'. וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות של יהודים עתה בזה הזמן אינם אצלי הצלחה ולא טובה שלימה מכוונת ולא רעה מעוטה חי השם יתברך אלא תכלית הטורח והעמל והיגיעה. כי האיש השלם המצליח בתכלית ההצלחה שיעיין בהצלחת הדת ועשיית המחוייב עליו לעשותו ויתרחק מדעת בני אדם כולם ומהדרכים הפחותים וההמדות המגונות. כי המשתרר ירבו יגונותיו ועצבונותיו ושמא יכלימוהו ויביישוהו הגוים ויפול ביד המלוכה וייסרו אותו וישברו עצמותיו. ואם נביט בענייני האדם ושיישיר דרכיו לפני ה' כבר עמד כנגד תורת השם ית' ועשה חניפות ומשוא פנים. ואזהרת התורה בכבוד הממאנים והממרים מבואר מאד כאשר אמר בכמו זה הענין נביא השם איש האלקים לעלי הכהן ותכבד את בניך ממני. (עד כאן מצאתי):

שיר אשר שר רבי יהודה אלחריזי על רבי יוסף אבן עקנין:

בך הוביש אלקים ים דמעות ובכך אמר לצולתם חרבי:

בלבך בית זבול בנה לשבתו לשון קדם ויאהל שם ערבי:

והיית גביר ורב במערב ובמזרח משחך אל לנביא:

ואמנם כי ארם צובה כמקדש ואתה בו כמו נר מערבי:

אגרת הרמב"ם לתלמידו רבי יוסף על ספר מורה הנבוכים

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

עוד זאת האגרת לגאון רבינו זצ"ל בדרך מליצה שלח אותה לתלמידו החכם רבי יוסף זצ"ל עם המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים אחר שחברו בעבורו וז"ל:

אהבתי אשר נפלאה. ותשוקתי אשר כסלי מלאה. ונפשי המשתוחחה. מנחה היא שלוחה. וכנפי שחרים. ובני עפרים. וקלים מנשרים. המה צירי מגמתי. יובילון מנחתי. למטה עוז הפורח. נטע נעמן הצומח. אשר נצניו נתנו ריח. רוקח מרקחת מעשה רוקח. ומכנף הארץ הריחו בו קציני. וממנו קציעות כל בגדי חוני. כריח שדה אשר ברכו יי'. והנו נחמד למראה ותאוה לעינים. כגן יי' כארץ מצרים. כאהלים נטע יי' כארזים עלי מים. וזכרו כיין לבנון בכל גלות ירושלים. אשר בספרד ובכל ארץ שנער. וכארזים ננער. כתפוח בעצי היער. ואנכי נטעתיו שורק כולו זרע אמת לקחת. על מים רבים והיא כפורחת. ויגדל ויהי לגפן סורחת. והנה טלליה טללי אורות. לכן מצאו קציריה יערות. ותעש בשים ותשלח פארות. אלקים צבאות יפנה לפניה. ותהי מתגברה ותשרש שרשיה. ותהי ערוגה משומרת. לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת. ויתן פריו בעתו ולא יבולו עליו. ולא יבא חום אליו. יזל מים מדליו. וכנתו תמיד תהי נכונה. ונצניו יעלו שנה אחר שנה. יפרח כשושנה. ילכו יונקותיו כלוז וערמון. וישלח נזיריו עד שניר וחרמון. ויך שרשיו כלבנון. ויגן אלוה בעדו. ורוח קדים לא תמעידו. ויהי כזית הודו. וריח לא כלבנון ואל ידו בו בני מרי. ויהיה עומד ביופיו ולא יקרהו קרי. ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי. ורוח אלקים תרחף עליו רחיפה. ולדשנו תניפהו תנופה. ויהי פריו למאכל ועלהו לתרופה. ובשפר עפייה ואנביה ישתעשעון כל יתבי ארעה. וכאילן חייא יהא ביני כל אעא. ורומיה ימטא לשמיא חזותיה לסוף כל ארעא. ומשלי זה וכלי חידתי. וסוף ענין מלתי. ואשר אליו שמתי דברתי. על דבר הבן אשר נתן לנו ומשיב נפש אין. ומתחכמוני קנה כלי זין. ובאהלי תושיה קם כגבור מתרונן מיין. בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. ובעת אשר במערב כל שמחה ערבה. וכל מבקש יי' נחבא. ואור ישראל שם כבה. בית ישראל להבה. כי הוא מאיר מקהל מדינת ארם צובה. ויזרח להם ולכל ישראל באפלה. וילכו לאורו בדרך סלולה ויאר את הלילה. וכאשר על כפים כסה אור. ויהי לעת ערב יהי' אור. וידעו בו יושבי עלטה קו התורה. וביבינו בדץ יי' אשר הורה. כאשר הבינו יושבי נהורה. כחשכה כאורה. לכן התורה לך תשחר. ותוביש כל אשר בה יתנחר. ותמהר תפלה ולא תוחר. יוסף יי' לי בן אחר. גם אני אענה אותה כדברים האל. שישי ושמחי כי יש לך דורש ושואל. ברוך יי' אשר לא השבית לך גואל. אני משה ומדברך הנאוה ימשני. ולאהבתך יעוררני. ואם לא ישנתי. וממנה לא התעלמתי. ובשבתי ובקומי בך אהגה. ובאהבת דרכיך בטובים אשגה. ואודי לכל קהלי. יומי ולילי. כי אתה חלקי מכל עמלי. ושכלך ובינתך אודיע בבתים. לחכמים יודעי העתים. וכשרך וצדקתך אודי במרץ. לקדושים אשר בארץ. ובחכמת ניבך ארוך

ואדין. לפני כל יודעי דת ודין. בך אתפאר לישראל ויהודה. בכל קהל ועדה. לכן רב אנשים תקעו באהבת בריתך כפים. והתאוו לראותך בתאוות כפלים. ושמך גדול לשמע אזנים ויעבור בכל ארץ מצרים. והוסיף חבתם. ואש אהבתם. והרבה תשוקתם. כתבך הבהיר אשר בכל קצוות הזהיר. מה נעמו לשמע אזני. ויפיפו טוריו בעיני. והשתעשעו בענייניו רעיוני. ואפרוש אותו לפני. ויתמהו מצחות לשונך כל נבוני. ויתפארו בך זקני ורוזני. וישימו אותו נזר ועטרת. וצפירת תפארת. ולדברי חזיון ערך אותו כל עורך. ויקראו לפניו אברך. ויעלוהו ד לב השמים. ונתון אותו על כל ארץ מצרים. כי חסדיך הביע. וחכמתך ובינתך הודי. ולמרחק מודיע. מי זה אשר אל לשון עבר כוסף. יבין כתיבה אשר חמודיה אוסף. אשרי יוסף. מה רבה שמחתי. ועצמה רנתי. בשמעי כי בנת בספרי חכמי איתנים. ובדברי קדמונים. וכי היה לך יתרון בדת ובחשבון. ותשקיף ותופיע על מסלות הרקיע. וכי נכספה נפשך להבין שביליו. ולמנות חייליו. ומוצאם ומובאם. וסדור צבאם. ועקרבו ושורו. ודליו ואריו ונשרו. וחקו בארץ ומשטרו וגבהו ורומו. וסביבות לילו ויומו. וארכו ורחבו ועובי גבו. ואמנם כי נפש חכם תבקש לך גדולות. ורוח מבין תדרוש לעלות. למעלות נדגלות. ומצבות נבדלות. לכן תאבה לזאת נפשך. ויהמו קרביך. הטיבות כי היה עם לבבך. אלקים יגלה לך מצפוני החכמה. ויישר לפניך הדורי המזמה. ותתעדן ברוב תבונות ותעדה עדים. וירחיב לבב כים. ויגדיל ויוסיף לך בחכמה חלק בכורה פי שנים. ובהבנת סתרי תורה כפלים. ויפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים. ויביא אותך אל חדריו. ויודיעך את סדריו. וידריכך בדרכיו. ויאלפך הלוכיו. עד אשר יעצור מדעך בתקופתו. ובנטייתו חמתו. וברוכסי גלגלי מגה והכוכב הזורח. ובמעגלי הירח ובגבהי שחקים מאדים ומעגלו. ופגישת צדק לשפתו במסלולו. ובכוכבי עש כסיל וכימה. ומדת קצוי אדמה. עד אשר לבך יבין וישא את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה. ויסובבנהו יבוננהו. לעשות מעשהו. ועתה בני שמע בקולי. ובינה במילולי. אם תכין לבך ומורשיו. לדרכי חכמי הזמן וקדושיו. ותמשך אחריהם ותדמה במפעליהם. ותאכל ממטעמיהם. אז תמצא כל חפציך אם תנהה אחרי. וקום יקומו דברי. ובכל זאת בספר תורת מרע"ה דרוש. וממנו אל תפרוש ותן לו מזמנך רבו וטובו. אולי בחדר מחדריו תבא. כי הוא המלך אשר מלכים יזה. והוא המשמן והכל מלבדו רזה. וממנו מחזה שדי תחזה. טוב אשר תאחוז בזה. ואל תנח ידך גם מזה. ואם הודעתני מחמד נפשי כי זאת היא עבודתך. ומלאכת יי' מלאכתך. יודע אני כי הלבבות נמשכים. באותן המהלכים. אשר נתתי לך מבורכים. וסדרתי לך שלחן ערוך במאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים. אשר חברתיו בעבורך ובגללך. וגם אם הם מעט לדומים לך. הוא מרגליתא דלית לה טימי.

ובהשתכלך בו בעיון דק כראוי אומר עליך זה יעצור בעמי ועל כל זה על כן אנכי מצוך לאמר. את אורח התורה תשמור. כי הוא הדרך אשר דרך כל חוזה. והוא סלם המחזה. אשר ממנו נבדל כל בוזה. הנמצא כזה. יי' אלקים צבאות ידריכך בדרך נכונה אשר משה רבינו ע"ה הדריכנו. וינחך בארח החיים אשר הראנו. ויעזרך על כל מצותיו אשר צונו. ויתן לך חלק טוב במדע. כהימן כלכל ודרדע. וכלל כל הברכות תאסף. תבאתה לראש יוסף. ויטה לך כנהר שלום רואה כל נעלם. עד תאות גבעות עולם:
ותאות משה ב"ר מיימון מבני גלות ירושלים אשר בספרד זצ"ל:

מוסר הרמב"ם לבנו רבי אברהם

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

מוסר נאה מאד מהרמב"ם ז"ל להרב החכם רבי אברהם בנו ז"ל:
אברך את ה' אשר יעצני ובדרך אמת הנחני. חסדיו אזכיר כעל כל אשר גמלני. יסר יסרני ולמות לא נתנני. בימינו אחזני. ובצל ידו החביאני. מסבלות הגלגל הוציאני. ומתהפוכותיו הצילני. בכור הזמן צרפני. ומשחרות הילדות הלביננני. ומתשובותיו (ז"ל וממשובותיו) הבדילני. ממלחמת יצרי השקיטני. ויקער בנחש השיאני. ומתוק הטעימני. ומעפר הקימני. ועם נדיבים הושיבני. הימים הורוני. והנסיון השכילני. והזמן הוכיחני. ועד כה ברכני והחייני. מזולתי הביננני. ובין טוב לרע הבחיננני. אשר בידו קצי הודיעני. ולא אדע מתי ומה חדל אני. ולכן אהבתו העירני. לצוות הילדים אשר חנני. לשמור דרך ה' ולהורותם מאשר הורני. ולהורישם אשר הורישני. בטרם יקראני. וכבודו יאספני. שמעוני בני ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם. חזקו והיו לאנשים יראו את ה' אלקי אביכם אלקי אברהם יצחק ויעקב. ועבדוהו בלבב שלם מאהבה כי היראה מביאה הזריזות מן החטא והאהבה מביאה זריזות למצות. דעו כי הכל יביא במשפט על גלוי ועל נעלם על טוב ועל רע. המטיב פעלו יטיבו לו בעולם הזה. רואיו יפארוהו. ויודעיו יאשרוהו. ובהמלא מספר ימיו בהפרדו מבני אדם ישמח על כשרון פעלו ויתנחם ולא ידאג מאד למות כי לא ידאג לעונש. אבל יצפה לגמול טוב לראות בטוב הצפון ליריאי ה' וביתו יהיה נכון עד עולם. והמשחית דרכו וירדוף הרע הרע ירדפהו וישיגהו וישחית מעשיו. רואיו יעקשו עליו פיהם וילוזו שפתותיהם. ובמותו בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. כי בחושך ילך ובחושך שמו יכוסה וישען על ביתו ולא יעמוד. אחלי לפניכם תכירו יתרון האור מן החשך ומאסו במות וברע ובחרו בחיים ובטוב כי הרשות נתונה לכם.

הנהיגו עצמכם במדות הטובות כי טבע האדם תלוי במנהג והמנהג יוקבע בטבע. דעו כי שלמות הגוף קודם לשלמות הנפש והוא כמפתח הפותח טרקלין. ולכן עיקר כוונת מוסר על שלמות גופכם ותקון מדותיכם לפתוח לפניכם דלתות שמים. תתנהגו בכבדות ובכודות חדלו לכם מחברת הקלים ומישיבת הרחובות ומשחוק הבחורים כי משם יצא פרי רע. המצאו תמיד בין כבירים וחכמים אך בענוה ובהכנעה ובשפל המקומות הטו ראשיכם ופתחו אזני לבכם לשמוע ולהאזין דבריהם ומה יגנו ומה ישבחו שקלו הענינים קצתם עם קצתם ואז תשכילו. ושמרו פיכם ולשונכם מהעתיר דברים לפניהם. כלכלו דבריכם במשפט כי בהרבות דבריכם ירבו טענותיכם (טעותיכם) ואל תתהדרו ותתגאו לפניהם ואל תבושו לשאול הנעלם מכם אך בעת ראוי ובלשון ראוי. חשבו ושקלו הדבר טרם תוציאוהו מפיכם כי לא תוכלו להשיבו. אהבו החכמה בקשוה ככסף וכמטמונים תחפשוה. הסתופפו בבתי החכמים הלומדים והמלמדים שם יהיה טיולכם. והתענגו שם בשמוע החכמות והמוסרים והחדושים ופלפולי התלמידים. קנאו ליודעים ובזו בלבבכם הגלמים. כאשר תשאלו או תענו דבר אל תמהרו ואל תבהלו ואל תצעקו ואל תדברו בלעגי שפה. דברו במבחר הלשון בצחות השפה בקול נחת בכיון הענינים כמבקש ללמוד ומחפש האמת ולא כמריב ומבקש לנצוח. עמדו שם ברצונכם והתבוננו להוציא משם תועלת ואז ינעם לכם ויקל עליכם. ואם תשלחו לבכם אנה ואנה [ואל] תפסידו הקרן בעמדכם כי לא תלמדו ויכבד עליכם המסגר המחלה הגוף. ובצאתכם דעו מה תוליכו לבתיכם חקוהו במוחכם וצוררהו בלבבכם. למדו בבחרותכם באכלכם הכנת זולתכם בעוד לבכם פנוי טרם ימלא מחשבות וכח המזכיר יחלש. כי יבוא עת שתרצו ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת. כי לא ירדוף הלב את הפה ואפילו במה שירדפהו לא יחזיקהו כי ישכחהו. הנה מוסרי בידכם מסור יש בו תועלת רב בלמוד לחזק האמת ולישב הדעת ולהסיר המבוכה. כאשר תמצאו כתוב עמוק ומאמר נבוך בתורה או בנביאים או בספרי החכמים אשר לא תבינוהו ולא תדעו מסתרו ונראה כסותר פנות התורה או דברי הבאי אל תזוזו מאמונתכם ואל יתבלבל שכלכם עמדו בחזקתכם והפחיתות ההוא חשבוהו בכם כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב מ"ז) הניחוהו בקרן זוית ואל תשקצו כל אמונתכם על חסרון הבנת דבר חכמה. אלקים הבין דרכה והוא ידע את תקומה. אהבו האמת והצדק ובהם תדבקון כי תצליחו בהם ההצלחה ההיא כבונה על צור החלמיש. שנאו השקר והעול ואל תתאוו למטעמותיהם כי הוא כבונה על החול וקראו עליו אמור אל תחי טפל ויפול. לכן ינעם לכם האמת והצדק שנראה שתפסידו בו יותר מן השקר והעול שנראה שתרויחו בו. וכן אמר החכם במוסרו. אמת קנה ואל

תמכור. דעו כי האמת והצדק הם תכשיטי הנפש ונותנים גבורה ובטח ונצח לגוף. ולא מצאתי רפואה לרכות הלבב כהרכבת האמת והצדק. ולא הבטיחוני אחוזת מרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון ככובע האמת ומגן הצדק. והיה ביום הנחילי אתכם את אשר הנחילני הבורא אנחילכם הנאמנות אשר בו הקנני הבורא החיל הזה כי במקלי עברתי להרויח לחם התמיד ונסכו. והנה ברכני ה' עד כה. והנאמנות הכניסני במקום שלא הכניסוני קרובי וירשתי מה שלא הורישוני אבותי והמשילני על גדולים וטובים ממני והצלחתי והועלתי לי ולזולתי. לכן הזהרו בו אפילו במה שלא תזהירה תורה אשר תדרוש שלומו. עמדו בדבורכם אל יכבד בעיניכם שטר ועדים וקנין על הבטחת הדבר גלוי ונסתר. בטלו ומאנו במודעי מרמות ומזמות ודקדוקים ועמוקים עקשיות וקושיות ודתות תחתיות. הוי לבונה ביתו עליהם כי בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל. תחיו בתמות ובתמימות ובנקיות ואל תגעו בשל זולתכם דבר קטן וגדול. ואל תטעמו מאומה ממה שאינו שלכם ברור ומוחזק. ברחו מן הספקות והעמידום בחזקת זולתכם. דעו כי טעימת הדמאי גורמת ליגע מן הודאי והמעט להרבה והנסתר לנגלה עד שיוחזק לעקש כפרן גנב וגזלן. ברחו מפניו הקונה ממנו אל ישמח והמוכר אל יתאבל. יבוש בחייו יכלם במותו. כל זה ראיתי ונתון אל לבי מי שיהר חשש ילד קש והזורע לצדקה קוצר לפי חסד. התיחסו במוסרכם והסתפקו בנאמנותכם כי אין יחס כמוסר ואין ירושה כנאמנות. קרבו הרחוקים השחו לקטנים האירו פניכם לשפלים רחמו על האביונים והעלובים שמחום בשמחתכם והפקידום בחגיכם ובמועדיכם כיד ה' הטובה עליכם והזהרו שלא יבושו ויחורו פניהם בסבת מתנותיכם. אל תחדלו להטיב לכל אשר תוכלו והזהרו למי שיהיה. מאסו הבטלה וגעלו השלוה כי הם סבה להשחתת הגוף ולמחסור ולשעמום ולפטפוט ולעקשות פה ולזות שפתים וסולם לשטן ולעובדיו. והיא היא העצלה המנולה וכל עצב יהיה מותר. אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת המכלה הגוף והנפש והממון ומה נשאר עוד. ראיתי לבנים השחירו ופחות נפחתו ומשפחות נספחו ושרים הורו מגדולתם ועירות גדולות נתערערו וקיבוצים נפרדו וחידים נפסדו ואנשי אמונה אבדו ונכבדים נקלו ונתבזו בסבת המחלקת. נביאים נבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חפשו ויספו לספר רעת המחלקת ולא הגיעו לתכליתה. לכן שנאו אותו ונוסו מפניו והתרחקו מכל אוהביו וגואליו ורעיו. וגם אל כל שאר בשרכם אוהב מדינים התנכרו ורחקו קרבתם פן תספו בכל חטאתם. התפארו בסבל כי הוא הגבורה הישרה והנצחון האמתי. כי בבקשכם הנקמה שמא לא תשיגוה ותחלו לבכם בתוחלת ממושכה. ושמא תוסיפו על בשתכם חרפה כגולל אבן אליו תשוב ואם תשיגוה הנה חטאתם לה'. ודעו את אשר

תמצא אתכם שנאה לב נוקם בלבול השכל טרוד שנה בלבול פעולה גלוי מומים וג"כ יולדוהו שוני פנים והלחשים אבדן הנפש קנאה אוכלת עכירות פמליא לומר לאחרים חוטא ומחטיא חרטה באחרית. לכן תכירו מעלת הסבל והייתם קדושים בעיני אויביכם והתקדשתם ויתחרטו מזיקיכם ותגדל נפשיכם בעיניהם וישובו ויטיבו לבם אם הם אנשי לבב ואם הם אנשי בליעל יכאבו ויצר להם על אשר לא תתבזו עמהם לעשות כמוהם ותמלכו עליהם בכתר המוסר. תתנהגו בענוה כי הוא סלם לעלות המעלות הרמות. ועמה לא תצטרכו לסבל. דעו כי אין עדי כענוה הנה רבן של נביאים לא נתיחס על כל מדותיו כמו על הענוה. שימו מחסום לפיכם ורסן ללשונכם. דעו כי מעלת הדבור חנן האל באדם באהבתו אותו על כל הברואים נחמד להשכיל וטוב להודות לו ולרוממו ולספר נפלאותיו. ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה ושקר ורכלות והבאי כי הוא עון פלילי. ושעבדו החומר לשכל כלומר הגוף לנפש כי שעבודו הוא חירותכם בזה ובבא. לכן זממו אל תפיקו כהפיק מאוייו יוסיף לבקשו ולא ישבע עד שישתוקק למה שלא ישיג ויאבד עמו חלק אלקי. ואם ימשול השכל וישתעבד הגוף ויכנע לא יבקש רק הצריך וישבע מן המעט ויקוץ המותר וינעם בחיים ויתנחם במות. אכלו כדי שתחיו והיותר תחרימום. אל תאמינו שרוב המאכל והמשתה יגדיל הגוף וירבה השכל כשקר המתמלא מן המושם לתוכו כי הוא ההפך באכול מעט יש כח באצטומכא לקבלו ובחום הטבעי לעכלו אז יגדל ויבריא ודעתו יתישב ואם יאכל יותר מדאי האצטומכא לא יקבלנו והחום הטבעי לא יעכלנו נכחו יצא פגול הוא לא ירצה גופו ירזה ושכלו יתבזה וכיסו יתרוקן. הזהרו שלא תאכלו עד אשר תעכלו כי הוא הפסד הגוף והכיס כי הוא סבת רוב תחלואים. ועמלו טרם שתאכלו ותנוחו אחר שתאכלו. אל תאכלו בבהלה כבעלי בולמוס אל תמלאו פיכם בלוגמא כי תסיג חברתה. שנאו המאכלים המזיקים כאשר ישנא איש את רעהו השונאו ומבקש המיתו. אל תאכלו בדרכים ואל תאכלו כעכברים כי אם לשעות הקבועות ובבתיכם. המנעו מהתמיד סעודות עם הבחורים. דעו כי בסעודות הקבוצים יודע תרבות האדם אם טיוב ואם רע והרבה פעמים חזרתי רעב וצמא בביתי מיראתי בראותי חרפת זולתי. הזהרו מן היין המשחית עצומים ומבזה הנכבדים. ומה טוב בעיני צואת יהונדב בן רכב לבניו. אמנם אני לא אצונו כי לא התנהגתי אתכם מתחלת בריאותכם אך שברו כחו במים ושתוהו דרך מזון ולא דרך תענוג. ראו כי לא לחנם נכתב גנות נח הצדיק כי אם ליקח מוסר. דעו כי ההוצאה מתחלקת לארבעה חלקים ריוח. הפסד. מאוס. כבוד. ריוח הוא גמילות חסדים שתאכלו הרוח והקרן קימת. הפסד. הוא השחוק שמפסיד בו אדם מעותיו כבודו ובטול ימיו ואם ירויח קורי עכביש

יארוג ואשם הוא אשם אשם. מאוס. הוא מה שנאכל. כבוד. הוא שמלתו לעורו. לכן לבשו כדי השגתכם אכלו פחות מהשגתכם רק כדי מחיתכם. מאסו השחוק והתרחקו מן השוחקים. זרעו לצדקה יותר מכדי השגתכם וקצרו לפי חסד. ראו חיים עם חברתכם ואשת נעוריכם ואל תגעו בשל זולתכם כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה. חשבו כאשר הייתם בתיבת נח ותתנחמו. ואף בשלכם בסדר ובמשפט להעמיד זרע ולהתמיד הבריאות. הנה האש היושב עליו יכוה והמשכיל יתחמם נגדו ויגע בו לעת הצורך ויקבל ממנו תועלת. הניחו לרצון שירדפכם ואתם לא תרדפוהו. כבדו את נשיכם כי הם כבודכם אל תרפו מהם מוסר ולא תמשילום עליכם. כבודם פנימה בהמעט ראיתם ימעט הזיקם. אל תגלו להם מסתורי לבכם. עבדו אוהביכם וקרוביכם כגופכם ומאודכם כיד ה' הטובה עליכם. רק השמרו לכם מאד פן תעבדון בנפשכם כי הוא חלק אלקי:

דע בני אברהם ירחמך האל ית' כי ראוי לנו שנדע באמת כי תחלת מה שצוה הבורא ית' לישראל על ידי הנביא האמתי משה רבינו ע"ה היה יום השבת ושם אותו ברית. ואמר ית' ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו'. ואין ענין זה אלא להורות על היותינו נחים ומפסיקין מן הענינים המטרידים אותנו והמונעים מלהשיגו ית' והם עסקי העולם השפל. וליחדנו לעבודתו ית ולהמיר ולהחליף עבודתו ית בארץ חחת עבודת פרעה מלך מצרים והוא אמרו בסוף במשנה תורה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך יי אלקיך משם וגו'. וחתימת זה הפסוק הוא כל כן צוך יי אלקיך לעשות את יום השבת. והסבה האחרת הראוי לסמוך עליה הנזכרת אחר כן היתה אמרו כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו'. וסוד זה הוא שתקדשו בפעולתי והוא יהיה יום השלימי לבריותי הוא יום היותכם משלימים לנפשותיכם בהיותכם נפסקים מענייני העולם ולנוח מן התנועות והמלאכות לעבדני ולהשיגני אשר היא המנוחה השלימה האמתית ותהיה אז מנוחתכם על שתי פנים מנוחת הגוף ומנוחת הנפש. וכלל שני אלה הענינים אשר בענין השבת הם כנגד שתי מילות והן מילת ערלת הלב ומילת ערלת הבשר. כי ענין המילה הראשונה היא מילת ערלת הבשר והיא מילת אברהם אבינו ע"ה. והענין השני היא מילת ערלת הלב והיא מילת משה רבינו ע"ה. ועם שתי בריתות האלה יתאמתו דברי הבורא יתברך ויתקיימו בענין הברית הראשון והברית השני והברית השלישי והוא השבת. אלו השלש הם על טהרת הנפש ועל התחבולה ועל ההפרדה ועל ההתבודדות לו ית'. וראה והבן איך כפל מלת קדש בשבת והיותו דבק עם מלת יי' באמרו ויום השביעי שבת לה' אלקיך וגו'. ובאמרו ושמרתם את השבת כי

קדש היא לכם וגו'. ועוד אמרו וביום השביעי יהיה לכם קדש וגו'. זו ראיה גדולה למי שיטעם הענין וידקדק בו על סוד תורת השבת ואמתת מה שנאמר בו בתחתלת היותו מצוה ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לייי וגו':

ודע בני אברהם ישכילך האלקים ית' כי הערלה הנאמרת באברהם ע"ה היא בבשר מפני כי השכל האנושי תחלת משכנו הוא בלב אשר הוא בשר. והערלה הנזכרת במשה רבינו ע"ה היא בלב. וכבר אתה ידעת שתוף שם לב מפני שהוא שכל נבדל ובא הענין כאלו יכלול השכל האנושי וירגילנו להיישיר הטוב לבלתי השתתף עם תאוות הגוף ויהיה נאבד. ויש לך בני לדעת כי פרעה מלך מצרים הוא יצר הרע באמת. וישראל כלם גם כן באמת הם כדמות דבר בענין השכל האנושי ותבין זה מענין המלה והרכבתה. ומשה רבינו ע"ה הוא השכל האלקי ומצרים בכללו הוא הגוף רוצה לומר הגוף בכללו האברים השרים והאברים שהם כעבדים להם והם הדבר הטפל. וארץ גשן הוא מקום הלב. וידעת כי בני ישראל הם אשר שלט בהם פרעה הרשע ועבדוהו בעבודת פרך. אבל משה רבינו ע"ה אין בינו וביניהם שום יחס ולא להם עליו שום כח ולא שליטה. ומשה ואהרן כלם דבר אחד אמנם מעורר הכחות הוא משה ע"ה ומעורר החמרים הוא אהרן ע"ה. ודע בני כי המיתה הנזכרת בנביאים ע"ה היא הפסקת הדבקות אשר ביניהם ובין הדבר השופע עליהם וזה כלו כשיתעסק השכל האנושי עם תאוות הגוף. ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו. ומה שעוררתיך בני גם כן במאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים על אשת חיל אשר הוא נאמר על חמר נכבד. כן היא ארץ ישראל ג"כ וירושלם אשר בה בית המקדש. וכן הלב הוא משכן השכל האנושי וציון הוא מקום במוח נכבד מאוד בו משכן השכל הפועל. ודע בני כי מלכי בית דוד הם דבר אחד בשכל האנושי אותם אשר נאמר בהם ויעש הישר בעיני יי' וגו' והוא השכל המתעסק בשפע האלקי ובהפכם הוא אשר היה משולח אל התאוות הגופניות כי באותו הזמן יבא מלך מן האומות וילחם בו אשר הוא יצר הרע בלי ספק. ודע בני ישמרך האל יתברך כי שומרון הוא החמר הארור המקולל אשר לא ימלכו עליה אלא מלכים רעים וחטאים שהם התאוות כמו שנאמר בספר משלי גם כן על האשה הזונה והבן ג"כ היאך היה שונא שאול לדוד והוא האמת. ואל תונה עצמך ולא יקטרג אותך השטן כשאול כי לפעמים יבא בו השכל האנושי ולפעמים יבוא בו השכל העפרי ויטה אחר התאוות ואז ימאס לדוד. וראה והבן איך הלך שאול אחרי דוד אל מקום הנקרא בשכ"ו וזו המלה היא נאמרה על הלב עברו משכיות לבב או מי נתן לשכוי בינה והוא בלא ספק בעבור הסתלקו מן הדמיונות הגופניות והיתה המחשבה נקייה וטהורה במושכלות עם השפע אשר בא משמואל שהוא שכל נבדל

ומשכנו במוח אשר נקרא שמו בניות ברמה. ופי' רמ"ה עליונה. וכשהלך שאול אל הלב לא מצאו שמה כאלו נאמר לו לך אל המוח שהוא יגבר בכחות למען היותו מלך עליהם ועלה אל מקום המוח ומצאו שמואל עמו ונתיסר אז שאול מפני שאין לו כח על דוד כי העזר היא משמואל אל דוד אף על פי שהיה מתחלה עם שאול. ואחרי כן נאמר לו שהוא בניות ברמה והוא המוח בלא ספק ואין לו כח עליו בעבור שהיה עמו השכל האלקי אשר הוא שמואל וברח דוד מפניו ושאול פשט בגדיו. ואלה הבגדים בא המשל בהם בתאוות כאמור הסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו':

ודע בני אברהם ירחמך האל יתברך כי המשכן וכליו בא המשל בו על גוף נכבד. והתחיל בארון אשר הוא הלב בלא ספק. וכן הוא גם כן התחלה בגוף. ובארון גם כן הלוחות אשר הם השכל האנושי. ובאומרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וגו' המשל בזה בריאות והשולחן משל על הכבד והמנורה משל על המרה. ומזבח העולה אשר נאמר בו אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה המשל בו על החום הטבעי ומזבח הקטורת הוא השפע. והאמת והנכון הוא מה שבאר בו החכם רבי אברהם אבן עזרא זצ"ל נאמר לי עליו שהוא חבר בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות לא יבינם אלא מי שהוא במדרגתו והם השרידים אשר יי' קורא. והוא זצ"ל דבר בפרשת ואלה המשפטים בפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' מאמר נכבד על השמש ועל הירח ודברים נעימים אין ראוי שיבינם כל אדם וזה הוא אמרו שם אור הירח הוא מאור השמש. ואני אגלה לך בני קצת מדבריו. דע כי השמש אשר אמר הוא השכל האלקי והירח הוא השכל האנושי ימשוך השפע ממנו על אי זה צד שיהיה לפי גלוי המשל. שהירח אין לה אורה ולא בהירות אלא מהשמש:

ואתה בני הנאמן לי אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחיבורים ולא תטרוד שכלך אלא בפירושיו ובחבוריו וספריו כי הם טובים מאד ומוילים לכל מי שיקרא בהם בהשתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק. ושהם אינם כשאר החיבורים. כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח וכל מה שתקרא מדבריו וברמזים אשר ידבר בהם עיין בהם עיון יפה והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי. כי החכם הזה הנזכר לא היה מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום בריה והוא היה שט בארצות היום במקום אחד ולמחר במקום אחר עם שהיה משרת למלכים גם כן. ואמנם בני אני השלכתי יהבי מאד על הדברים והחבורים עד שאני חולה כי עול מלכות ועול הבית עלי ואויבי חיים עצמו ורבו שונאי שקר. ולא הספיק לי זה אלא הבנות הוסיפו יגון על יגוני ועל עסקי סודות מחשבותי:

ודע בני כי האדם המסכן בזה העולם השפל הנבזה אין לו מנוחה בו ואשריו למי שחתמו ימיו מהרה בלא טרדת נפשו. ולולי זה החכם הנזכר רבי אברהם אבן עזרא זצ"ל אשר העירני על ענינים רבים ולא ידעתי בהם אלא אחר שחברתי פירוש המשנה והחבור שקראתיו משנה תורה וספר מורה הנבוכים הייתי מעירך על סודותיו שרמז בחבוריו ובספריו. והשמר לך שלא תטריד שכלך הזך ונפשך היקרה אלא בחבורינו וחבוריו וזולתם שוא ותפל ויכלה הזמן והם לא יכלו. ושמור נפשך מאד מדברי רוב חבורי אנשי צרפת היא פרנצ"ה אשר לא יראה להם שהם מכירים הבורא יתברך אלא בעת אכלם בשר השור שלוק מטובל בחומץ ובשומים והוא טבול הנקרא בלשונם סלס"א ויעלה איד החומץ ועשן השומים אל מוחם ויחשבו אז להשיג בהם הבורא יתברך בכל שעה ושהוא קרוב בתפילותיהן וצעקותיהן בקראם בתלמוד וזולתו מחבורים ומדברי ראשי ישיבות גם בשומם הבורא יתברך מדרס לשונם בספרם ובזכרם הבורא ית' בכל שעה באותם הדברים המגשימים הבורא ית' עלוי רב וגדול מדברי הכופרים חלילה לו. ויוציאו ספרי תורה ללא צורך יברכו בהם הקהלות:

ואולם בעבור זאת יסכימו לעשות צדקה מדהר"ם אחד או מפשוט אחד. וכל אחד מהם על הרוב יקח שתי נשים עד שלא יהיה קבע מחשבתם אלא בתשמיש ובאכילה ובשתייה ובשאר הנאות הגוף לא בדבר אחד ויאמינו כי השם יתברך קרוב להם ושומע להם מזה. לא זו הדרך ולא זו העיר להתקרב אליו יתברך אלקיהם עבוד ותורתם שמור ומהם מאד הרחק ואל תחבק חיק. ואתה בני לא תהיה חברתך הנעימה אלא עם אחינו אוהבינו הספרדים הנקראים אנדלוזיא"ס כי יש להם שכל ובינה וזכות מוח ומזולתי אלה הזהר מהם. וגם כן שמור עצמך ממקצת אנשים שהם שוכנים במערב הנקרא אליזירב"י והם המקומות אשר הם בארצות ברבריא"ה כי יש להם יובש וטבע גס. וחוזק השמירה יהיה לך תמיד מאד מן האנשים השוכנים בין טוני"ס ובין אלכסנדריאה של מצרים ושוכנים גם כן בהרי ברבריא"ה כי הם יותר טפשים אצלי משאר בני אדם אף על פי שהם חזקים מאד באמונה. והשם ית' עד ודיין עלי שאינם אצלי אלא כדמות הקראים הכופרים בתורה שבעל פה ואין אצלם זכות מוח כלל בכל עסקיהם בתורה ובמקרא ובתלמוד ולא בהיותם דורשים בהגדות ובהלכות. וקצת מהם דיינים יאמינו וינהגו בעניין הנדה כמו שיאמינו וינהגו בני מאו"ם והם אומה מן האומות הדרים בארצות הישמעאלים לא יראו הנדה כלל ולא יעיינו בקומתה ולא במלבושיה ולא ידברו עמה ואוסרים ללכת בקרקע אשר דרכה כף רגלה ולא יאכלו מבשר הבהמה רביע האחרון ודברים ארוכים רבים יותר מאלו שיש לדבר בהם ובמנהגיהם ובמעשיהם:

שיר בשבח הרמב"ם זצ"ל מתלמידו ר"י בר שמעון ראש הסדר

נשיא האל שלחו אל למופת וכל רואיו מאוד עליו תמהים:
וחכמי הזמן את מועצותיו מבינים פוחדים כולם ורוהים:
סעיפים בתחתית ירוצון ומשה יעלה אל האלקים:
עוד לו נפשות מבינים במשה רוב החכמים מקנאות:
לבלי ברא איש כמותו נשבע אדני צבאות:

מכתב המיוחס להרמב"ם ונודע בשם מגילת סתרים

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

מכתב המיוחס להרמב"ם ז"ל ונודע בשם מגילת סתרים (מובא מהרב מוהר"ם אלשקר בהשגותיו על ספר האמונות לר' שם טוב גם מהרב יש"ר מקנדיאה בספרו נובלות חכמה והוא כת"י בלונדון הבירה):

התלמיד הנעים החשוב ר' יוסף בר יהודה נ"ע:

ישכינך ה' במשכן החיים והחכמה ויישירך בדרך הישרה והנפלאה ויתן לך לב לדעת המשלים הנבואים אשר באו והיעודים הנפשים שנבראו על יסודי הדעת האלקים והשמות הקדושים הנרמזים בקצת פסוקי הנבואה כי בידיעת הכללים אלוט תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר ותעלה למעלת החכמה הנפלאה ותדמה נפשך במאלכים קדושי עליון וינשאו דרכים ויגבהו מדרכי המון העם ערלי לב ותבדיל ידיעתך מידיעת הסכלים אטומי אוזן משמוע. וכי ידעתיך אוהב חכמת הקבלה ואמרך לה אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא מצורף מה שהגית לפני מחכמת התכונה ומקצת הערות נפלאות שעוררתיך בהם בענין הקבלה חכמה איומה ונפלאה ראיתי להנחילך עוד נחלת מושכליה ולהשלימך בשורש אחד שכל עיקריה וסעיפיה תלויספ בה ובציור השורש הזה המונח בדרך שתלך בה תהיה מיודעי דעת העליון ותשקוטנה תאוותך ויתחזק כח שכלך ויתעורר עליך החפץ האלקי ותהיה מכת השלמים כי תשיג כל מבוקשיך ובלבד שיהיו דרושים נכבדים משלימי נפשך הטהורה. ולא תשוטט מחשבתך לחפץ גשמי נפרד מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון הבחירי במצולות ים. גם תנהיג נפשך במעלות ובתיקון המדינה ובני חבירך ובאנשי ביתך ובתנועתך הנפשיות והגופניות ותשאר בחירתך בידך מושלת בכל מה שהוא נגד לשכלך זולת אל הפעולות הנכבדות והיקרות נרצעות אל אהבת הכבוד הנפשי. ובחי האהבה הנמרצת אשר היתה ביני לבינך ובין אבותיך הקדושים כי רוב

זמני הייתי נבוך בחקירת הנמצאים לדעת תוכן אמתתם כפי האפשר בחק ההשגה האנושית יגעתי ומצאתי מקצת האמת. אך באמונה לא מצאתי באמתת הכולל מצד החקירה הפילוסופית ובדרכי מופתיהם לא שאומר במה שהשיגו הם בלתי צודק אבל עכ"פ צודק הוא כי מה שנתבאר אצלם מן החכמה לא בא המופת על סותרו אלא שהם לא מצאו הדרכים המיוחדים בחקירת הטבעית כללי הנמצאות זולתי עמל שכלי אלא בדרכים הגיונות מטרידים את השכל ומבלבלים אותו. אך אצל חכמת הקבלה אמתת הדרכים מסוקלים מאבני המכשול נודעו בה בקלות הנמרץ כל מה שיפול תחת ההשגה האנושית. ובדרך זה דרכו הנביאים והשיגו כל מה שהשיגו מהודעת העתידות ופעלו פעולות זרות יוצאות מהמנהג הטבעי ומקצת דרכיהם לקחתי גם אני בידיעת טבעי הנמצאות ונודעו לי הספיקות העצומות שנסתפקתי בהם ונפתחו לפני כל דלתי המבוכות ונמסרו בידי מפתחות החכמה והבאור על כל נעלם ממני. והנני משביעך שלא תגלה סודות האלה ברבים וההערות הנפלאים אלא למי שהוא דק בטבע ונקי במעשיו ונזדככו רעיוניו והולך בדרכי הלמוד והידיעה:

דע לך אחי כפי מה שהתבאר בספרי חכמי הקבלה כי השמות האלקים הקדושים רבו מלספור ומורים כולם על מהות המלאכים והולכים מעלה אחר מעלה ומדריגה אחר מדריגה ועלה אחת פשוטה עליהם שאינו גוף ולא כח בגוף ולא תוך גוף. ואל שלש שלילות רמז הנביא לתאר העלה הכללית בשלש תארים סוד הקדושה ויחסה עם שאר העלות המתייחסות ממנה כיחס המלך עם השופטים ותחת השופטים השוטרים ותחת השוטרים השמשים ותחת השמשים הרצים יוצאים כולם דחופים בדבר המלך והשמות הם כחות מתהוות מן המלאכים לעשות רצון קונם ויניחו אלו הכחות בעולם השפל בגזירת בוראם כמו שיבוקש מהם לטובה ולברכה ואיך שיהיה כאשר יזכור אותו (המבקש) בשם המורה על אמתת בקשתו. ומי שישיג ענין אלו השמות הקדושים ויזכירם בקדושה ובטהרה ויכלול בקשתו עם השמות ההם ויהיו לאחדים ביד בדרישה (אחד) [אחת] ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדבור רוחש וכקול דקה שישמע ממנו מבלי הגה ויבין ממנו רמזים באותם הענינים אשר ידרוש ממנו והוראת ענינים המבוקשים ועצות מרחוק יבואו לו להוציאו ממבוכותיו יעורר אותם בדברים עמוקים יפורש לו באמתת מבלי שום ספק. וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה או מפני העדר הקדושה וטהרה אז יותרו לו ספיקותיו בקושי גדול ורבן של נביאים יוכיח במי מריבה. ולכן אחי אורך ואאלפך חכמה כי בענין ידיעת היתר הנעלם מן החכמה צריך אתה שתכוון עצמך אל הקדושה וטהרה בכל מה דאפשר

ומנבול הפה ומחוש המישוש תהיה מוזהר ומרוחק מאד ותכוין נפשך תמיד אל המדע האלוקי ותשכיל מן מוצא הדברים כי איש חמודות אתה:

אחר הדברים האלה לך לדעת כי בפסוק (שמות כ"ה כ"ב) ומעדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ימצא בו כ"ב מלות שרמז בהם בעל ס' יצירה באומרו כ"ב אותיות חקוק לחצבן המירן צרפן וצר בהם כל היצור וכל הנפש העתיד לצור והם כ"ב אותיות פשוטות. ורצה בו כי כל מה שברא מרוחניות המלאכים אל הנפשות החיצוניות יחקקו באלה הכ"ב מלות ויהיה לאדם דעה בעולם ויזכור מה ששכח בדברים האפשרים. ודע כי משה רבינו ע"ה כוללי השגותיו היו בהודעת הכמוס האלה מסודר מכלל שמות המלאכים בהוודעו עמהם תמיד ואל זה רמז באמרו בכל ביתי נאמן הוא. ויצא מכלל הפסוק הזה שבעה שמות מן שבעה מלאכי השבעה רקיעים שהם שצ"ם חנכ"ל (שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה) וכנגדם בקרבנות ז' פרים וכנגדם במועדים כולם הולכים בדרך השביעית גם בשבע שביעית בשני היובל שבע שני השמיטה ומשבעה חדשים ראש השנה ומשבעה שבועות מתן תורה ומשבעה ימים שבת כנגד זה בנה בלק ז' מזבחות והזאת יום ז' לטמאים. וכבר ידעת ממה שקראת עמי בחכמת התכונה כי הירח ישוב למזל הפכי לו ליום השביעי למאורע אל תשתנה השפעתה בעולם השפל וזה כולו רמז והערת אל מה שיושפע בכאן ממניעי אלו השבעה כוכבי לכת והנה לך סדור שבעה שמות מפסוק הנזכר ושורה ראשונה מראשי תיבותיו והשניה מסופי תיבותיו ונקודם כנקוד הכתוב לפנים ולאחור ואלו הם השמות:

ול"ש וא"ם המ"ש הא"ע אה"א כא"א אאב"י יכ"ם יכ"ל תנ"י מר"ל נת"ת לר"ה כלי"ל:

ודרך השתמשות בענין זה ככה הוא יתענה ביום ד' שהוא יום כוכב ומחלקו החכמה וידיעת נעלמות וינהיג עצמו בתכלית הטהרה ובושת הפנים מכל הבריות ובלכתו לשכב בעשה ראשונה מהלילה ירחץ ראשו וכל בשרו במים וילבש חלוק ומכנסים טהורים ונקיים וישכב יחיד ויאמר הפסוק הנז' בכוונה עצומה ובלב טהור וברוח נמוכה ואח"כ יזכור השמות הקדושים הנזכרים ולבו לשמים תמיד וכן תעשה ז' פעמים כלומר שתקרא פסוק הנז' ואחריו ז' שמות מן המלאכים ויסדר אותם בפיו אחר הדמיון השלם ומחשבותיו פנויה הספק אשר יהיה בידו על אותו הענין מאיזו שיהיה יישן אחרי כן בצידו השמאלי ותמצא באמצע שנתך יחיל עליך רוח אלקין קדישין ימסר שערת בשרך בנפל תרדימת הבהלה והפחד על רעיונך בחלום לילה תראה מראות האיש אשר יעוררך משנתך יקום למשפט אתך ויגיד לך תעלומות חכמה וכפלים לתושיה או יתראה

כמתוכח עמך מורה אליך מקום שנסתפקת בו. וכל אשר יהיה התבודדתך חזק ונוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק באור אמתי וצודק ויטהר רקיע שכלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרץ עד אשר לא ישאר מקום ספק בעיניי מבוקשך. וראה לך אחי חביבי כי על רוב יתבאר לך הבאור האמיתי במשל ובחידה ובבחינה זאת שיהיה כח השכל חזק להבין משל ומליצה דברי השפעת המלאך המליץ וחידותיו ואין זה פלא כי אף בנבואות האמתיות שנתנבאו בה הנביאים זולת משה רבינו ע"ה כל מה שהגידו ותעלומות נבואתן היה על צד המשל כמו שאמר הקב"ה (במדבר י"ב ו') אם יהיה נביאכם יי במראה אליו אתוודע כמו שבארתי בספר אשר חברתיו לך וקראתיו "מורה נבוכים" ובאורו בחלק השני:

והתבונן אתה התלמיד החשוב בשבעה שמות הנזכרים איך ימצא בהם מהאותיות בכל אחד מהם מלבד השם השביעי וזה כי הששה אשר למעלה ימצא לכל אחד מהם ר"ל המלאכים שיורו עליהם טבעים שלשה מטבע העולם העליון לפי שהם שכלים נבדלים ומטבע העולם האמצעי לפי שמכל ציור אחד מהם יתחייב גלגלו המיוחד לו ומטבע העולם השפל לפי הסדור המיוחד לו בעולם השפל. אך שם המלאך הממונה על גלגל לבנה ימצא בו מהאותיות לפי שלימותו הגלגל יכלו הגלגלים כולם ומקעריותיו ולמטה מצד המרכז נמשכו ד' יסודות פשוטים. ופקח עינך הבן יקיר איך יודעו אליך תעלומות וסתרי החכמה האלקית וכל מה שנסתפקת מביאורי התורה ופירושיה יתבארו בדרך אשר גליתי אליך טעמה ואת גדלה ואת ידה החזקה ע"י הקבלה מהאותיות. ונצטדקו נסיונותי על ידי ברוב ספיקות ולאהבתי אותך תהיה לך לבדך ואין לזרים אתך אם לא לאותם שחננם האל יתברך דעה ועליך ועל הדומים לך אמר הנביא סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם:

סוד אחר ולמען היותך קרוב אצל המלכות ושתהא נושא חן לפניך מכל חכמי הזמן להיות כח אלוה דבוק בך לעמוד בהיכלו ומשרתיו שואלים ומבקשים פניך ראיתי להועילך בענין אחד מקובל ומעולה ויקר במציאותו וכי תעלה למדרגה יותר גדולה וינשאוך המלכים וכל שופטי הארץ יכבדוך וסרים יהיו למשמעתך לכל אשר תשאל מהם ותהיה מכת יועציהם ומנהיגיהם יבחרו בעצתך ויסכלו בעצת זולת יחזיקוך כמלאך מליץ יבקשו דבר מפיך כמפי נביא ושואלים באורים ותומים:

תמצא בפ' ואלה שמות (ג' כ"א) פסוק שאמר השם יתברך לאיש החשוב שבמין האדם בהבטיחו לישראל שישאו חן בעיני מצרים באמרו ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם. אשכילך בני כי בהפסוק הזה מהסודות האלקיים לא

ישוערו מרוב מעלתם כי חלה על הרכבת המזלות כולם מן ההשפעה האלקית חלק גדול ובו י"ג תיבות כנגד י"ג מדות מהבורא יתברך שנרמז בפסוק ויעבור ה' על פניו וכבר ידעת רמז שרמזתי לך פנים בפנים מחכמת י"ג מדות וגליתי לך טעמם וסודם במה שנכללו תוך זה המספר ולא במספר אחר ולא אצטרך לכפול במאמר כי ידעתי שמדבר אני באוזן שומעת ועוד תמצא שאותיות הפסוק הזה הם מ"ו וסכום מניניו רמוז באות ראשונה מהפסוק ובהאחרונה והנה אין בה לאלפא ביתא שתי אותיות מוכפלות במבטא כי אם במ"ם והו"ו יורה על פשוטות חומרם והם קרובים ומתדמים לפשוטות מה שירוחק יותר מהג' שמות. ועוד תמצא בו כי הו"ו במכתבו יעלה י"ב שהוא רמז לי"ב מזלות שהרמז בם לי"ב אבני חן שכל עניני העוה"ז תלוים בהם והנה המ"ם במכתבו יעלה שמונים אשר הוא מספר מוכפל ארבעים ואל ד' אותיות השם המפורש בעשרה עם כפל וזה רמז אל הגלגל העשירי אשר הוא קודש הלולים ליי:

ועתה שמע בני איעצך ויהי אלקים עמך אלמדך בדרך זו תלך בקבלה הנפלאה הזאת וזה מעשיהו תקח קולמס מכסף צרוף ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה וחן ותעשה קלף שיהא תכלית עבודו ביום א' שהוא יומו של חמה הממונה על השולטנות וכאשר יהיה הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום ב' בשעה ראשונה מן היום ואותו היום תתענה ותתנהג בקדושה וטהרה. וכן יעשה ישרטט בקלף ויכתוב עליו תיבה אחת ביום אחד בשעה ראשונה וכן יעשה מדי תיבה בתיבה עד תשלום כל הפסוק י"ג תיבות רצופות ואחר השלימך תשאהו עליך תמיד אך הזהר בני שכל עוד שתחזיקהו עליך השמר מכל דבר במעשה ובמחשבה כי אז יחלש כח הנשפעות אליו מהגרמים השמימים ויבטלו ואף גם אתה תשא חטאתך ותענש ובמקום תועלת השגתו היית משיג בהיפך חלילה לך לכן שמור ושמעת. ומשום תן לחכם ויחכם עוד אעירך כי יוסף הצדיק נשא חן בעיני אדוניו בסבה מה מאלה הסבות שאין ראוי להאריך כי חכם אתה וגם אסתר המלכה לפני המלך באמרו ותשא חן וחסד לפניו ובו השגתי אני מה שהשגתי בעיני מלכי הערב במצרים ואלכסנדריא וכולם היו מזה המין. וראה כי רמזתי לך סודות סתומים וחתומים שמרם על לוח לבך קשרם על גרגרותיך ותקבלם במשפט הראוי ואלקים יהיה עמך. וכי ידעתיך רודף ודורך באהבת חסד והצנע לכת עך אלקיך אוהב שלום ורודף שלום וכי תתום דרכיך בקדושה ובטהרה וביראת בוראך ובחקירת הטבע הנמצאים והסדורים הנמצאים והנשפעים מעולם העליון ע"ד הקבלה ונתתי דרך עולך ראיתי להיישירך על שתי ההיישרות האלו הנכבדות הכוללות הרבה מהתחלת הקבלה הנבואית והרבנית והמעשיית יובילו אותך אל ההגעה

בנעלם ובמסופק אצלך ואהבת כל הבריות וביחוד בפני המלכים והשרים. וזה בהוראה שנית אשר הוריתיך ובהוראה ראשונה בגלוי הנעלם ובמסופק ועם שתי ההשגות האלה תשיג חיי הנפש הנצחית ותענג מזיו ההשפעה האלקית הדבקה בדבקים בו כאמרו ואתם הדבקים בי"י אלקיכם וגו' ובו גם תשיג חיי העולם הזה באהבה ושלום עם כללי הנהגותיך המדינות והמחשבות ותהי שמור בכל דרכיך דרכי נועם וכל נתיבותיך שלום. יצרפך השם במצרף החכמה וידריכך בארח נכונה ויושיבך באהל שלם והשלום כנפש המתפלל בשלומך אנ"ס:

מכתב להרמב"ם מתלמידו רבי יוסף אבן עקנין

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל

כתב שלוח להרמב"ם ז"ל מהתלמיד החשוב ר' יוסף אבן עקנין ז"ל:

הן לב אחד ושפה אחת לשנינו ולא עבד זר בתוכינו. וזה החילך לעשות לדור בצל ידידותיך בא לחסות ולפני תובנתך שפך שיחו ולקראת אמונתך הוציא כל רוחו. ואני אני הוא המדבר הנני דבר כי חפצתי צדק אם יש מלין השיבני. הלא אתמול בת אהביך כימה היפה והנעימה נשאה חסד לפני ותיטב הנערה בעיני. וארשתיה לי באמונה כדת וכהלכה על הר סיני נתונה. בשלש אלה קדשתיה כסף ידידות למוהר נתתיה שטר אהבים כתבתי לה כי אהבתיה וכי יבעל בחור בתולה בעלתיה. ואחר אשר בכל אלה קניתיה לחופת החשק הכנסתיה לא פיתיתיה ולא אנסתיה רק חשקה בי כי חשקתיה ונפשי בנפשה קשרתיה. וכל זה בפני שני עדים ברורים רבן עבד אללה ובן רשד חברים. ובעמדה בתוך חופתה תחתי זנתה ואחרי דודים אחרים פותתה. וכתבו המושלים מימי קדם קדמתה חצופה כלה שזנתה תוך חופתה. לא מצאה בי עול כי רחקה מעלי וסרה מאהלי. ומראה הנאוה לא הראתני וקולה הערב לא השמיעתני. ואתה לא כהית בבתך ולא הכלמתה לא החטאת אותה ולא האשמתה. ואולי מאתך היתה נסבה וגם זו רעה רבה. ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא או יהיה והתפלל בעדך וחיה. והוא גם הוא יתפלל בעדה להכין אותה ולסעדה. ואם אינך משיב דע כי בסוף הפסוק תנקש ולכן רדוף שלום ובקש. ולמען יטב לך והארכת ימים הט אזנך ושמע דברי חכמים. תנו רבנן ברוך המחזיר אבידה לבעלה ועל אחת כמה וכמה אשת חיל עטרת בעלה. והנני מחכה לתשובתה ובעדה אפגיע וכל גוי וממלכה בעדה אשביע ולמענה נפשי יום ליום תביע ובגוים ההם לא תרגיע אשרי המחכה ויגיע. עבד אהבתו נאמן בריתו הנכסף לראות פני הדרתו המתאבק בעפר רגלי מעלתו:

יוסף בר יהודה ז"ל

מכתב מרבי אנטולי להרמב"ם

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל

מכתב מרב אנטולי זצ"ל לרבינו משה זצ"ל:

מחמדי שירות ונכבדי זמירות להתעלס בכנף רננים קדמו שרים אחר נוגנים במליצות וחידות משליהם ובתבונות שכליהם העמידום על משמרותם במחלוקתם לבית אבותם לפקודתם בעבודתם מהם משוררים בכנורות ומחצצרים בחצוצרות מהם מהללים בנבלים ומחללים בחלילים להזכיר ולהודות בכל מיני המודות בשם הנב"א על הודות מנצחים בשפתי רננות ומשבחים בנגינות במערך שפת יתר עודפת מור עובר נוטפת לאמר הנה שררה רודפת נפש יקרה אוספת וענוה נוספת לנכבד אשר הוא צפת על ראש הדת וטוטפת. ובשמעי רנתם ונועם זמירותם יצאתי בעקבותיהם להיות לחברה להם כי צלחה ועברה רוה עצה וגבורה ואבוא בנוא אמון והיא עיר גדולה יכוננה עליון וארונן אל קול הפעמון רודף אחר ההמון אף כי קול הצלצל יגיע גיא הרים אל אצל. באתי עד תכונתם אל מקום תחנותם ואתבונן והנה בפיהם השבח במעגם והמכלל בלשונם ורוממות אל בגרונם. דברי מלכות ידברו ותהלות יבשרו מעבירים קול בהמולה הנה תורה וגדולה ושם טוב כבוד ותהלה. והנה עושר וסגולה ועטרת זהב גדולה. הואל ובחר מופת הזמן כי הנה איתן והנה הימן. ולכל שכל ומדע הנה כלכל והנה דרדע. ואהי אני מתבונן על השמועה והנה קול שופר וקול תרועה. ואשמע קול קורא באזני משה קבל תורה מסיני והאזנתי מארבע רוחות השמים כי יש שבר במצרים. מי יתן גבותינו מלאות עינים לראות הנועם אשר שמעו האזנים. בכבוד פנת יקרת אשר מסיני מחצבתה והעטרת אשר מנקרת צור חורב נוקרתה משם הגאוה והרהב האדרת עם לשון הזהב ואשר במחול משחקות יוצאות ועל פתח משכן הידידות צובאות אל בנות השיר תענינה לאמר צאינה וראינה בתפארת שר השרים וברגל מנזר הנזרים. בו יצדק המתהלל ולו יאות המלל מתהללים בו יתהללו ובעזות נגהו יתנהלו. המנהל רחליו במעונות שחליו וישת לו עדרים בהררי נמרים. לא ישכלו ולא יכריתו לא ירעו ולא ישחיתו כי זרוע אלקים אמצתהו וכפיר עמים שמתהו. הוא הנצר יורש העצר משה רבינו פרשינו ורכבינו פאר הדור ופלאו ושמו עלה לשמים שיאו נר מערב ואור מזרח ישיש כגבור לרוץ אורח נזר החכמים נגיד ומצוה לאומים בא מזרע הפרתמים הרב אשר אהב בהמון אדוננו וגאוננו מימון זכרו לחיי העולם וחלקו עם שבע כתות הצדיקים בגן עדן ויעמיד השם

ניר לו בחסדו פרי צדיק עץ חיים לאנשי חלדו ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אלה תרומות מדותיו וקצות מעלות תהלותיו לבד מהנחלות אשר נחל מאבותיו ונגיד מישרים מגיד סר מרע וירא מצוה ובוטח בו יש תקוה. והולך בתום וביד כל אדם יחתום בקש חפץ וכשרון ומצא בכל חכמה יתרון. ובאר תעלומות התורה וחקר צפוני משנה וגמרא דלה עמוקות מתוספתא ומצא מים חיים במכילתא פרק כ קושיא תרץ כל הויה לא קמה לאיש בפירושו אתקפתא ולא עמדה במדרשותיו בתא. ויחכם מחכמת בני מצרים בכל מלאכת השמים הודיע רמות ופליאות מהגיון ומספרי הרפואות. רזי היצירה לפניו נגלו ומעשה המרכבה מפיו שאלו אף כי בצחות הערביים מפיו אנו חיים. אסף וקבץ ורקם ושבץ למד ורבץ כמעשה יעבץ חרש וזרע חפר ונטע קצר ואצר בצר ועצר. אלם אלומות והעמיד ערומות ערמות. חכמותיו קוראות בראש הומיות קולי אליכם בני גליות מים שכלי לקטו מרגליות כי הצבתי לכם תלפיות והגדתי לכם האותיות אל תזכרו ראשונות וקדמוניות. וראוי ליתן תודות ותושבחות אל אדונינו אשר הלביש פאר חכמי זמנינו במחצלות משה רבינו גאוננו ירום הודו ונשא וגבה יאיר אורו ושביבו יגה כי כל הלכה במדרשם אמורה וכל מדה קלה וחמורה קבלו מפי משה מפי הגבורה וכלם כקטן כגדול מבין עם תלמיד נכספים ונוהים למשה איש האלקים ומתפללים ודורשים מעם האדון אשר אנ מבקשים שיאריך האל ית' ימיו ושנותיו ולהשקיטו שלום במשכנותיו אמן כן יעשה האל אלקי ישראל. ואנכי עבדך הצעיר רוחי אותי העיר נשאתי לבבי אל כפים ואשתחוה לפני אלקי השמים ואתחנן ואתפלל בלי דומם יומם וליל שישים בחיים חלקך כי הוריתנו דרך חקיך ותלמדנו משפטי צדקך. ואתפלל לנוכח משרתך אני החתום משרתך לבקש מאדוננו לבלתי יחשוב עון על עבדו אשר באתי למול שכלו בכלי דלות כי לא לבשתי בגדי עצלות אך אמרתי להביא בכורים זו מנחת העומר שעורים להתיר במדינה החדש עד אשלח שתי הלחם להתיר במקדש. גם אמנם על צחצוח לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה חלודה אולי אוכל לענות ואצחצחנה וחכם באחור ישבחנה ואנשי עצתי העומדים בסודי ישכילו אם לא מדאגה פן תצא מפי שגגה ויראתי לנפשי פן יקום בי כחשי כי קרן עור פני משה והנה אלפי הדל במנשה. על כן שמתי רסן שתיקה בלחיי כי מה אני או מה חיי או מה משפחתי הצעירה לבוא לפני צפירת התפארה כל שכן שבעיני קטונתי ולהשיג תאוה לא יכולתי. ואומרה מה אאריך ומה אחבר עת לחשות ועת לדבר לו יתנני עושני כאחד ממשרתיך השומרים מזוזות פתחי ביתיך או כאחד המחזיקים בשוליך הקרובים אליך ומן המתאבקים בעפר רגליך ללחוך עפרות נעליך ואחלי ואולי יקרא שמך עלי ואמצא חן לפני הדרת משרתך ותמשוך חסד לעבדך

בן אמתך והנני משתחוה מרחוק להר משרתך ובורך על גבי ברכי מול גבעת הדרתך להעביר שגגתי ואחרתי עד פה לחבר אגרת מהללים ואין בפי מלים ומה יענה השועל בסוכת השחלים ולולי שמנעוני זקני קהלי יצ"ו לא הגיעה אגרתי זאת לפני רגליך זולתי אני בעצמי שלום גאוננו ענק צוארונינו ושלום תורתו התמימה יגדל לעד וירבה לנצח והאל יפליא למענהו ויראני אותו ואת נוהו:
נשלם אגרת אנטולי בר יוסף עמש"י:

הקדמת המעתיק לפירוש המשניות

הקדמת המעתיק רבי יהודה אלחריזי ז"ל נאום יהודה בן שלמה הספרדי הידוע - בן חריזי נקרא נקראתי בעיר מרשיליא אשר על מבואות ים יושבת. ובית נתיבות ניצבת. ובמבחר המקומות נחצבת. ושמעה יוצא בכל הארץ. ואליה גוים יבואו מאפסי ארץ ושם קהל גדול מזרע הקודש. עובדי עבודת הקודש. מלאכתם מלאכת ה'. וערב ובוקר שתולים בבית ה'. עולים במעלות גבוהים. אנשי חיל יראי אלקים. עומדים בארחות יושר ומעמידין. ומעלין בקודש ואין מורידין ותהי עלי שם יד רבותי אציליה ושועיה. נקובי ראשית בחכמה וידועיה. לפרש להם בלשון הקודש פירוש המשניות שחיבר רב הגדול נר ישראל. וברבוץ התורה משנה ליקותיאל. הוא עץ הדעת אשר תאוה הוא לעינים. כגן ה' כארץ מצרים. אשר העלה מזוהר התלמוד מנורות. והיו למאורות. לפקוח עינים עיורות. המחזיקים ידי גלות ספרד ופתח קבריהם. ונפח רוח חכמה בהם. ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם. רבנא משה נ"ר בן הרב רבי מימון ז"ל. לרב משה יהודה כל מחבר ולפי מעיניו ידום ויחשה. נביא חכמות שמו נקרא ולא קם נביא חכמות בישראל כמשה וכאשר דבריהם הבינותי חשתי ולא התמהמהתי ומצותם הקימותי. והעתקתי פרוש זה הרב ללשון הקודש מלשון ערב. והפכתי מאוריו למזרח מן המערב. והשיבותי אל שפתנו הפניניה הפנימה החודרת. שפת ידיעת מליצתו החיצונה הקיצונה במחברת. והעתקתיו מלשון קדר הקודרת אל לשון הזהב והאדרת. כי קנאתי לאלה הפרושים אשר ילדה התורה ולהם משפט הבכורה. ויולדו על ברכי הגר שפחת שרה ותהי שרה עקרה. ותמהתי ואמרתי איך קודש וחול יחד נחבר וימשך ואיזה דרך ישכון אור וחושך. אבל כונת החכם היתה לתת לפתאים ערמה ולא חיברו כי אם לאשר לא ידעו לשון הקודש כי אם הגרית. ולשונם חצי מדברת אשדודית. ואינם מכירים לדבר לשון יהודית ועל כן התאמצתי. ועוז התאזרתי. והסירותי מאמר קדוש מלשונות זרים. ויצא למלוך מבית האסורים. ורחץ במים טהורים. ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ומליו באמרי צחות

העתקתי. ובצוף לשון קודש טעמו המתקתי וזה משפט ההעתקה אשר אני נוטה אליה והדרך אשר אנכי הולך עליה. אני מעתיק ברוב המקומות מלה כנגד מלה. אבל ארוץ להשיג הענין תחילה. ולא אחדל לרדוף אחריו ולעוללהו במסילה. עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה. וכשאמצא בלשון ערב מלה בודדת ועלי מורדת ודרך מרי לוקחת כשפחה בורחת - חלוצי זממי ירדפוה עד השברים. וכל רודפיה השיגוה בין המצרים. וכשיזדמן לי בלשון קודש מלה קשה בזולתה אמירנה. ומגבירה אסירנה. ומלכותה אתן לרעותה הטובה ממנה. וכל מלה מלשון ערב אשר אני רוצה לפרש אזמן לה ארבע מלות או שלוש. והטובה אשר בכולן אדרוש אבחור דרכם ואשב ראש. ומלשון קודש מליו המתוקים אלקט ואחטוף. ומראש יונקותיו רך אקטוף. כדי שיהיו דבריו נכנסין בלב המאזין. וכולם נכוחים למבין וחכמי כל אומה הסכימו כי אין לאדם להעתיק ספר עד ידע שלושה דברים סוד הלשון אשר יעתיק מגבוליה. וסוד הלשון אשר הוא מעתיק אליה. וסוד החכמה אשר הוא מפרש מליה. ובשלושה אלה חבל המליצה ירתק. והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואם לבי מן החכמה נעור וריק כגפן בוקק והדעת ממני נשגבה ועד השלושה לא בא - אשיב כל מאודי לשמור הענין ולתקון הבנין. וזה יהיה קרבן שגגתי ובשניהן אצא ידי חובתי והאל המגלה עלומים ומרנין לשון אלמים ינצור לשוני בהגיוני. ויהיה עם פי בהטיפי. ויהיו לרצון אמרי פי. כמו שידעתי כי חנוניו הם חנונים. ומלומדיו הם מלומדים. כמו שנאמר ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט):

הקדמת המעתיק לשמנה פרקים להרמב"ם

הקדמת רבינו שמואל אבן תבון לשמונה פרקים להרמב"ם אמר שמואל בר יודא אבן תבון זאת המסכתא רצוני לומר מסכת אבות ידועה מסדר ישועות סדורה בין מסכת עבודת כוכבים ומסכת הוריות ולא נמצא לה גמרא והרב הגדול רבינו משה בן הרב רבינו מימון זכרונו לברכה פירשה בלשון הגרי בכלל פירושו למשנת שיתא סדרי שפירשה כולה בלשון ההיא והרחיב במסכתא הזאת המאמר להיותה יקרה בעניניה מפני שהיא מדברת במדות האדם החשובות והישרות והפחותות והמעוותיות אשר החשובות והישרות מהן מפנות הדרך ומסקלות המסילה העולה אל המעלות השכליות כמו שאמר החכם (משלי י"ט כ') "שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך" ובמעלות השכליות ישיג המשיג (אל) את ידיעת בוראו כמ"ש החכם הנזכר על החכמה (שם ב' ד - ה) "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא"

כלומר בבקשך החכמה ככסף ותחפשנה אותה כמטמונים רוצה בזה בקשה וחיפוש בזריזות והשתדלות יתירה שהמבקש על דרך הזאת אין ספק שימצא מבוקשו ויגיע אליו אז תבין יראת ה' ותגיע אל ידיעתו ר"ל בהבנת יראת ה' הבנת אמיתות דעת התורה שהיא יראת ד' שהיו מקובלות בידו לבד קודם בקשת החכמה ובחכמה ידע אמתתן והנרצה מהן ורצונו לומר במציאות דעת אלקים שידע מציאות השם יתברך במופת ולא בקבלה לבד כאשר היה לפני בקשתו החכמה וידיעת השם יתביך אין ספק שהיא תכלית האדם כמו שאמר הנביא עליו השלום (ירמיה ט' כ"ג) "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה'". ואף על פי שהרב זכרונו לברכה פירש זה הפסוק פירוש טוב בפרק נ"ד מן החלק השלישי מספר "מורה הנבוכים" וחידש לנו בו חידוש גדול לא יערכנו זהב וזכוכית והוא מה שהבין ממלת "בארץ" יש בפירוש קצת מלותיו דרך אחרת והוא במלת "כי באלה חפצתי" יש לי בהן חידוש אין ספק אצלי בטובו ואמתתו וכמו כן בענין מלות "צדקה ומשפט" נראה לי זולת מה שפירש בהם החכם האמתי זכרונו לברכה ואולם הוא יותר נאות והרואים את שניהם יבחרו הטוב בעיניהם כי אין חלוק ביניהם בענין המכוון כלל וראיתי לזכור מה שנראה לי בו מחידוש בפתיחה זאת שלא תהיה הפתיחה הזאת ואם היא קטנה ערומה מחדוש מועיל והוא שעיקר הרמז באמרו "כי באלה חפצתי" שב אל "השכל וידוע אותי" נתן בו טעם למה ראוי להתהלל באלה השנים ולא בשלשה הנזכרים בפסוק שלפניו מפני שאלה השנים רצוני לומר השכל וידוע השם הם תכלית חפץ השם וכונתו ממין האדם והנרצה ממנו לא השלשה הנזכרים עם היותם או היות קצתם דרך ומבוא אל התכלית והמגיע אל רצון השם יתברך אין צריך לומר שהגיע אל דבר שראוי להתהלל בו וקרא "השכל וידוע" שני ענינים מפני שאינם אצלי נשואים במקום הזה על דבר אחד רודפים עד שיהיה עניינם אחד כלומר שיהיה עניינם השכל וידוע אותי כי שמות הרודפים ישמשו בהם מעט החכמים על כן הם אצלי נאמרים על שני דברים וזה שמלת "השכל" אצלי נפרדת ולא סמוכה למלת "אותי" ויהיה ענינה להשכיל כל מה שאפשר להשכילו ולדעתו בכל הנמצאות העלולות ידיעת מציאות סבה במה שאפשר בו או ידיעת מציאות בלבד במה שאי אפשר לדעת בו זולת זה כלומר שיקנה מן החכמה כל מה שאפשר ובזה ידע אותי והענין שיגיע משכלו ומחכמתו בנמצאות העלולות אל ידיעתו רצוני לומר ידיעת מציאותו וידיעת מה שראוי להאמין בו לחיוב או לשלילה או להרחקה ויהיה ענינו כענין "אז תבין יראת ה'" כמו שמפורש למעלה כי החכם הנזכר לפני הפסוק אשר אנחנו בפירושו באמרו "אל יתהלל חכם" (ירמיה ט' נ"ג) רצה בו

בעל מדות הטובות לבדן כמו שאמר החכם האמתי ז"ל בפרק הנזכר וכן אמר "כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ" והם דרכים כוללים כל דרכי ה' רצוני לומר כל מעשיו במציאות הנראה לי שזכרו הנה להורות שאי אפשר לדעת ה' רק בידיעת דרכיו כדבר אדון הנביאים (שמות ל"ג י"ג) "הודיעני נא את דרכיך" כאשר הורנו מורה צדק במקומו בחלק הראשון ואף על פי שלא זכרו על הפסוק הזה וזה עזר למה שפירשתי במלת "השכל" ואפשר לומר שיש בפסוק מוקדם ומאוחר ויהיה סדרו השכל כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ וידוע אותי כי באלה חפצתי נאום ה' כלומר חפצי מן האדם שידע דרכי ובידיעתם ידע אותי והיא התכלית. ואפשר לפרש בו שענינו "וידוע אותי" "וכי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ". ויהיה שלשה ענינים להשכיל כל מה שאפשר להשכילו בנמצאות העלולות וידיעת השם יתברך בידיעתם והידיעה בו שהוא עושה בארץ משפט וצדקה ורצוני לומר ידע אמתתו ומציאותו בידיעת דרכיו וידע השגחתו שהיא על הנמצאות אשר בארץ וכל אשר בה ויהיה "באלה חפצתי" שב אל שלשתן כלומר באלו השלשה ראוי להתהלל מפני שהם רצון השם יתברך מן האדם והמכוון בו לא בשלשה הראשונים וזכר השלשה הראשונים בעבור שכבר נמצא מי שחשב הצלחת האדם הוא הגיעו למדות טובות ומי שחשב היותה שלימות תבנית הגוף ותכונותיו ומנה הגדולה שבהן והיא הגבורה ומי שחשב שתכלית האדם היא העושר על כן בא זה מאמר הנביא להודיענו ולהרחיק הדעות ולבטלן הודיע וגילה מה תהלתו האמתית ותכלית הסבה ממנו. וכזה בעצמו באר ארסטוטלוס דחות הדעות הראשונות הנזכרות בהצלחת האדם ובאר שתכלית ההצלחה היא ידיעתו את השם יתברך ידיעה אמתית וכן הורה הרב זכרונו לברכה ענין השלש מדות הנזכרות בפרק נ"ג מהחלק השלישי גם אין ספק שהפץ השם יתברך גם כן מן האדם שיתדמה בדרכיו לדרכי בוראו כפי היכולת כי כמו שידיעת דרכי ה' הם דרך אל ידיעתו כן ההתדמות בדרכיו היא מפנה הדרך אל ידיעתו כי המדות שאפשר לאדם שידמה בהן למדת קונו הן היקרות שבמדות הטובות הנמצאות בנפש האדם אשר בלעדן רחוק להשיג אל המעלות השכליות כאשר זכר במקומות רבים וכן זכרו כל חכם ואשר פירש הרב במלת "ארץ" הוא חדוש מופלג בטובו ומפני שחכמי המחקר חברו ספרים במדות האדם והאריכו לדבר בהן ולהודיע איך אפשר לאדם להרגיל עצמו במדות הטובות עד שתשובנה קנין חזקה ותהיינה קבועות בנפשו ואיך יוכל בעל מדות מעוותות לתקן המעוות בהן ראה הרב זכרונו לברכה להקדים לזאת המסכתא פרקים יזכור מהם בקצרה הצריך מן הענינים אשר האריכו בהם חכמי המחקר כמו שזכר בפתיחתו וכאשר ראו חכמי לוניל עיר מולדתי פירוש

זאת המסכתא והפרקים אשר הקדים הרב בביאור ענינים בקשו ממני להעתיקם להם כאשר עשו במאמר מורה הנבוכים וזה החלי להעתיקם מהשם יתברך אשאל להישירני אל האמת ולהצילני משגיאה:

שמנה פרקים להרמב"ם

הקדמת המחבר

אמר שמואל בן יודא אבן תבון אמר הרב המחבר זכרונו לברכה. הנה בארנו בתחלת זה הדבור מה היתה הסבה בשום המחבר זאת המסכתא בזה הסדר וזכרנו גם כן רוב התועלת בזו המסכתא ויעדנו פעמים רבות במה שקדם בזה החבור לדבר בזאת המסכתא בענינים מועילים להאריך בה קצת אריכות מפני שהיא קטנה ואף על פי שתראה מבוארת וקלה להבין ולעשות מה שכוללת אינו קל על כל בני אדם ואין כל עניניה גם כן מובנים מבלי פירוש ארוך עם היותה מביאה לידי שלמות גדולה והצלחה אמתית. ומפני זה ראיתי להרחיב בזה המאמר וכבר אמרו רבנן זכרונם לברכה (בבא קמא ל.) "האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דאבות" ואין אצלנו מעלה גדולה מחסידות אלא הנבואה והיא המביאה אליה כמו שאמרו רבנן זכרונם לברכה (עבודה זרה כ.) "חסידות מביאה לידי רוח הקדש". הנה התבאר מדבריהם שבקיום מאמרי זאת המסכתא מביא לידי נבואה והנני עתיד לבאר אמתת הדבר ההוא מפני שהוא כולל חלק גדול מהמדות הטובות וראיתי להקדים קודם שאתחיל בפירוש ההלכה פרקים מועילים ידע מהם האדם הקדמות ויהיו לו גם כן מבוא ומפתח במה שאני עתיד לפרש. ודע שהדברים אשר אומר בפרקים אלו ובמה שיבא מן הפירוש אינם דברים בדותים מעצמי ולא פירושים שחדשתים אמנם הם ענינים לקטתים מדברי חכמים במדרשות ותלמוד וזולתם מחבוריהם ומדברי הפילוסופים גם כן הקדמונים והחדשים מחבורי הרבה בני אדם. ושמע האמת ממי שאמרו ואפשר שאביא לפעמים מאמר אחד כולו מספר המפורסם בלשוננו ואין בכל זה רוע ואיני מתפאר במה שאמרו מי שקדם ממני שאני כבר התודיתי בזה ואף על פי שלא אזכיר "אמר פלוני" שזה אריכות אין תועלת בה ואפשר שאהיה מביא זכרון שם האיש ההוא לחשוב מי שאין לו חיך שהדבר ההוא נפסד בתוכו רע שלא יבינהו ומפני זה ראיתי שלא לזכור האומר שכונתי להועיל לקורא ולבאר לו ענינים הצפונים בזאת המסכתא ואני אתחיל עתה לזכור הפרקים אשר ראיתי להקדימם הנה לפי כונתי והם שמנה פרקים.

פרק א

פרק ראשון בנפש האדם וכחותיה

דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות יקראון קצת הפעולות ההן נפשות ויחשוב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות כמו שחשבו הרופאים עד ששם ראש הרופאים פתיחת ספרו שהנפשות שלש טבעית וחיונית ונפשית ופעמים שתקראנה כחות וחלקים עד שיאמר "חלקי הנפש" וזה השם יעשוהו הפילוסופים הרבה פעמים ואינם רוצים באמרם "חלקי" שהיא מתחלקת כהחלק הגופים אבל הם מונים פעולותיה החלוקות שהן לכלל הנפש כחלקים לכל המחובר מהחלקים ההם ואתה יודע שתקון המדות היא רפואת הנפש וכחותיה וכמו שהרופא אשר ירפא הגופים צריך שידע תחלה הגוף אשר ירפאהו כולו וחלקיו מה הם רצוני לומר גוף האדם וצריך שידע איזה דברים יחלוהו וישמור מהם ואיזה דברים יבריאוהו ויכוין אליהם כן רופא הנפש הרוצה לתקן מדות האדם צריך שידע הנפש וכחותיה בכללה וחלקיה ומה יחלה אותה ומה יבריאה. ומפני זה אומר שחלקי הנפש הם חמשה - הזן והוא נקרא צומח המרגיש המדמה המתעורר והשכלי וכבר הקדמנו בזה הפרק שדברינו אינם רק בנפש האדם כי כח המזון שיזון בו האדם אינו ככח המזון שיזון בו הסוס והחמור כי האדם ניזון בחלק הזן מן הנפש האנושית והחמור ניזון בחלק הזן מן הנפש החמורית והנשר ניזון בחלק הזן מן הנפש אשר לו. ואמנם על הכל יאמר "נזון" בשתוף השם לבד לא שהענין כולו אחד בעצמו. וכן יאמר על האדם ושאר בעלי חיים "מרגיש" בשתוף השם לבד לא שההרגש אשר באדם הוא ההרגש אשר בשאר בעלי חיים ולא ההרגש אשר בזה המין הוא ההרגש בעצמו אשר במין אחה אבל כל מין ומין מאשר לו נפש יש לו נפש אחת בלתי נפש האחר ותתחיבנה מנפש זו פעולות ומנפש זו פעולות אחרות ואפשר שתדמה פעולה לפעולה ויחשוב בשתי הפעולות שהן דבר אחד בעצמו ואין הדבר כן. והמשל בזה שלשה מקומות חשוכים האחד מהם זרחה עליו השמש והאיר השני האיר עליו הירח והאיר והשלישי הודלק בו הנר והאיר. הנה כל אחד מהם נמצא בו האור אבל סבת זה האור ופועלו - השמש ופועל אחר - הירח ופועל אחר - האש כן פועל הרגשת האדם הוא נפש האדם ופועל הרגשת החמור הוא נפש החמור ופועל הרגשת הנשר הוא נפש הנשר ואין להם ענין שיקבצם אלא שתוף השם בלבד והבן זה הענין שהוא נפלא מאד וכשלו בו הרבה מהפילוסופים ותחיבנה בזה הרחקות ודעות בלתי אמתיות. ואשוב אל כונתי בחלקי הנפש ואומר החלק הזן ממנו הכח המושך המחזיק המעכל הדוחה למותרות המגדל המוליד בדומה המבדיל הליחות עד שיפריש מה שצריך להזן

בו ומה שצריך לדחותו והדברים על אלו שבעה הכחות ומה יעשו ואיך יעשו ובאיזה איברים פעולתם יותר נראית ויותר נגלית ומה מהם נמצא תמיד ומה יכלה מהם לזמן קצוב זה כולו ראוי במלאכת הרפואה ואין צורך לו בזה המקום. והחלק המרגיש ממנו הכחות ההם המפורסמים אצל ההמון הראות השמע הטעם הריח והמשוש. והוא נמצא בכל שטח הגוף ואין לו אבר מיוחד כמו שיש לארבעה כחות. והחלק המדמה הוא הכח אשר יזכור רשומי המוחשים אחר העלמם מקרבת החושים אשר השיגום וירכיב קצתם אל קצתם ויפריד קצתם מקצתם ולזה ירכיב זה הכח מן ענינים אשר השיגם ענינים שלא השיגם כלל ואי אפשר להשיגם כמו שידמה האדם ספינת ברזל רצה באויר ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ ובהמה באלף עינים על דרך משל והרבה באלו הנמנעות ירכיבם הכח המדמה וימציאם בדמיון. ובכאן טעו המדברים הטעות המגונה הגדולה אשר בנו עליה פנת חטאתם בחלוקת המחויב האפשר והנמנע שהם חשבו או הביאו בני אדם לחשוב כי כל מדומה אפשר ולא ידעו שזה הכח ירכיב ענינים שמציאותם נמנעת כמו שזכרנו. והחלק המתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם לדבר אחד או ימאסהו ומזה הכח יבא אל פעולות בקשת הדבר והבריחה ממנו בחירת דבר אחד או התרחק ממנו הכעס והרצון הפחד והגבורה האכזריות ורחמנות אהבה והשנאה והרבה מאלה המקרים הנפשיים וכלי זה הכח - כל אברי הגוף ככח היד על לקיחת דבר ונגיעתו וכח הרגל על ההליכה וכח העין על הראות וכח הלב להתגבר או לירא בעת הפחד וכן שאר איברי הגוף הנראים והנסתרים הם וכחותיהם (כולם) כלים לזה הכח המתעורר והחלק השכלי הוא הכח הנמצא לאדם אשר בו ישכיל בו תהיה ההשתכלות בו יקנה החכמות ובו יבדיל בין המגונה והנאה מן הפעולות ואלו הפעולות מהן מעשיות ומהן עיוניות והמעשיות - מהן מלאכות מחשבות ומהן מחשבי. והעיוניות - אשר בהן ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות כפי מה שהן עליו והן אשר תקראנה "חכמה" סתם. והמלאכות מחשבות הוא הכח אשר בו ילמוד המלאכות כנגרות עבודת האדמה הרפואה והמלחות. והמחשבי הוא הכח אשר בו יסתכל בדבר אשר ירצה לעשותו אם אפשר לעשותו אם לאו אם אפשר לעשות - איך צריך שיעשה זה שיעור מה שצריך שנקח מענין הנפש הנה ודע שזאת הנפש האחת אשר קדם ספור כחותיה וחלקיה היא כחומר והשכל לה צורה וכשלא הגיעה לה צורה יהיה כאילו מציאות ההכנה שבה לקבל הצורה ההיא לבטלה וכאילו היא מציאות הבל והוא אומרו (משלי י"ט ב) "גם בלא דעת נפש לא טוב" רצונו לומר שמציאות הנפש שלא הגיעה אליה הצורה אבל תהיה נפש בלא דעת לא טוב. אבל הדברים על הצורה והחומר השכלי והדעות כמה הם ואיך יגיעו - אין זה מקומם ולא

יצטרך במה שנרצה לדבר על המדות והוא יותר ראוי בספר הנבואה אשר זכרנו ובכאן אפסוק בזה הפרק ואתחיל באחר:

פרק ב

פרק שני בעניני כחות הנפש ובידיעות החלק אשר בו תמצאנה המדות הטובות והרעות דע שהעבירות והמצוות התוריות אמנם תמצאנה בשני חלקים מחלקי הנפש והוא החלק המרגיש והחלק המתעורר לבד. ובשני אלו החלקים תהיינה כל העבירות והמצוות. אמנם החלק הזן והחלק המדמה אין מצוה בו ולא עבירה שאין דעת ובחירה האחד משניהם וגם אין בהם מעשה כלל ולא יוכל האדם בדעתו לבטל מעשיהם או למעטם מפעולה אחת. הלא תראה ששני החלקים האלה רצוני לומר הזן והמדמה יעשו בעת השינה הפעולה המיוחדת להם מה שאין כן בשאר כחות הנפש. אך החלק השכלי יש בו מבוכה. אבל אני אומר שיש בזה הכח גם כן מצוה ועבירה לפי אמונת דעת בטלה או אמונת דעת אמתית אבל אין בו מעשה שיאמר עליו שם מצוה או שם עבירה סתם ולזה אמרתי למעלה שבשני החלקים ההם תמצאנה המצוות והעבירות אמנם המעלות הן שני מינים מעלות המדות ומעלות השכליות וכנגדן שני מיני פחיתות. אמנם מעלות השכליות הן תמצאנה בחלק השכלי. מהן החכמה והיא ידיעת הסבות הרחוקות והקרובות אחר ידיעת מציאות הדבר אשר יחקרו סבותיו ומהן השכל אשר ממנו השכל העיוני והוא הנמצא לנו בטבע רצוני לומר המושכלות הראשונות וממנה שכל נקנה ואין זה מקומו ומהן זכות התכונה וטוב ההבנה והיא לעמוד על הדבר ולהבינו מהרה בלא זמן או בזמן קרוב. ופחיתות זה הכח הפך אלו או שכנגדם אבל מעלות המדות תמצאנה בחלק המתעורר לבדו. וחלק המרגיש בזה הענין אינו רק שמש לחלק המתעורר. ומעלות זה החלק רבות מאוד כזהירות כלומר יראת חטא הנדיבות היושר הענוה השפלות ההסתפקות - והוא שקראו חכמים עשירות באמרם (אבות) "איזהו עשיר השמח בחלקו" - הגבורה האמונה וזולתן. ופחיתות זה החלק הוא לחסר מאלו או להוסיף בהן אבל החלק הזן והמדמה לא תאמר בו לא מעלה ולא פחיתות אך יאמר שהוא זן על יושר או על בלתי יושר כמו שיאמר "איש פלוני עכולו טוב" או "בטל עכולו" או "נפסד דמיונו" או "הוא מדמה על יושר" - אין בזה לא מעלה ולא פחיתות וזה מה שרצינו לזכרו בזה הפרק:

פרק ג

פרק שלישי בחולי הנפש

אמרו הקדמונים כי יש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי. ובריאות הנפש היא שתהיה תכונתה ותכונת חלקיה תכונות שתעשה בה תדיר הטובות

והפעולות הנאותות וחליה הוא שתהיה תכונתה ותכונת חלקיה תכונות שתעשה בהן תדיר הרעות והפעילות המגונות. אמנם בריאות הגוף וחליו מלאכת הרפואות תחקור עליהם וכמו שחולי הגוף ידמו להפסד הרגשותיהם במה שהוא מר שהוא מתוק ובמה שהוא מתוק הוא מר ויצירו הנאות בצורות בלתי נאות ותחזק תאותם ותרבה הנאתם בענינים אין הנאה בהם כלל לבריאות ואפשר שיהיה בהם צער כאכילת עפר ופחמים והדברים העפוצים (ס"א העפושים) והחמוצים מאד וכיוצא באלו מן המזונות אשר לא יתאוו להם הבריאים אבל ימאסו אותם כן חולי הנפשות רצוני לומר הרעים ובעלי המדות הרעות ידמו במה שהוא רע שהוא טוב ובמה שהוא טוב שהוא רע והאדם הרע יתאוה לעולם להפלגת (פעולות רעות) אשר הן באמת רעות וידמה בעבור חלי נפשו שהן טובות וכמו שהחולים הגופניים כשידעו חלים ולא ידעו מלאכת הרפואות ישאלו הרופאים ויודיעום מה שצריך לעשותו. ויזהירום מה שידמהו ערב והוא בהפך חלים ויכריחום לקחת דברים הנמאסים והמרים עד שיבריאו גופתם וישובו לבחור בטוב ולמאוס ברע כן חולי הנפשות צריך להם שישאלו החכמים שהם רופאי הנפשות ויזהירום מן הרעות ההן אשר יחשבו בהן שהן טובות וירפאו אותם במלאכה אשר ירפאו בה מדות הנפש אשר אזכרם בפרק שלאחר זה אמנם חולי הנפשות אשר לא ירגישו בחלים וידמו בו שהוא בריאות או ירגישו בו ולא יתרפאו אחריתם למה שיהיה אחרית החולה כשימשוך אחר הנאותיו ולא יתרפא שהוא ימות בלי ספק אבל המרגישים והם נמשכים אחר הנאותיהם אמרה בהן התורה האמתית מספרת דבריהם (דברים כ"ט י"ח) "כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה" רצונה לומר שהוא מכוון לרוות צמאו והוא מוסיף לעצמו צמא אך על שאינם מרגישים בדבר אמר שלמה המלך עליו השלום עליהם (משלי י"ב ט"ו) "דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם" רצונו לומר שומע לעצת החכם - חכם מפני שיודיעהו הדרך שהיא ישרה באמת ולא אשר יחשבה היא ישרה ואמר (משלי. י"ד י"ב) "יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות" ואמר עוד בחולי הנפשות האלה בהיותם בלתי יודעים מה יזיקם ומה יועילם (משלי ד' י"ט) "דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו" אך מלאכת רפואות הנפשות הוא כמו שאספר בפרק רביעי:

פרק ד

פרק רביעי ברפואות חולי הנפש

המעשים הטובים הם המעשים השוים הממוצעים בין שני קצוות ששניהם רעים האחד מהם תוספת והשני חסרון מעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין שתי

תכונות רעות האחת מהן יתירה והאחת חסרה. מן התכונות האלו תתחיבנה הפעולות ההן והמשל בזה הזהירות שהיא מדה ממוצעת בין רוב התאוה ובין והעדר הרגש ההנאה והזהירות היא מפעולות הטובות ותכונות הנפש אשר תתחיב ממנה הזהירות היא מעלת המדות אבל רוב התאוה הוא הקצה הראשון והעדר הרגש ההנאה לגמרי הוא הקצה האחרון ושניהם רע גמור ושתי תכונות הנפש אשר מהן יתחיב רוב התאוה והיא התכונה היתרה והעדר ההרגשה והיא התכונה החסרה שתיהן יחד פחיתות מפחיתות המדות וכן הנדיבות ממוצעת בין הכילות והפיזור והגבורה ממוצעת בין המסירה לסכנות ובין רך הלבב והסלסול ממוצע בין ההתנשאות ובין הנבלה. ופירוש "סלסול" הוא מי שמתכבד כראוי ואינו מתנבל בדבר וההתנשאות היא שיתכבד האדם יותר מן הראוי לו והנבלה ידועה והיא שיעשה אדם מעשים בלתי הגונים שיש בהם פחיתות הרבה וחרפה והנחת ממוצעת בין הקטרוג והקנטרנות ובין רכות הטבע מה שקורים בלעז "אם ולד" והוא מי שהוא בלא דבור ובלא מעשה לכבדות טבעו וקור מזגו והוא כנגד הקטרוג שיבא מחדוד טבעו וחום מזגו והענוה ממוצעת בין הגאוה ושפלות הרוח וההסתפקות ממוצעת בין אהבת הממון ובין העצלות וטוב לב ממוצע בין הנבלה ויתרון טוב הלבב. ומפני שאין למדות האלו שם ידוע בלשוננו צריך לפרש ענייניהם ומה שרוצים בהם הפילוסופים לב טוב קורים מי שכל כונתו להטיב לבני אדם בגופו בעצתו בממונו בכל יכלתו בלתי שישיגהו נזק או בזיון - והוא האמצעי והנבל הוא הפך זה והוא מי שאינו רוצה להועיל לבני אדם בדבר אפילו במה שאין לו בו חסרון ולא טרח ולא נזק - והוא הקצה האחרון. ויתרון טוב הלבב הוא שעושה דברים הנזכרים בלב טוב ואפילו אם ישיגהו בזה נזק גדול או בזיון או טורח רב והפסד מרובה - והוא הקצה הראשון. והסבלנות ממוצעת בין הכעס והעדר הרגשת חרפה ובוז ובשת פנים ממוצעת בין העזות והבישנות. פירוש זה נראה לי מדברי רבנן זכרונם לברכה שבישן הוא אצלם מי שיש רוב בשת ובשת פנים הוא הממוצע ממאמרם (אבות פ"ב) "לא הבישן למד" ולא אמרו "אין בושת פנים למד" ואמרו "בושת פנים לגן עדן" ולא אמרו "הבישן" ולזה סדרתים כך. וכן שאר המדות תצטרכנה על כל פנים לשמות מונחים להן מהסכמה שיהיו הענינים מובנים והרבה פעמים יטעו בני אדם באלו הפעולות ויחשבו אחד מהקצוות טוב ומעלה ממעלות הנפש ופעמים יחשבו הקצה הראשון טוב כמו שיחשבו המסירה לסכנות מעלה ויקראו המוסרים עצמם לסכנה "גבורים" וכשיראו מי שהוא בתכלית זאת המדה רצוני לומר שמוסר עצמו לסכנות ומוסר עצמו למיתה בכונה ופעמים ינצל במקרה יחשבוהו בזה ויאמרו עליו שהוא גבור ופעמים יחשבו הקצה האחרון שהוא טוב ויאמרו על פחות

הנפש שהוא סבלן ועל העצל שהוא שמח בחלקו ועל נעדר הרגש ההנאות לעובי טבעו שהוא נזהר כלומר ירא חטא ועל זה המין מן הטעות יחשבו גם כן הפזור ויתרון טוב הלב מן הפעולות הטובות וזה כולו טעות ואמנם ישובח באמת הממוצע ואליו צריך האדם שיכון וישקול פעולותיו כולן תמיד עד שתתמצענה. דע שאלו המעלות והפחותות אשר למדות לא תגיענה ולא תתישבנה בנפש רק בכפל הפעולות הבאות מן המדה ההיא פעמים רבות ובזמן ארוך והרגילו בהן ואם היו הפעולות ההן טובות יהיה המגיע לנו מהן מעלה ואם היו רעות יהיה המגיע לנו מהן פחיתות. ומפני שאין אדם בטבעו בתחלת ענינו בעל מעלה ולא בעל חסרון כמו שנבאר בפרק שמיני והוא ירגיל בלי ספק פעולות מקטנותו כפי מנהג קרוביו ואנשי ארצו אפשר שתהיינה הפעולות ההן ממוצעות ואפשר שתהיינה מיותרות או מחוסרות כמו שספרנו ותהיה נפשו חולה וראוי שילכו ברפואתה בדרך רפואות הגופים בשוה כמו שהגוף כשיצא משויו נראה על איזה צד נטה ויצא ונעמוד כנגדו בהפוכו עד שישוב אל השווי וכשישתוה נסלק ידינו מן ההפוך ונשוב לעשות מה שיעמידהו על שויו כן נעשה במדות בשוה. והמשל בו כשנראה אדם שהיתה לו תכונה בנפשו יחסר בה נפשו מכל טובה לרוב הכילות וזו פחיתות מפחיתות הנפש והפועל אשר יעשהו מפעולות הרע הוא כמו שבארנו בזה הפרק וכשנרצה לרפאות זה החולי לא נצוהו להרגיל בנדיבות שזהו כמו שירפא מי שיגבר עליו החום בדבר הממוצע השוה שלא יבריאהו מחוליו אבל צריך שנביאהו לפזר ויכפול מעשה הפיזור פעם אחר פעם פעמים רבות עד שתסור מנפשו התכונה המחיבת לכילות ויהיה קרוב להגיע אל תכונת הפזור ואז נסלק פעולות הפזור ונצוהו להתמיד על פעולות הנדיבות וישקוד עליהן לא יתיר ולא יחסר. וכן כשנראהו מפזר נצוהו לעשות פעולות הכילות ולשנותה אבל לא יישנה פועל הקילוס פעמים רבות כשנותו פועל הפזור וזה החדוש הטוב הוא סדר הרפואות וסודה והוא שישוב האדם מן הפזור לנדיבות יותר קל ויותר קרוב לשוב משובו מן הכילות לנדיבות וכן שוב נעדר הרגשת ההנאה נזהר וירא חטא יותר קל ויותר קרוב לשוב משוב בעל התאוות לנזהר ולזה נכפל על בעל התאוות פעולות העדר ההנאה יותר משנכפל על נעדר הרגשות ההנאה פעולת התאווה. ונחייב רך הלבב מסירת עצמו לסכנות יותר משנחייב המוסר עצמו לסכנות רכות הלבב. ונרגיל הנבל ביתרון טוב הלבב יותר משנרגיל מי שיש לו יתרון לב טוב בנבלה. זה סדר רפואות המדות וזכרהו ולזה הענין לא היו החסידים מניחים מתכונות נפשותיהם תכונה הממוצעת בשוה אך היו נוטים מעט לצד היתר או החסר על דרך הסייג והשמירה רצוני לומר על דרך משל שהיו נוטים מן הזהירות לצד העדר הרגש ההנאה מעט מן הגבורה

- לצד מסירות נפשו בסכנות מעט מטוב הלבב - לצד יתרון טוב הלבב מעט מן הענוה - לצד שפלות הרוח מעט וכן בשאר הענינים. ואל זה הענין רמזו באמרם לפנים משורת הדין. אבל מה שעשו אותם החסידים בקצת הזמנים וקצת אנשים מהם גם כן מנטות אחר הקצה האחר בצום וקימה בלילות והנחת אכילת בשר ושתית יין והרחקת הנשים ולבוש הצמר והשער ושכונה בהרים והתבודד במדבריות לא עשו דבר מזה אלא דרך רפואות כמו שזכרנו ולהפסד אנשי המדינה גם כן כשיראו שהם נפסדים בחברתם ורעות פעולותיהם עד שיפחדו מהפסד מדותיהם בעבורם על כן ברחו להם למדברות ולמקום שאין שם אדם רע כמאמר ירמיה הנביא עליו השלום (ירמיה ט' א') "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בוגדים". וכאשר ראו הכסילים שהחסידים עשו אלו הפעולות ולא ידעו כונתן חשבו שהן טובות וכונו אליהן בחשבם שיהיו כמותם ויענו את גופתם בכל מיני ענוי ויחשבו שהם הקנו לעצמם מעלה ומדה טובה ושעשו טובה ושבזה יתקרב האדם לשם כאילו השם יתברך שונא הגוף ורוצה לאבדו והם לא ידעו שאלו הפעולות רעות ושבהן תגיע פחיתות מפחיתות הנפש ואין להמשילם אלא לאיש שאינו יודע במלאכת הרפואות כשיראה בקיאים מהרופאים שהשקו חולים נוטים למות סמים הנקראים בערבי "שהס הנטל" ובלעז - "קולקונטרידא ואשקמוניאה" ו"הצבר" ובלעז - "אלואי" וכיוצא בהם ופסקו מהם המזון ונרפאו מחלים ונמלטו מן המות הצלה גמורה ואמר הסכל ההוא אחר שאלו הדברים מרפאים מן החולי כל שכן שיעמידו הבריא על בריאותו או יוסיפו בה והתחיל לקחת אותם תמיד ולהתנהג בהנהגות החולים שהוא יחלה בלי ספק כן אלו הם חולי הנפשות בלא ספק בלקחם הרפואות על הבריאות וזאת התורה התמימה המשלמת אותנו כמו שהעיד עליה יודעה (תהלים י"ט ח') "תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי" לא זכרה דבר מזה ואמנם כונתה להיות האדם טבעי הולך בדרך האמצעית יאכל מה שיש לו לאכול בשווי וישתה מה שיש לו לשתות בשווי ויבעול מה שמותר לו לבעול בשווי וישכון במדינות ביושר ובאמונה ולא שישכון במדברות ובהרים ולא שילבש הצמר והשער ולא שיענה גופו והזהירה מזה לפי מה שבא בקבלה ואמר (במדבר ו' י"א) "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" ואמרו רבנן זכרונם לברכה (תענית י"א. נדרים י'. נזיר י"ט - כ"ב. סוטה ט"ו. בבא קמא צ"א. שבועות ח') "וכי על איזה נפש חטא זה אלא שמנע עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר מה זה שציער עצמו מן היין צריך כפרה - המצער עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה" ובדברי נביאינו וחכמי תורתינו ראינו שהיו מכונים על הענוי ושמירת נפשם וגופם על מה שהתחיבה התורה וענה השם יתברך על יד נביאו

למי ששאל לצום יום אחד בעולם אם יתמיד אם לאו והוא אומר לזכריה הנביא (זכריה ד' ג') "האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" וענה אותם (זכריה ז' ה') "כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים" אחר כן צוה אותם ביושר ובמעלה לבד ולא בצום והוא אמר להם (זכריה ז' ט') "כה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשוקו ורעות איש את אחיו אל תחשבו בלבבכם". ואמר אחר כך (זכריה ח' י"ט) "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו". ודע ש"אמת" הן המעלות השכליות מפני שהן אמתיות לא תשתנינה כמו שזכרנו בפ"ב ו"השלום" הן מעלות המדות אשר בהן יחיה השלום בעולם ואשוב אל כונתי שאם יאמרו אלו המתדמים באומות מאנשי תורתנו שאיני מדבר כי אם בהם שהם אינם עושים מה שעושים אותו מהטריח גופתם ופסוק הנאותיהם אלא על דרך הלמוד לכחות הנפש כדי שיהיו נוטים אל הצד האחד מעט כפי מה שבארנו בזה הפרק שראוי שיהיה האדם כן זו היא טעות מהן כאשר אבאר והוא שהתורה לא אסרה מה שאסרה ולא צותה מה שצותה אלא מפני זאת הסבה רצוני לומר כדי שנתרחק מן הצד האחר יותר על צד ההרגל שאסור המאכלות האסורים כולם ואסור הבעילות האסורות והאזהרה על הקדשה ומה שהצריך בכתובת האשה וקדושיה ועם כל זה אינה מותרת תמיד אבל תאסר בעת הנדות והלידה ועם כל זה גזרו רבנן זכרונם לברכה למעט המשגל ומנעוהו ביום כמו שבארנו בסנהדרין. זה כולו אמנם צונו השם יתברך להתרחק מקצת רוב התאוה רחוק גדול ולצאת מן המיצוע אל צד העדר הרגשת ההנאה מעט עד שתתחיב ותתחזק בנפשותינו תכונת הזהירות. וכן כל מה שבתורה כנתינת המעשרות ולקט והשכחה והפאה והפרט ועוללות ודין שמיטה ויובל והצדקה די מחסורו - זה כולו קרוב ביתרון טוב לבב עד שנתרחק מקצה הנבלה רחוק גדול ונתקרב לקצה יתרון טוב לבב עד שיתחזק בנו לב טוב. ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות ותמצאן כולן שהן מלמדות ומרגילות כחות הנפש כמו שאסרה הנקימה והנטירה וגאולת הדם באמרו "לא תקום ולא תטור" (ויקרא יט יח) "עזב תעזב" (שמות כג ה) "הקם תקים" (דברים כב ד) עד שיחלש כח הכעס והרוגז וכן "השב תשיבם" (שם כב א) עד שתסור תכונת הכילות וכן "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" (ויקרא יט לב) "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ יב) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך" (דברים יז יא) עד שתסור תכונת העזות ותגיע תכונת הבושת. ואחר כך הרחק מן הקצה האחרון רצוני לומר מרוב הבושת ואמר "הוכח

תוכיח את עמיתך" (ויקרא י"ט י"ז) "לא תגורו מפני איש" (דברים א' י"ז) עד שיסור רוב הבושת גם כן וישאר בדרך האמצעי וכשיבא האיש הסכל בלא ספק וישתדל להוסיף על אלו הדברים כמו שיאסור המאכל והמשתה מוסיף על מה שנאסר מן המאכלים או יאסור הזווג יותר על מה שנאסר מן הבעילות ויתן כל ממונו לעניים או להקדש מוסיף על מה שבתורה על ההקדשות ועל הצדקות ועל הערכים - יהיה עושה מעשים רעים והוא לא ידע ויגיע אל הקצה האחר ויצא מן המיצוע לגמרי ולחכמים בזה הענין דבר לא שמעתי כלל יותר נפלא ממנו והוא בגמרא דבני מערבא בפרק התשיעי מנדרים דבר בגנות המקבלים על עצמם שבועות ונדרים עד שישארו כעין אסורים אמרו שם בזה הלשון אמר רב אידי בשם רבי יצחק "לא דייך במה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים" וזה הענין שזכרנו בשוה בלא תוספת ובלא חסרון הנה התבאר לך מכל מה שזכרנוהו בזה הפרק שצריך לכוין אל הפעולות הממוצעות ושלא יצא מהם אל קצה מן הקצוות אלא על צד הרפואות ולעמוד כנגדו. ובהפך כמו שהאדם היודע במלאכת הרפואות כשיראה מזגו שישתנה מעט שנוי לא ישבות ולא יניח החולי להתחזק עד שיצטרך אל רפואה חזקה בתכליתו וכשידע שאבר מאבריו חלוש ישמרו תמיד ויתרחק מדברים המזיקים לו ויכוין למה שיועילוהו עד שיבריא האבר ההוא או עד שלא יוסיף חולשה - כן האדם השלם צריך לו שיזכור מדותיו תמיד וישקול פעולותיו ויבחן תכונות נפשו יום יום וכל מה שיראה נפשו נוטה לצד קצה מן הקצוות ימהר ברפואה ולא יניח התכונה הרעה להתחזק בשנותו מעשה הרע כמו שזכרנו. וכן ישים לנגד עיניו המדות הפחותות אשר לו וישתדל לרפאותן תמיד כמו שזכרנו שאי אפשר לאדם מבלתי חסרון שהפילוסופים כבר אמרו כבד הוא ורחוק שימצא מי שהוא בטבע למעלות כולן רצוני לומר למעלות המדות ולמעלות השכליות מזומן ומוכן אבל בספרי הנבואה נמצא זה בהם הרבה אמר (איוב ד' יח) "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה" (איוב טו יד) "מה אנוש כי יזכה וכי יצדיק ילוד אשה" ושלמה המלך עליו השלום אמר סתם (קהלת ז כ) "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" ואתה יודע שאדון הראשונים והאחרונים משה רבינו עליו השלום כבר אמר אליו השם יהברך (במדבר כ יב) "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל על אשר מריתם את פי במי מריבה על אשר לא הקדשתם אותי וחטאו עליו השלום הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המדות והוא הסבלנות כאשר נטה לצד הרגזנות באמרו (במדבר כ' י') "שמעו נא המורים" דקדק עליו השם יתברך שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס וכיוצא בזה בדין האיש ההוא הוא חלל השם יתברך מפני שמתנועותיו ומדבריו

כולם למדים והיו מקוים להגיע בהם אל הצלחת העולם הזה והעולם הבא ואיך יראה בו הכעס והוא מפעולות הרע כמו שבארנו ולא יבא כי אם מתכונות רעות מתכונות הנפש. אבל אמרו בענין "מריתם פי" הוא כמו שאבאר והוא שלא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל עם אנשים שהקטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרוהו חכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא עליו השלום ודאי אין עליו פחיתות מדה ולולא שהיה יודע שהשם יתברך כעס עלינו בבקשת המים ושאנחנו הכעסנוהו יתברך לא היה כועס ואנו לא מצינו שהשם יתברך כעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר (במדבר כ' ח') "קח את המטה והקהל את העדה". והנה יצאנו מכונת השער אבל התרנו ספק מספקי התורה שנאמר בו דברים רבים ונשאל פעמים רבות איזה חטא חטא וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת תעשה דרכה ואשוב אל כונתי כי כשיהיה האדם שוקל פעולותיו תמיד ומכון אל אמצעותן יהיה במדריגה עליונה ממדרגת בני אדם ובזה יתקרב אל השם יתברך וישיג את טובו וזוהי הדרך השלמה שבדרכי העבודה וכבר זכרו חכמים זכרונם לברכה זה הענין וכתבו עליו ואמרו (מועד קטן ה ע"ב סוטה ה') "כל השם אורחותיו ומשגיח בהם זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים נ' כ"ג) "ושם דרך אראנו בישע אלקים" אל תקרי "ושם" אלא "ושם" והשימה הוא השעור והסברא זה הענין אשר פירשנו בזה הפרק כולו בשוה וזהו שעור מה שראינוהו שצריך בזה הענין:

פרק ה

פרק חמישי

בהשתמש האדם בכחות הנפש לצד תכלית אחת צריך לאדם שישעבד כחות נפשו כולם לפי הדעת כפי מה שהקדמנו בפרק שלפני זה וישים לנגד עיניו תמיד תכלית אחת והיא השגת השם יתברך כפי יכולת האדם לדעת אותו וישים פעולותיו כולן תנועותיו מנוחותיו וכל דבריו מביאים לזו התכלית עד שלא יהיה בפעולותיו דבר מפועל ההבל רצוני לומר פועל שלא יביא אל זאת התכלית והמשל בו שישים הכונה באכילתו בשתיתו משגלו שנתו יקיצתו תנועתו ומנוחתו בבריאות גופו לבד והכונה בבריאות גופו שתמצא הנפש כליה בריאים ושלמים לקנות החכמות ולקנות מעלות המדות ומעלות השכליות עד שיגיע לתכלית ההיא ועל זה ההיקש לא תהיה אז כונתו אל ההנאה לבד עד שיבחר מן המזון והמשתה הערב וכן בשאר ההנהגות אבל יכון אל המועיל וכשיזדמן שיהיה ערב יהיה וכשיזדמן - שיהיה בלתי ערב - יהיה או יכון אל הערב על דבר חכמת הרפואה כמי שחלשה תאותו למאכל - יעוררה במזונות המתובלים הערבים שנפש

האדם מתאוה להם. וכן מי שהתעוררה עליו מרה שחורה - יסירה בשמיעת הנגונים במיני זמר בטיול הגנות בבנינים הנאים חברת הצורות היפות וכיוצא בהם ממה שירחיב הנפש ויסיר חולי המרה השחורה ממנו. והכונה בכל זה שיבריא גופו ותכלית הכונה בבריאות גופו לקנות חכמה וכן כשיתעסק לקנות ממון תהיה תכלית כונתו בקבוצו שיוציאו במעלות ושימציאהו לחושי גופו ולהמשיך מציאותו עד שישיג וידע מהשם יתברך מה שאפשר לדעתו ועל זה ההיקש יש למלאכת הרפואות מבוא גדול מאוד במעלות השכליות והמדות בידיעת השם יתברך ובהגיע אל ההצלחה האמתית ויהיו למודה ובקשתה עבודה מן העבודות הגדולות. ולא תהיה אז כאריגה וכנגרות כי בה נשער פעולותינו ותשובנה פעולות אנושיות מביאות אל המעלות האמתיות כי האדם שיבא ויאכל מזון ערב אל החיך טוב הריח שנפש אדם מתאוה לו והוא מזיק לו ואפשר שיהיה סבה לחולי קשה או למיתת פתאם - זה והבהמה אצלי שוים ואין זה פועל אדם מאשר הוא אדם בעל שכל אמנם הוא פעל אדם מאשר הוא חי נמשל כבהמה נדמה ואמנם יהיה פועל אנושי כשיאכל המועיל לבד ופעמים יניח הערב ויאכל הנמאס כפי בקשת המועיל וזה פעל לפי הדעת ובזה נבדל האדם מפעולותיו מזולתו. וכן כשיבעול כשיתאוה מבלתי שישמור הנזק והתועלת יש לו זה הפעל מאשר הוא בעל חי לא מאשר הוא אדם. ואפשר שתהיה הנהגתו כולה לפי המועיל כמו שזכרנו אלא שישים תכליתו בריאות גופו ושלמותו מהחליים לבד ואין זה חסיד כי כמו שבחר זה הנאת הבריאות בחר זה האחר הנאת המאכל או הנאת המשגל וכולם אין תכלית אמתות לפעולותיהם. אבל הנכון שישים תכלית כל מה שיתעסק בו בבריאות גופו והמשך מציאותו על השלמות כדי שישארו כלי כחות נפשו אשר הם איברי הגוף שלמים ותתעסק נפשו מבלי מונע במעלות המדות ובמעלות השכליות. וכן כל מה שילמדוהו מן החכמות ומן הדעות שישיג משהו מהן - דרך לתכלית ההיא (נ"א ואע"פ שישתדל במה שאין בו וכו') אין בו דין ודברים. ומה שאין בו תועלת בתכלית ההיא כשאלת החשבון ספר החרוטים ובתחבולות להרבות משאלות אל ההנדסה משיכת המשקלים והרבה כיוצא באלו תהיה כונה בהן לחדד בהן השכל ולהרגיל כח השכלי בדרכי המופת עד שיגיע לו לאדם קנין ידיעת ההקש והמופת מזולתו יהי לו זה הדרך שיגיע בה לידיעת אמתות מציאות השם יתברך. וכן בדרכי האדם כולם אין צריך שידבר (בהם) אלא במה שתבא לנפשו בו תועלת או ירחק היזק מנפשו או מגופו או בחכמה או במעלה או בשבח מעלה או מעולה או לגנות גנות או מגונה כי קללת בעלי החסרונות וזכרם לגנות אם תהיה הכונה בהם לחסרם אצל בני אדם עד שיתרחקו מהם ולא יעשו כמעשיהם אז מחויב

והוא מעלה. הלא תראה אמרו יתברך (ויקרא י"ח ג') "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" וספור הסדומיים וכל מה שבא במקרא מגנות בעלי החסרונות וזכרם לגנאי ושבח הטובים והגדלתם אין הכונה בהם רק מה שזכרתי לך עד שימשכו בני אדם אחרי הדרכים הטובים האלה ויתרחקו מדרכי הרעים ההם וכשישים האדם כונתו אל זה הענין יבטל מפעולותיו ויחסר ממאמרו הרבה מאד כי מי שיכון אל זה הענין לא יתעורר לפתח הכותל בזהב או לעשות רקום זהב בבגדיו הנאים (האלקים) אם לא יכוין בזה להרחיב נפשו כדי שתבריא וירחיק ממנה חליה עד שתהיה בהירה וזכה לקבל החכמות והוא אמרם זכרונם לברכה (שבת כ"ה) "דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לתלמידי חכמים" כי הנפש תלאה ותעכור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעורים כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות עד שינוח וינפש ואז ישוב למזגו השוה - כן צריכה הנפש גם כן להתעסק במנוחת החושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים עד שתסור ממנה הליאות כמו שאמרו "כי הוי חלשי רבנן מגרסיהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא" ויחשוב שעל זה הצד לא יהיו אלה רעות ולא מעשה הבל רצוני לומר עשית הפתוחים והציורים בבנינים בכלים ובבגדים ודע שזאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד וחמודה לא ישיגוה אלא מעט מזער ואחר הרגל גדול וכשתזדמן מציאות האדם שזה ענינו אני אומר שהוא למטה מן הנביאים רצוני לומר שישמש כחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת השם יתברך לבד ולא יעשה מעשה קטן או גדול ולא ידבר דבר אלא שהפעל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה או למה שמביא אל מעלה והוא יחשוב ויסתכל בכל פעל ותנועה ויראה אם יביא אל התכלית ההיא או לא יביא ואז יעשהו. וזהו אשר בקש ממנו יתברך שנכוין אליו באמרו (דברים ו' ה') "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" רצונו לומר בכל חלקי נפשך שתעשה תכלית כל חלק ממנה תכלית [אחת] והיא לאהבת השם יתברך. וכבר הזהיר הנביא עליו השלום על זה גם כן ואמר (משלי ג' ו') "בכל דרכיך דעהו" ופירושו חכמינו זכרונם לברכה ואמרו (ברכות ס"ג) "אפילו לדבר עבירה" רצונם לומר שתשים לפעל ההוא תכלית והיא האמת אף על פי שיש בה עבירה מצד אחד וכבר כללו חכמינו זכרונם לברכה זה הענין כולו בקצרה במלות מועטות מורה על זה הענין הוראה שלמה מאד עד כשאתה תבחן קוצר המלות איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו אשר חברו בו חבורים ולא השלימוהו תדע שנאמר בכח אלקי בלא ספק והוא אמרם בצואתיהם (אבות פרק ד') "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" וזהו הענין אשר בארנוהו בזה הפרק וזהו שיעור מה שראינוהו ראוי לזכרו הנה לפי זאת ההקדמה:

פרק ו

פרק ששי

בהפרש אשר בין החסיד המעולה ובין הכובש את יצרו והמושל בנפשו אמרו הפילוסופים שהמושל בנפשו אף על פי שעושה המעשים הטובים והחשובים הוא עושה אותם והוא מתאוה אל הפעולות הרעות ונכסף אליהן ויכבוש את יצרו ויחלוק עליו בפעולותיו אל מה שיעוררוהו אליו כחותיו ותאותו ותכונת נפשו ויעשה הטובות והוא מצטער בעשיתן ונזוק אבל החסיד הוא נמשך בפעולותו אחר מה שתעוררהו תאותו ותכונתו ויעשה הטובות והוא מתאוה ונכסף אליהן. ובהסכמה מן הפילוסופים שהחסיד יותר חשוב ויותר שלם מן המושל בנפשו אבל אמרו שהמושל בנפשו כחסיד בענינים רבים ומעלתו למטה ממנו בהכרח להיותו מתאוה לפעל הרע ואף על פי שאינו עושה אותו מפני שתשוקתו לרע היא תכונה רעה בנפש. וכבר אמר שלמה המלך עליו השלום כיוצא בזה (משלי כ"א י') "נפש רשע אותה רע" ואמר בשמחת החסיד במעשה הטוב והצטער מי שאינו צדיק בעשיתו זה המאמר (משלי כ"א ט"ו) "שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און". זהו הנראה מדברי הנביאים נאות למה שזכרוהו הפילוסופים וכאשר חקרנו דברי חכמים בזה הענין נמצא להם שהמתאוה לעבירות ונכסף אליהן הוא יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהן ולא יצטער בהנחתן עד שאמרו שכל אשר יהיה האדם יותר חשוב ויותר שלם תהיה תשוקתו להעבירות והצטערו בהנחתן יותר גדולות. והביאו בזה הדברים ואמרו (סוכה נ"ב) "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו" ולא דים זה עד שאמרו ששכר המושל בנפשו גדול לפי רוב צערו במשלו בנפשו ואמרו (אבות פרק ב') "לפום צערא אגרא". ויותר מזה שהם צוו להיות האדם מתאוה לעבירות עד שהזהירו מלומר שאני בטבעי לא אתאוה לזאת העבירה ואף על פי שלא אסרה התורה והוא אמרם (ספרא קדושים) "רבי שמעון בן גמליאל אומר לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב אי אפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לבא על הערוה אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי". ולפי המובן מפשוטי שני המאמרים בתחלת המחשבה הם סותרים זה את זה ואין הענין כן אבל שניהם אמת ואין מחלוקת ביניהם כלל והוא שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות אשר אמרו שמי שלא יתאוה אליהן יותר חשוב מן המתאוה אליהן ויכבוש את יצרו מהן הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם שהם רעים כשפיכת דמים כגנבה וגזלה ואונאה ולהזיק למי שלא הרע לו ולגמול רע למטיב לו ולבזות אב ואם וכיוצא באלו והן המצוות שאמרו עליהן חכמים זכרונם לברכה (יומא ס"ז) שאילו לא נכתבו ראויות הן ליכתב

ויקראו אותן קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חלי. המדברים מצוות השכליות. ואין ספק שהנפש אשר תכסף לדבר מהן ותשתוקק אליו שהיא חסרה ושהנפש החשובה לא תתאוה לאחת מאלו הרעות כלל ולא תצטער בהמנעה מהן. אבל הדברים שאמרו עליהם החכמים שהכובש את יצרו מהם הוא יותר חשוב וגמולו יותר גדול הן התורות השמעיות וזה אמת שאלמלא התורה לא היו רעות כלל ומפני זה אמרו שצריך האדם שיניח נפשו אוהבת אותן ולא יהיה מונע מהן אלא התורה ובחון חכמתם עליהם השלום במה שהמשילו שהם לא אמרו "אל יאמר אדם אי אפשי להרוג הנפש אי אפשי לגנוב אי אפשי לכזב אלא אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי" אבל הביאו דברים שמעיים כולם בשר בחלב לבישת שעטנז עריות ואלו המצוות וכיוצא בהן הן אשר קראן השם יתברך "חקות". ואמרו רבנן זכרונם לברכה (יומא ס"ז ע"ב) "חקים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר בהם" ועובדי עבודה זרה משיבים עליהם והשטן מקטרג בהם כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח. ואשר קראו אותן האחרונים שכליות תקראנה מצוות כפי מה שבארו החכמים והנה התבאר לך מכל מה שאמרנו איזו מן העבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר חשוב מן המשתוקק אליהן וכובש יצרו מהן ואיזו מהן יהיה הענין בהפוך. וזה חדוש נפלא בהעמיד שני המאמרים ולשונם מורה על אמתות מה שבארנו. וכבר נשלמו כונות זה הפרק:

פרק ז

פרק שביעי במחיצה ועניניה

הרבה ימצא במדרשות ובאגדות ויש מהן בגמרא שיש מן הנביאים מי שיראה השם יתברך מאחרי המחיצות רבות ומהם מי שיראהו מאחרי מחיצות מועטות לפי קרבתם אל השם יתברך ולפי מעלתם בנבואה עד שאמרו (יבמות מ"ט) שמשה רבינו עליו השלום ראה השם יתברך מאחרי מחיצה אחת בהירה כלומר מזהירה הוא אמרם "הסתכל באספקלריא המאירה" ו"אספקלריא" שם המראה הנעשה מגוף המזהיר כשהם וזכוכית כמו שהתבאר בסוף "כלים". והכונה בזה הענין מה שאומר לך והוא שאנחנו בארנו בפרק שני שהמעלות מהן מעלות שכליות ומהן מעלות המדות וכן הפחיתיות מהן פחיתיות שכליות בסכלות ומעוט ההבנה ודוחק התבונה ומהן פחיתיות המדות כרוב התאוה הגאוה הרוגז הכעס העזות ואהבת הממון והדומה להם והן רבות מאד וכבר זכרנו הסדר בידיעתם בפרק הרביעי ואלו הפחיתיות כולן הן מחיצות המבדילות בין האדם ובין השם יתברך מאמר הנביא מבאר זה (ישעיה נ"ט ב') "כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם" יאמר שעונותינו והם אלו הרעות כמו שזכרנו הן

המחיצות המבדילות ביניינו ובינו יתברך ודע שכל נביא לא נתנבא אלא אחר שתהיינה לו כל המעלות השכליות ורוב מעלות המדות והחזקות שבהן והוא אמרם (שבת צ"ב. נדרים ל"ח) "אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר" "וחכם" הוא כולל כל המעלות השכליות בלי ספק "ועשיר" הוא במעלות המדות רצוני לומר ההסתפקות מפני שהם קוראים המסתפק - עשיר והוא אמרם בגדר העשיר (אבות פרק ד') "איזהו עשיר השמח בחלקו" רצוני לומר שיספיק לו במה שהמציא לו זמנו ולא ידאג במה שלא המציא לו. וכן "גבור" הוא גם כן במעלות המדות רצוני לומר שינהיג כחותיו כפי הדעת והעצה כמו שבארנו בפרק החמישי והוא אומר (אבות פרק ד') "איזה גבור הכובש את יצרו". ואין מתנאי הנביא שתהיינה אצלו כל מעלות המדות עד שלא תפחיתהו פחיתות שהרי שלמה המלך עליו השלום העיד עליו הכתוב (מלכים א' ג' ה') "בגבעון נראה ה' אל שלמה" ומצינו לו פחיתות מדות והוא רוב התאוה בבאור "בהרבות נשים" וזה מפעולות תכונות רוב התאוה ואמר מבואר (נחמיה י"ג כ"ו) "הלא עם כל אלה חטא שלמה". וכן דוד המלך עה"ש נביא אמר (שמואל ב' כ"ד ג') "לי דבר צור ישראל" ומצאנו אותו בעל אכזריות אף על פי שלא שמש בה כי אם בעבודה זרה ובהריגת הכופרים והיה רחמן לישראל אבל בא בביאור מ"דברי הימים" שהשם יתברך לא הרשהו לבנות בית המקדש ולא היה ראוי בעיניו לזה לרוב מה שהרג אמר (דברי הימים א' כ"ב ח') "אתה לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת". ומצאנו (סנהדרין קי"ג) באליהו זכרונו לברכה מדת הרגזנות ואף על פי ששמש בה בכופרים ועליהם היה כועס אבל אמרו חכמים שהשם יתברך לקחו ואמר לו שאינו ראוי למשול בבני אדם ולהיות להם לכהן מי שיש לו קנאה כמו שיש לו כי ימיתם. וכן מצאנו בשמואל שפחד משאול וביעקב שפחד מפגישת עשו. אלו המדות וכיוצא בהן הן מחיצות בין השם יתברך עם הנביאים עליהם השלום ומי שיש לו שתי מדות או שלש מהן בלתי ממוצעות כמו שבארנו בפרק הרביעי נאמר בו שראה השם יתברך מאחר שתי מחיצות או שלש. לא תרחיק היות חסרון קצת המדות ממעט ממדרגת הנבואה שאנחנו מצינו קצת פחיתות המדות תמנע הנבואה לגמרי. בכעס אמרו (פסחים ס"ו) "כל הכועס אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו" והביא ראיה מאלישע שנסתלקה ממנו הנבואה כשכעס עד שהסיר כעסו והוא אומרו "ועתה קחו לי מנגן" והאנחה והדאגה של יעקב אבינו עליו השלום כל ימי התאבלו על יוסף נסתלקה ממנו רוח הקודש עד שנתבשר בחייו ואמר (בראשית מ"ה כ"ז) "ותחי רוח יעקב אביהם" ואמר המתרגם "ושרת רוח הנבואה על יעקב אבוהון". ולשון החכמים "אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה" (שבת ל ע"ב פסחים קי"ג)

וכאשר ידע משה רבינו עליו השלום שלא נשארה לו מחיצה שלא הסיר אותה וכי נשלמו בו מעלות המדות כולן והמעלות השכליות כולן בקש להשיג מהות השם יתברך על אמתות מציאותו אחר שלא נשאר לו מונע ואמר (שמות ל"ג י"ח) "הראני נא את כבודך" והודיעו השם יתברך שאי אפשר לו זה בהיותו שכל נמצא בחומר רצוני לומר מאשר הוא אדם והוא אומרו (שמות ל"ג כ') "כי לא יראני האדם וחי" הנה לא נשאר לו בינו ובין השגת השם יתברך על אמתת מציאותו אלא מחיצה אחת בהירה והוא השכל האנושי שאינו נבדל וגמל אליו יתברך חסד בתת לו מן ההשגה אחר ששאלו יותר ממה שהיתה אצלו קודם שאלתו והודיעו שהתכלית ההיא אי אפשרית לו מפני שהוא בעל גשם יכנה אמתת השגה בראית פנים כי האדם כשיראה פני חבירו תהיה אז בנפשו צורתו עד שלא תתערב לו עם זולתה (אפילו בשעה שאינו רואה אותה) אבל כשיראה אחוריו אף על פי שהוא מכירו בראיה ההיא פעמים יסופוק עליו ויתערבו לו עם זולתם כן השגתו יתברך על האמת היא ידיעת השם יתברך מאמתות מציאותו מה שלא ישתתף במציאות ההיא זולתו מן הנמצאות עד שימצא בנפשו מציאותו חזקה ונבדלה למה שמצא בעצמו ממציאות שאר הנמצאות. ואי אפשר לאדם להשיג זה השעור מן ההשגה אלא שהוא עליו השלום השיג למטה מזה מעט והוא אשר כנה ואמר (שמות ל"ג כ"ג) "וראית את אחורי". ואני עתיד להשלים זה הענין בספר הנבואה וכאשר ידעו חכמינו זכרונם לברכה ששני המינים האלו מן הפחיתיות רצוני לומר השכליות והמדות הם אשר יבדילו בין השם יתברך ובין האדם ובהם הוא יתרון מעלות הנביאים אמרו על קצתם במה שראו מחכמתם ומדותיהם (סוכה כ"ח בבא בתרא קל"ד) "ראויים הם שתשרה שכינה עליהם כמשה רבינו עליו השלום" ולא יעלם ממך ענין הדמיון שהם דמו אותו בו לא שישוווהו אליו חלילה. וכן אמרו על אחרים כיהושע בן נון על הצד אשר זכרנו. וזה ענין אשר כוונו לבאר בזה הפרק:

פרק ח

פרק שמיני ביצירה האנושית

אי אפשר שיולד האדם מתחלת ענינו בטבע בעל מעלה ולא בעל חסרון כמו שאי אפשר שיולד האדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות אבל אפשר שיולד בטבע מוכן למעלה או לחסרון בהיות פעולות האחד מהן יותר קלות עליו מפעולות האחר. והמשל בו כשיהיה האדם מזגו נוטה אל היובש ויהיה עצם מוחו זך והליחות בו מעט יוקל עליו לגרוס לזכור ולהבין הענינים יותר מבעל לחה לבנה ורב הליחות במוח. אבל אם יונח האיש ההוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מבלתי למוד כלל ולא יעורר כחותיו ישאר סכל בלי ספק

וכן כשילמדו ויבינו זה עב הטבע ורב הלחות ידע ויבין אבל בקושי ועל זה המין בעצמו ימצא איש שמזג לבו יותר חם ממה שצריך יהיה גבור רצוני לומר מוכן לגבורה אם ילמדהו הגבורה יהיה גבור במהרה ואחר - מזג לבו יותר קר ממה שצריך. והוא מוכן לצד המורך והפחד וכשילמדוהו וירגילוהו יקבלם מהרה ואם יכון בו הגבורה לא ישוב גבור רק בקושי גדול אבל ישוב כשירגילוהו בלי ספק ואמנם בארתי לך זה שלא תחשוב השגעונות אשר ישקרו בהם חכמי הכוכבים אמתיות כי יחשבו שמולד האדם ישימהו בעל מעלה או בעל חסרון ושהאיש מוכרח על המעשים ההם בהכרח אמנם אני יודע שהדבר המוסכם עליו מתורתנו ומפילוסופי יון כמו שאמתוהו טענות האמת שפעולות האדם כולן מסורות לו אין מכריח אותו בהן ולא מביא אותו זולת עצמו כלל שיטהו לצד מעלה או לצד חסרון אלא אם כן תהיה לו הכנת המזגים לבד כמו שבארנו שיקל בו ענין או יכבד. אבל שתתחיב (פעולה מהפעולות) או יהיה בו נמנע - אין זה כלל. ואילו היה האדם מוכרח על פעולותיו תהיינה בטלות מצוות התורה ואזהרותיה והיה הכל שקר גמור אחר שאין בחירה לאדם במה שיעשה. וכן היה מתחיב בטול הלמוד והתלמדות ולמוד כל מלאכת מחשבת היה כל זה הבל ולבטלה אחר שהאדם אי אפשר לו כלל מפני הגורם המכריח אותו מחוץ זולתו לפי דעת האומרים זה שמוכרח שלא יעשה הפועל הפלוני בלתי שידע החכמה פלונית ושתהיה לו המדה הפלונית. והיה הגמול והעונש גם כן עול גמור הן ממנו לקצתינו והן מהשם יתברך לנו שזה שמעון שהרג לראובן אחר שזה מוכרח שיהרוג וזה מוכרח שיהרג למה נענש שמעון ? ואיך יתכן עליו גם כן יתברך צדיק וישר הוא שיענשהו על פועל שאי אפשר שלא יעשהו ואפילו שישתדל שלא יעשהו לא היה יכול ? והיו בטלות גם כן ההכנות כולן עד סופן מבנות בתים כנוס הממון לברוח בעת הפחד וזולתם מן הדומה להם כי אשר נגזר שיהיה אי אפשר מבלתי היותו. וזה כולו שקר גמור וכנגד המושכל והמורגש וזה הריסות חומת התורה לגזור על השם יתברך בעול חלילה לו ממנו אמנם האמת אשר אין ספק בה שפעולת האדם כולן מסורות לו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה מבלתי הכרח שיכריחהו עליו מפני זה היה ראוי לצוותו. אמר (דברים ל' ט"ו) "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב" (דברים ל' י"ט) "ובחרת בחיים". ושם הבחירה לנו בהם וחייב העונש למי שימרה והגמול למי שיעבור אם תשמעו ואם לא תשמעו וחיב הלמוד וההתלמדות (דברים י"א י"ט) "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים ה' א') "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" וכל מה שבא בלמוד המצוות וחיב גם כן ההכנות כולן כמ"ש בתורה (דברים כ"ב ח') "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך" (דברים כ' ז') "פן ימות

במלחמה" (שמות כ"ב כ"ו) במה ישכב (דברים כ"ד ו') "ולא יחבול ריחים ורכב" והרבה בתורה ובנביאים מזה הענין ר"ל ההכנות. אבל מה שנמצא לחכמים עה"ש והוא אמרם (ברכות ל"ג. מגילה כ"ה. נדה טז) "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" הוא גם כן אמת ונוטה לצד מה שזכרנו. אלא שהרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות לבחירתו שהוא מוכרח עליהן כזוג פלוני או היות זה הממון בידו. וזה בלתי אמת כי זאת האשה אשר לקחה בכתובה וקדושין והיא כשרה לו לקחה לו לפריה ורביה והיא מצוה והשם יתברך לא יגזור בעשית המצוה. ואם יהא בנשואין אסור - היא עבירה והשם לא יגזור בעשית העבירה וכן זה אשר גזל ממון פלוני או גנבו ממנו או הכה אותו וכחש בו ונשבע עליו לשקר אם נאמר שהשם יתברך גזר על זה שיגיע זה הממון לידו ושיצא מיד זה האחר כבר גזר בעבירה ואין הענין כן אבל כל פעולות האדם הבאות בבחירתו בהן בלי ספק תמצאנה המצוות והעבירות כי כבר בארנו בפרק השני שמצוות התורה ואזהרותיה הן בפעולות אשר לאדם בהן בחירה שיעשן או שלא יעשן ובזה החלק מן הנפש תמצא יראת שמים ואינה בידי שמים אבל נמסרה לבחירת האדם כמו שבארנו. אם כן מהו אמרם "הכל בידי שמים"? אמנם ירצו בו הענינים הטבעיים אשר אין בחירה לאדם בהם כגון בהיותו ארוך או קצר או רדת המטר או עצירה או הפסד האויר או זכותו וכיוצא בהם מכל מה שבעולם זולת תנועות האדם ומנוחתו. ואמנם זה הענין אשר בארו חכמים שהמצוות והעבירות אינן בידי שמים ולא ברצונו אבל ברצון האדם נמשכו בזה אחרי דברי ירמיהו עליו השלום והוא אמרו (איכה ג' ל"ח) "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" שהרעות הם המעשים הרעים והטוב הם המעשים הטובים ואמר שהשם יתברך אינו גוזר על האדם לעשות רע או טוב ואחר שהענין כן ראוי לאדם להתאונן ולבכות על מה שעשה מן החטאים והעבירות אחר שפשע ברצונו ואמר (איכה ג' ל"ט) "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" ואחר כן שב ואמר שרפואות זה החולי - בידינו כי כמו שפשענו בבחירתנו כן לנו לשוב ממעשינו הרעים ואמר אחר כך (איכה ג' מ'-מ"א) "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים". אבל המאמר המפורסם אצל בני אדם וגם ימצא ממנו בדברי החכמים ובדברי הנביאים גם כן והוא שישיבת האדם וקימתו וכל תנועותיו ברצון השם יתברך וחפצו הוא מאמר אמתי על צד אחד והוא כמו שהשליך אבן אל האויר וירדה למטה שאמרנו בה שברצון השם יתברך ירדה למטה והוא מאמר אמתי שהשם יתברך רצה שתהיה הארץ כולה במרכז ומפני זה בכל עת שישליכו חלק ממנה למעלה יתנועע אל המרכז. וכן כל חלק מחלקי האש מתנועע למעלה ברצון שקדם להיות מתנועע למעלה

לא שהשם יתברך רצה בעת שהתנועע זה החלק מן הארץ שיתנועע למטה ובזה חולקים המדברים כי שמעתי אומרים שהרצון בכל דבר עת אחר עת תמיד ולא כן נאמין אנחנו אך הרצון היה בששת ימי בראשית שימשכו הדברים כולם על טבעם תמיד כמו שאמר (קהלת א' ט') "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש". ומפני זה הוצרכו החכמים לומר כי כל המופתים היוצאים חוץ לטבע אשר היו וגם אשר עתידים להיות מאשר יעד בהם הכתוב כולם קדם בהם הרצון בששת ימי בראשית והושם בטבע הדברים אז שיתחדש בהם מה שיתחדש. וכאשר יתחדש הדבר בעת הצורך יחשבו הרואים בו שעתה נתחדש ואין הדבר כן. וכבר הרחיבו בזה הענין הרבה במדרש קהלת וזולתו ומאמרם בזה הענין (עבודה זרה נ"ד) "עולם כמנהגו נוהג" ותמצאם עליהם השלום תמיד בכל דבריהם בורחים מתת הרצון בדבר אחר דבר ובעת אחר עת ועל זה הצד יאמר באדם כשיקום וישב שברצון השם יתברך קם וישב רצוני לומר שהושם בטבעו בתחילת בריאתו שיקום וישב בבחירתו לא שהוא רוצה עתה בעת קומו שיקום או שלא יקום כמו שלא רוצה עתה בנפילת האבן הזאת שתפול או שלא תפול וכלל הדבר שנאמין בו הוא כי כמו שרצה השם יתברך שיהיה האדם נצב הקומה רחב החזה בעל אצבעות כן רצה שיתנועע וינוח מעצמו ויעשה פעולות בבחירתו אין מכריח לו עליהן ולא מונע מהן כמו שהתבאר בתורה האמתית המבארת זה הענין באמרה (בראשית ג' כ"ב) "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" וכבר באר התרגום בפירוש שהרצון בו ממנו לדעת טוב ורע רצוני לומר שהוא היה אחד בעולם רצוני לומר מין שאין כמוהו מין אחד שישתתף עמו בזה הענין אשר נמצא בו והוא שמעצמו ומנפשו ידע הטוב והרע ויעשה איזה מהם שירצה ואין מונע לו מהם ואחר שהוא כן אפשר שישלח ידו ויקח מזה ואכל וחי לעולם ואחר שיתחייב זה במציאות האדם רצוני לומר שיעשה בבחירתו פעולות הטוב והרע 'כאשר ירצה א"כ יתחייב ללמדו דרכי הטוב והרע ושיצוהו יזהירהו יענישהו ויגמלהו יהיה כל זה יושר וכן ראוי לו להרגיל עצמו בפעולות הטובות עד שתהיינה לו המעלות השכליות ויתרחק מן הפעולות הרעות עד שתסורנה והן הפחיתיות אשר הן נמצאות אתו ולא נאמר שהן בענין שאינן יכולות להשתנות כי כל ענין אפשר להשתנות מן הטוב אל הרע ומן הרע אל הטוב והכל בבחירתו ומפני זה הענין זכרנו כל מה שזכרנו מענין המצוות והעבירות והנה נשאר עלינו לבאר דבר אחד מזה הענין והוא שיש מפסוקים יחשבו בהם בני אדם שהשם יתברך יגזור במרי ושהשי"ת יכריח עליו - זה שקר וצריכים אנו לבארם כי הרבה מבני אדם התבלבלו בהם ומזה מה שנאמר לאברהם (בראשית ט"ו י"ג) "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה"

אמרו הלא תראה שגזר על המצרים שיחמסו זרע אברהם ולמה ענשם ? והלא בהכרח בגזרת השם יתברך השתעבדו בהם כמו שנגזר עליהם ? והתשובה לאלו שזה הענין דומה כאילו אמר השם יתברך שהנולדים לעתיד יהיה מהם מורד ועובד חסיד ורע וזה אמתי ולא מפני זה המאמר התחיב פלוני (זה) הרע להיות רע על כל פנים ולא פלוני (זה) הצדיק להיות צדיק על כל פנים אבל כל מי שיהיה מהם רע יהיה בבחירתו ואילו היה רוצה להיות צדיק היה יכול ואין מונע לו. וכן כל צדיק וצדיק אילו היה רוצה להיות רע לא היה מונע לו מזה כי הדברים שאמר הקדוש ברוך הוא לא אמרם על איש ידוע עד שיאמר כבר נגזר עליו ואמנם באו הדברים בכלל ונשאר כל איש ואיש בבחירתו בעיקר יצירתו. וכן כל איש ואיש מן המצרים אשר חמסו והונו אותם היה בבחירתו שלא יחמסם אילו היה רוצה כי לא נגזר על האיש בפרט שיחמסם וזאת התשובה בעצמה נשוב על אמרו (דברי' ל"א ט"ז) "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלקי נכר" שאין הפרש בין זה ובין אמרו כל מי שיעבוד כוכבים יעשה בו כך וכך שאם לא ימצא לעולם מי שיעבוד אותה תהיה ההפחדה לבטלה ותהיינה הקללות כולן לבטלה. וכן העונשים אשר בתורה אין לנו לומר כאשר מצאנו דין סקילה בתורה שזה שחלל שבת היה מוכרח לחלל. ולא מפני הקללות שבאו בתורה נאמר שאשר עבדו כוכבים חלו עליהם הקללות ההן שנגזר עליהם לאבדם אבל בבחירותו עבדו כל מי שעבדה וחל עליו העונש כמו שנאמר (ישעיה ס"ו ג' - ד') "גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא להם" אבל אמרו (שמות י"ד ד') "וחזקתי את לב פרעה" ואחר כך ענשו והמיתו יש בו מקום לדבר ויעלה ממנו בידינו שורש גדול (על מה שלא חשבו כל המפרשים) והסתכל מאמרי בזה הענין ושים אליו לבך וחבר אותו על דברי זולתי ובחר לך הטוב והוא אצלי שפרעה וסיעתו אילו לא היה להם חטא אלא שלא שלחו ישראל היה הענין בסופק על כל פנים שהרי הקדוש ברוך הוא מנעם מלשלוח אותם כמו שנאמר (שמות י' א') "כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו" ואיך היה מבקש מהם לשלחם והם מוכרחים שלא לשלחם ? ואיך ענשם אחר כן כאשר לא שלחם ? וזה נראה עול בלא ספק וסותר כל מה שהקדמנו הצעתו אלא שאין הענין כן. אבל פרעה וסיעתו מרו בבחירתם בלי הכרח וחמסו הגרים אשר היו בתוכם והעלו עליהם עול גמור כאשר נאמר בבאור (שמות א' ט - י') "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו" זאת הפעולה היתה בהם בבחירתם מבלי הכרח רק ברוע לבבם והיה עונש השם יתברך להם על זה למנעם מהתשובה עד שיחולו עליהם מהעונשים מה שהיה ראוי להם מן הדין ומניעתם מהתשובה הוא שלא

ישלחם וכבר באר לו השם יתברך זה הענין והודיעו שאילו היה רוצה להוציאם לבד היה מאבד אותו וסיעתו והיו יוצאים מהרה מאין איחור אמנם רצה עם הוציאו אותם לענשם על מה שקדם מחמת שעבודם כמו שהבטיח ואמר (בראשית ט"ו י"ד) "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" ואי אפשר לענשם אילו היו עושים תשובה ועל כן נמנעו מהתשובה והחזיקו בהם והוא אמרו (שמות ט' טו - טז) "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי" ואין לדקדק עלינו אם נאמר שהשם יתברך יענש האדם וימנענו מהתשובה ולא יעזבהו לבחור בתשובה כי הוא יתברך ידע החטאים ולפי חכמתו וישרו יהיה שעור העונש פעמים בעולם הבא לבד ופעמים בעולם הזה לבד ופעמים בשניהם וענשו בעולם הזה חלוק פעמים יענש בגוף פעמים בממון ופעמים בשניהם יחד וכאשר יבטל קצת תנועות בני אדם שהן בבחירתו על צד העונש כבטול ידיו מן המלאכה שלא יכול לעשות בה מאומה כמו שעשה לירבעם בן נבט או לסמא עיניו מן הראות כמו שעשה לאנשי סרום הנאספים על פתח לוט כן יבטל ממנו בחירת התשובה עד שלא יתעורר אליה כלל וימות בחטאו. ולא נתחיב לדעת חכמתו עד שנדע למה ענש זה בזה המין מן העונש ולא ענשו במין אחר כמו שלא נדע מה הסבה להיות לזה המין זאת הצורה ולא היתה לו צורה אחרת. אבל הכלל כי כל דרכיו חסד ומשפט ויענוש החוטא כפי חטאו ויגמול המטיב כפי הטבתו. ואם תאמר למה בקש ממנו לשלח את ישראל פעם אחר פעם והוא נמנע מלשלחם? ולמה לא באו עליו המכות והוא עומד במרדו על עקשותו? כמו שאמרנו שענשו מהשם יתברך הוא שיעמוד על עקשותו ולא היה מבקש ממנו לבטל מה שאי אפשר לו לעשותו זה גם כן היה לחכמה מהשם יתברך שיודיעהו שהשם יתברך יבטל בחירתו כשירצה לבטל ואמר לו הנני מבקש ממך שתשלחם ולא שלחת ואם תשלחם תהיה נצול רק ידעתי שאתה לא תשלחם עד שתמות והיה הוא צריך שיודה לשלחם עד שיראה הפך דברי הנביא שאמר שהוא יהיה נמנע להודות ולא היה יכול והיה בזה אות גדול ומפורסם אצל כל בני אדם כמו שנאמר (שמות ט' ט"ו) "ולמען ספר שמי בכל הארץ" שהשם יתברך אפשר שיענוש האדם שימנעהו בחירת פעולה אחת ויודיעהו בזה שלא יוכל למשוך נפשו ולהשיבה אל הבחירה ההיא ועל זה הצד בעצמו היה עונש סיחון מלך חשבון כי למה שקדם ממריו אשר לא הוכרח עליו עונשו יתברך שמנעו מהעביר ישראל בגבולו מהפיק רצון ישראל עד שנלחמו עמו והרגוהו והוא אמרו (דברים ב' ל') "ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו" וגו' ואשר הביא להיות ענין זה הפסוק קשה על המפרשים כולם מפני שחשבו כי לא נענש סיחון אלא מפני שלא הניח

את ישראל עבור בגבולו ואמרו איך ענשו והוא מוכרח כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו ? כמו שחשבו רבים שלא נענש פרעה ועמו אלא מפני שלא שלח ישראל מארצם ואין הענין כן אלא כמו שבארנו וכבר באר השם יתברך על ידי ישעיה הנביא שהוא יתברך יעניש קצת המורדים שימנע מהם התשובה ולא יעזוב הבחירה בידו באמרו (ישעיה ו' י') "והשמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע" וזה הדבר פשוט אין צורך לפרש אבל הוא מפתח למנעולים רבים ועל זה העיקר הולכים דברי אליהו זכרונו לברכה באמרו על הכופרים מאנשי דורו (מלכים א' י"ח ל"ז) "ואתה הסבות את לבם אחורנית" רצונו לומר כאשר חטאו ברצונם היה עונשם עליהם מאתך שתסב לבם אחורנית מדרך התשובה לא תניח להם הבחירה ולא רצו להניח החטא ההוא והתמידו מפני זה על כפירתם באמרו (הושע ד' י"ז) "חבור עצבים אפרים הנח לו". רצונו לומר שהוא מתחבר אל העצבים בבחירתו ואוהב אותם - עונשהו שיונח על אהבת ה' וזה ענין "הנח לו". וזהו מן הפרושים הטובים למי שיבין דקות הענינים אמנם מאמר ישעיה הנביא עליו השלום שנאמר (ישעיה ס"ג י"ז) "למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך" אינו מזה הענין כלל ואינו נתלה בדבר ממנו. ואמנם ענין אלו הדברים כפי מה שבא לפניו ולאחריו שהנביא היה מתרעם על גלותינו גזרתנו הפסק ממשלתנו ותגבורת האומות עלינו ואמר על זה דרך תפלה. ה' אלקים כשיראו ישראל תגבורת הכופרים יתעו מדרך האמת ויטה לבם מיראתך וכאילו היית אתה הסבה לסכלים האלה לצאת מדרך האמת כמו שאמר משה רבינו עליו השלום (במדבר י"ד ט"ו) "ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה" וגו' ומפני זה אמר אחר זה (ישעיה ס"ג י"ז) "שוב למען עבדיך שבטי נחלתך" רצונו לומר עד שלא יהיה בענין חלול שמך הגדול. וכמו שבאר בתרי עשר מאמר הנמשכים אחר אמת המנוצחים מן עובדי עבודה זרה בזמן הגלות אשר מספר דבריהם (מלאכי ב' י"ז) "כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלקי המשפט" וספר דבריהם כמו כן מאורך הגלות (מלאכי ג' ט"ו - ט"ז) "אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים" והבטיחנו שם שהוא יתברך עתיד לבאר האמת ואמר בזה (מלאכי ג' י"ח) "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע" אלו הפסוקים המסופקים בתורה ובמקרא שיראה מהם שהשם יתברך יכריח על העבירות. והנה בארנו ענינם בלא ספק והוא באור אמתי עם טוב התבוננות ונשארנו על שרשינו שברשות האדם הן המצוה והעברה והוא הבוחר בפעולותיהן מה שירצה לעשותו יעשה ומה שלא ירצה לעשותו לא יעשה רק אם יענישהו השם יתברך על חטאו שיבטל רצונו כמו שבארנו

ושקנין המעלות והפחיתות בידו ומפני זה צריך לו שישתדל לקנות לנפשו המעלות שאין לו מעיר לזולתו שיעירהו עליהם והוא אמרם במוסרי זאת המסכתא (אבות פרק א) "אם אין אני לי מי לי" ולא נשאר מזה הענין אלא דבר אחד שצריך לדבר בו מעט עד שתשלם כונת זה הפרק ואף על פי שלא היה בדעתי לדבר בו כלל אבל הצורך הביאני אל זה והוא ידיעת השם יתברך העתידות שהיא הטענה אשר יטענו עלינו בה החושבים שהאדם מוכרח על המצוה ועל העבירה ושכל פעולות האדם אין לו בחירה בהן אחר שבחירתו תלויה בבחירת האלקים ואשר גרם לזאת האמונה הוא שישאל השואל זה האיש ידע בו הבורא אם יהיה צדיק או רשע או לא ידע ? ואם תאמר ידע - יתחיב מזה שיהיה מוכרח על הענין ההוא אשר ידעו השם יתברך טרם היותו או תהיה ידיעתו בלתי אמתית. ואם תאמר שלא ידע מקודם תתחיבנה בוה הרחקות עצומות ותהרסנה חומות נשגבות בענין הדת. לכן שמע ממני מה שאומר לך והסתכל בו מאד כי הוא האמת בלא ספק וזה כבר התבאר בחכמות האלקית רצוני לומר מה שאחר הטבע שהשי"ת אינו יודע במדע ולא חי בחיים עד שיהיה הוא והמדע שני דברים כאדם וידיעתו שהאדם בלתי המדע והמדע בלתי האדם וכיון שכן הוא - הם שני דברים ואילו היה השם יתברך יודע במדע היה מתחיב הרבוי והיו הנמצאים הקדמונים רבים השם יתברך המדע אשר בו ידע החיים אשר בו חי היכולת אשר בו יכול וכן כל תאריו יתברך. ואמנם זכרתי לך תחלה טענה קרובה וקלה להבין אותה ולהשכילה להמון כי הטענות והראיות אשר תתירנה זה הספק הן חזקות מאד ומופתיות אמתיות והתבאר שהוא יתברך שמו - תאריו ותאריו - הוא עד שיאמר עליו שהוא המדע הוא היודע והוא החי והוא החיים והוא הממשיך לעצמו החיים וכן שאר התארים ואלו הענינים קשים ולא תקוה להבינם הבנה שלמה משתי שורות או משלש מדברי ואמנם יעלה בידך מהם ספור דברים לבד. ולזה העיקר הגדול לא התירה הלשון העברית לאמר "חי ה' צבאות" כמו שאמר (בראשית מ"ב ט"ו) "חי פרעה" (שמואל ב' י"ד ט"ו) "חי נפשך" רצוני לומר שם מצורף כי המצורף והמצטרף אליו הם שני דברים חלוקים ולא יצטרף הדבר לעצמו ולפי שחיי השם הם עצמו ועצמו הוא חייו ואינו דבר אחר זולתו לא הזכירוהו בצירוף אך אמר "חי ה' צבאות" - חי השם אשר עשה לנו את הנפש הזאת הכונה בזה שהוא וחייו אחד כבר התבאר גם כן בספר הנקרא "מה שאחר הטבע" שאין יכולת בדעתנו להבין מציאותו יתברך על השלמות וזה לשלמות מציאותו וחסרון דעתנו ושאין למציאותו סבות שיודע בהן ושקצרה דעתנו מהשיגו כקוצר אור הראות מהשיג אור השמש שאינו לחולשת אור השמש אבל להיות אור השמש יותר חזק מאור הראות שירצה להשיגו וכבר דברו בזה הענין הרבה והם

כולם מאמרים אמתיים. וראוי מפני זה שלא נדע גם כן דעתו ושלא תכילהו גם כן דעתנו כלל אחר שהוא - דעתו ודעתו - הוא. וזה הענין נפלא מאד והוא אשר נבצרה מהם אמתתו ואמרו שהם ידעו שמציאותו יתברך על השלמות אשר הוא עליה לא יושג ובקשו להשיג ידיעתו עד שידעוהו - וזה מה שאי אפשר שאילו תכיל דעתנו מדעו היתה מכילה מציאותו אחר שהכל דבר אחד שהשגתו על השלמות הוא שיושג כמו שהוא במציאותו ומן הידיעה והיכולת והחיים והרצון וזולת זה מתאריו הנכבדים הנה כבר בארנו שהמחשבה בהשגת ידיעתו סכלות גמורה אלא שאנחנו נדע שהוא יתברך יודע כמו שנדע שהוא נמצא. ואם ישאלנו שואל איך הוא מדעו ? נאמר לו אנחנו לא נשיג זה כמו שלא נשיג מציאותו על השלמות וכבר הרחיק על מי שישתדל לדעת אמתת ידיעתו יתברך ונאמר לו (איוב יא ז) "החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא" והבן כל מה שאמרנו שפעולות האדם מסורות אליו וברשותו להיות צדיק או רשע מבלתי הכרחת השם יתברך עליו על אחד משני הענינים ומפני זה היה ראוי הצווי הלמוד ההבנה הגמול והעונש ואין בכל זה ספק. אמנם תאר ידיעתו יתברך והשגתו לכל הדברים דעתנו קצרה להשיגו כמו שבארנו וזהו כלל מה שכוננו אליו בזה הפרק וכבר הגיעה העת לפסוק הדברים הנה ואתחיל בפרוש המסכתא הזאת אשר הקדמנו אלו הפרקים תם ונשלם:

הקדמת הרמב"ם לספר יד החזקה

הקדמת רבינו משה בן מימון ז"ל לספר יד החזקה אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כל המצוות שניתנו לו למשה בסיני בפירושן ניתנו שנאמר (שמות כד יב) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה. תורה זו תורה שבכתב. והמצוה זו פירושה. וצונו לעשות התורה על פי המצוה ומצוה זו היא הנקראת תורה שבעל פה כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו ונתן ספר לכל שבט ושבט וספר אחד נתנהו בארון לעד שנאמר (דברים לא כו) לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגו'. והמצוה שהיא פירוש התורה לא כתבה אלא צוה בה לזקנים ליהושע ולשאר כל ישראל שנא' (דברים יג א) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות וגו' ומפני זה נקראת תורה שבעל פה אע"פ שלא נכתבה תורה שבע"פ לימדה משה רבינו כולה בבית דינו לשבעים זקנים. ואלעזר ופנחס ויהושע שלשתן קבלו ממשה. וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר תורה שבע"פ וצוהו עליה. וכן יהושע כל ימי חייו למד על פה. וזקנים רבים קבלו מיהושע. וקבל עלי מן הזקנים ומפנחס. ושמואל קבל מעלי ובית דינו. ודוד קבל משמואל ובית דינו. ואחיה השילוני מיוצאי מצרים היה ולוי היה ושמע ממשה והיה

קטן בימי משה והוא קבל מדוד ובית דינו [השגת הראב"ד - א"א אין זה נכון אלא שהיה אחיה השילוני מבית דינו של דוד] ואליהו קבל מאחיה השילוני ובית דינו. ואלישע קבל מאליהו ובית דינו. ויהוידע הכהן קבל מאלישע ובית דינו וזכריה קבל מיהוידע ובית דינו. והושע קבל מזכריה ובית דינו. ועמוס קבל מהושע ובית דינו. וישעיה קבל מעמוס ובית דינו. ומיכה קבל מישעיה ובית דינו. ויואל קבל ממיכה ובית דינו. ונחום קבל מיואל ובית דינו. וחבקוק קבל מנחום ובית דינו. וצפניה קבל מהבקוק ובית דינו. וירמיה קבל מצפניה ובית דינו. וברוך בן נריה קבל מירמיה ובית דינו. ועזרא ובית דינו קבלו מברוך בן נריה ובית דינו בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה והם חגי זכריה ומלאכי דניאל חנניה מישאל ועזריה ונחמיה בן חכליה ומרדכי בלשן וזרובבל והרבה חכמים עמהם תשלום מאה ועשרים זקנים. האחרון מהם הוא שמעון הצדיק והוא היה מכלל המאה ועשרים וקבל תורה שבעל פה מכולם והוא היה כהן גדול אחר עזרא אנטיגנוס איש סוכו ובית דינו קבלו משמעון הצדיק ובית דינו. ויוסף בן יועזר איש צרדה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים ובית דינם קבלו מאנטיגנוס ובית דינו. ויהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי ובית דינם קבלו מיוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן ובית דינם. ויהודא בן טבאי ושמעון בן שטח ובית דינם קבלו מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי ובית דינם. שמעיה ואבטליון גרי הצדק ובית דינם קבלו מיהודא ושמעון ובית דינם. הלל ושמאי ובית דינם קבלו משמעיה ואבטליון ובית דינם. ורבן יוחנן בן זכאי ורבן שמעון בנו של הלל. קבלו מהלל ושמאי ובית דינם חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי והם גדולי החכמים שקבלו ממנו. ואלו הם ר' אליעזר הגדול. ור' יהושע ור' יוסי הכהן ור' שמעון בן נתנאל ור' אלעזר בן ערך. ור' עקיבא בן יוסף קבל מר' אליעזר הגדול. ויוסף אביו גר צדק היה. ור' ישמעאל ור' מאיר בן גר צדק קבלו מר' עקיבא. וגם קבל ר' מאיר וחבריו מר' ישמעאל חבריו של ר' מאיר הם ר' יהודא ור' יוסי ור' שמעון ור' נחמיה ור' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר ושמעון בן עזאי ור' חנניה בן תרדיון. וכן קבלו חבריו של ר' עקיבא מרבי אליעזר הגדול. וחבריו של ר' עקיבא הם ר' טרפון רבו של ר' יוסי הגלילי ור' שמעון בן אלעזר ור' יוחנן בן נורי רבן גמליאל הזקן קבל מרבן שמעון אביו בנו של הלל הזקן. ורבן שמעון בנו קבל ממנו. ורבן גמליאל בנו קבל ממנו. ורבן שמעון בנו קבל ממנו. ור' יהודא בנו של רבן שמעון זהו הנקרא רבנו הקדוש והוא קבל מאביו ומר' אלעזר בן שמוע ומר' שמעון חבריו רבנו הקדוש חיבר המשנה. ומימות משה רבנו ועד רבנו הקדוש לא חיברו חיבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה. אלא בכל דור ודור ראש בית דין או נביא שהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע

מרבותיו והוא מלמד על פה לרבים. וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במדה משלש עשרה מדות והסכימו עליהם בית דין הגדול. וכן היה הדבר תמיד. עד שבא רבנו הקדוש והוא קיבץ כל השמועות וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו ושלמדו בית דין שבכל דור ודור בכל התורה כולה וחיבר מהכל ספר המשנה. ושננו לתלמידים ברבים ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כולם ורבצי בכל מקום כדי שלא תשתכח תורה שבעל פה מישראל ולמה עשה רבינו הקדוש כך ולא הניח הדבר כמות שהיה. לפי שראה שהתלמידים מתמעטים והולכין והצרות מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם כדי שילמדוהו במהרה ולא ישכח. וישב כל ימיו הוא ובית דינו ולמדו המשנה ברבים ואלו הם גדולי החכמים שהיו בבית דינו של רבינו הקדוש וקבלו ממנו. שמעון וגמליאל בניו ור' אפס ור' חנינא בן המא ור' חייא ורב ור' ינאי ובר קפרא ושמואל ור' יוחנן ור' הושעיא ואלו הם גדולי החכמים שקבלו ממנו ועמהם אלפים ורבבות משאר החכמים [השגת הראב"ד - א"א לא היה שמואל ור' יוחנן ור' הושעיא ור' ינאי ובר קפרא מבית דינו של רבי. אבל לוי ור' ביסא ור' חמא בנו ור' ישמעאל בר' יוסי ור' יוסי בר לקוניא הם היו מבית דינו. וזה המאסף אסף מדעתו ולא ידע על מה] אע"פ שאלו האחד עשר קבלו מרבנו הקדוש ועמדו במדרשו רבי יוחנן קטן היה ואחר כן היה תלמיד לרבי ינאי וקבל ממנו תורה. וכן רב קבל מרבי ינאי. ושמואל קבל מרבי חנינא בר חמא [ורב קבל מרב ינאי וכו' השגת הראב"ד - זה לא היה ולא נברא] [ושמואל קבל מרבי חנינא בר חמא וכו' השגת הראב"ד - וגם זה לא היה. אלא מלוי] רב חיבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה. ור' חייא חיבר התוספתא לבאר דברי המשנה. וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר דברי המשנה. ור' יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחרי חורבן הבית בקרוב שלש מאות שנה ומגדולי החכמים שקבלו מרב ושמואל רב הונא ורב יהודא ורב נחמן ורב כהנא. ומגדולי החכמים שקבלו מר' יוחנן רבה בר רב חנה ור' אמי ור' אסי ורב דימי ור' אבין. ומכלל החכמים שקבלו מרב הונא ומרב יהודא רבה ורב יוסף. ומכלל החכמים שקבלו מרבה ורב יוסף אביי ורבא. ושניהם קבלו גם מרב נחמן. ומכלל החכמים שקבלו מרבא רב אשי ורבינא. ומר בר רב אשי קבל מאביו רב אשי ומרבינא [ורב אבין וכו' השגת הראב"ד - א"א ור' חייא בר אבא] [ורב יוסף וכו' השגת הראב"ד - א"א רב חסדא ורבה בר רב הונא] נמצא מרב אשי עד משה רבינו עליו השלום ארבעים דורות. ואלו הן רב

אשי מרבא ורבא מרבה ורבה מרב הונא ורב הונא מר' יוחנן ורב ושמואל ור' יוחנן ורב ושמואל מרבינו הקדוש ורבינו הקדוש מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מרבן גמליאל אביו ורבן גמליאל מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מרבן גמליאל הזקן אביו ורבן גמליאל הזקן מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מהלל אביו ושמאי והלל משמעיה ואבטליון ושמעיה ואבטליון מיהודא ושמעון ויהודא ושמעון מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי ויהושע ונתאי מיוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן ויוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן מאנטיגנוס ואנטיגנוס משמעון הצדיק ושמעון הצדיק מעזרא ועזרא מברוך וברוך מירמיהו וירמיהו מצפניה וצפניה מחבקוק וחבקוק מנחום ונחום מיואל ויואל ממיכה ומיכה מישעיה וישעיה מעמוס ועמוס מהושע והושע מזכריה וזכריה מיהוידע ויהוידע מאלישע ואלישע מאליהו ואליהו מאחיה ואחיה מדוד ודוד משמואל ושמואל מעלי ועלי מפנחס ופנחס מיהושע ויהושע ממשה רבינו ומשה רבינו מפי הגבורה. נמצא שכולם מה' אלקי ישראל כל אלו החכמים הנזכרים הם גדולי הדורות. מהם ראשי ישיבות ומהם ראשי גליות ומהם סנהדרי גדולה. ועמהם בכל דור ודור אלפים ורבבות ששמעו מהם ועמהם. רבינא ורב אשי הם סוף חכמי הגמרא. ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית בכמו מאה שנה. ועניין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא. ומשני הגמרות ומן התוספתות ומספרא וספרי מכולם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור הפסול והכשר כמו שהעתיקו איש מפי איש מפי משה רבינו מסיני גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סיג לתורה כמו ששמעו ממשה בפירוש שנאמר (ויקרא יח ל) ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי (מועד קטן ה' ע"א). וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור כמו שראו בית דין של אותו הדור. לפי שאסור לסור מהם שנאמר (דברים יז יא) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קיבלום ממשה ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן ופסקו אותם הזקנים וגמרו שהדין כך הוא הכל חיבר רב אשי בגמרא מימות משה ועד ימיו. וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה. רבי הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית. ורבי ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא. וכן ר' עקיבא חיבר מכילתא. וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות. והכל חובר קודם הגמרא הבבלית נמצא רבינא ורב אשי וחבריהם סוף גדולי חכמי ישראל המעתיקים תורה שבעל פה ושגזרו גזירות

והתקינו התקנות והנהיגו מנהגות ופשטה גזירתם ותקנתם ומנהגותם בכל ישראל בכל מקומות מושבותם. ואחר בית דין של רב אשי שחיבר הגמרא וגמרו בימי בנו נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר והגיעו לקצוות ואיים הרחוקים ורבתה קטטה בעולם ונשתבשו הדרכים בגייסות ונתמעט תלמוד תורה ולא נכנסו ישראל ללמוד בישיבותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם אלא מתקבצים יחידים השרידים אשר ה' קורא בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה ועוסקין בתורה ומבינים בחיבורי החכמים כולם ויודעים מהם דרך המשפט היאך הוא. וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגזר או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות רבות לא פשטו מעשיו בכל ישראל מפני ריחוק מושבותיהם ושבוש הדרכים. והיות בית דין של אותה המדינה יחידים ובית דין הגדול של שבעים ואחד בטל מכמה שנים קודם חיבור הגמרא לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת ואין אומרים לבית דין זה לגזור גזירה שגזרה בית דין אחר במדינתו. וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו בין ראשון בין אחרון ודברים הללו בדינים גזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור הגמרא. אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם. הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל. ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעיקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים. וכל אלו הגאונים שעמדו בארץ ישראל ובארץ שנער ובספרד ובצרפת למדו דרך הגמרא והוציאו לאור תעלומותיו וביארו עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאוד. ועוד שהוא בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא. אבל בשאר מקומות ובן בשנער בימי הגאונים אין אדם מכיר אותה הלשון עד שמלמדים אותו. ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון אשר היה בימיהם לפרש להם דברים קשים שבגמרא. והם משיבים להם כפי חכמתם. ואותם השואלים מקבצים התשובות ועושין מהם ספרים להבין מהם גם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא. מהם מי שפירש הלכות יחידות ומהם שפירש פרקים יחידים שנתקשו בימיו ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים. ועוד חיברו הלכות פסוקות בענין איסור והיתר וחיוב ופטור

בדברים שהשעה צריכה להם כדי שיהיו קרובים למדע מי שאינו יכול לירד לעומקה של גמרא. וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה שהיא שנה שמינית אחר מאה ואלף לחורבן הבית והיא שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושלשים ושבע לבריאת עולם ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים נתקשו בימינו ואין מבין עניניהם כראוי אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלית והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארוך ואחר כך יוודע מהם הדרך הנכוחה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך הוא ומפני זה נערתי חצני (בנוסחא מדויקת שנסתי מתני) אני משה בן מיימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלו הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה כולם בלשון ברורה ודרך קצרה עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פירוק. לא זה אומר בכה וזה בכה אלא דברים ברורים קרובים נכונים על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבינו הקדוש ועד עכשיו עד שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים. כללו של דבר כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה עם התקנות והמנהגות והגזירות שנעשו מימות משה רבינו ועד חבור הגמרא וכמו שפירשו לנו הגאונים בכל חיבוריהם שחיברו אחר הגמרא לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם [השגת הראב"ד - א"א סבר לתקן ולא תיקן כי הוא עזב דרך כל המחברים אשר היו לפניו כי הם הביאו ראיה לדבריהם וכתבו הדברים בשם אומרם והיה לו בזה תועלת גדולה כי פעמים רבות יעלה על לב הדיין לאסור או להתיר וראייתו ממקום אחד ואילו ידע כי יש גדול ממנו הפליג שמועתו לדעה אחרת היה חוזר בו. ועתה לא אדע למה אחזור מקבלתי ומראייתי בשביל חבורו של זה המחבר. אם החולק עלי גדול ממני הרי טוב ואם אני גדול ממנו למה אבטל דעתי מפני דעתו. ועוד כי יש דברים שהגאונים חולקים זה על זה וזה המחבר בירר דברי האחד וכתבם בחיבורו ולמה אסמוך אני על ברירתו והיא לא נראית בעיני ולא אדע החולק עמו אם הוא ראוי לחלוק אם לא. אין זה אלא כל קבל די רוח יתירא ביה] וראיתי לחלק חיבור זה הלכות הלכות בכל ענין

וענין ואחלק ההלכות לפרקים שבאותו ענין וכל פרק ופרק אחלק אותו להלכות קטנות כדי שיהיו סדורים על פה אלו ההלכות שבכל ענין וענין יש מהם הלכות שהם משפטי מצוה אחת בלבד והיא המצוה שיש בה דברי קבלה הרבה והוא ענין בפני עצמו ויש מהם הלכות שהם כוללים משפטי מצוות הרבה אם יהיו אותן המצוות כולן בענין אחד מפני שחילוק חיבור זה לפי הענינים לא לפי מנין המצוות כמו שיתבאר לקורא בו ומנין מצוות התורה הנוהגות לדורות שש מאות ושלש עשרה מצוות. מהם מצוות עשה מאתים וארבעים ושמונה. סימן להם מנין איבריו של אדם. ומהם מצוות לא תעשה שלש מאות וששים וחמש. סימן להם מנין ימי שנת החמה:

הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות

הקדמה לרבינו משה בן מימון ז"ל לסדר זרעים התקבצו חכמים ועמדו על עמדכם. כי זבד טוב אזבדכם. לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם. שמעו שמוע אלי ואכלו טוב. ותהיה נפשכם כגן רטוב. מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. אשר לא העלה עליו מלך גדול ולא שחת תחתיו ולא השיאוהו משיאיו ולא היה ממפותיו. וישם על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו. יסור הנה אל טבחי אשר טבחתי. ואל ייני אשר נסכתי. ואל שולחני אשר ערכתי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והנה בו מכל פרי מגדים חדשים גם ישנים. ויין הרקח עסיס הרמונים. דובב שפתי ישנים. והוא תרומת ייני. וראשית כל דגני. מדשתי ובן גרני. וייני מכרם קרן בן שמן. ולחמו לחם אבירים כל אוכליו חלק ושמן. וטעמו כטעם לשד השמן. אכלו משמנים ושתו ממתקים בני. אכלו רעים שתו ושכרו נבוני. זה השלחן אשר לפני אדני. והוא פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם. ובאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עולותיכם. ועקרי היסודות אשר המה יסודותיכם. והמנהגות והגזרות והתקנות אשר תקנו בעלי גבורותיכם. מן היום אשר צוה הן והלאה לדורותיכם. והנה הוא כמגדל דוד עומד על תליו. אלף המגן תלוי עליו. עם כל כלי מלחמות הגבורים. כל שלטי הגבורים. אני משה בן מיימון הספרדי בניתיהו. ומים התלמוד משיתיהו. ומספיר התוספתא יסדתיהו. ובפוך ספרא רבצתיהו. ומזהב ספרי טחתיהו. ובדברי הגאונים סמכתיהו. וככסף הצרוף זקקתיהו. ובמעבה לבי יצקתיהו. והנה הוא ככרם חמד ונטע שעשועים נטעתיהו. ויומי ולילי נצרתיהו. ולרגעים השקיתיהו. עד אשר נצניו גמלו. ואשכלותיו בשלו. וכל הסמדר פתח. וכל עץ בו פורח. והדודאים נתנו ריח. פתחתי את שעריו ולא נעלתיהו. ויומם ולילה לא סגרתיהו. ולכל ישר ונבר שמטתיהו. ומנחה אל התלמידים שלחתיהו. והנני אסרתיהו. על כל אשר מלין

מעתיק. ליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק דע כי כל מצוה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה נתנה לו בפירושה היה אומר לו המצוה ואחר כך אומר לו פירושה וענינה וכל מה שהוא כולל ספר התורה. וענין למודו לישראל היה כפי שאומר (עירובין פ"ה דף נד ע"ב) היה משה נכנס באהלו ונכנס אליו בתחלה אהרן ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולימדהו פירושה ויסתלק אהרן ויחזור לימין משה רבינו. ונכנסו אחריו אלעזר ואיתמר בניו והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן ויסתלקו וישב האחד לשמאל משה רבינו והשני לימין אהרן. ואחרי כן יבאו שבעים זקנים וילמדם משה כמו שלמד לאהרן ובניו. ואחרי כן יבאו ההמון וכל מבקש ה' וישם לפניהם המצוה ההיא עד ישמעו הכל מפיו. נמצא אהרן שומע המצוה ההיא מפי משה ארבע פעמים ובניו שלש פעמים והזקנים שני פעמים ושאר העם פעם אחת. ויסתלק משה וחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד ששמע מפי משה ארבע פעמים כמו שאמרנו אל כל הנמצאים. ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו בניו המצוה ד' פעמים ג' מפי משה ואחד מפי אהרן. וחוזרין אלעזר ואיתמר אחרי שנסתלק אהרן ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד. ונמצאו שבעים הזקנים שומעים המצוה ד' פעמים שתים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר. וחוזרים הזקנים גם הם אחר כן להורות המצוה להמון פ"א. נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ד' פעמים פעם מפי משה ופעם מפי אהרן ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים ואחרי כן היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצוה ההיא במגילות. וישוטו השרים על כל ישראל ללמוד ולהגות עד שידעו בגרסא המצוה ההיא וירגילו לקרותה. ואח"כ ילמדום פירושי המצוה ההיא הנתונה מאת השם. והפירוש ההוא היה כולל ענינים. והיו כותבים המצוה ולומדים על פה הקבלה. וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא (בתורת כהנים) וידבר ה' אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני אלא לומר לך מה שמטה נאמרה בכלליה ובפרטיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני והנה לך משל שהקב"ה אמר למשה בסכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כג). אחר כן הודיע שהסוכה הזאת חובה על הזכרים לא על הנקבות ושאין החולים חייבין בה ולא הולכי דרך ושלא יהיה סכוכה אלא בצמח הארץ ולא יסככנה בצמר ולא במשי ולא בכלים אפילו מאשר תצמח הארץ כגון הכסתות והכרים והבגדים. והודיע שהאכילה והשתיה והשינה בה כלו חובה ושלא יהיה בחללה פחות משבעה טפחים אורך על שבעה טפחים רוחב ושלא יהיה גובה הסוכה פחות מעשרה טפחים. וכאשר בא הנביא ע"ה נתנה לו המצוה הזאת

ופירושה. וכן הששׁ מאות ושלשׁ עשׂרה מצות הם ופירושם. המצות בכתב והפירוש על פה ויהי בארבעים שנה בעשׂתי עשׂר חדשׁ בר"ח שׁבט הקהיל את העם ואמר להם הגיע זמן מותי ואם יש בכם מי ששׁמע הלכה ושׁכחה יבא וישׁאלני ואבאר אותה וכל מי שׁנסתפקה עליו שׁאלה יבא ואפישׁנה לו כמו שׁנאמר (דברים א) הואיל משׁה באר את התורה הזאת לאמר. וכן אמרו חכמים בספרי (פ' דברים) כל ששׁכח הלכה אחת יבא וישׁנה וכל שׁיש לו לפרשׁ יבא ויפרשׁ. ולקהו מפיו ברור ההלכות ולמדו הפרושׁים כל הזמן ההוא מר"ח שׁבט עד שׁבעה באדר וכשׁהיה לפני מותו החל לכתוב התורה בספרים וכתב י"ג ספרי תורה גוילים כולם מבי"ת בראשׁית עד למ"ד לעיני כל ישׂראל (ב"ב פ"ק דף ט"ו). ונתן ספר לכל שׁבט ושׁבט להתנהג בו וללכת בחוקותיו והספר הי"ג נתנו ללוים ואמר להם לקוח את ספר התורה הזה (דברים לא). אח"כ עלה אל ההר בחצי היום השׁביעי (ספרי פ' האזינו) לחדשׁ אדר (מגילה דף יג ע"ב) כפי אשׁר דקדקה הקבלה. והיה המקרה ההוא אשׁר קרהו מות בעינינו בשׁביל שׁחסרנו ופקדנו אותו וחיים לו לכבוד המעלה שׁעלה אליה. וכן אמרו (סוטה דף יג ע"ב) משׁה רבינו ע"ה לא מת אלא עלה ומשׁמשׁ במרום. והדברים באלו הענינים ארוכים מאד ואין זה מקומם. וכאשׁר מת ע"ה אחר שׁהנחיל ליהושׁע מה שׁנאצל עליו מן הפירוש והחכים והתבונן בו יהושׁע ואנשׁי דורו וכל מה שׁקבל ממשׁה הוא או אחד מן הזקנים אין לדבר עליו ולא נפלה בו מחלוקת. ומי שׁלא שׁמע בו פירוש מפי הנביא ע"ה מן הענינים המשׁתרגים מהם הוציא דינים בסברות במדות השׁלשׁ עשׂרה הנתונות על הר סיני שׁהתורה נדרשׁת בהם. ובאותם הדינים שׁהוציאו יש דברים שׁלא נפלה בהן מחלוקת אבל הסכימו עליהם ויש מהם מה שׁנפלה בו מחלוקת בין שׁתי דעות זה אומר בכה וזה אומר בכה וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו כי מדות ההיקש שׁעל דרך התוכחת יקרה בסברותיהם המקרה הזה. וכשׁהיתה נופלת המחלוקת היו הולכים אחרי הרוב כמו שׁנאמר אחרי רבים להטות (שׁמות כג) ודע שׁהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה ובהוצאת ענפי המצות בשׁלשׁ עשׂרה מדות. אבל מה שׁיעשׂה יהושׁע ופנחס בענין העיון והסברא הוא שׁיעשׂה רבינא ורב אשׁי. אבל יתרון הנביא ופעלו במצוה אם תשׁאל עליו הוא חי נפשׁי מן העיקרים הגדולים העצומים שׁעליו משׁען הדת ויסודה. ואני רואה שׁזה המקום ראוי לבאר בו העיקר הזה. ואי אפשׁר אלא אחרי אשׁר נחלק טענת התיחס הנביאים לנבואה ובמה תצדק הנבואה שׁזה כמו כן עיקר גדול. וכבר שׁגו בו כל המון האדם גם מתי מספר מידועיהם שׁהם מדמים בנפשׁם שׁהנבואה לא תתקיים לכל המתיחס אליה עד עשׂותו אות מופלא כגון אות מאותות משׁה רבינו ז"ל וישׁנה מנהג כמו

שעשה אליהו זכור לטוב בהחיותו בן האשה האלמנה (מלכים א יז) או כמו שנודע לכל אדם מאותות אלישע עליו השלום. וזה אינו עיקר אמת שכל מה שעשו אליהו ואלישע וזולתם מהנביאים מהאותות לא עשאום כדי לקיים נבואתם שהנבואה כבר נתקיימה להם קודם לכך אבל עשו האותות ההם לצרכיהם ולרוב קרבתם אל הקב"ה השלים חפצם כמו שהבטיח לצדיקים ותגזר אומר ויקם לך (איוב כב). אבל תתקיים הנבואה במה שנספר בדבר שהחלונו לדבר בו ואומר בתחלה שעיקר דתנו בענין הנבואה על מה שאומר. והוא שהמתיחסים לנבואה נחלקים בתהלה לשני חלקים מתנבא בשם עבודת כוכבים או מתנבא בשם ונבואת עבודת כוכבים תיחלק לשני חלקים החלק הראשון שיקום נביא ויאמר כוכב פלוני נתן עלי רוחו ואמר לי עבוד אותי בכך או קרא אלי בכך ואענך. וכן אם יקרא בני איש לעבוד לבעל או לדמות מן הדמותים ויאמר הדמות הודיעני בכך והגיד לי כך וצוה עלי לצוות בעבודתו על ענין פלוני כמו שהיו עושין נביאי הבעל ונביאי האשרה (מלכים א יח) והחלק השני שיאמר היה אלי דבר השם לעבוד הבעל הפלוני או להוריד כח מלכת השמים הפלוני לענין פלוני ויגיד להם ענין מעניני העבודות והפעלים שעושים אותם עובדי העבודה ההיא כמו שנתיסד אצלנו בתורה. וגם זה מתנבא בשם עבודת כוכבים שזה השם כולל מי שיאמר שהיא בעצמה צותה לעבוד אותה או מי שיאמר שהקב"ה צוה לעבוד שום דבר מהם. וכשנשמע מן המתיחס בנבואה אחת משני הדעות האלה והעידו עליו עדים כפי שנאמר בתורה דינו שיהרג בחנק כמו שאמר הקב"ה (דברים יג) והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת. ואין לנו להביט להתיחסו לנבואה ולא נבקש ממנו אות. ואפילו יעשה מן האותות והמופתים לקיים לו הנבואה מה שלא שמענו מופלאים מהם יחנק. ואין להביט לאותותיו. שטעם קיום האותות ההם הוא שאמר הכתוב (שם) כי מנסה ה' אלקיכם אתכם. ועוד השכל המכזיב עדותו יותר נאמן מעין שהוא רואה אותותיו. שכבר נתבאר במופת אצל בעלי השכל שאין לכבד ולעבוד זולתי האחד הממציא כל הנמצאים והמתאחד בכלל השלמות והמתנבא בשם יחלק גם כן לשני חלקים החלק הראשון שיתנבא בשם האל ויקרא ההמון להאמין בו ויצוה על עבודתו ויאמר שהקב"ה הוסיף במצות מצוה או גרע מצוה מכלל המצות שאסף אותם ספר התורה. ואין הפרש בין שוסיף ויגרע על הפסוק ובין שיוסיף ויגרע על הפירוש המקובל. וענין שיוסיף או יגרע מן הכתוב כגון שיאמר שהקב"ה אמר אלי כי הערלה היא שתי שנים ואחר שתי שנים מותר לאכול הפירות הנטועות. או שיאמר שהקב"ה אמר אלי שהערלה אסור לאכול אותה ד' שנים חלף מה שאמר הקב"ה (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וכדומה לו. או ישנה בקבלה

כלום ואפילו יסייענו פשט הכתוב. כגון שיאמר שזה האמור בתורה (דברים כה) וקצותה את כפה הוא כריתת יד באמת ואינו קנס המבייש כמו שבא בקבלה ויסמוך הדבר ההוא לנבואה ויאמר שהקב"ה אמר לי שזו המצוה שאמר וקצותה את כפה הוא כפשוטו גם זה יהרג בחנק שהוא נביא שקר והוא סומך אל הקב"ה מה שלא אמר לו. ואין להביט גם בזה לאות ולמופת שהרי הנביא אשר הראה כל אנשי העולם אותותיו והכניס בלבבנו להצדיקו ולהאמין בו כמו שאמר הכתוב (שמות יט) וגם בך יאמינו לעולם הוא הגיד לנר בשם הקב"ה שלא תבא מאת הבורא תורה אחרת מלבד זאת. והוא מה שאמר (דברים ל) לא בשמים היא. ואמר בפיך ובלבבך לעשותו. וענין בפיך המצוה הידוע על פה וענין בלבבך הסברות שהוציאו בעיון שהוא מכלל הכחות הנמשכות אל הלב. והזהירנו גם כן מלהוסיף בהם ולגרוע מהם כמו שנא' (שם יג) לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. ועל כן אמרו ע"ה (מגילה דף ב ע"ב) אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואחר שידענו שטענתו טענת שקר על הקב"ה וסמך לו מה שלא דבר לו נתחייב להורגו כמו שאמר הכתוב (דברים יח) והנביא אשר יזיד וגו' ומת הנביא ההוא והחלק השני בענין הנביא כגון שיקרא לבני אדם לעבוד את השם ויצוה על מצותו ויזהיר לשמור התורה בלי תוספת ומגרעת כמו שאמר הנביא מסיים הנביאים (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי ויבטיח למי שיעשנה בגמולות טובות ויזהיר לכל העובר עליה בעונש כמו שעשו ישעיה ירמיה יחזקאל וזולתם ויצוה בצוויים ויאסור איסורים בדבר שאינו מן התורה כגון שיאמר הלחמו על עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה כמו שצוה שמואל לשאול להלחם בעמלק (שמואל א טו) או ימניע מלהרוג כמו שמנע אלישע ליהורם מהרוג חיל ארם הנכנס לשומרון כפי הענין הנודע (מלכים ב ו) וכמו שמנע ישעיה מלהביא המים מבית לחומה וכמו שמנע ירמיהו את ישראל מלכת לארץ ישראל וכדומה לענין זה ובשביל זה נשיטעון הנביא טענת נבואה ולא יסמוך אותה לעבודת כוכבים ולא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה אבל יאמר דברים אחרים כמו שספרנו נצטרך אז לבחון אותו כדי שיתבאר לנו עדותו שכל מי שנתקיימה עדות נבואתו ראוי לעשות כל מה שיצוה מדבר קטן ועד גדול וכל העובר על צווי מצוויו חייב מיתה בידי שמים כמו שאמר הקב"ה במי שעובר על צווי הנביא (דברים יח) אנכי אדרוש מעמו. ואם לא תתקיים עדותו יומת בחנק. וקיום עדות הנביא יהיה כפי שאגיד כשיתיחס אדם לנבואה כמו שבארנו ויהיה הגון לה כגון שיהיה מאנשי החכמה והאמונה והנזירות והשכל ונועם המדות כאשר העיקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (שבת דף צב.). ויתרונות רבות בזה הענין אי אפשר לכנוס אותם יחד והדבור בהם והראיה על כל אחת מהם בפסוקים מספרי

התורה ובדברי נביאים ויצטרך לענין הזה ספר בפני עצמו ואולי השם יסייענו עליו עם מה שראוי להתחבר לענין ההוא ובהיות המתנבא הגון לנבואה כפי מה שראוי נאמר לו הבטיחנו ביעודים והגד לנו דברים מאשר למדך הקב"ה. ויגיד ויבטיח. ואם יתקיימו יעודיו כולם אז נדע שכל נבואתו אמת ואם ישקר בה או נפל אחד מדבריו ואפילו דבר קטן נדע שהוא נביא שקר. וזה כתוב בתורה בענין הבחינה הזאת (שם) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכשיצדק לנו בהבטחה אחת או בשתים אין לנו להאמין בו ולומר שנבואתו אמת אבל יהיה ענינו תלוי עד ירבו מופתיו האמתים ככל אשר ידבר בשם ה' פעם אחר פעם. ועל כן אמר בענין שמואל כשנתפרסם כי כל מה שידבר בא יבא כמו שנאמר (שמואל א ג) וידע כל ישראל וגו' כי נאמן שמואל לנביא לה ולא היה מתחדש אצלם דבר שלא היו שואלים עליו לנביא ולולי היה מנהגם לשאול לנביאים בכל ענייניהם לא בא שאול לשאול לשמואל (שם ט) בעד אבידה שאבדה ממנו בהתחלת ענינו. ואין ספק שהדבר כך כי הקב"ה הקים לנו נביאים חלף הוברי שמים והמעוננים והקוסמים כדי שנשאלם בכללים ובפרטים ויודיעונו דברים נאמנים מהעתים כמו שיגידו הקוסמים ההם דברים שאפשר שיתקיימו ואפשר שלא יתקיימו כמו שנאמר (דברים יח) כי הגוים אשר אתה יורש וגו' נביא מקרבך מאחיך כמוני וגו'. ובשביל ענינים אלר היו קוראים שם הנביא רואה כי היה רואה העתידות קודם היותם כמו שאמר (שמואל א ט) כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה ופן יחשוב חושב ויאמר כי בקיום הודעת החדושים והעתידות תתקיים הנבואה לטוען אותה הנה כל הקוסמים והוברי שמים ובעלי הכחות הנפשיות יכולין לטעון טענת נבואה שאנו רואים אותם עין בעין כל היום מגידים מה שעתיד להיות. וזה חי נפשי פרק גדול וראוי לבאר אותו כדי שיתבאר ההפרש בין דברי המתנבא בשם אלקים ודברי בעלי הכחות. ואני אומר שהקוסמים והוברי שמים ואנשל החבורה ההיא יגידו העתידות ההוות אבל יצדקו קצתם וישקרו קצתם בהכרה. וזה הדבר אנו רואים אותו תמיד ויסכימו עליו ג"כ אנשי המלאכה ההיא ואותותם לא ינכרו. אבל יתרון כל איש מהם על חבירו בהיות כל שקרי איש אחד פחות משקרי זולתו אך שיצדקו בכל דקדוקי העתידות זה אי אפשר להיות. ובעלי הכחות האלו לא יכנו נפשם ולא יתהללו שיצדקו בכל הלקי הדברים אבל אומרים שזאת השנה יהיה בצורת ושלא ירד גשם כלל ונמצא שיהיה בה גשם מעט או יאמר שמחר ירד גשם ונמצא שירד ליום שלישי וכדומה לו וזה הדבר יקרה לו כשיהיה בקי מאד והן הידועים בשם אשר דברו עליהם בספריהם וזה ענין דברי ישעיהו לבבל (ישעיה מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים

החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים [מאשר יבואו עליך]. ואמרו רבותינו מאשר ולא כל אשר. ואין מיעודי הנביאים והבטחתם כן אבל יצדק הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול כל ימי עולם בכל אשר ידבר בו בשם האל. ועל כן כשישוב ריקם דבר מדבריו נדע שקרו. והוא מה שאמר (מ"ב י) כי לא יפול מדבר ה' ארצה ולענין זה רמז ירמיהו בחולמים שיצדקו במראיתם שהיו מודיעים מה שיראו להם החלומות על דרך הנבואה והיה מוכיחם ומשחית טענותם באמרו (ירמיה כג) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'. ופירשו החכמים ענין הדבר הזה שהנבואה היא ברורה ואין בה תערובת מן הכזב כמו הבר המבורר מן התבן. והחלומות וכיוצא בהן מן הידעונים רובם כזב כתבן שיש בו גרגירי חטה. ואמרו (ברכות דף נה.) כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים ונשאר בכאן פרק גדול ראוי לנו לבארו. והוא שהנביא כשיתנבא בצרות ומאורעות לעם שהם חייבים כגון שיזהירם ברעב או חרב או שתהפך ארצם או ירדו עליהם אבני אלגביש וכדומה לו ואחר כן לא יתקיים דבר מן הענין ההוא ורוחמו מן השמים ועמדו כל ענייניהם בשלום ובשלוה לא יודע בו כזב הנביא ואין ראוי לומר שהוא נביא שקר ושיהיה חייב מיתה מפני שהקב"ה ניחם על הרעה ואפשר שעשו תשובה וסרו מנאצותם או איחר גמולם הקב"ה בחמלתו והאריך אפו להם עד זמן אחר. כמו שעשה לאחאב באמרו ע"י אליהו (מלכים א' כא) לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה. או ירחם עליהם למען זכיות שקדמו להם. ולא אמר על דבר כזה (דברים יח) ולא יהיה הדבר ולא יבוא. אבל אם הבטיח בבשורות טובות שיתחדשו לזמן קצוב ויאמר בשנה זו יהיה השקט ושלוה והיו בה מלחמות או יאמר שנה זו תהיה גשומה וברוכה ויהיה בה רעב ובצורת וכדומה לו נדע שהוא נביא שקר והתקיים ביטול טענתו ושקרו. ועל זה אמר הכתוב (דברים יח) בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו ר"ל אל יפחידך ואל יבהילך מלהרוג אותו אמונתו וישרו וחכמתו אחרי אשר מלאו לבו להעיד דבר גדול כזה ודיבר סרה על השם יתברך. שהקב"ה כשיבטיח אומה בבשורות טובות על ידי נביא אי אפשר שלא יעשם כדי שתתקיים נבואתו לבני אדם. והוא מה שאמרו ע"ה (ברכות דף ז.) כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אינו חוזר בו. אבל ענין פחד יעקב אחר שהבטיחו הקב"ה בבשורות טובות כמו שנאמר (בראשית כח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והיה מפחד פן ימות כמו שנאמר (שם לב) ויירא יעקב מאד וייצר לו אמרו חכמים ז"ל בענין ההוא שהיה מפחד מעון שמא יהיה גורם לו מיתה. והוא מה שאמרו (ברכות דף ד) קסבר שמא יגרום ההטא. יורה זה שהקב"ה יבטיח בטובה

ויגברו העונות ולא יתקיים הטוב ההוא. ויש לדעת שענין זה אינו אלא בין הקב"ה ובין הנביא. אבל שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה במאמר מוהלט בלא תנאי ואחר כך לא יתקיים הטוב ההוא זה בטל ואי אפשר להיות. בשביל שלא יהיה נשאר לנו מקום לקיים בו אמונה הנבואה והקב"ה נתן לנו בתורתו עיקר שהנביא ייבחן כשיאמנו הבטחותיו ואל העיקר הגדול הזה רמז ירמיהו במחלוקתו עם חנניה בן עזור. מפני שירמיהו היה מתנבא לרעה ולמות ואמר שנבוכדנצר יגבר ויצליח ויחריב בית המקדש וחנניה בן עזור היה מתנבא לטובה ולשוב כלי בית ה' לירושלים המובאים בבלה. ואמר לו ירמיהו כשנתוכח עמו על דרך העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתו ולא יגבר נבוכדנצר וישובו כלי בית ה' כמו שאתה אומר אין זה הדבר מכחיש לנבואתי אולי הקב"ה ירחם עליכם אבל אם לא יתקיים דבריך ולא ישובו כלי בית ה' בזה יתברר שנבואתך שקר ולא יתקיים לך נבואה עד יתקיימו היעודים הטובים שהבטחת בהם. והוא מה שאמר (ירמיה כח) אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת. ר"ל בדבר הזה שהנביאים ההם המתנבאים לטוב ולרע לא נוכל לדעת מכל הדברים שהתנבאו לרע אם צדקו בעדותם או כזבו. אבל יודע אמונת דבריהם כשיבטיחו בטובה ותתקיים וכשתתקיים נבואת הנביא ע"פ אשר יסדנו ויצא לו שם כמו שמואל ואליהו וזולתם יש לנביא ההוא יכולת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו. והוא מה שאני אומר כשיצוה לבטל איזו מצוה מכל המצות ממצות עשה או יצוה להתיר דבר אסור ממצות לא תעשה לפי שעה חובה עלינו לשמוע לדברו ולעשות מצותו וכל העובר עליו חייב מיתה בידי שמים חוץ מעבודת כוכבים וזה מפורש לחכמים בתלמוד. והוא מה שאמרו (סנהדרין דף צ) בכל אשר יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מעבודת כוכבים. אבל על תנאי שלא יעמוד הדבר ההוא לעד ולא שיאמר כי הקב"ה צוה לבטל המצוה הזאת כל ימי עולם אבל יצוה לבטל המצוה לסבה וצורך שעה. והנביא בעצמו כשישאלוהו בצוותו לעבור על מצוה מכל המצות אשר צוה ה' אותנו על ידי משה תהיה תשובתו שביטול זאת המצוה אינו קיים אבל ראוי לעשותה עתה בלבד לפי שעה כגון מה שיעשו ב"ד בהוראת שעה וכמו שעשה אליהו בהר הכרמל (מלכים א יח) שהקריב עולה בחוץ וירושלים עומדת ובה בית המקדש בנוי. וזה מעשה כל העושה אותו בלא מצות הנביא חייב כרת והקב"ה הזהיר עליה בתורה (דברים יב) ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה. ועושהו חייב כרת

כמו שאמר על המקריב בחוץ (ויקרא יז) דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת. אבל הוא ע"ה אולי ישאלוהו בשעת הקרבתו בהר הכרמל ויאמרו לו הנוכל לעשות כמעשה הזה כל ימי עולם היה אומר שאינו מותר וכל המקריב בחוץ חייב כרת אבל זה המעשה הוא לפי שעה לגלות בו שקרות נביאי הבעל ולהשבית מה שבידם. וכמו שעשה אלישע בצוותו להלחם עם מואב להכרית כל עץ עושה פרי כמו שאמר (מלכים ב ג) וכל עץ טוב תפילו. והשם מנענו מלעשות כן באמרו (דברים כ) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. ואילו שאלו את אלישע אם בטלה המצוה הזאת ואם הותר לנו בעתיד לכרוה האילנות העושות פרי כשנצור על עיר היה אומר שאינו מותר אבל זה המעשה נעשה עתה לענין צורך ואני אביא לך משל יתבאר בו זה העיקר בכל המצות. אילו איש נביא שנתבררה אצלנו נבואתו כמו שאמרנו יאמר לנו ביום שבת שנקום כולנו נשים ואנשים ונבעיר אש ונתקן בה כלי מלחמה ונחגור איש את כלי מלחמתו ונלחם עם אנשי מקום פלוני ביום זה שהוא יום שבת ונשלל שללם ונכבוש נשיהם היה חובה עלינו אנחנו המצטוים בתורת משה לקום מיד ולא נתעכב כאשר צונו ונעשה כל מה שצוה בזריזות ובחבה יתירה בלא ספק ובלא עכוב ונאמין בכל מה שנעשה ביום ההוא ואע"ג שהוא יום שבת מהדלקת האש ועשיית המלאכות וההריגה והמלחמה שהיא מצוה ונקוה עליה גמול טוב מהקב"ה בשביל שעשינו מצות הנביא שהיא מצות עשה לעשות דברו כמו שנאמר על ידי משה (דברים יח) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלקיך אליו תשמעון. ובאה הקבלה (סנהדרין דף צ) בכל אם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מעבודת כוכבים כגון אם יאמר לנו עבדו היום הזה בלבד זה הצלם או הקטירו לזה הכוכב בשעה זאת לבדה יהרג ואין לשמוע ממנו. ואם איש יחשוב בלבו שהוא צדיק וירא שמים ויהיה זקן בא בימים ויאמר הנה אני זקנתי באתי בימים ולי שנים כך וכך ולא עברתי בהם על מצוה מכל המצות לעולם ואיך אקום ביום זה שהוא יום שבת ואעבור על איסור סקילה ואלך להלחם ואני אין בי יכולת לעשות טובה או רעה וימצאו אחרים במקומי ובני אדם רבים לעשות הדבר הזה האיש ההוא מורד ועובר על דברי האל והוא חייב מיתה בידי שמים מפני שעבר על אשר צוה הנביא. ומי שצוה השבת הוא צוה לשמוע אל דברי הנביא ומה שיגזור. וכל העובר על דברו חייב כמו שזכרנו. והוא מה שאמר הכתוב (שם) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו. ובכלל זה כל מי שיקשור קשר קיים ביום שבת זה בעשותו המלאכות האלה ממה שלא יצטרך להיות לו עזר בעשיית המצוה אשר צוה הנביא חייב סקילה. וזה הנביא אשר צונו מה שצוה ביום שבת זה ועשינו דברו אם יאמר לנו שתחום שבת אלפים אמה פחות אמה או

אלפים אמה ואמה ויסמוך הדבר ההוא שעל דרך נבואה נאמר לו לא על דרך עיון וסברא נדע שהוא נביא שקר ויהרג בחנק ועל זה הענין יש לך שההיה סובר כל מה שיצוה אותך בו הנביא וכל שתמצא במקרא מעניו הנביא שהוא סותר דבר מן המצות. וזה העיקר מפתח לכל העניו ההוא. ובזה לבדו יבדל הנביא משאר בני אדם במצות. אבל בעיון וסברא ובהשכל המצות הוא כשאר החכמים שהם כמוהו שאין להם נבואה. שהנביא כשיסבור סברא ויסבור כמו כן מי שאינו נביא סברא ויאמר הנביא כי הקב"ה אמר אלי שסברתי אמת לא תשמע אליו. רק אלף נביאים כלם כאליהו ואלישע יהיו סוברין סברא אחת ואלף חכמים וחכם סוברין הפך הסברא ההיא אחרי רבים להטות וההלכה כדברי האלף חכמים וחכם לא כדברי האלף הנביאים הנכבדים. וכן אמרו החכמים (חולין קכד.) האלקים אילו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא צייתנא ליה ולא שמענא מיניה. וכן עוד אמרו (יבמות דף קב.) אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו בסנדל אין שומעין לו. ירצו לומר שאין להוסיף ואין לגרוע במצוה על דרך נבואה בשום פנים. וכן אם יעיד הנביא שהקב"ה אמר אליו שהדין במצוה פלונית כך וכי סברת פלוני היא אמת יהרג הנביא ההוא שהוא נביא שקר כמו שיסדנו שאין תורה נתונה אחרי הנביא הראשון ואין להוסיף ואין לגרוע כמו שנאמר (דברים ל) לא בשמים היא. ולא הרשנו הקב"ה ללמוד מן הנביאים אלא מן החכמים אנשי הסברות והדעות. לא אמר ובאת אל הנביא אשר יהיה בימים ההם אלא ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם (שם יז) וכבר הפליגו החכמים לדבר בענין זה מאד והוא האמת וכאשר מת יהושע בן נון ע"ה למד לזקנים מה שקבל מן הפירוש ומה שהוציאו בימנו מן הדינים ולא נפל עליו מחלוקת ואשר נפל בו מחלוקת פסקו בו הדין על פי רוב הזקנים. ועליהם אמר הכתוב (יהושע כד) וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. ואחר כן למדו הזקנים ההם מה שקבלו מפי יהושע אל הנביאים ע"ה והנביאים למדו זה לזה. ואין זמן שלא היה בו התבוננות וחדוש הענינים. והיו חכמי כל דור משימים דברי הקודמין עיקר והיו לומדין מהם ומחדשים ענינים. והעיקרים המקובלים לא נחלקו בהם. עד הגיע הזמן לאנשי כנסת הגדולה והם חגי זכריה ומלאכי ודניאל וחנניה מישאל ועזריה ועזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ומרדכי וזרובבל בן שאלתיאל ונלוו לאלה הנביאים השלמת מאה ועשרים זקן מן החרש והמסגר ודומיהם. והתבוננו גם הם כאשר עשו הקודמים להם וגזרו גזירות ותיקנו תקנות. והאחרון מן החבורה הטהורה ההיא הוא ראשית החכמים הנזכרים במשנה והוא שמעון הצדיק והיה כהן גדול בדור ההוא וכאשר הגיע הזמן אחריהם אל רבינו הקדוש ע"ה והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו איש שנמצאו בו כל

החמודות והמדות הטובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש ושמו יהודה. והיה בחכמה ובמעלה בתכליתם כמו שאמרו (גיטין דף נט.) מימות משה רבינו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד. והיה בתכלית החסידות והענוה והרחקת התענוגים כמו שאמרו גם כן (סוטה דף מט ע"ב) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. והיה צח לשון ומופלג מכל האדם בלשון הקדש עד שהחכמים ע"ה היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותיות המקרא מדברי עבדיו ומשרתיו. וזה מפורסם בתלמוד (בר"ה דף כו ע"ב). והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת מה שנאמר בו אהורייריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא (ב"מ דף פה.). וכן הרחיב הוא על אנשי החכמה ומבקשיה ורבץ תורה בישראל ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימותיו. והיה הוא בעצמו מן המקבלים שהוא קבל משמעון אביו ושמעון מגמליאל אביו והוא משמעון והוא מהלל והוא משמעיה ואבטליון רבותיו והם מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח והם מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי והם מיוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן והם מאנטיגנוס איש סוכו והוא משמעון הצדיק והוא מעזרא שהיה משירי אנשי כנסת הגדולה ועזרא מברוך בן נריה רבו וברוך מירמיה וכן קיבל ירמיה בלי ספק מאשר קדמוהו מן הנביאים נביא מפי נביא עד הזקנים המקבלים מפי יהושע בן נון והוא מפי משה וכאשר כלל הדעות והדברים החל לחבר המשנה שהיא כוללת פירוש כל המצות הכתובות בתורה. מהם קבלות מקובלות מפי משה ע"ה ומהם דעות הוציאום בדרך הסברא ואין עליהם מחלוקת ומהם דעות שנפלה בהם מחלוקת בין שתי הסברות וכתב אותם במחלוקותיהם פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. ואילו היה האחד חולק על רבים היו נכתבין דברי האחד ודברי הרבים ונעשה הדבר ההוא לענינים מועילים מאד ונזכרו במשנה בעדיות (פ"א) ואני אזכרם. אבל אחרי עיקר גדול ראיתי לזכרו והוא שיוכל אדם לומר אם הם פירושי התורה כפי אשר יסדנו מקובלים מפי משה כמו שאמרנו מדבריהם כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אם כן מה אלו ההלכות היחידות שנאמר בהם הלכה למשה מסיני. וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו. והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחלוקת בהם בשום פנים שהרי מאז ועד עתה לא מצאנו מחלוקת נפלה בזמן מן הזמנים מימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד המוציא עין חבירו יוציאו את עינו שנאמר עין בעין ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת. ולא מצאנו ג"כ מחלוקת במה שאמר הכתוב (ויקרא כג) פרי עץ הדר כדי שיאמר אחד שהוא אתרוג ויאמר אחד שהוא חבושים או רמונים או זולתו. ולא מצאנו ג"כ מחלוקת בעץ עבות שהוא הדס. ולא מצאנו מחלוקת

בדברי הכתוב (דברים כה) וקצותה את כפה שהוא כופר. ולא במה שאמר הכתוב (ויקרא כא) ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' באש תשרף שזו הגזירה אין לנו לגזור אותה אלא אם תהיה אשת איש עכ"פ. וכן גזירת הכתוב (דברים כב) בנערה אשר לא נמצאו לה בתולים שיסקלוה לא שמענו חולק בה ממשה ועד עתה על מי שאמר שזהו לא יהיה אלא אם היתה אשת איש והעידו עדים עליה שאחר הקידושים זינתה בעדים והתראה וכיוצא בזה בכלל המצות אין מחלוקת בהן. שכולן פירושים מקובלים מפי משה. ועליהם ועל דומיהם אמרו כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני. אבל אע"פ שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחכמת התורה הנתונה לנו נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצוים במקרא. וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקין זה על זה במערכת העיון ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להן כגון מה שאמרו במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיה רמונים או חבושים או זולתם עד שהביאו ראיה עליו ממה שנאמר פרי עץ הדר (מסכת סוכה פרק ג דף לה.) ואמרו עץ שטעם עצו ופריו שוה ואמר אחר פרי הדר באילנו משנה לשנה ואמר אחר פרי הדר על כל מים. אלו הראיות לא הביאו מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלה. אבל ראינו ללא ספק מיהושע עד עתה שהאתרוג היו לוקחים עם הלולב בכל שנה ואין בו מחלוקת. אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל. וכן היא ראייתם על ההדס (שם דף לב). וראייתם על דיני אברים בעונש ממון (בבא קמא דף פג) והוא מה שחייב למי שהשחית אבר מאברי חבירו. וראייתם גם כן על בת איש כהן הנזכרת לשם שהיא אשת איש (סנהדרין דף נ ע"ב) וכל הדומה לו שהוא נוהג על העיקר הזה וזה ענין מה שאמרו כללותיה ופרטותיה. רצו לומר הענינים שנוכל להוציאם בכלל ופרט ובשאר י"ג מדות והם מקובלים מפי משה מסיני וכולם אע"פ שהם מקובלים מפי משה לא נאמר בהם הלכה למשה מסיני שאין לומר פרי עץ הדר הוא אתרוג הלכה למשה מסיני או חובל בחברו משלם ממון הלכה למשה מסיני שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה ויש להם רמזים במקרא או יוציאו אותם בדרך מדרכי הסברא כמו שאמרנו ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברא עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני. ובשביל זה כשאמרנו שיעוריו הלכה למשה מסיני הקשו עלינו (ברכות דף מ.) ואמרו מפני מה אתם אומרים שהם הלכה למשה מסיני והנה שיעורין נרמז עליהם בפסוק באמרו ארץ חטה ושעורה (דברים ח) תהיה התשובה שהיא הלכה למשה מסיני ואין לשיעורין עיקר להוציא אותם ממנו בדרך סברא ואין להם רמז בכל

התורה אבל נסמכה זאת המצוה לזה הפסוק לסימן כדי שיהא נודע ונזכר ואינו מענין הכתוב. וזה ענין מה שאמרו קרא אסמכתא בעלמא בכ"מ שיזכרוהו ואני אכלול בכאן רוב הדינין שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואפשר שיהיה הכל. ויתבאר לך אמיתת מה שאמרתי שאין מהם אפי' אחת שהוציאוה בדרך סברא ואי אפשר לסמוך אותה לפסוק אלא על דרך אסמכתא כמו שבארנו. ולא מצאנו לעולם שחקרו בהן סברות או הביאו עליהם ראיות אלא לקחום מפי משה כמו שצוה אותו הקב"ה [חצי] לוג שמן לתודה ורביעית (יין) [שמן] לנזיר י"א ימים שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. גוד ולבוד ודופן עקומה הלכה למשה מסיני. שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני. תפילין על קלף ומזוזה על דוכסוסטוס וספר תורה על הגויל הלכה למשה מסיני. שי"ן של תפילין וקשר של תפילין ורצועות שחורות ותפילין מרובעות ומעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני. נכרכות בשערן ונתפרות בגידין הלכה למשה מסיני. כותבין ס"ת בדיו ומסורגל הלכה למשה מסיני. פחותה מבת שלש שנים אין ביאתה ביאה הלכה למשה מסיני. העושה שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שני גרנות נותן שתי פאות הלכה למשה מסיני. זרעוני גינה שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל לתוך בית סאה הלכה למשה מסיני. עשר נטיעות מפוזרות לבית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן הלכה למשה מסיני. עגול של דבילה שנטמא מקצתו תורמין מן הטהור שיש בו הלכה למשה מסיני. החזן רואה מהיכן התינוקות קוראין הלכה למשה מסיני (שבת יא.). האשה חוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה הלכה למשה מסיני. (שם צב ע"ב) ביין התירו לערב קשה ברך הלכה למשה מסיני (ב"מ ס.). עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית הלכה למשה מסיני (חגיגה ג ע"ב). ובכל מקום שיבא אחת מאלו ההלכות במה שאנו עתידין לפרש מן המשנה שם אפרשנה במקומה בעז"ה:

הקדמות הרמב"ם - הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות (המשך)

לפיכך היו חלקי הדינין המיוסדים בתורה על העיקרים האלה שהקדמנו נחלקים לחמשה חלקים החלק הראשון פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב ואפשר להוציאם בדרך סברא וזה אין בו מחלוקת אבל כשיאמר האחד כך קבלתי אין לדבר עליו החלק השני הם הדינים שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואין ראיות עליהם כמו שזכרנו וזה כמו כן אין חולק עליו החלק השלישי הדינין שהוציאו על דרכי הסברא ונפלה בם מחלוקת כמו שזכרנו ונפסק הדין בהן על פי הרוב וזה יקרה כשישתנה העיון ומפני כך אומרים (יבמות דף עו ע"ב) אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. אבל נפלה המחלוקת והעיון בדבר שלא נשמע בו הלכה ותמצא בכל התלמוד שהם חוקרים על

טעם הסברא שהוא גורם המחלוקת בין החולקים ואומרים במאי קא מיפלגי או מאי טעמא דר' פלוני או מאי בינייהו והם מביאים אותו על ענין זה ברוב מקומות. וזוכרים הטעם הגורם למחלוקת כגון שיאמרו רבי פלוני מחזיק טענה פלונית ופלוני מחזיק טענה פלונית וכדומה לו. אבל מי שיחשוב שהדינין שנחלקין בהם כמו כן מקובלים מפי משה וחושבים שנפלה המחלוקת כדרך טעות ההלכות או השכחה או מפני שאחד מהם קבל קבלת אמת והשני טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע ויביא ראיה על זה מה שנאמי (סנהדרין דף פח ע"ב) משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשר כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות זה הדבר מגונה מאד והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצות וכל זה שוא ובטל. ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת הוא מיעוט הסתכלותו בדברי החכמים הנמצאים בתלמוד. שהם מצאו שכל הפירוש המקובל מפי משה הוא אמת ולא נתנו הפרש בין העיקרים המקובלים ובין תולדות הענינים שיוציאו אותן בעיון. אבל אתה אל יכנס בלבך ספק שמחלוקת ב"ש וב"ה באמרם (ברכות פ"ח דף נא ע"ב) מכבדין את הבית ואחר כן נוטלים לידים או נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ותחשוב שאחד משני הדברים האלו אינו מקובל מפי משה מסיני אבל הטעם שהוא גורם להיות חולקים הוא מה שנזכר בתלמוד (שם נב ע"ב) שאחד מהם אוסר להשתמש בעם הארץ והשני מתיר. וכן כל מה שידמה לאלו המחלוקות שהם ענפי הענפים אבל מה שאמרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבתה מהלוקת בישראל ענין זה מבואר שכל ב' אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העקרים שיוציאו מהם הסברות לא תפול ביניהם מחלוקת בסברתם בשום פנים ואם נפלה תהיה מעוטא כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות. וזה מפני שדעות שניהם היו קרובות זה לזה בכל מה שיוציאו בדרך סברא. והעיקרים כמו כן הנתונים לזה כמו העיקרים הנתונים לזה. אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי ובם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זאת. שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכחים בעיון להתוכח כשכל יהושע ופנחס ואין לנו ספק כמו כן במה שנחלקו בו אחרי שאינם כמו שמאי והלל או כמו שהוא למעלה מהם שהקב"ה לא צונו בעבודתו על ענין זה. אבל צונו לשמוע מחכמי הדור כמו שנאמר (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ועל הדרכים האלו נפלה המחלוקת לא מפני שטעו בהלכות ושהאחד אומר אמת והשני שקר. ומה

מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו. ומה יקר וגדול זה העיקר במצות והחלק הרביעי הם הגזרות שתקנו הנביאים והחכמים בכל דור ודור כדי לעשותם סייג לתורה. ועליהם צוה הקב"ה לעשותם. והוא מה שאמר במאמר הכללי (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי ובאה בו הקבלה (יבמות דף כא.) עשו משמרת למשמרתי. והחכמים יקראו אותם גזרות. ולפעמים תפול בהם מחלוקת לפני החכם שהוא אוסר כך מפני כך ולא יסכים עליו חכם אחר. וזה הרבה בתלמוד שאומרים רבי פלוני גזר כך משום כך וכך ורבי פלוני לא גזר. וזה כמו כן סבה מסבת המחלוקת. שהרי בשר עוף בחלב הוא גזרה מדרבנן כדי להרחיק מן העברה ולא נאסר בתורה אלא בשר בהמה וחיה אבל אסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן האיסור. ויש מהם מי שלא יגזור גזרה זו שרבי יוסי [הגלילי] היה מתיר בשר עוף בחלב וכל אנשי עירו היו אוכלים אותו כמו שנתפרסם בתלמוד (שבת דף קל.). וכשתפול הסכמה על אחת מן הגזרות אין חולק עליה בשום פנים. וכשיהיה פשוט איסורה בכל ישראל אין לחלוק על הגזרה ההיא. אפילו הנביאים בעצמם לא היו רשאים לבטל אותה. וכן אמרו בתלמוד שאליהו ז"ל לא היה יכול לבטל אחד משמונה עשר דברים שגזרו בית שמאי ובית הלל. והביאו טעם על זה לפי שאיסורן פשט בכל ישראל והחלק החמישי הם הדינים העשוים על דרך חקירה וההסכמה בדברים הנוהגים בין בני אדם שאין בם תוספת במצוה ולא גרעון. או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה. וקראו אותם תקנות ומנהגים. ואסור לעבור עליהם. וכבר אמר שלמה ע"ה על העובר עליהם (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. ואלו התקנות רבות מאד ונזכרות בתלמוד ובמשנה. מהם בענין איסור והיתר ומהם בענין הממונות. ומהם תקנות שתקנו נביאים כמו תקנת משה ויהושע ועזרא כמו שאמרו (מגילה פ"א דף ד.) משה תקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח בפסח. ואמרו (ברכות פ"ז דף מח ע"ב) משה תקן הזן בשעה שירד המן לישראל. אבל תקנות יהושע ועזרא הם רבות. ומהם תקנות מיוחסות ליחידים מן החכמים כמו שאמרו התקין הלל פרוזבול (שביעית פ"י) התקין רבי גמליאל הזקן (גיטין דף לד ע"ב) התקין רבן יוחנן בן זכאי (ביצה דף ה). והרבה בתלמוד התקין ר' פלוני התקין ר' פלוני. ויש מהם תקנות מיוחסות להמון החכמים כמו שאמרו (כתובות דף מט ע"ב) באושא התקינו או כמו שנאמר תקנו חכמים או תקנת חכמים וכדומה לזה הרבה אם כן כל הדינין הנזכרין במשנה נחלקים על אלו החמשה חלקים. ומהם פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב או אפשר להיות סוברים עליהם סברא. ומהם הלכה למשה מסיני. ומהם מה שהוציאו בדרך הקש וסברא ובו נפלה המחלוקת. ומהם גזרות. ומהם תקנות. והטעם שהצריכם לכתוב המחלוקת

הנופלת בין שתי הדעות הוא מה שאומר שההלכות אילו נכתבו פסוקות שאין בהם מהלוקת ונדחו דברי החכם שאין הלכה כמותו אפשר שיבא אחר כן מי שקבל הפך הדבר שעליו נפסקה ההלכה מהחכם החולק על הדעת ההיא או ממי שהוא נוטה לדעתו ותכנס ספקא בנפשותינו ונאמר איך יקבל זה האיש והוא איש אמת שדבר פלוני אסור והמשנה אומרת שהוא מותר או הפך הענין הזה. ובשביל זה כשיהיו לנו כתובות אלו הדעות יהיה נגדר זה הפרץ. כי כשיאמר המקבל שמעתי שכך וכך אסור נאמר לו כן דברת וזהו דעת פלוני אבל רבים חולקין עליו או פלוני חלק עליו וההלכה כדעת החולק מפני שסברתו יותר נכונה או מפני שמצאנו דבר אחד מסייעתו (עדיות פ"א) אבל הטעם שהצריכום לכתוב דברי יחיד ורבים הוא מפני שאפשר להיות הלכה כיחיד וע"כ בא ללמדך כשתהיה סברה פשוטה ואפילו ליחיד שומעין לו ואע"פ שחולקין עליו רבים. והטעם שהצריכום לכתוב דעת איש אחד ואחר כן חוזר מן הדעת ההיא כגון שאמרו בש"א כך ובה"א כך וכך וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש כדי להודיעך אהבת האמת והגברת הצדק והאמונה. שהרי אלו אנשים הנכבדים החסידים הנדיבים המופלגים בחכמה כשראו דברי החוק עליהם טובים מדבריהם ועיונו נכון הודו לו וחזרו לדעתו. כל שכן שאר האנשים בראותם האמת נוטה עם בעל דינו יהיה כמו כן נוטה לאמת ולא יקשה עורף. וזהו דברי הכתוב (דברים יד) צדק צדק תרדוף. ועל זה אמרו חכמים (אבות פ"ה) הוי מודה על האמת. רצו לומר אף על פי שתוכל להציל נפשך בטענות תוכחיות כשתדע שהם אמת דברי חבירך אשר טענתך עליו גלויה מפני חולשתו או מפני יכולתך להטעות האמת חזור לדבריו והריב נטוש וכאשר חשב המחבר לחבר זה הספר על זאת התכונה ראה לחלק אותו לששה חלקים החלק הראשון במצות המחויבות בצמח הארץ כמו כלאים שמטה וערלה ותרומות ומעשרות ושאר חקי המתנות והחלק השני בפרקי זמני השנה והמועדים ומה שנתחייב בהם והשתנות משפטיהם והאסור בהם והמותר ומה שנכון לחבר בכל פרק מהם מן הדינים והמצות והחלק השלישי בבעילות וההפרש שיש בדיניו בין האנשים והנשים כגון היבום והחליצה והכתובה וקדושין וגיטין ומה שהוא ראוי לומר בכל פרק מהם והחלק הרביעי בדינין ובמריבות שבין אדם לחבירו ובסחורות ובמשא ובמתן ובשותפות הקרקעות והדומה לו והחלק החמישי בעניני הקרבנות כפי השתנות משפטיהם ורוב עניניהם והחלק הששי בענין טהרות והפכם וקרא כל חלק מהם סדר. החלק הראשון נקרא סדר זרעים והשני סדר מועד והשלישי סדר נשים והרביעי סדר נזיקין והחמישי סדר קדשים והששי סדר טהרות (והסימן זמ"ן נק"ט) והתחיל בסדר זרעים מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ וזרע הארץ היא

מחיה לכל בעלי חיים. וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלא אכילת מזון לא יתכן לו עבודת השם ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע הארץ ואח"כ דבר על סדר מועד שדרך סדורם בתורה כן הוא. כמו שנאמר (שמות כג) ושש שנים תזרע (שדך ושש שנים תזמור כרמך) [את ארצך] ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה. ואמר אחר כן ששת ימים תעשה מעשיך. ואחר כן שלש רגלים תחוג לי בשנה ואח"כ ראה להקדים דיני נשים קודם דיני נזיקין כדי ללכת אחר הכתוב שאמר (שם כא) כי ימכור איש את בתו לאמה וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ואחר כך כי יגח שור את איש. ובשביל זה הקדים סדר נשים על סדר נזיקין. וספר ואלה שמות כולל אלו הארבעה ענינים ענין סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין. ואחרי אשר דיבר על ענין אלה שמות דיבר על ענין ויקרא כפי סידורם. וסדר אחרי נזיקין קדשים ואחריו טהרות שכך סדרם הכתוב. והקדים דין הקרבנות קודם דין הטומאות והטהרות שהרי הטהרות התחיל בהם בפרשת ויהי ביום השמיני וכשאסף כל אלו הששה מינים הכוללים המצות ראה לחלק כל מין כללי מהם אל מינים פרטיים כפי מה שהוא ראוי. וקרא שם כל מין מהפרטים מסכת. אחר כן חלק המאמר שיש בכל מין פרטי לפרקים וקרא שם כל אחד פרק. אחר כך חלק מאמר כל פרק לפרקים קטנים נכוחים להבין וקלים לדעתם על פה ולהורותם וקרא שם כל אחד מאלו הפרקים הקטנים הלכה וחלק המאמר בסדר זרעים כמו שאומר. התחיל במסכת ברכות. והטעם שהצריכהו להתחיל בה שהרופא הבקי כשירצה לשמור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תיקון המזון בתחלת רפואותיו. ועל כן ראה החכם הזה להתהיל בברכות שכל מי שאוכל אין לו רשות לאכול עד שיברך וראה לסדר בתחלת דבריו ברכות כדי לתקן המזון תיקון שיש לו ענין. אחר כך ראה לתקן דבריו כדי שלא יהיה חסר בענין מן הענינים ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם על המזונות ועל המצות. ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד. ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש עצמה לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכל מה שנתחבר אליו ואח"כ חזר לענין הסדר והוא לדבר במצות זרע הארץ. והתחיל במסכת פאה אחר ברכות בשביל שכל המתנות שאדם חייב בהם על הזרע לא יתחייב בהן אלא אחר קצרו והקמה חייבת בפאה והיא עדיין בקרקע ובשביל זה הקדים לדבר בה. וסידר אחר פאה מסכת דמאי בשביל שיש בו לעניים זכות כמו שיש להם בפאה. וכן אמרו מאכילים את העניים דמאי. ואחר דמאי כלאים שכך סדרם הכתוב בסדר קדושים תהיו (ויקרא יט) לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים. וסידר אחר כלאים שביעית והיה נכון להיות מסכת ערלה אחר כלאים שכך סדורה בתורה לולי

שראה שהערלה אינה מן המצות שאדם מוכרח לעשותה שכ"ז שלא נטע לא יתחייב בערלה והשביעית היא מן המצות שאדם מוכרח לעשותה. ועוד שהשמטה יש בה סדר מיוחד מן התורה ולפיכך הקדים לדבר בשמטה. וסידר אחר שביעית מסכת תרומה גדולה מפני שהתרומה היא מתנה ראשונה שמוציאין מן הזרע. וסידר אחר תרומה מעשר ראשון מפני שהוא במעלה שניה לתרומה בדין הפרשה. וסידר אחר מעשר ראשון מעשר שני על סדר מעלותם. וסידר אחר כן מטכת הלה בשביל שאחר שמוציאין מן הזרע כל אלו המתנות שהם תרומה ומעשר ראשון ושני אז יטחנוהו ועושין אותו קמח ולשין אותו ואז יתחייב בחלה. וכשהשלים לדבר על הזרע ומתנותיו החל לדבר בענין הפירות וסידר אחר מסכת חלה מסכת ערלה ואחר כן בכורים שכך סדרם הכתוב הערלה בספר ויקרא והבכורים בפרשת כי תבא. ועלו מספר החלקים בסדר זרעים לעשתי עשרה מסכתות ואחר כך חלק סדר מועד למיניו הפרטים כמו שעשה בסדר זרעים והתחיל במסכת שבת מפני שהוא קדמון במעלה ומפני שהוא בכל שבעת ימים ותרבה תקופתו בזמן. גם בו התחיל בתורה בפרשת מועדות. וסידר אחר שבת עירובין מפני שהוא מענין שבת. ואחריו פסחים שהוא תחלה המצות הנתונות על ידי משה והיא כמו כן מצוה שניה לשבת בפרשת מועדות. וסידר אחר כן שקלים כמו שנסדרו בתורה. וסידר כפורים אחר שקלים כפי סדורה שמצות שקלים בפרשת כי תשא וכפורים בפרשת אחרי מות. ואח"כ בא לסיים דבריו בשלוש רגלים. וקודם זה דבר על פסחים ונשאר לו לדבר על ענין סוכות ושבועות ולא נמצא לו מה שידבר בשבועות אלא דברים מיוחדים בכל יו"ט והיא מסכת ביצה. והקדים סוכה על ביצה לרוב המצות שיש בסוכות. ולא נשאר לו מן הפרקים הנזכרים בכתוב אלא ראש השנה בלבד. ואחר ביצה דבר על ראש השנה. וכשהשלים דבריו על המועדים האמורים בתורה חזר לדבר על זמני התעניות הנזכרים בספרי הנבואה והם הצומות שתקנו הנביאים. וסידר אחר כך ענין תעניות. וסידר אחר תעניות מגילה מפני שהוא תיקון הנביאים שהיו אחרונים לאשר התקינו תעניות. וסידר אחר מגילה מועד קטן מפני שיש בינו ובין ימי פורים הצטרפות שבשניהם אסור התענית וההספד. וכאשר השלים לדבר על הזמנים וחובותיהם וכל מה שנתחבר עליהם חתם הענין במסכת חגיגה שענינה בחובת שלש רגלים והניחה לאחרונה בשביל שאינו ענין כללי ובשביל שאינו חובה אלא על הזכרים כמו שנא' (שמות כג) יראה כל זכורך. ועלו חלקי המאמר בסדר מועד לשתים עשרה מסכתות אחר כן חלק המאמר שיש בסדר נשים. והתחיל בסדר יבמות. והטעם שהצריכהו להתחיל ביבמות ולא התחיל במסכת כתובות ועיון השכל נותן שהיתה ראויה להקדים. אבל נעשה זה מפני שהנשואין הוא

דבר עומד ברשות אדם ורצונו ואין לב"ד לכוף אדם עד שישא אשה אבל היבום הוא מוכרח לעשותו ולומר לו או חלוץ או יבם. וההתחלה בדברים המוכרחים הוא הנכון והראוי מן הדברים שאינם מוכרחים וע"כ התחיל ביבמות. וסידר אחר כך כתובות ואחר כתובות נדרים שפרשת נדרים כולה וההתבוננות שיש בה הוא נדרי נשים כמו שנאמר (במדבר ל) בין איש לאשתו בין אב לבתו. וכשיהיו הנשואין גמורין ותהיה האשה נכנסת לחופה יש לבעלה רשות להפר נדריה ומפני זה סמך נדרים לכתובות. וסידר אחר נדרים נזירות מפני שהנזירות גם כן מכלל נדרים וכשהאשה נודרת בנזיר יוכל הבעל להפר. ולפיכך סידר אחר נדרים נזירות וכשהשלים לדבר על הנשואין ומה שיתחייב בשבילן מהפרת הנדרים התחיל בענין הגירושין שאחרי נישואין באין הגירושין וסידר גיטין אחר נזירות. ואחר גיטין סוטה שענינה מענין הגירושין שהסוטה כשתזנה יש לכוף האיש והאשה על הגירושין כמו שאבאר במקומו. וסידר אחר סוטה קדושין ויש לשאול בכאן מפני מה סידר קדושין באחרונה והיה הנכון להקדימה ולהיות סדורה קודם כתובות. ואם תאמר שלא סדרו אותה קודם כתובות בשביל שלא נפריש בין יבמות לכתובות שענינם אחד והוא ענין ביאה ושיהיו דבריהם נקשרים ואילו נצרך עכ"פ לסדרו היה כותבו קודם גיטין כדי שיבא על סדר בראשונה קדושין ואחריה גיטין ויהיה סדורם נכון. ותהיה התשובה שסדורם נעשה כך מפני שהיה רצונו לילך על דרך הכתוב שהקדים גירושין קודם בישואין והוא מה שאמר הקב"ה (דברים כד) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. ומתוך דבריו שאמר והיתה לאיש אחר למדנו פרק מפרקי קדושין כמו שנתבאר בתלמוד מקיש הויה ליציאה (דף ה). ועלו חלקי המאמר בסדר נשים לשבע מסכתות אח"כ חלק המאמר בנזיקין. וחלק המסכת הראשונה לשלשה הלקים. והתחיל בבבא קמא ועניינה לדבר על נזיקין כגון שור ובור והבער ודין החובל ואין השופט רשאי להקדים דבר קודם שיסיר ההיזק מבני אדם ומפני זה הקדים אותה בראשונה על שאר הדינין ואח"כ בבא מציעא ועניינה לדבר על הטענות והפקדונות ושכירות ודין השואל והשכיר וכל מה שהוא ראוי לחבר לזה הענין. כמו שעשה הכהוב שאחר דיני שור ובור והבער (שמות כא) וכי ינצו אנשים דבר על ארבעה שומרים ואח"כ בבא בתרא ועניינו לדבר בחלוקת הקרקעות והדינין בענין הדירות המשותפות והשכונה וביטול מקח וממכה במום הנמצא ולדבר בענין הממכרים והקנינים והאיך ראוי לדון אותם והערבות והירושות. וסידר החלק הזה באחרונה בשביל שכולו קבלה ודברי סברות ולא התבאר מן התורה וכשהודיע ענין הדינין התחיל לדבר על הדיינין גוזרי הגזירות והדינין ההם. וסידר אחר בבא בתרא

סנהדרין. אבל מסכת מכות היא נקשרת בנוסהאות עם מסכת סנהדרין ובכללה היא מנויה. ואמרו שבשביל שאמר ואלו הן הנחנקין הדביק אליו ואלו הן הלוקין. ואין זה טעם אמת אבל היא מסכת בפני עצמה ונסמכה לסנהדרין מפני שאין רשות לבני אדם לענוש ולהלקות אלא השופטים בעצמם כמו שאמר הכתוב (דברים כה) והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו וסידר אחר מכות שבועות מפני שבין סוף המסכת שעברה ותחלת זו המסכת יש דמיונים בדיניהם ומשפטיהם והם דומים אלו לאלו כמו שנזכר בתלמוד והחבירוהו לענין ההוא מפני שהוא גם כן ממעשה הדיינים שאין רשות לכוף על השבועה אלא לשופט וכשהשלים לדבר על הדינים והדיינים וכל מה שהוא מעשה הדיינים מיוחד בו מן המחלוקת וחיוב השבועות בא לדבר בענין עדויות. ורוב ענין זאת המסכת הוא לזכור בה כל ההלכות שהעידו עליהם אנשים ברורים נאמנים ושעדותם ראוי לסמוך עליה והוא שער מן הדינים שהעדויות צריך לזכרם לפני הדיינים וכן כל עדות מהם היו מעידים אותו בב"ד. וסידר אותה אחר מסכת שבועות בשביל שמסכת שבועות יש צורך אליה תמיד יעדויות הם (הצעת) [הודעת] הדברים שהעידו בם לפני השופטים בעתים ידועים וקבלו אותם מהם אחר כן התחיל לדבר על עכו"ם לפי שענינה דבר מוכרח לשופט שידענו ואז יהיה שלם כשידע נימוסי העבודות ההם וחוקותיהם ומה שצריך אליהם ואז ידע היאך ידין עליה. כי כל מי שיעבוד לכוכב שבתאי בעבודת כוכב נוגה או יתפלל לכוכב צדק בתפלת מאדים אינו חייב מיתה כמו שבאה הקבלה הברורה. והניח זו המסכת לאחרונה מפני שלא יקרה ענין עכו"ם אלא באחד מני אלף לימים רחוקים וכאשר נשלם לו מה שהיה צריך אליו השופט התחיל באבות. ועשה זה לשני ענינים. האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלוה עם מעם. ולפיכך ראוי לכבד החכם מהם ולהושיבו במעלה נכבדת בשביל שהגיעה ההוראה אליו ושהוא בדורו כמו אלו בדורם. וכן אמרו (ר"ה כה.) אם באנו לחקור אחר בית דינו של ר"ג וכו'. ואמרו (שם) שמשון בדורו כאהרן בדורו יפתה בדורו כשמואל בדורו. ובענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני. ואין הדבר כן שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקב"ה שצוה אותנו בו כמו שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלקים הוא. אבל הכל משפט אחד וקבלוהו איש מפי איש על הדורות החולפים. והענין השני שהוא רוצה לזכור במסכת זו מוסר כל חכם מן החכמים ע"ה כדי שנלמד מהם המדות הטובות ואין אדם צריך לזה הדבר כמו הדיינים שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד. אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע יזיק עצמו ויזיק לבני אדם. לפיכך היה תחלת דבריו במסכת

אבות מוסר הדיינין כמו שאמר הוו מתונים בדין וצריך שיווסר השופט בכל הענינים שיש במסכת אבות. כגון שיהיה מתון בדין ואל ימהר פסק דין שאפשר שיהיה בדין ההוא ענין נסתר כמו שאמרו ע"ה דין מרומה. ואין לו להאריך בדין כמו כן כשידע שאין בו דבר נסתר שזה נקרא ענוי הדין ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על ענינם. ואין לו ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינין. ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ שמא יהיה לבוז. ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת שיצטרכו אליו שמא יאבד האביון. ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת. ואל תמשכהו התאוה. ואל יהי רוצה להתקדם את חביריו לדין. ואל ילחץ עצמו להכנס בדיינות שמא יהיה חשוד וצריך להיות מהדר בכל דיניו אחר הפשרה. ואם יוכל שלא יפסוק דין בכל ימיו אבל שיעשה פשרה בין שני המריבים הנה מה טוב ומה נעים. ואם אינו יכול אז יחתוך הדין ואל יטריח אבל יתן זמנים ארוכים לבעל הריב ויניחהו לבקש על נפשו כל היום ואע"פ שירבה דברים וידבר הוללות וסכלות. ואם אי אפשר זה לפי מה שיראה בטענותם יגזור הדין מיד. כמו שאנו רואים רבותינו עושים בענין קשירת הידים והכאת השוט ללקות ולענוש והפשט הבגדים וקריעת השטרות הקיימות כשימצאו בהם מה שיחייב לעשות זה. והרבה כמו זה וכדומה לזו המצוה אומרים (סנהדרין דף ו ע"ב) יקוב הדין את ההר ועל דרך כלל צריך שיהיה השופט כרופא בקי שכל זמן שיוכל לרפא במזונות לא ירפא ברפואות. אבל כשרואה שההולי חזק ואי אפשר להתרפא במזונות ירפא ברפואות קלות קרובות אל טבע המזון כגון המשקים והמרקחות המבושמות והמתוקנות. ואם יראה שההולי יתחזק ואלו הדברים אינם מכניעים אותו ואינם כנגדו יחזור לרפאותו ברפואות חזקות וישקנו רפואה משלשלת כגון סקמוני"א וכדומה לו מן הרפואות המרות והרעות. כן השופט ישתדל לעשות פשרה ואם אינו יכול ישפוט בנחת וירצה לבעל הריב בדבר רך ואם לא יוכל מפני אכזריות אחד מהמריבים ושהוא רוצה להתגבר בעול וחמס יתחזק עליו ויהדוך רשעים תחתיו וצריך לשופט שלא ירבה לרדוף אחר תענוגי העולם ואהבת העושר והמעלה כמו שאמר הכתוב (שמות יח) שונאי בצע. ואמרו ע"ה מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר על הגרנות יהרסנה (כתובות קה ע"ב) ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם אם כן מה נחמד ונכון היה תקון מסכת אבות אחרי מסכת סנהדרין ומה שנלוה אליה לפי שהיא כוללת אלה המוסרים ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה

היושר והיראה. וכאשר השלים מוסר הדיינים החל לבאר שגיאותם כי כל מי שיש בו טבע בשר ודם אי אפשר שלא יטעה ויחטא. ולפיכך סידר הוריות אחר אבות ובה התם סדר נזיקין. ועלו חלקי המאמר בנזיקין לח' מסכתות אחר כן חלק המאמר בענין קדשים. והחל בקרבנות הכהנים שהם מס' זבחים. ואחר זבחים מנחות כפי סדורם בתורה. וכשהשלים ענין זבחי קדשים ומה שנלוה עליהם דבר על ענין שחיטת שאר הזבחים על סדר הכתוב שהרי אחר שאמר והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו וגו' אמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים יב). והביא אחר מנחות חולין ואחר חולין בכורות על סדר הכתוב כמו כן. כי אחר שאמר רק בכל אות נפשך אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך וכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סידר דמי הערכים שהם כמו כן קדש. והביא אחר בכורות ערכין ואחר ערכין תמורה על פי סדורם בכתוב כמו כן. וכשהשלים לדבר על המינין האלו הביא אחר כן מסכת כריתות ודבר בה על כל המצות שיתחייב בהם כרת וכל הנלוה לאותו הענין. והטעם שבשבילו סדר המין הזה בקדשים שכל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבים על שגגתו חטאת אלא במעט כמו שיתבאר שם והביא אחר כריתות מעילה מפני שהדברים שחייבין עליהם מעילה יותר קלים מהדברים שחייבים עליהם חטאת. והביא אחר מעילה מסכת תמיד והניח אותה באחרונה בשביל שאיו בה דבור לא על דרך חכמה ולא על איסור ועל היתר אלא ספור שהוא אומר היאך היו מקריבין התמיד כדי לעשות כן תמיד והביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו וכל ענינו. והתועלת שיש במין ההוא כי כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבנית ההוא והתבניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקדש. כמו שאמר (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וכשהשלים לדבר בקרבנות הבהמה ובכל הנלוה עליהם ותבנית הבית שמקריבין בו אותן הקרבנות סידר אחריו מסכת קנים. ואין ענין במסכת ההיא אלא לדבר בתערובי העופות כשיתערבו קרבנות העופות אלו עם אלו. והניח זה הענין באחרונה מפני שאינו מוכרח לפי שאפשר שיתערבו ושלא יתערבו ועוד שהדבור עליו מעט מזער כמו שיתבאר במקומו. ובהם חתם סדר קדשים. ועלו חלקי המאמר בסדר קדשים לעשתי עשרה מסכתות אחר כן חלק המאמר בטהרות. והתחיל במס' כלים. וענינו שהוא כולל עיקרי הטומאות ולזכור כל מה שהוא מקבל טומאה ושאינו מקבל טומאה. כי כשיזכור לנו מה שהוא מקבל טומאה נדע כל הדברים שהם מקבלים טומאה ושאינם מקבלים והביא אחר כלים אהלות וענינו לדבר על טומאת מת. והקדים זאת המסכת בשביל שהיא קשה מכל הטומאות. ואחריה נגעים וענינו שהוא מדבר בטומאת

צרעת שהמצורע יטמא באהל ויש בו קצת דמיון מטומאת מת כמו שיתבאר במקומו וכשהשלים טומאת מת והדומה לו בא לדבר בעניו טהרה והיא פרה אדומה. והביא אחר נגעים מס' פרה. וכשהשלים לדבר על הטומאות החמורות והאיך ענין טהרתם דבר בענין הטומאות הקלות שאין בם אלא הערב השמש. וסידר אחר פרה מסכת טהרות וקרא שמה טהרות בלשון נקיה שהדיבור בה הוא בטהרת הטומאה. ועוד שידיעת הטומאות מצריך לדעת ענין טהרה. ושמא יחשוב החושב שענין קריאת שם הסדר סדר טהרות וקרא שם מסכת ממנו טהרות שהוא תפישה על המחבר ואנו אומרים שאינו תפישה אצל חכמי ההגיון שהם קוראין המין הפרטי בשם המין הכולל אותו וכשהשלים הטומאות החמורות והאיך תעלה הטהרה מהם ודבר על טומאות קלות הביא אחר כך דיני טהרה וסידר אחר טהרות מקואות והניח נדה אחר כל אלו הטומאות מפני שאינה טומאה כללית לכל מין האדם. וסידר אחר מקואות נדה ואחר נדה מכשירין. והנכון היה לסדר אחר נדה זבים אבל הקדים מכשירין על זבים כמו שהקדימו הכתוב. שהרי מכשירין בפרשת ויהי ביום השמיני וזבים בפרשת זאת תהיה תורת המצורע. וסידר אחר זבים טבול יום כמו שאמר הכתוב (ויקרא טו) זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע. ואלו הטומאות המוקדמות כולן הן כוללות הגוף ר"ל כשיגע בהם אדם יטמא כל גופו. ובשביל זה בא לדבר על טומאת כל אבר ואבר בפני עצמו. וסידר אחר טבול יום ידים ואחר ידים עוקצין והניחה לאחרונה מפני שהוציאוה בדרכי הסברא ואין לה עיקר בכתוב ובה חתם ספרו. ועלו חלקי המאמר בטהרות לשתים עשרה מסכתות. והיו מספר כל מסכתות המשנה ששים ואחת ופרקים חמש מאות ושלשה ועשרים:

הקדמות הרמב"ם - הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות (המשך)

לפיכך היו חלקי הדינין המיוסדים בתורה על העיקרים האלה שהקדמנו נחלקים לחמשה חלקים החלק הראשון פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב ואפשר להוציאם בדרך סברא וזה אין בו מחלוקת אבל כשיאמר האחד כך קבלתי אין לדבר עליו החלק השני הם הדינים שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואין ראיות עליהם כמו שזכרנו וזה כמו כן אין חולק עליו החלק השלישי הדינין שהוציאו על דרכי הסברא ונפלה בם מחלוקת כמו שזכרנו ונפסק הדין בהן על פי הרוב וזה יקרה כשישתנה העיון ומפני כך אומרים (יבמות דף עו ע"ב) אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. אבל נפלה המחלוקת והעיון בדבר שלא נשמע בו הלכה ותמצא בכל התלמוד שהם חוקרים על טעם הסברא שהוא גורם המחלוקת בין החולקים ואומרים במאי קא מיפלגי או מאי טעמא דר' פלוני או מאי ביניהו והם מביאים אותו על ענין זה ברוב מקומות. וזוכרים

הטעם הגורם למחלוקת כגון שיאמרו רבי פלוני מחזיק טענה פלונית ופלוני מחזיק טענה פלונית וכדומה לו. אבל מי שיחשוב שהדינין שנחלקין בהם כמו כן מקובלים מפי משה וחושבים שנפלה המחלוקת כדרך טעות ההלכות או השכחה או מפני שאחד מהם קבל קבלת אמת והשני טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע ויביא ראיה על זה מה שנאמי (סנהדרין דף פח ע"ב) משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשר כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות זה הדבר מגונה מאד והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצות וכל זה שוא ובטל. ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת הוא מיעוט הסתכלותו בדברי החכמים הנמצאים בתלמוד. שהם מצאו שכל הפירוש המקובל מפי משה הוא אמת ולא נתנו הפרש בין העיקרים המקובלים ובין תולדות הענינים שיוציאו אותן בעיון. אבל אתה אל יכנס בלבך ספק שמחלוקת ב"ש וב"ה באמרם (ברכות פ"ח דף נא ע"ב) מכבדין את הבית ואחר כן נוטלים לידים או נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ותחשוב שאחד משני הדברים האלו אינו מקובל מפי משה מסיני אבל הטעם שהוא גורם להיות חולקים הוא מה שנזכר בתלמוד (שם נב ע"ב) שאחד מהם אוסר להשתמש בעם הארץ והשני מתיר. וכן כל מה שידמה לאלו המחלוקות שהם ענפי הענפים אבל מה שאמרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבתה מהלוקת בישראל ענין זה מבואר שכל ב' אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העקרים שיוציאו מהם הסברות לא תפול ביניהם מחלוקת בסברתם בשום פנים ואם נפלה תהיה מעוטא כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות. וזה מפני שדעות שניהם היו קרובות זה לזה בכל מה שיוציאו בדרך סברא. והעיקרים כמו כן הנתונים לזה כמו העיקרים הנתונים לזה. אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי ובם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זאת. שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכחים בעיון להתוכח כשכל יהושע ופנחס ואין לנו ספק כמו כן במה שנחלקו בו אחרי שאינם כמו שמאי והלל או כמו שהוא למעלה מהם שהקב"ה לא צונו בעבודתו על ענין זה. אבל צונו לשמוע מחכמי הדור כמו שנאמר (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ועל הדרכים האלו נפלה המחלוקת לא מפני שטעו בהלכות ושהאחד אומר אמת והשני שקר. ומה מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו. ומה יקר וגדול זה העיקר במצות והחלק הרביעי הם הגזרות שתקנו הנביאים והחכמים בכל דור ודור כדי לעשותם סייג לתורה. ועליהם

צוה הקב"ה לעשותם. והוא מה שאמר במאמר הכללי (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי ובאה בו הקבלה (יבמות דף כא.) עשו משמרת למשמרתי. והחכמים יקראו אותם גזרות. ולפעמים תפול בהם מחלוקת לפני החכם שהוא אוסר כך מפני כך ולא יסכים עליו חכם אחר. וזה הרבה בתלמוד שאומרים רבי פלוני גזר כך משום כך וכך ורבי פלוני לא גזר. וזה כמו כן סבה מסבת המחלוקת. שהרי בשר עוף בחלב הוא גזרה מדרבנן כדי להרחיק מן העברה ולא נאסר בתורה אלא בשר בהמה וחיה אבל אסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן האיסור. ויש מהם מי שלא יגזור גזרה זו שרבי יוסי [הגלילי] היה מתיר בשר עוף בחלב וכל אנשי עירו היו אוכלים אותו כמו שנתפרסם בתלמוד (שבת דף קל.). וכשתפול הסכמה על אחת מן הגזרות אין חולק עליה בשום פנים. וכשיהיה פשוט איסורה בכל ישראל אין לחלוק על הגזרה ההיא. אפילו הנביאים בעצמם לא היו רשאים לבטל אותה. וכן אמרו בתלמוד שאליהו ז"ל לא היה יכול לבטל אחד משמונה עשר דברים שגזרו בית שמאי ובית הלל. והביאו טעם על זה לפי שאיסורן פשט בכל ישראל והחלק החמישי הם הדינים העשוים על דרך חקירה וההסכמה בדברים הנוהגים בין בני אדם שאין בם תוספת במצוה ולא גרעון. או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה. וקראו אותם תקנות ומנהגים. ואסור לעבור עליהם. וכבר אמר שלמה ע"ה על העובר עליהם (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. ואלו התקנות רבות מאד ונזכרות בתלמוד ובמשנה. מהם בענין איסור והיתר ומהם בענין הממונות. ומהם תקנות שתקנו נביאים כמו תקנת משה ויהושע ועזרא כמו שאמרו (מגילה פ"א דף ד.) משה תקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח בפסח. ואמרו (ברכות פ"ז דף מח ע"ב) משה תקן הזן בשעה שירד המן לישראל. אבל תקנות יהושע ועזרא הם רבות. ומהם תקנות מיוחסות ליחידים מן החכמים כמו שאמרו התקין הלל פרוזבול (שביעית פ"י) התקין רבי גמליאל הזקן (גיטין דף לד ע"ב) התקין רבן יוחנן בן זכאי (ביצה דף ה). והרבה בתלמוד התקין ר' פלוני התקין ר' פלוני. ויש מהם תקנות מיוחסות להמון החכמים כמו שאמרו (כתובות דף מט ע"ב) באושא התקינו או כמו שנאמר תקנו חכמים או תקנת חכמים וכדומה לזה הרבה אם כן כל הדינין הנזכרין במשנה נחלקים על אלו החמשה חלקים. ומהם פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב או אפשר להיות סוברים עליהם סברא. ומהם הלכה למשה מסיני. ומהם מה שהוציאו בדרך הקש וסברא ובו נפלה המחלוקת. ומהם גזרות. ומהם תקנות. והטעם שהצריכם לכתוב המחלוקת הנופלת בין שתי הדעות הוא מה שאומר שההלכות אילו נכתבו פסוקות שאין בהם מהלוקת ונדחו דברי החכם שאין הלכה כמותו אפשר שיבא אחר כן מי שקבל הפך

הדבר שעליו נפסקה ההלכה מהחכם החולק על הדעת ההיא או ממי שהוא נוטה לדעתו ותכנס ספקא בנפשותינו ונאמר איך יקבל זה האיש והוא איש אמת שדבר פלוני אסור והמשנה אומרת שהוא מותר או הפך הענין הזה. ובשביל זה כשיהיו לנו כתובות אלו הדעות יהיה נגדר זה הפרץ. כי כשיאמר המקבל שמעתי שכך וכך אסור נאמר לו כן דברת וזהו דעת פלוני אבל רבים חולקין עליו או פלוני חלק עליו וההלכה כדעת החולק מפני שסברתו יותר נכונה או מפני שמצאנו דבר אחד מסייעתו (עדיות פ"א) אבל הטעם שהצריכום לכתוב דברי יחיד ורבים הוא מפני שאפשר להיות הלכה כיחיד וע"כ בא ללמדך כשתהיה סברה פשוטה ואפילו ליחיד שומעין לו ואע"פ שחולקין עליו רבים. והטעם שהצריכום לכתוב דעת איש אחד ואחר כן חוזר מן הדעת ההיא כגון שאמרו בש"א כך ובה"א כך וכך וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש כדי להודיעך אהבת האמת והגברת הצדק והאמונה. שהרי אלו אנשים הנכבדים החסידים הנדיבים המופלגים בחכמה כשראו דברי החוק עליהם טובים מדבריהם ועיונו נכון הודו לו וחזרו לדעתו. כל שכן שאר האנשים בראותם האמת נוטה עם בעל דינו יהיה כמו כן נוטה לאמת ולא יקשה עורף. וזהו דברי הכתוב (דברים יד) צדק צדק תרדוף. ועל זה אמרו חכמים (אבות פ"ה) הוי מודה על האמת. רצו לומר אף על פי שתוכל להציל נפשך בטענות תוכחיות כשתדע שהם אמת דברי חבירך אשר טענתך עליו גלויה מפני חולשתו או מפני יכולתך להטעות האמת חזור לדבריו והריב נטוש וכאשר חשב המחבר לחבר זה הספר על זאת התכונה ראה לחלק אותו לששה חלקים החלק הראשון במצות המחויבות בצמח הארץ כמו כלאים שמטה וערלה ותרומות ומעשרות ושאר חקי המתנות והחלק השני בפרקי זמני השנה והמועדים ומה שנתחייב בהם והשתנות משפטיהם והאסור בהם והמותר ומה שנכון לחבר בכל פרק מהם מן הדינים והמצות והחלק השלישי בבעילות וההפרש שיש בדיניו בין האנשים והנשים כגון היבום והחליצה והכתובה וקדושין וגיטין ומה שהוא ראוי לומר בכל פרק מהם והחלק הרביעי בדינין ובמריבות שבין אדם לחבירו ובסחורות ובמשא ובמתן ובשותפות הקרקעות והדומה לו והחלק החמישי בעניני הקרבנות כפי השתנות משפטיהם ורוב עניניהם והחלק הששי בענין טהרות והפכם וקרא כל חלק מהם סדר. החלק הראשון נקרא סדר זרעים והשני סדר מועד והשלישי סדר נשים והרביעי סדר נזיקין והחמישי סדר קדשים והששי סדר טהרות (והסימן זמ"ן נק"ט) והתחיל בסדר זרעים מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ וזרע הארץ היא מחיה לכל בעלי חיים. וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלא אכילת מזון לא יתכן לו עבודת השם ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע הארץ ואח"כ דבר על סדר מועד

שדרך סדורם בתורה כן הוא. כמו שנאמר (שמות כג) ושש שנים תזרע (שדך ושש שנים תזמור כרמך) [את ארצך] ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה. ואמר אחר כן ששת ימים תעשה מעשיך. ואחר כן שלש רגלים תחוג לי בשנה ואח"כ ראה להקדים דיני נשים קודם דיני נזיקין כדי ללכת אחר הכתוב שאמר (שם כא) כי ימכור איש את בתו לאמה וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ואחר כך כי יגח שור את איש. ובשביל זה הקדים סדר נשים על סדר נזיקין. וספר ואלה שמות כולל אלו הארבעה ענינים ענין סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין. ואחרי אשר דיבר על ענין אלה שמות דיבר על ענין ויקרא כפי סידורם. וסדר אחרי נזיקין קדשים ואחריו טהרות שכך סדרם הכתוב. והקדים דין הקרבנות קודם דין הטומאות והטהרות שהרי הטהרות התחיל בהם בפרשת ויהי ביום השמיני וכשאסף כל אלו הששה מינים הכוללים המצות ראה לחלק כל מין כללי מהם אל מינים פרטיים כפי מה שהוא ראוי. וקרא שם כל מין מהפרטים מסכת. אחר כן חלק המאמר שיש בכל מין פרטי לפרקים וקרא שם כל אחד פרק. אחר כך חלק מאמר כל פרק לפרקים קטנים נכוחים להבין וקלים לדעתם על פה ולהורותם וקרא שם כל אחד מאלו הפרקים הקטנים הלכה וחלק המאמר בסדר זרעים כמו שאומר. התחיל במסכת ברכות. והטעם שהצריכהו להתחיל בה שהרופא הבקי כשירצה לשמור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תיקון המזון בתחלת רפואותיו. ועל כן ראה החכם הזה להתהיל בברכות שכל מי שאוכל אין לו רשות לאכול עד שיברך וראה לסדר בתחלת דבריו ברכות כדי לתקן המזון תיקון שיש לו ענין. אחר כך ראה לתקן דבריו כדי שלא יהיה חסר בענין מן הענינים ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם על המזונות ועל המצות. ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד. ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש עצמה לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכל מה שנתחבר אליו ואח"כ חזר לענין הסדר והוא לדבר במצות זרע הארץ. והתחיל במסכת פאה אחר ברכות בשביל שכל המתנות שאדם חייב בהם על הזרע לא יתחייב בהן אלא אחר קצרו והקמה חייבת בפאה והיא עדיין בקרקע ובשביל זה הקדים לדבר בה. וסידר אחר פאה מסכת דמאי בשביל שיש בו לעניים זכות כמו שיש להם בפאה. וכן אמרו מאכילים את העניים דמאי. ואחר דמאי כלאים שכך סדרם הכתוב בסדר קדושים תהיו (ויקרא יט) לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים. וסידר אחר כלאים שביעית והיה נכון להיות מסכת ערלה אחר כלאים שכך סדורה בתורה לולי שראה שהערלה אינה מן המצות שאדם מוכרח לעשותה שכ"ז שלא נטע לא יתחייב בערלה והשביעית היא מן המצות שאדם מוכרח לעשותה. ועוד שהשמטה יש בה סדר

מיוחד מן התורה ולפיכך הקדים לדבר בשמטה. וסידר אחר שביעית מסכת תרומה גדולה מפני שהתרומה היא מתנה ראשונה שמוציאין מן הזרע. וסידר אחר תרומה מעשר ראשון מפני שהוא במעלה שניה לתרומה בדין הפרשה. וסידר אחר מעשר ראשון מעשר שני על סדר מעלותם. וסידר אחר כן מטכת הלה בשביל שאחר שמוציאין מן הזרע כל אלו המתנות שהם תרומה ומעשר ראשון ושני אז יטחנוהו ועושין אותו קמח ולשין אותו ואז יתחייב בחלה. וכשהשלים לדבר על הזרע ומתנותיו החל לדבר בענין הפירות וסידר אחר מסכת חלה מסכת ערלה ואחר כן בכורים שכך סדרם הכתוב הערלה בספר ויקרא והבכורים בפרשת כי תבא. ועלו מספר החלקים בסדר זרעים לעשתי עשרה מסכתות ואחר כך חלק סדר מועד למיניו הפרטים כמו שעשה בסדר זרעים והתחיל במסכת שבת מפני שהוא קדמון במעלה ומפני שהוא בכל שבעת ימים ותרבה תקופתו בזמן. גם בו התחיל בתורה בפרשת מועדות. וסידר אחר שבת עירובין מפני שהוא מענין שבת. ואחריו פסחים שהוא תחלה המצות הנתונות על ידי משה והיא כמו כן מצוה שניה לשבת בפרשת מועדות. וסידר אחר כן שקלים כמו שנסדרו בתורה. וסידר כפורים אחר שקלים כפי סדורה שמצות שקלים בפרשת כי תשא וכפורים בפרשת אחרי מות. ואח"כ בא לסיים דבריו בשלוש רגלים. וקודם זה דבר על פסחים ונשאר לו לדבר על ענין סוכות ושבועות ולא נמצא לו מה שידבר בשבועות אלא דברים מיוחדים בכל יו"ט והיא מסכת ביצה. והקדים סוכה על ביצה לרוב המצות שיש בסוכות. ולא נשאר לו מן הפרקים הנזכרים בכתוב אלא ראש השנה בלבד. ואחר ביצה דבר על ראש השנה. וכשהשלים דבריו על המועדים האמורים בתורה חזר לדבר על זמני התעניות הנזכרים בספרי הנבואה והם הצומות שתקנו הנביאים. וסידר אחר כך ענין תעניות. וסידר אחר תעניות מגילה מפני שהוא תיקון הנביאים שהיו אחרונים לאשר התקינו תעניות. וסידר אחר מגילה מועד קטן מפני שיש בינו ובין ימי פורים הצטרפות שבשניהם אסור התענית וההספד. וכאשר השלים לדבר על הזמנים וחובותיהם וכל מה שנתחבר עליהם חתם הענין במסכת חגיגה שענינה בחובת שלש רגלים והניחה לאחרונה בשביל שאינו ענין כללי ובשביל שאינו חובה אלא על הזכרים כמו שנא' (שמות כג) יראה כל זכורך. ועלו חלקי המאמר בסדר מועד לשתים עשרה מסכתות אחר כן חלק המאמר שיש בסדר נשים. והתחיל בסדר יבמות. והטעם שהצריכהו להתחיל ביבמות ולא התחיל במסכת כתובות ועיון השכל נותן שהיתה ראויה להקדים. אבל נעשה זה מפני שהנשואין הוא דבר עומד ברשות אדם ורצונו ואין לב"ד לכוף אדם עד שישא אשה אבל היבום הוא מוכרח לעשותו ולומר לו או חלוץ או יבם. וההתחלה בדברים המוכרחים הוא הנכון

והראוי מן הדברים שאינם מוכרחים וע"כ התחיל ביבמות. וסידר אחר כך כתובות ואחר כתובות נדרים שפרשת נדרים כולה וההתבוננות שיש בה הוא נדרי נשים כמו שנאמר (במדבר ל) בין איש לאשתו בין אב לבתו. וכשיהיו הנשואין גמורין ותהיה האשה נכנסת לחופה יש לבעלה רשות להפר נדריה ומפני זה סמך נדרים לכתובות. וסידר אחר נדרים נזירות מפני שהנזירות גם כן מכלל נדרים וכשהאשה נודרת בנזיר יוכל הבעל להפר. ולפיכך סידר אחר נדרים נזירות וכשהשלים לדבר על הנשואין ומה שיתחייב בשבילן מהפרת הנדרים התחיל בענין הגירושין שאחרי נישואין באין הגירושין וסידר גיטין אחר נזירות. ואחר גיטין סוטה שענינה מענין הגירושין שהסוטה כשתזנה יש לכוף האיש והאשה על הגירושין כמו שאבאר במקומו. וסידר אחר סוטה קדושין ויש לשאול בכאן מפני מה סידר קדושין באחרונה והיה הנכון להקדימה ולהיות סדורה קודם כתובות. ואם תאמר שלא סדרו אותה קודם כתובות בשביל שלא נפריש בין יבמות לכתובות שענינם אחד והוא ענין ביאה ושיהיו דבריהם נקשרים ואילו נצרך עכ"פ לסדרו היה כותבו קודם גיטין כדי שיבא על סדר בראשונה קדושין ואחריה גיטין ויהיה סדורם נכון. ותהיה התשובה שסדורם נעשה כך מפני שהיה רצונו לילך על דרך הכתוב שהקדים גירושין קודם בישואין והוא מה שאמר הקב"ה (דברים כד) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. ומתוך דבריו שאמר והיתה לאיש אחר למדנו פרק מפרקי קדושין כמו שנתבאר בתלמוד מקיש הויה ליציאה (דף ה). ועלו חלקי המאמר בסדר נשים לשבע מסכתות אח"כ חלק המאמר בנזיקין. וחלק המסכת הראשונה לשלשה הלקים. והתחיל בבבא קמא וענינה לדבר על נזיקין כגון שור ובור והבער ודין החובל ואין השופט רשאי להקדים דבר קודם שיסיר ההיזק מבני אדם ומפני זה הקדים אותה בראשונה על שאר הדינין ואח"כ בבא מציעא וענינה לדבר על הטענות והפקדונות ושכירות ודין השואל והשכיר וכל מה שהוא ראוי לחבר לזה הענין. כמו שעשה הכהוב שאחר דיני שור ובור והבער (שמות כא) וכי ינצו אנשים דבר על ארבעה שומרים ואח"כ בבא בתרא וענינו לדבר בחלוקת הקרקעות והדינין בענין הדירות המשותפות והשכונה וביטול מקח וממכה במום הנמצא ולדבר בענין הממכרים והקנינים והאיך ראוי לדון אותם והערבות והירושות. וסידר החלק הזה באחרונה בשביל שכולו קבלה ודברי סברות ולא התבאר מן התורה וכשהודיע ענין הדינין התחיל לדבר על הדיינין גוזרי הגזירות והדינין ההם. וסידר אחר בבא בתרא סנהדרין. אבל מסכת מכות היא נקשרת בנוסהאות עם מסכת סנהדרין ובכללה היא מנויה. ואמרו שבשביל שאמר ואלו הן הנחנקין הדביק אליו ואלו הן הלוקין. ואין זה

טעם אמת אבל היא מסכת בפני עצמה ונסמכה לסנהדרין מפני שאין רשות לבני אדם לענוש ולהלקות אלא השופטים בעצמם כמו שאמר הכתוב (דברים כה) והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו וסידר אחר מכות שבועות מפני שבין סוף המסכת שעברה ותחלת זו המסכת יש דמיונים בדיניהם ומשפטיהם והם דומים אלו לאלו כמו שנזכר בתלמוד והחבירוהו לענין ההוא מפני שהוא גם כן ממעשה הדיינים שאין רשות לכוף על השבועה אלא לשופט וכשהשלים לדבר על הדינים והדיינים וכל מה שהוא מעשה הדיינים מיוחד בו מן המחלוקת וחיוב השבועות בא לדבר בענין עדויות. ורוב ענין זאת המסכת הוא לזכור בה כל ההלכות שהעידו עליהם אנשים ברורים נאמנים ושעדותם ראוי לסמוך עליה והוא שער מן הדינים שהעדויות צריך לזכרם לפני הדיינים וכן כל עדות מהם היו מעידים אותו בב"ד. וסידר אותה אחר מסכת שבועות בשביל שמסכת שבועות יש צורך אליה תמיד יעדויות הם (הצעת) [הודעת] הדברים שהעידו בם לפני השופטים בעתים ידועים וקבלו אותם מהם אחר כן התחיל לדבר על עכו"ם לפי שענינה דבר מוכרח לשופט שידענו ואז יהיה שלם כשידע נימוסי העבודות ההם וחוקותיהם ומה שצריך אליהם ואז ידע היאך ידין עליה. כי כל מי שיעבוד לכוכב שבתאי בעבודת כוכב נוגה או יתפלל לכוכב צדק בתפלת מאדים אינו חייב מיתה כמו שבאה הקבלה הברורה. והניח זו המסכת לאחרונה מפני שלא יקרה ענין עכו"ם אלא באחד מני אלף לימים רחוקים וכאשר נשלם לו מה שהיה צריך אליו השופט התחיל באבות. ועשה זה לשני ענינים. האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלוה עם מעם. ולפיכך ראוי לכבד החכם מהם ולהושיבו במעלה נכבדת בשביל שהגיעה ההוראה אליו ושהוא בדורו כמו אלו בדורם. וכן אמרו (ר"ה כה.) אם באנו לחקור אחר בית דינו של ר"ג וכו'. ואמרו (שם) שמשון בדורו כאהרן בדורו יפתה בדורו כשמואל בדורו. ובענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני. ואין הדבר כן שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקב"ה שצוה אותנו בו כמו שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלקים הוא. אבל הכל משפט אחד וקבלוהו איש מפי איש על הדורות החולפים. והענין השני שהוא רוצה לזכור במסכת זו מוסר כל חכם מן החכמים ע"ה כדי שנלמד מהם המדות הטובות ואין אדם צריך לזה הדבר כמו הדיינים שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד. אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע יזיק עצמו ויזיק לבני אדם. לפיכך היה תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינין כמו שאמר הוו מתונים בדין וצריך שיווסר השופט בכל הענינים שיש במסכת אבות. כגון שיהיה מתון בדין ואל ימהר פסק דין שאפשר שיהיה בדין

ההוא ענין נסתר כמו שאמרו ע"ה דין מרומה. ואין לו להאריך בדין כמו כן כשידע שאין בו דבר נסתר שזה נקרא ענוי הדין ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על ענינם. ואין לו ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינין. ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ שמא יהיה לבוז. ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת שיצטרכו אליו שמא יאבד האביון. ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת. ואל תמשכהו התאוה. ואל יהי רוצה להתקדם את חביריו לדין. ואל ילחץ עצמו להכנס בדיינות שמא יהיה חשוד וצריך להיות מהדר בכל דיניו אחר הפשרה. ואם יוכל שלא יפסוק דין בכל ימיו אבל שיעשה פשרה בין שני המריבים הנה מה טוב ומה נעים. ואם אינו יכול אז יחתוך הדין ואל יטריח אבל יתן זמנים ארוכים לבעל הריב ויניחהו לבקש על נפשו כל היום ואע"פ שירבה דברים וידבר הוללות וסכלות. ואם אי אפשר זה לפי מה שיראה בטענותם יגזור הדין מיד. כמו שאנו רואים רבותינו עושים בענין קשירת הידים והכאת השוט ללקות ולענוש והפשט הבגדים וקריעת השטרות הקיימות כשימצאו בהם מה שיחייב לעשות זה. והרבה כמו זה וכדומה לזו המצוה אומרים (סנהדרין דף ו ע"ב) יקוב הדין את ההר ועל דרך כלל צריך שיהיה השופט כרופא בקי שכל זמן שיוכל לרפא במזונות לא ירפא ברפואות. אבל כשרואה שההולי חזק ואי אפשר להתרפא במזונות ירפא ברפואות קלות קרובות אל טבע המזון כגון המשקים והמרקחות המבושמות והמתוקנות. ואם יראה שההולי יתחזק ואלו הדברים אינם מכניעים אותו ואינם כנגדו יחזור לרפאותו ברפואות חזקות וישקנו רפואה משלשלת כגון סקמוני"א וכדומה לו מן הרפואות המרות והרעות. כן השופט ישתדל לעשות פשרה ואם אינו יכול ישפוט בנחת וירצה לבעל הריב בדבר רך ואם לא יוכל מפני אכזריות אחד מהמריבים ושהוא רוצה להתגבר בעול וחמס יתחזק עליו ויהדוך רשעים תחתיו וצריך לשופט שלא ירבה לרדוף אחר תענוגי העולם ואהבת העושר והמעלה כמו שאמר הכתוב (שמות יח) שונאי בצע. ואמרו ע"ה מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר על הגרנות יהרסנה (כתובות קה ע"ב) ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם אם כן מה נחמד ונכון היה תקון מסכת אבות אחרי מסכת סנהדרין ומה שנלוה אליה לפי שהיא כוללת אלה המוסרים ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה היושר והיראה. וכאשר השלים מוסר הדיינים החל לבאר שגיאותם כי כל מי שיש בו טבע בשר ודם אי אפשר שלא יטעה ויחטא. ולפיכך סידר הוריות אחר אבות ובה התם

סדר נזיקין. ועלו חלקי המאמר בנזיקין לח' מסכתות אחר כן חלק המאמר בענין קדשים. והחל בקרבנות הכהנים שהם מס' זבחים. ואחר זבחים מנחות כפי סדורם בתורה. וכשהשלים ענין זבחי קדשים ומה שנלוה עליהם דבר על ענין שחיטת שאר הזבחים על סדר הכתוב שהרי אחר שאמר והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו וגו' אמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים יב). והביא אחר מנחות חולין ואחר חולין בכורות על סדר הכתוב כמו כן. כי אחר שאמר רק בכל אות נפשך אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך וכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סידר דמי הערכים שהם כמו כן קדש. והביא אחר בכורות ערכין ואחר ערכין תמורה על פי סדורם בכתוב כמו כן. וכשהשלים לדבר על המינין האלו הביא אחר כן מסכת כריתות ודבר בה על כל המצות שיתחייב בהם כרת וכל הנלוה לאותו הענין. והטעם שבשבילו סדר המין הזה בקדשים שכל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבים על שגגתו חטאת אלא במעט כמו שיתבאר שם והביא אחר כריתות מעילה מפני שהדברים שחייבין עליהם מעילה יותר קלים מהדברים שחייבים עליהם חטאת. והביא אחר מעילה מסכת תמיד והניח אותה באחרונה בשביל שאיו בה דבור לא על דרך חכמה ולא על איסור ועל היתר אלא ספור שהוא אומר היאך היו מקריבין התמיד כדי לעשות כן תמיד והביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו וכל ענינו. והתועלת שיש במין ההוא כי כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבנית ההוא והתבניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקדש. כמו שאמר (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וכשהשלים לדבר בקרבנות הבהמה ובכל הנלוה עליהם ותבנית הבית שמקריבין בו אותן הקרבנות סידר אחריו מסכת קנים. ואין ענין במסכת ההיא אלא לדבר בתערובי העופות כשיתערבו קרבנות העופות אלו עם אלו. והניח זה הענין באחרונה מפני שאינו מוכרח לפי שאפשר שיתערבו ושלא יתערבו ועוד שהדבור עליו מעט מזער כמו שיתבאר במקומו. ובהם חתם סדר קדשים. ועלו חלקי המאמר בסדר קדשים לעשתי עשרה מסכתות אחר כן חלק המאמר בטהרות. והתחיל במס' כלים. וענינו שהוא כולל עיקרי הטומאות ולזכור כל מה שהוא מקבל טומאה ושאינו מקבל טומאה. כי כשיזכור לנו מה שהוא מקבל טומאה נדע כל הדברים שהם מקבלים טומאה ושאינם מקבלים והביא אחר כלים אהלות וענינו לדבר על טומאת מת. והקדים זאת המסכת בשביל שהיא קשה מכל הטומאות. ואחריה נגעים וענינו שהוא מדבר בטומאת צרעת שהמצורע יטמא באהל ויש בו קצת דמיון מטומאת מת כמו שיתבאר במקומו וכשהשלים טומאת מת והדומה לו בא לדבר בעניו טהרה והיא פרה אדומה. והביא

אחר נגעים מס' פרה. וכשהשלים לדבר על הטומאות החמורות והאיך ענין טהרתם דבר בענין הטומאות הקלות שאין בם אלא הערב השמש. וסידר אחר פרה מסכת טהרות וקרא שמה טהרות בלשון נקיה שהדיבור בה הוא בטהרת הטומאה. ועוד שידיעת הטומאות מצריך לדעת ענין טהרה. ושמא יחשוב החושב שענין קריאת שם הסדר סדר טהרות וקרא שם מסכת ממנו טהרות שהוא תפישה על המחבר ואנו אומרים שאינו תפישה אצל חכמי ההגיון שהם קוראין המין הפרטי בשם המין הכולל אותו וכשהשלים הטומאות החמורות והאיך תעלה הטהרה מהם ודבר על טומאות קלות הביא אחר כך דיני טהרה וסידר אחר טהרות מקואות והניח נדה אחר כל אלו הטומאות מפני שאינה טומאה כללית לכל מין האדם. וסידר אחר מקואות נדה ואחר נדה מכשירין. והנכון היה לסדר אחר נדה זבים אבל הקדים מכשירין על זבים כמו שהקדימו הכתוב. שהרי מכשירין בפרשת ויהי ביום השמיני וזבים בפרשת זאת תהיה תורת המצורע. וסידר אחר זבים טבול יום כמו שאמר הכתוב (ויקרא טו) זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע. ואלו הטומאות המוקדמות כולן הן כוללות הגוף ר"ל כשיגע בהם אדם יטמא כל גופו. ובשביל זה בא לדבר על טומאת כל אבר ואבר בפני עצמו. וסידר אחר טבול יום ידים ואחר ידים עוקצין והניחה לאחרונה מפני שהוציאוה בדרכי הסברא ואין לה עיקר בכתוב ובה חתם ספרו. ועלו חלקי המאמר בטהרות לשתים עשרה מסכתות. והיו מספר כל מסכתות המשנה ששים ואחת ופרקים חמש מאות ושלשה ועשרים:

אחר כן ראה להסתפק משמות המקובלים על הקרובים אליו משמעון הצדיק והיו דבריו במשנה דבר קצר וכולל ענינים רבים והיה הכל מבואר לו לחדוד שכלו אבל למי שהוא פחות ממנו הענין ההוא עמוק בעיניו שהחכמים הקדומים לא היו מחברים אלא לנפשותם. לפיכך ראה אחד מתלמידיו והוא רבי חייא לחבר ספר וללכת בו אחר רבו ולבאר מה שנשתבש מדברי רבו והיא התוספתא. וענינו לבאר המשנה. ותוספתא אפשר להוציא טעמה מהמשנה אחר יגיעה רבה והוא הוציאם ללמדנו היאך נוליד ונוציא ענינים מן המשנה. וכן עשה רבי אושעיא. ורב חיבר ברייתא והיא ספרא וספרי ורבים זולתם. כמו שאמרו כי אתא רבי פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה. ואולם לא היו אלה הברייתות כולם כצחות דברי המשנה ולא כתקון ענייה וקוצר מליה ועל כן היתה עיקר ר"ל המשנה וכל החבורים עולים אחריה ושניים אליה והיא המכובדת אצל הכל וכשיעריכו אותה להבורים ההם ראוה בנות ויאשרוה וכל הבא אחריה אחר החבורה הנכבדת ההיא לא שם לבו ומאודו אלא להתבונן בדברי המשנה ולא חדל דור אחר דור להתבונן ולחקור בה ולפרש אותה כל חכם כפי חכמתו ובינתו. ונחלקו בפירוש

קצת הלכות ממנה לפי רוב השנים. ואין חבורה מהם שלא חקרה והתבוננה במשנה וגלתה חידושים והביאה ממנה דמיונים על ענינים אחרים. עד שהגיע הזמן לרבינא ורב אשי שהם האחרונים מחכמי התלמוד והתבודד רב אשי לחבר התלמוד. וראה בעצתו לעשות בדברי כל הבאים אחרי רבינו הקדוש כמו שעשה רבינו הקדוש בדברי כל הבאים אחרי משה. וכלל כל דברי המדברים ושכל המתבוננים ופירוש המפרשים ודקדוק ההלכות וקבצם וכבש הכל בחכמתו ובמה שנתן לו הקב"ה מנפש פשוטה וכבוד החכמה וחיבר התלמוד והיתה כוונתו בו ארבעה דברים. האחד פירוש המשנה וכל מה שנפל בה מדברים המכילים ענינים רבים ממחלוקת הפירושים וטענות כל מפרש על חבירו וגלוי טענת האמת וזה ראשית הכוונות שנתכוון. והשני פסק הדין על דעת האחד משני החולקים שנחלקו בדברי המשנה או בפירושה או בחידושים שנתחדשו בה ושחברו עליה. והשלישי בחידושי הענינים שהוציאו חכמי כל דור מן המשנה וגלוי העיקר והראיות שהורו בהן וסמכו עליהן התנאים המדברים על דברי המשנה עד שנסדר מדבריהם מה שנסדר והגזירות והתקנות העשויות מאחרי רבינו הקדוש עד המחבר הזה. והרביעי דרשות שהם ראויות לפי ענין כל פרק שנזדמן להיות בו דרש וזה הענין הרביעי ר"ל הדרש הנמצא בתלמוד איו ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה אבל יש בו תבונה גדולה מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם הסתכלות שכלי יובן בהם מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו ויגלה מהם מן הענינים האלקיים ואמתות הדברים מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם. ואם תביט אותו על פשוטו תראה בו ענינים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם. ועשו דבר זה לענינים נפלאים האחד מהם ללטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם. ועוד כדי לעוור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואילו היו מראים להם זוהר האמתות יסבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים וכן החכמים לא היו רוצים לגלות קצתם לקצתם סודות החכמה. וכבר זכרו (חגיגה פ"ב דף יג) שאיש מן החכמים נכבד [פיתה] לאנשים בקיאים בחכמת מעשה בראשית והוא היה בקי במעשה מרכבה ואמר להם למדוני מעשה בראשית ואלמדכם מעשה מרכבה ואמרו טוב הדבר. וכאשר למדוהו מעשה בראשית נמנע הוא מללמוד להם מעשה מרכבה. וחס ושלום שעשה זה מפני רוע לב למנוע החכמה או בשביל שיהיה לו יתרון עליהם שחמדות האלה מגונים באחד מהטפשים קל וחומר באלו החסידים הנכבדים. אבל עשה הדבר בשביל שראה בעצמו ראוי לקבל מה שיש

אצלם ושאינם ראוים לקבל מה שיש אצלו. והביא על ענין זה דברי שלמה (שיר ד) דבש וחלב תחת לשונך. ופירשו עליהם השלום ואמרו שענין דבר זה שהחכמות המתוקות שהנפש תנעם בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב צריכים להסתירם ושלא ידובר בהם ואל יעלו על שפת לשון בשום פנים. וזהו שאמר תחת לשונך שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהגות בם בישיבות החכמה. ואולם ירמזו בכתוב מהם רמזים נעלמים וכשיגלה הקב"ה מסוה הסכלות מלב מי שירצה אחרי אשר ייגע וירגיל בחכמות אז יבין מהם כפי שכלו ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלות אלא לעזוב ענייניו ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן לבוננהו ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות בכתוב. כמו שמצאנו דוד ע"ה עשה כן באמרו (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. וכשיגלה הקב"ה את עיני האדם ויראה לו מה שהראה ראוי לו לגנזם כמו שאמרנו. ואם ירמוז מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם ונודעה אמתתו. כמו שבארו וגלו במעשיות רבות בתלמוד. ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמוהו שאם יגלה אותו לכסיל אע"פ שלא יגנהו לא ייטב בעיניו. ועל כן אמר החכם (משלי כג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך. ועוד שהלימוד להמון העם צריך שיהיה בדרך חידה ומשל כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר ישלם שכלם ואז יתבוננו וישכילו עניני הרמזים ההם. ולענין זה רמז שלמה עליו השלום באמרו (שם א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם ומפני אלו הסבות סדרו החכמים ע"ה דבריהם בדרשות על ענין שירחיקהו שכל הכסיל לפי מחשבתו. ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו. וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכיל אפילו פשוטו ראוי לו להשתומם מאד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות בתכלית הרחוק. שהרי הדעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המזגים. וכמו שנמצא מזג איש אחד שהוא ישר ממזג איש אחר כן יש שכל איש אחד שלם משכל איש אחר. ואין ספק שאין שכל מי שידע דבר נכבד כשכל מי שישכיל הדבר ההוא שהאחד נקרא שכל בפועל והאחד שכל בכח. ובשביל זה יש דברים שהם בעיני אנשים בתכלית האמת והביאור ואצל איש אחר הם רחוקים ונמנעים מהיותם על פי המעלה בחכמה והנני נותן לך בו משל מבואר. כגון שנשאל לאיש מאנשי חכמת הרפואה והחשבון והנגון ומהיר בחכמת הטבע ונבוב ומשכיל והוא נעור וריק מחכמת התשבורת וחכמת הכוכבים ונאמר לו מה אתה אומר באיש שהוא טוען שגוף השמש שאנו רואים כאילו היא עגולה קטנה ויאמר שהוא גוף כדור וגודל הכדור ההוא כגודל כדור הארץ מאה וששים ושש פעם ושלשה שמיני פעם

וכדור הארץ שבמדתה עשינו המדות האלה הוא כדור שיש בהקפו ארבעה ועשרים אלף מיל ויהיה על הדרך הזה מגיע לדעת כמה מילין יש במדות גודל כדור השמש. אין ספק שהאיש ההוא זך הרעיון אשר השכיל מן החכמות כל מה שאמרנו לא ימצא בנפשו מקום לקיים זאת האמונה וכל זה דבר רחוק בעיניו בלי מושג. והטענה השכלית תבאר לו בתחלת המחשבה שהטענה הזאת בטלה כי איך אפשר להיות האדם על מקום כפי זרת אחד מן הארץ וידע שעור גרם השמש והקפה ומדת שטחה עד אשר תהיה דעתו כוללת אותה כמו שהוא כולל מדת חלק מחלקי הארץ ועוד יאמר איך אפשר זה והנה גרם השמש בשמים בתכלית המרחק ואפילו ראיית גרם השמש על נכון אי אפשר לנו ולא נשיגהו אלא זיוו בלבד ואיך יגיע אדם למעלה שיוכל למדוד אותו וידקדק מדתו בשלשה שמיני פעם זה דבר שוא הוא שאין כמוהו ולא יהיה בלבו ספק על היות זאת הטענה בטלה ושלא תוכל להיות. אבל כשירגיל נפשו בלמוד ספרי המדות וחכמות מה שהוא ראוי בתבנית הכדוריות וזולתם מו הערכים הנערכים זה לזה ויעתק משם אחר כן אל הספר המסודר בענין זה והדומה אליו ר"ל ספר תכונת הגלגלים הידוע ספר אלמגסט"י אז יתברר אצלו זאת הטענה ותשוב לו הטענה אמת שאין בה ספק ושיש עליה מופת. ולא יהיה אצלו הפרש בין שגוף השמש הוא כשעור הזה או שהשמש היא מצויה. וירגיל שכלו להאמין הדבר שהיה בתחלה מרחיק הרחקה גדולה ויאמין בו אמונה גמורה הנה זה יוכל להיות. ואנחנו לא הסכמנו על האיש ששאלנוהו זה הענין שיהיה חסר מן החכמות האחרות אבל שיהיה טוב השכל וזך הטבע וחכם. והשאלה אשר שאלנוהו משאלות הלמודיות שהיא מן המדרגה שיעלו בה לאלהות. קל וחומר יהיה הענין במי שאין לו חכמה כלל ולא הרגיל נפשו בדרך מדרכי חכמות הלמודיות אבל היה נסעו משכל אמו לשכל אשתו שנשאל שאלה משאלות האלקיות שהם צפונות בדרשות אין ספק שהם רחוקים בעיניו כרחוק השמים מן הארץ ויקצר שכלו להבין דבר מהם ועל כן ראוי שנדין הדרשות ההם לכף זכות ונטיב לעיין בהם ואל נמהר להרחיק דבר מהם. אבל כשירחק בעינינו דבר מדבריהם נרגיל נפשנו בחכמות עד שנבין ענייהם בדבר ההוא אם יוכלו להבין לבותינו הדבר הגדול הזה. שהרי החכמים אף על פי שהיה להם מן התאוה ללמוד וטוב הרעיון והיגיעה וחברת החסידים הנכבדים והרחקת העולם בכל מה שיש בו היו מיחסים החסרון לנפשם כשהם מעריכים נפשותם לפי מה שקדם אותם. והוא מה שאמרו (עירובין דף נג.) לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סדקית. וכ"ש אנחנו שהחכמה נעדרה ממנו וכאשר הודיענו הקב"ה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישעיה כט). יהד הכתוב כל אחד

ממנו בארבעה דברים בהולשת השכל וחוזק התאוה ועצלות בבקשה החכמה והזריזות בבצע העולם ארבעת שפטיו הרעים ואיך לא נסמוך החסר לנפשותינו כשנעריך אותה עליהם ומפני אשר ידעו עליהם השלום בענין זה שכל דבריהם ברורים ונקיים ואין בהם סיגים צוו עליהם והזהירו שלא ילעג אדם עליהם. ואמרו (גיטין דף נז ע"ב) כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (כו') ואין לך צואה רותחת גדולה מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג. ועל כן לא תמצא לעולם מרהיק דבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות אשר לא האיר לבו בדבר מן המאורים הבהירים. ומפני שידעו אמתת דבריהם כלו בעסק ההוא כל ימיהם וצוו לשקוד עליו כל הלילה ומקצת היום ושמוהו תכלית החכמה וכן הוא. ואמרו (פ"ק דברכות דף ח.) אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. והשב לבך לזה הדבר שאם תסתכל אותו על פשוטו תמצאנו רחוק מאד מן האמת כאילו ד' אמות של הלכה בלבד היא התכונה הנדרשת ושאר החכמות והדעות מושלכות אחר גויו. ובזמן שם ועבר ואחריו שלא היתה שם הלכה הנוכל לומר שאין להקב"ה חלק בעולם כלל. אבל אם תעיין זה הדבר עיון שכלי תראה בו מן החכמות דבר פלא ותמצאנו אוסף כלל גדול מן המושכלות. ואני אבארם לך כדי שיהיה לך דמיון לשאר מה שיבוא לידך ולכך שים לבך אליו כראוי:

הקדמת הרמב"ם לפרק חלק

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כו' - ראיתי לדבר בכאן בעיקרים רבים באמונה גדולים ונכבדים עד מאד. הוי יודע כי בעלי התורה נחלקו דעותיהם בטובה שתגיע לאדם בעשיית המצות שצונו בהם הש"י ע"י משה רבינו ע"ה וברעה שתמצא אותו כשיעבור עליהם מחלוקת רבות מאד לפי השתנות שכליהם ונשתבשו בהם הסברות שיבוש גדול עד שכמעט לא תמצא בשום פנים אדם שנתבאר לו דבר זה ולא תמצא בו דבר מוחלט לשום אדם אלא בשיבוש גדול כת [ראשונה] סוברת כי הטובה הוא גן עדן וכי הוא מקום שאוכלים ושותים בו מבלי עמל הגוף ובלי יגיעה ושיש להם בתים מאבנים טובות ומטות מוצעות במשי ונהרות מושכות יין ושמנים מבושמים והרבה דברים מזה המין. וכי הרעה הוא גיהנם והוא מקום בוער באש שבו שורפין הגויות ומצטערים שם בני אדם במיני הצער והעינוי יאריך סיפורם. והכת הזאת הביא ראיה על סברתם מדברי רבותינו ז"ל וממקראות הכתב שפשטם נאותים למה שהם אומרים לכולו או לרובו וכת שניה תסבור ותחשוב שהטובה המיחלת הוא ימות המשיח מהרה יגלה וכי באותו הזמן יהיו בני אדם כולם מלאכים כולם חיים וקיימים לעד ויגביהו

בקומתם וירבו ויעצמו עד שיושיבו כל העולם לעד לעולם ואותו המשיח כפי מחשבתם יחיה בעזר הי"ת וכי באותן הימים תוציא הארץ בגדים ארוגים ולחם אפוי ודברים הרבה כאלה שהם מן הנמנעות. וכי הרעה היא שלא יהיה האדם מצוי באותן הימים ולא יזכה לראותו ומביאין ראיה בדברים רבים מצויים לחכמים ובכתובים במקרא יסכים פשטם למה שהם אומרים או לקצתו וכת שלישית תחשוב כי הטובה שנקוה תחיית המתים והוא שיחיה האדם אחר מותו ויחזור עם קרוביו ובני ביתו ויאכל וישתה ולא ימות עוד וכי הרעה היא שלא יחיה אחר מותו עם אותם שיחיו ומביאים ראיה על זה במאמרים רבים מצויים בדברי החכמים ובפסוקים מן המקרא שפשוטם יורה על מה שהם אומרים או על קצתו וכת רביעית תחשוב כי הכוונה שתגיע לנו בעשיית המצות היא מנוחת הגוף והשגת התאוות העולמיות בעוה"ז כמו שומן הארצות ונכסים רבים ורוב הבנים ובריאות הגוף והשלום והבטחון והיות המלך מישראל והיותנו שולטים על מי שהצר לנו והרעה שתשיגנו כשנכפור על התורה היפך העניינים האלה כמו מה שאנחנו פה היום בזמן הגלות ויביאו ראיה כפי סברתם מכל המקראות שבתורה והקללות וזולתם ומכל אותם הסיפורים הכתובים במקרא וכת חמישית והם הרבה מחברים העניינים האלה כולם ואומרים כי התוחלת הוא שיבא המשיח ויחיו המתים ויכנסו לגן עדן ויאכלו שם וישתו ויהיו בריאים כל ימות עולם אבל זו הנקודה הנפלאת ר"ל העוה"ב מעט תמצא בשום פנים שיעלה על לבו הוא שיחשוב או שיקח זה העיקר או שיאמר זה השם על איזה דבר הוא נופל אם הוא תכלית הטובה או אחת מן הדעות הקודמות הוא התכלית או שיבדיל בין התכלית ובין הסיבה המביאה אל התכלית אבל מה ששואלים העם כולו ההמון והמבינים היאך יקומו המתים ערומים או לבושים ואם יעמדו באותן תכריכין עצמן שנקברו בהם ברקמתם ובציורם ויפוי תפירתם או במלבוש שיכסה גופם בלבד וכשיבוא המשיח אם יהיו שם העשיר והדל או אם יהיו בימיו חזק וחלש והרבה שאלות כאלו בכל עת. ואתה המעיין בספר זה תבין זה המשל שאני ממשיל לך ואז תכין לבך ותשמע דברי בכל זה שים בדעתך כי נער קטן הביאוהו אצל המלמד ללמדו תורה וזהו הטוב הגדול לו לענין מה שישיג מן השלמות אלא שהוא למעוט שניו וחולשת שכלו אינו מבין מעלת אותו הטוב ואל מה שיגיעהו בשבילו מן השלמות ולפיכך בהכרח יצטרך המלמד שהוא יותר שלם ממנו שיזרז אותו על הלמוד בדברים שהם אהובים אצלו לקטנות שנותיו ויאמר לו קרא ואתן לך אגוזים או תאנים ואתן לך מעט דבש ובזה הוא קורא ומשתדל לא לעצם הקריאה לפי שאינו יודע מעלתה אלא כדי שיתנו לו אותו המאכל ואכילת אותן המגדים אצלו יקר בעיניו מן הקריאה וטוב הרבה בלא ספק ולפיכך

חושב הלימוד עמל ויגיעה והוא עמל בו כדי שיגיע לו באותו עמל התכלית האהוב אצלו והוא אגוז אחד או חתיכה דבש וכשיגדיל ויחזיק שכלו ויקל בעיניו אותו הדבר שהיה אצלו נכבד מלפנים וחזר לאהוב זולתו יזרזו אותו ויעוררו תאוותו בו מאותו הדבר החמוד לו ויאמר לו מלמדו קרא ואקח לך מנעלין יפים או בגדים חמודים ובזה ישתדל לקרא לא לעצם הלימוד אלא לאותו המלבוש והבגד ההוא נכבד בעיניו מן התורה והוא אצלו תכלית קריאתו וכאשר יהיה שלם בשכלו יותר ויתבזה בעיניו זה הדבר ג"כ ישים נפשו למה שהוא גדול מזה ואז יאמר לו רבו למוד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר אחד או ב' דינרין ובכך הוא קורא ומשתדל ליקח אותו הממון ואותו הממון אצלו נכבד מן הלמוד לפי שתכלית הלמוד אצלו הוא שיקח הזהב שהבטיחוהו בו וכשיהיה דעתו גדול ונקלה בעיניו זה השיעור וידע שזה דבר נקל יתאוה למה שהוא נכבד מזה ויאמר לו רבו למוד כדי שתהיה ראש ודיין ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך כגון פלוני ופלוני והוא קורא ומשתדל כדי להשיג מעלה זו ותהיה התכלית אצל מכבוד שיכבדו אותו בני אדם וינשאוהו וישבחו אותו. וכל זה מגונה ואמנם יצטרך למיעוט שכל אדם שישים תכלית החכמה דבר אחר זולתי החכמה ויאמר לאיזה דבר נלמד אלא כדי שנשיג בו זה הכבוד וזה הוללות על האמת ועל למוד כזה אומרים חכמים שלא לשמה כלומר שיעשה המצות וילמוד וישתדל בתורה לא לאותו הדבר בעצמו אלא בשביל דבר אחר והזהירו החכמים על זה ואמרו (אבות פ"ד מ"ה) לא תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם והם רומזין למה שביארתי לך שאין לשום תכלית החכמה לא לקבל כבוד מבני אדם ולא להרויח ממון ולא יתעסק בתורת השם יתברך להתפרנס בה ולא תהיה אצלו תכלית למוד החכמה אלא לדעת אותה בלבד וכן אין תכלית האמת אלא שידע שהוא אמת והתורה אמת ותכלית ידיעתה לעשותה. ואסור לאדם השלם שיאמר כשאעשה אלה המצות שהם המדות טובות ואתרחק מן העבירות שהם המדות הרעות שצוה השם יתברך שלא לעשותה מה הוא הגמול שאקבל על זה לפי שזה כמו מה שיאמר הנער כשאני קורא זה מה יתנו לי והם אומרים לו דבר פלוני לפי שכשאנו רואים מיעוט שכלו שאינו מבין זה השיעור והוא מבקש לתכלית תכלית אחר אנו משיבים לו כסכלתו כמו שנאמר ענה כסיל כאולתו וכבר הזהירו חכמים על זה ג"כ כלומר שלא ישים האדם תכלית עבודת השם יתברך ועשיית המצוה בשביל דבר מן הדברים והוא מה שאמר האיש השלם המשיג אמיתת העניינים (שם פ"א מ"ג) אנטיגנוס איש סוכו אמר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס ואמנם ר"ל בזה שיאמין באמת לעצם האמת וזהו הענין שקוראין

אותו עובד מאהבה ואמרו ז"ל (ע"ז יט.) במצותיו חפץ מאד אמר ר' אליעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו וכמה היא מבוארת והיא ראיה ברורה על מה שקדם לנו מן המאמר. וגדול מזה מה שאמרו בספרי (וכעניין זה בנדרים סב.) שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר לעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' אלקיך כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה הנה התבאר לך זה הענין ונתבאר שהוא כוונת התורה ויסוד כוונת החכמים עליהם השלום ואין מעלים עיניו מזה אלא אויל משתגע שקלקלוהו ושבשוהו המחשבות הסכלות והרעיונים הגרועים. וזו היא מעלת אברהם אבינו עליו השלום (סוטה לא.) שהוא היה עובד מאהבה ולעומת הדרך הזה ראוי להיות ההתעוררות. ולפי שידעו החכמים ז"ל שזה הענין קשה עד מאד ואין כל אדם משיג אותו ואם השיגו אינו מסכים בו בתחילת ענין ואינו סובר שתהיה אמונה ברורה לפי שהאדם אינו עושה מעשה אלא כדי שתגיע לו ממנו תועלת או שתסור ממנו פסידא ואם אינו כן יהיה אצלו אותה מעשה הבל וריק האיך יאמר לבעל תורה עשה אלה המעשים ולא תעשה אותם לא לירא מעונש מן השי"ת ולא להנחיל שכר טוב זה דבר קשה עד מאד לפי שאין כל בני אדם משיגין האמת עד שיהיו כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן התירו להמון כדי שיתישבו על אמונתם לעשות המצות לתקות שכר ולהנזר מן העבירות מיראת עונש ומזרזין אותם על זה ומחזקים כוונתם עד שישיג המשיג וידע האמת והדרך השלם מה הוא כמו שעושין בנער בשעת הלמוד כמו שהבאתי המשל והאשימו לאנטיגנוס איש סוכו בביארו להמון מה שביאר ואמרו בזה הזהרו בדבריכם כמו שנתבאר באבות (פ"א מי"א) ואין ההמון מפסידין מכל וכל בעשותם המצות מיראת העונש ותקות השכר אלא שהם בלתי שלמים ואולם זה טוב להם עד שיהיה להם כח והרגל והשתדלות בעשיית התורה ומזה יתעוררו לדעת האמת ויחזרו עובדים מאהבה וזה הוא מה שאמרו ז"ל (פסחים נ) לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וממה שאתה צריך לדעת כי דברי חכמים ז"ל נחלקו בם בני אדם לשלשה כתות הראשונה והוא רוב מה שראיתי ואשר ראיתי חיבוריו ומה ששמעתי עליו הם מאמינים אותם על פשטם ואין סוברין בהם פירוש נסתר בשום פנים והנמנעות כולם הם אצלם מחוייבות המציאות ואמנם עושין כן לפי שלא הבינו החכמה והם רחוקים מן התבונות ואין בהם מן השלמות כדי שיתעוררו מאליהם ולא מצאו מעורר שיעורר אותם סוברין שלא כוונו החכמים ז"ל בכל דבריהם הישרים והמתוקנים אלא מה שהבינו לפי דעתם מהם ושהם על פשוטם ואע"פ שהנראה מקצת דבריהם יש בהם מן הדיבה והריחוק מן השכל עד שאילו סופר על פשוטו לעמי הארץ כל שכן לחכמים

היו תמהים בהתבוננתם בהם והם אומרים היאך יתכן שיהיה בעולם אדם שיחשוב בזה או שיאמין שהיא אמונה נכונה ק"ו שייטיב בעיניו וזו הכת עניי הדעת יש להצטער עליהם לסכלותם לפי שהם מכבדין ומנשאין החכמים כפי דעתם והם משפילים אותם בתכלית השפלות והם אינם מבינין זה וחי השם יתברך כי הכת הזה מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים תורת ה' בהיפך המכוון בה לפי שהשם יתברך אמר בתורה התמימה אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והכת הזאת מספרים משפטי דברי החכמים ז"ל מה שכששומעין אותו שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה ורוב מה שעושין זה הדרשנים שהן מפרשין ומודיעין להמון העם מה שאינם יודעין ומי יתן אחר שלא ידעו ולא הבינו שיהיו שותקין כמו שאמר מי יתן החרש תחרישון ותהי להם לחכמה או שיהיו אומרים אין אנו מבינים כוונת החכמים בזה המאמר ולא היאך יתפרש אבל הם מחשבים שהם מבינים אותו ומשתדלים להודיעו לפרש לעם מה שהבינו הם עצמם כפי דעתם החלושה לא מה שאמרו חכמים ודורשין בראשי העם דרשות ממסכת ברכות ופרק חלק וזולתם על פשטם מלה במלה והכת השניה הם רבים ג"כ והם אותם שראו דברי החכמים או שמעום והבינו אותם כפי פשוטם וחשבו שלא כיוונו החכמים או שמעום והבינו אותם כפי פשוטם וחשבו שלא כיוונו חכמים בו זולתי מה שמורה עליו פשט הדבר והם באים לסכל אותם ולגנותם ומוציאין דיבה על מה שאין בו דיבה וילעגו על דברי חכמים ושכלם יותר זך מהם ושהם עמי הארץ נפתים גרועי השכל סכלים בכלל המציאות עד שלא היו משיגים דבר חכמה בשום פנים ורוב הנכשלים בזה השיבוש המתיחסים לחכמת הרפואות והמהבילים בגזרת הכוכבים לפי שהם במחשבתם נבונים וחכמים בעיניהם ומחודדים ופילוסופים וכמה הם רחוקים מן האנושית אצל אותם שהם חכמים ופילוסופים על האמת אבל הם סכלים יותר מן הכת הראשונה והרבה מהם פתיות והוא כת ארורה לפי שהם משיבים על אנשים גדולים ונשיאים אשר נתבררה חכמתם לחכמים ואלו הפתאים אילו היה עמלם בחכמות עד שיהיו יודעים היאך ראוי לסדר ולכתוב הדברים בחכמת האלהות והדומה להן מן הדברים אצל ההמון ואצל החכמים ויבינו החלק המעשיי מן הפילוסופיה אז היו מבינים אם החכמים ז"ל חכמים אם לא והיה מתבאר להם ענין דבריהם והכת השלישית והם חי השם מעטים עד מאד עד שאין ראוי לקרותם כת אלא כמו שיאמר לשמש מין ורק היא יחידי והם אותם בני אדם שנתברר אצלם גדולת החכמים ז"ל וטוב שכלם ממה שנמצא בכלל דבריהם מורים על עניינים אמיתיים למאד ואע"פ שהם מעטים ומפוזרים במקומות מחיבוריהם הם מורים

על שלמותם וכי הם השיגו האמת ושנתברר ג"כ אצלם מניעת הנמנע ומציאות המחוייב להמצא וידעו כי הם עמי הארץ אינם מדברים התולים ונתאמת להם שדבריהם יש לו נגלה ונסתר וכי הם בכל מה שאומרים מן הדברים הנמנעים דברו בהם בדרך חידה ומשל כי הוא זה דרך החכמים הגדולים ולפיכך פתח ספרו גדול החכמים ואמרו להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם וידוע הוא אצל בעל הלשון כי חידה הוא הדבר שהמכוון בו בנסתר לא בנגלה ממנו וכמו שאמר אחודה נא לכם חידה וגו' לפי שדברי החכמים כולם בדברים העליונים שהם התכלית אמנם הם חידה ומשל והאיך נאשימם על שמחברים החכמה על דרך משל ומדמים אותם בדברים הפחותים ההמוניים ואנו רואים החכם מכל האדם עשה זה ברוח הקודש ר"ל שלמה במשלי ושיר השירים ובמקצת קהלת ואיך יקשה עלינו לסבור פירוש על דבריהם ולהוציאם מפשטם כדי שיאות לשכל ויסכים עם האמת ועם היותם כתבי הקודש והם בעצמם סוברים בפסוקי המקרא ומוציאים אותם מפשוטם ומשימין אותם משל והוא האמת כמו שאנו מוצאים שאמרו (ברכות יח ע"ב) בפירוש פסוק הוא הכה את שני אריאל מואב שהוא כולו משל וכן מה שנאמר והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור משל וכן מה שנאמר מי ישקני מים מבור בית לחם (ב"ק ס ע"ב) ושאר הסיפור כולו משל וכן ספר איוב בכללו אמרו קצתם משל היה (ב"ב טו ע"ב) ולא פירש לאיזה דבר הושם זה המשל וכן מתי יחזקאל (סנהדרין נב ע"ב) אמרו קצתם משל הוא ורבים כאלה. ואם אתה המעיין מאחת השתי כתות הראשונות לא תשגיח בדבריו ולא בשום דבר מזה הענין לפי שלא יהיה נאות לך שום דבר ממנו אבל יזיקך ותשנאהו והיאך יאותו המאכלים הקלים המעטים מכמותם הישרים באיכותם לאדם שהרגיל במאכלים הרעים אבל באמת הם מזיקים לו והוא שונא אותם הלא ידעת מה אמרו האנשים שהיו רגילים לאכול בצלים ושומים והדגים ונפשנו קצה וגו'. ואם אתה מן הכת השלישית כשתראה דבר מדבריהם שהדעת מרחיק אותו תעמוד ותתבונן בו ודע שהוא חידה ומשל ותשכב עשוק הלב וטירוד הרעיון בחיבורו ובסברתו ותחשוב למצא כוונת השכל ואמונת היושר כמו שנאמר למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת ואז תסתכל בספרי זה ויועיל לך בע"ה ועתה אחל לדבר במה שכוונתי לו הוי יודע כי כמו שלא ישיג הסומא עין הצבעים ואין החרש משיג שמע הקולות ולא הסריס תאות המשגל כן לא ישיגו הגופות התענוגים הנפשיות וכמו שהדגים אינם יודעים יסוד האש לפי שהיותם מיסוד המים שהם הפכי כן אינו נודע בזה העולם הגופני תענוג העולם הרוחני אבל אין אצלינו בשום פנים תענוג זולתי תענוג הגוף בלבד והשגת החושים מן המאכל והמשתה והמשגל וכל מה שזולתו אלה הוא אצלינו בלי

מצוי ואין אנו מכירין אותו ולא נשיג אותו בתחילת המחשבה אלא אחר חקירה גדולה. וראוי להיות כן לפי שאנחנו בעולם הגופני ולפיכך אין אנו משיגים אלא תענוגיו הגרועים הנפסקים אבל התענוגים הנפשיים הם תמידים עומדים לעד אינם נפסקים ואין ביניהם ובין אלו התענוגים יחס ולא קורבה בשום פנים ואין ראוי אצלינו בעלי התורה ולא אצל האלקיים מן הפילוסופים שנאמר שהמלאכים והכוכבים והגלגלים אין להם תענוג אבל באמת שיש להם תענוג גדול במה שהם יודעין ומשיגין באמיתת הבורא יתברך ובזה הם בתענוג תמידי שאינו נפסק ואין תענוג גופני אצלם ואינם משיגין אותו לפי שאין להם חושים כמונו שישיגו בהם מה שאנו משיגין אותו וכמו כן אנחנו כשיזדכה ממנו מי שיזדכה ויעלה לאותם מעלה אחר מותו אינו משיג התענוגים הגופנים ואינו רוצה בהם אלא כעין שירצה המלך שהוא גדול הממשלה שיתפשט מלכותו וממשלתו ויחזור מלשחק עם הנערים בכדור כשהיה עושה לפנים מן המלכות וזה בקטנות שנותיו כשלא היה מבחין בין מעלת שני העניינים כמו שאנחנו היום משבחין ומנשאין תענוגי הגוף ולא תענוגי הנפש. וכשתתבונן בענין שני אלה התענוגים תמצא פחיתות האחת ומעלת השנית ואפילו בעולם הזה. וזה כי אתה מוצא רוב בני האדם כולם מיגעים נפשותיהם וגופותיהם בעמל ויגיעה שאין למעלה מהם כדי שיגיע לו מעלה וכבוד ושינשאוהו בני אדם והנאה זו אינה הנאת מאכל ומשתה וכמו כן הרבה מבני אדם בוחר להנקם מאויביו יותר מהשיג הרבה מתענוגי הגוף והרבה מבני אדם מתרחקים מן הגדול שבתענוגי הגוף מיראתו שישיגהו מזה חרפה ובושת מבני אדם או לפי שמבקש שיהא לו שם טוב ואם עניינו כן בעוה"ז הגופני כ"ש בעולם הרוחני והוא העוה"ב שנפשותינו משכילות שם מידיעת הבורא יתברך כמו שמשכילות הגופנים העליונים או יותר ואותו תענוג לא יחלק לחלקים ולא יסופר ולא ימצא משל למשול בו אותו התענוג אלא כמו שאמר הנביא ע"ה כשנפלאו בעיניו גדולת הטוב ההוא ומעלתו אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכן אמרו ע"ה (ברכות יז ע"ב) העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא רחיצה ולא סיכה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה. רוצה לומר באמרו ועטרותיהם בראשיהם השארות הנפש בקיום המושכל להם והוא הבורא יתברך והיות הוא רוצה לומר המושכל והוא דבר אחד כמו שזכרוהו גדולי הפילוסופים בדרכים יארך ביאורם בכאן. ואמרו ונהנים מזיו שכינה רצונו לומר שאותן הנשמות מתענגות במה שמשיגות ויודעות מאמיתת הבורא יתברך כמו שמתענגות חיות הקודש ושאר מדרגות המלאכים במה שהם משיגים ויודעים ממציאותו. הנה כי הטובה והתכלית האחרון הוא להגיע אל החברה העליונה הזאת ולהיות בכבוד הזה ובמעלה הנזכרת

וקיום הנפש כמו שביארנו עד אין סוף בקיום הבורא יתברך שהוא סיבת קיומה לפי שהשיגה אותו כמו שנתבאר בפילוסופים הראשונים וזה הוא הטוב הגדול אשר אין טוב להקיש לו ואין תענוג שידמה לו כי איך ידמה התמיד אשר אין לו סוף וקץ בדבר הנפסק וזה שאמר (קידושין לט חולין קמב.) למען ייטב לך והארכת ימים לעולם שכולו ארוך. והרעה השלמה והנקמה הגדולה הוא שתכרת הנפש ותאבד ושלא תהיה חיה וקיימת והוא הכרת הכתוב בתורה כמו הכרת תכרת הנפש ההיא ואמרו ז"ל (סנהדרין סד צ.) הכרת בעוה"ז תכרת בעולם הבא ונאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים הנה כל מה שבחר והרגיל בתענוגי הגוף ומאס באמת ואהב השקר נכרת מאותה מעלה וישאר חומר נכרת וכבר ביאר הנביא ע"ה שהעולם הבא אינו מושג בחושים הגופניים וזהו שנאמר עין לא ראתה אלקים זולתך. ואמרו (ברכות לד שבת כג סנהדרין צט.) בפירוש זה כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא אתה אלקים זולתך אמנם היעודים הטובים והנקמות הרעות הכתובות בתורה עניינם הוא מה שאספר לך והוא זה כי הוא אומר לך אם תעשה המצות האלה אסייע לך על עשייתם והשלמות בהם ואסיר מעליך המעיקים והמונעים כולם לפי שהאדם אי אפשר לעשות לו מצות לא כשהוא חולה ורעב או צמא ולא בשעת מלחמה ומצור ולכן יעד שיסורו כל אלה העניינים ושיהו בריאים ושקטים עד שתשלם להם הידיעה ויזכו לחיי העוה"ב. הנה כי אין תכלית שכר עשיית התורה באלה הדברים כולם וכמו כן אם עברו על התורה יהיה עונשם שיארעו להם אותם הרעות כולם עד שלא יוכלו לעשות מצות וכמו שנאמר תחת אשר לא עבדת. וכשתתבונן בזה התבוננות שלימה תמצא כאילו הוא אומר לך אם עשית קצת מצות מאהבה והשתדלות אעזרך לעשותם כולם ואסיר מעליך המעיקים והמונעים ואם תעזוב דבר מהם דרך ביזוי אביא לך מונעים יימנעוך מעשותם כולם עד שלא יהיה לך שלמות ולא קיום בעוה"ב וזהו ענין אמרם ז"ל שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה. ואולם גן עדן הוא מקום דשן ושמן מבחר הארץ יש בו נהרים רבים ואילנות עושים פירות יגלה אותו השם יתברך לבני אדם לעתיד לבא ויורה אותו הדרך להלך אליו ויתענגו בו ואפשר שימצאו בו צמחים מופלאים עד מאד מועילין תועלת גדולה ערבים ומתוקים הרבה מלבד אלה הידועים והמפורסמים אצלינו וכל זה אינו מן הנמנע ולא רחוק אבל הוא קרוב להיות ואפי' לא היה כתוב בתורה כ"ש שנתבאר זה בתורה ונתפרסם. אמנם גיהנם (עי' נדרים ח. ובע"ז ג ע"ב) הוא שם לצער ולעונש שישיג לרשעים ולא פי' בתלמוד תואר זה העונש אלא יש אומרים כי השמש תקרב להם וישרפם וראייתם ע"ז מה שנאמר (מלאכי ג) הנה יום בא בוער כתנור וקצתם

אומרים כי הוא חמימות זרה תתחדש בגופותיהם ותשרפם וראיתם על זה מה שנאמר רוחכם אש תאכלכם. ותחיית המתים הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע"ה ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי שלא יאמין זה אבל הוא לצדיקים וכן הוא לשון בראשית רבה גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים ותחיית המתים לצדיקים בלבד ואיך יחיו הרשעים והם מתים אפי' בחייהם וכן אמרו (ברכות יח ע"ב) רשעים אפי' בחייהם קרואים מתים צדיקים אפי' במיתתן קרואים חיים. ודע כי האדם יש לו למות בהכרח ויתפרד וישוב למה שהורכב ממנו. אמנם ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויחזרו לארץ ישראל ויהי אותו המלך גדול מאד ובית מלכותו בציון יגדל שמו וזכרו יהיה מלא הגוים יותר מן המלך שלמה וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהא על ידו וכל מי שיקום עליו יאבדהו השם יתעלה וימסור אותו בידו וכל פסוקי המקרא מעידין על הצלחתו והצלחתנו עמו ולא ישתנה במציאות שום דבר ממה שהוא עתה אלא שהמלכות תחזור לישראל וזהו לשון החכמים (ברכות לד.) אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד ויהיו בימיו עשירים ואביונים גבורים וחלשים כנגד זולתם אבל באותם הימים יהיה נקל מאד על בני אדם למצוא מחייתם עד שבעמל מעט שיעמול אדם יגיע לתועלת גדול וזהו שאמרו (שבת ל ע"ב) עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת לפי שבני אדם אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומזומן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל והראיה על זה מה שנאמר ובני נכר איכריכם וכורמיכם להודיע שיש שם זרע וקציר ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה על תלמידו (שם) כשלא הבין דברו וחשב שהוא על פשוטו והשיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמיתית והראיה על שלא השיב לו על אמיתתו מה שהביא ראיה אל תען כסיל כאולתו. והתועלת הגדול אשר תהיה באותם הימים הוא שננוח משעבוד מלכיות שהוא מונע אותנו מעשיית המצות כולם ותרבה החכמה כמו שנאמר כי מלאה הארץ דעה וישבתו המלחמות כמו שנאמר ולא ישא גוי אל גוי חרב ויהיה נמצא בימים ההם שלימות רב ונזכה בו לחיי העולם הבא והמשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובן בנו וכבר ביאר הנביא את מיתתו לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ויאריך מלכותו ימים רבים עד מאד ויארכו חיי בני האדם גם כן לפי שכשיסורו הדאגות והיגונות יארכו ימי האדם ואין לתמוה שתתקיים מלכותו אלפים מן השנים לפי שהחכמים אמרו כי הקיבוץ הטוב כשיתקבץ לא במהרה יפריד. ואין אנו מתאוים ומקוים לימות המשיח לרוב התבואות והעושר ולא שנרכב על סוסים ולא לשתות יין במיני הזמר כמו שמחשבין מבולבלי הדעת. אבל התאוו הנביאים והחסידים ימות המשיח ורבתה

תשוקתם אליו למה שיהיה בו מקבוץ הצדיקים והנהגת הטובה והחכמה וצדק המלך ורוב יושרו והפלגת חכמתו וקרבותו אל האלקים כמו שנאמר (תהלים ב) ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך ועשיית כל מצות תורת משה רבינו עליו השלום מאין התרשלות ועצלה ולא אונס כמו שנאמר (ירמיה לא) ולא ילמדו עוד איש אל אחיו ואיש אל רעהו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו' ונתתי את תורתי בלבם וגו' והסירותי את לב האבן מבשרכם והרבה מאלו הפסוקים בזה הענין. ובאלה העניינים ישיגו העולם הבא השגה חזקה. והתכלית הוא העולם הבא ולעומתן הוא ההשתדלות ולפיכך זה החכם המוחזק בידיעת האמת עיין בתכלית האחרון והניח מה שזולתו ואמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ועם היותו הוא התכלית המבוקש אינו ראוי למי שהוא רוצה שיהיה עובד מאהבה שיהיה עובד להשיג העולם הבא כמו שביארנו במה שקדם אבל יש לעבוד על הדרך שאומר וזה כי כשיאמין שיש שם חכמה והוא התורה שהגיעה אל הנביאים מאת הבורא יתעלה שהודיעם בזה המדות הטובות הם המצות והמדות הרעות והם העבירות ראוי לו מצד שהוא אדם ישר במזג שיעשה הטובות ויסור מן הרעות וכשיעשה זה ישלם בו הענין האנושי ויהיה נבדל מן הבהמה וכשיהיה אדם שלם הוא מטבע האדם השלם אשר אין לו מונע שתחיה נפשו ותתקיים בקיום הידוע לה וזה הוא העולם הבא כמו שאמרנו וזהו שנאמר (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום כמו שהמונע את הבהמות מן ההשתלחות הוא דבר מבחוץ כמו המתג והרסן ואין ראוי שיהיה אדם כן אבל יהיה המונעו מאתו ומעצמו רצוני לומר צורת האנושית כשתהיה שלימה היא תמנענו מאותן הדברים שמונעין ממנו השלמות והם הנקראים מדות רעות והיא תזרז אותו ותדחנו אל מה שיביאהו אל השלמות וזהו המדות הטובות זהו המתבאר לי מכלל דבריהם בזה הענין הנכבד והנעלה. ועוד אחבר חיבור אקבץ בו כל הדרשות הנמצאים בתלמוד וזולתו ואבארם ואסבור מהם סברות שיהיו נאותים לאמיתת העניינים ואביא ראיה מדבריהם גם כן ואגלה מה שהוא מן הדרשות דרך פשטם ואשר מהם משל ואשר מהם היו בחלום וזכרו אותו במאמר פשוט מוחלט כאילו היה בהקיץ ובאותו החיבור אבאר לך אומנות רבות ושם אבאר כל הדברים אשר נתתי לך מהם מדברי אלה העיקרים מעט תקיש מהם על זולתם. ואין לתפוש עלי על מה שבא במאמרי זה ואשר ויתרתי בקצת מלות ועניינים שתופסים עליהם בעלי החכמה כי אני ויתרתי זה השיעור כדי להבין למי שלא קדם לו חינוך בשום דבר מזה הענין הנכבד אשר אין משיגין אותו כל בני אדם. ומלת אפיקורוס היא ארמית עניינה מי שמפקיר ומבזה את התורה או לומדיה ולפיכך קורין בזה השם כל שאינו מאמין ביסודי

התורה ומי (סנהדרין צט ע"ב) שמבזה החכמים או איזה תלמיד חכם שיהיה או המבזה רבו. ובספרים החיצונים אמרו שהם ספרי תועים (סנהדרין ק ע"ב) וכן ספר בן סירא והוא היה איש שחיבר ספרים יש בהם התולים מעניני הכרת פנים אין בהם טעם ולא תועלת אלא איבוד הזמן בהבל כגון אלה הספרים הנמצאים אצל הערב מספור דברי הימים והנהגות המלכים ויחוסי הערבים וספרי הנגון וכיוצא בהן מן הספרים שאין בהם חכמה ולא תועלת גופני אלא איבוד הזמן בלבד. והלוחש על המכה ובלבד ברקיקה לפי שיש בזה ביזוי להשם יתברך. וההוגה את השם באותיותיו יו"ד ה"א וי"ו ה"ה שהוא השם המפורש וכבר זכרו דברים זולתי אלה שהעושה אותם אין לו חלק לעולם הבא. אמרו (בבא מציעא נח ע"ב) המלבין פני חבירו ברבים והקורא לחבירו בכנוי והמתכבד בקלון חבירו לפי שלא יעשה מעשה מאלה ואף על פי שהם עבירות קלות כפי מחשבת החושב אלא בעל נפש גרוע שאין בה שלימות ואינה ראויה לעולם הבא. וממה שצריך שנזכור בכאן והוא הראוי מכל מקומות שעיקרי דתנו ויסודותיה שלשה עשר יסודות היסוד הראשון להאמין מציאות הבורא יתברך והוא שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות הוא עילת המציאות הנמצאים כולם בו קיום מציאותם וממנו קיומם ואל יעלה על הלב העדר מציאותו כי בהעדר מציאותו נתבטל מציאות כל הנמצאים ולא נשאר נמצא שיתקיים מציאותו ואם נעלה על לבנו העדר הנמצאים כולם זולתו לא יתבטל מציאות הש"י ולא יגרע ואין האחדות והאדנות אלא לו לבד הש"י שמו כי הוא מסתפק במציאותו ודי לו בעצמו ואין צריך במציאות זולתו וכל מה שזולתו מן המלאכים וגופי הגלגלים ומה שיש בתוכם ומה שיש למטה מהם הכל צריכין במציאותם אליו וזה היסוד הראשון מורה עליו דיבור אנכי ה' אלקיך היסוד השני יחוד הש"י כלומר שנאמין שזה שהוא סברת הכל אחד ואינו כאחד הזוג ולא כאחד המין ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במנין שמקבל החלוק לאין סוף אבל הוא הש"י אחד באחדות שאין כמותה אחדות וזה היסוד השני מורה עליו מה שנאמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד היסוד השלישי שלילת הגשמות ממנו וזהו שנאמין כי האחד הזה שזכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו מאורעות הגופים כמו התנועה והמנוחה והמשכן לא מצד עצמות ולא במקרה ולכן שללו ממנו החכמים ז"ל החיבור והפירוד ואמרו (חגיגה טו.) אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה לא עורף ולא עפוי כלומר לא פירוד ולא עורף והוא חיבור ולא עפוי מלשון ועפו בכתף פלשתים כלומר ידחפו אותם בכתף להתחברם בהם ואמר הנביא ואל מי תדימיוני ואשוה יאמר קדוש אילו היה גוף דומה לגופים וכל מה שבא בכתבי הקודש שמתארים אותו בתארי הגופות כמו ההליכה

והעמידה והישיבה והדיבור וכיוצא בזה הכל דרך השאלה וכן אמרו ז"ל (ברכות לא ע"ב) דברה תורה כלשון בני אדם וכבר דיברו החכמים בזה הענין הרבה והיסוד השלישי הזה הוא מורה עליו מה שנאמר כי לא ראיתם כל תמונה כלומר לא השגתם אותו בעל תמונה לפי שהוא כמו שזכרנו אינו גוף ולא כח הגוף היסוד הרביעי הקדמות והוא שנאמין כי זה האחד האמור הוא קדמון בהחלט וכל נמצא זולתו בלתי קדמון בערכו אליו והראיות על זה בכתבי הקודש רבות והיסוד הרביעי הזה מורה עליו מה שנאמר מעונה אלקי קדם היסוד החמישי שהוא יתברך הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גדולתו ולעשות מצותיו ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם לפי שכולם המטובעים על פעולתם אין משפט ולא בחירה אלא לו לבדו הש"י וכן אין ראוי לעבדם כדי להיותם אמצעים לקרבם אליו אלא אליו בלבד יכוונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו וזה היסוד החמישי הוא שהזהיר על ע"ז ורוב התורה מזהרת עליו היסוד הששי הנבואה והוא שידע אדם שזה מין האדם ימצא בהם בעלי טבעים ממדות מעולות מאד ושלימות גדולה ונפשותיהם נכונות עד שהן מקבלות צורת השכל אחד כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל ונאצל ממנו עליו אצילות נכבד ואלה הם הנביאים וזו היא הנבואה וזו עניינה וביאור יסוד זה על בוריו יארך מאד ואין כוונתינו להביא מופת על כל יסוד מהם וביאור מציאות השגתו לפי שזה הוא כלל החכמה כולם אבל אזכרה דרך ספור בלבד ומקראי התורה מעידים על נבואת נביאים הרבה היסוד השביעי נבואת משה רבינו ע"ה והוא שנאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו מאחריו כולם הם תחתיו במעלה והוא היה הנבחר מכל מין האדם אשר השיג מידיעתו יתברך יותר מכל מה שהשיג או ישיג שום אדם שנמצא או שימצא וכי הוא עליו השלום הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו ולא מנעו מונע גופני ולא נתערב לו שום חסרון בין רב למעט ונתבטלו ממנו הכחות הדמיונות והחושיות והשגחיותיו ונבדל כחו המתעורר המשתוקק ונשאר שכל בלבד ועל הענין הזה נאמר עליו שהיה מדבר עם הש"י בלא אמצעיות מן המלאכים. רצוני היה לבאר זה הענין הנפלא ולפתוח המנעול ממקראות התורה ולפרש טעם פה אל פה וכל הפסוק בזולתו מענייני לולא שראיתי שאלה העניינים יצטרכו לראיות רבות מאד והיינו צריכין להצעות רבות והקדמות ומשלים ושנבאר בתחילת מציאות המלאכים ושינוי מעלותיהן מן הבורא הש"י ושנבאר הנפש וכל כוחותיה ויתרחב העיגול עד שנדבר בצורות שזכרו הנביאים שראוי לבורא ולמלאכים ויכנס בזה שיעור קומה ועניינו ולא יספיק בענין זה

לבדו ואפילו יהיה מקוצר בתכלית הקצור מאה דפים ולפיכך אניח אותו למקומו אם בספר הדרשות שיעדתי לחברו או בספרי הנבואה שאני מתעסק בו או בספר שאחבר אותו בפירושי אלו היסודות ואחזור לכוונת זה היסוד השביעי ואומר שנבואת משה רבינו ע"ה נבדלת מנבואת כל הנביאים בארבעה דברים. הראשון כי איזה נביא שהיה לא דיבר לו הש"י אלא על ידי אמצעי ומשה בלא אמצעי שנאמר פה אל פה אדבר בו. והענין השני כי כל נביא לא תבא לו הנבואה אלא כשהוא ישן כמו שאמר במקומות בחלום הלילה בחזיון לילה ורבים מענין זה או ביום אחר שתפול תרדמה על האדם בענין שנתבטלו ממנו כל הרגשותיו ושנאמר מחשבתו פנויה כענין חלום וענין זה נקרא מחזה ומראה ועליו נאמר במראות אלקים ומשה יבא עליו הדיבור ביום והוא עומד בין שני הכרובים כמו שיעידו הש"י ונועדתי לך שם ואמר הש"י אם יהיה נביאכם וגו' לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו וגו'. הענין השלישי כי הנביא כשתבא אליו הנבואה ואע"פ שהוא במראה וע"י מלאך יחלשו כחותיו ויתקלקל בנינו ויגיע לו מורא גדול מאד כמעט שתצא רוחו ממנו כמו שאמר בדניאל כשדיבר גבריאל עמו במראה אמר ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח ואומר אני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ואומר במראה נהפכו עלי צירי ומשה ע"ה לא היה כן אבל יבא אליו הדיבור ולא ישיגוהו רתת ורעדה בשום פנים כמו שנאמר (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו כלומר כמו שלא יארע לאדם חרדה מדבור חבירו כן היה הוא משה עליו השלום לא היה חרד מן הדיבור ואע"פ שהוא היה פנים בפנים וזה לחוזק דבקותו בשכל כמו שזכרנו והענין הרביעי כי כל הנביאים לא תנוח עליהם רוח הנבואה ברצונם אלא ברצון הש"י שיודיע לו הדבר בנבואה ויעמוד עד שינבא או אחר ימים או אחר חודשים או שלא יודיעו בשום פנים וכבר היו מהם כתות שהיו מכינין עצמן ומזככין מחשבותם כמו שעשה אלישע כמו שכתוב (מלכים ב ג) ועתה קחו לי מנגן ובאה לו הנבואה ואינו מן ההכרחי שינבא בעת שיכוין לזה ומשה רבינו ע"ה בכל עת שירצה אומר (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ונאמר (ויקרא טז) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש אמרו חז"ל (ת"כ ריש פרשת אחרי) אהרן בבל יבוא ואין משה בבל יבא היסוד השמיני היות התורה מן השמים והוא שנאמין כי כל התורה הזאת הנתונה ע"י משה רבינו ע"ה שהיא כולה מפי הגבורה כלומר שהגיעה אליו כולה מאת ה' יתברך בענין שנקרא על דרך השאלה דבור ואין ידוע היאך הגיע אלא היה משה ע"ה שהגיע לו וכי הוא היה כמו סופר שקוראין לו והוא כותב כל מאורעות הימים הספורים והמצות ולפיכך נקרא מחוקק ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים

ושם אשתו מהטבאל ותמנע היתה פלגש ובין אנכי ה' אלקיך ושמע ישראל כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה טהורה וקדושה אמת. וזה שאומר שכמו אלה הפסוקים והספורים משה ספרם מדעתו הנה הוא אצל חכמינו ונביאינו כופר ומגלה פנים יותר מכל הכופרים לפי שחשב שיש בתורה לב וקליפה ושאלה דברי הימים והספורים אין תועלת בהם ושהם מאת משה רבינו ע"ה וזהו ענין (סנהדרין צ) אין תורה מן השמים אמרו חכמים ז"ל הוא המאמין שכל התורה מפי הגבורה חוץ מן הפסוק זה שלא אמר הקב"ה אלא משה מפי עצמו (סנהדרין צט ע"ב) וזהו כי דבר ה' בזה הש"י ויתר ממאמר הכופרים אלא כל דיבור ודיבור מן התורה יש בהן חכמות ופלאים למי שמבין אותם ולא הושג תכלית חכמתם ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ואין לאיש אלא להלך בעקבות דוד משיח לאלקי יעקב שהתפלל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים קיט) וכמו כן פירוש התורה המקובל ג"כ מפי הגבורה וזה שאנו עושים היום מתבנית הסוכה ולולב ושופר וציצית ותפילין וזולתם הוא בעצמו התבנית אשר אמר הש"י למשה והוא אמר לנו והוא נאמן בשליחותו והמאמר המורה על היסוד הזה הוא מה שנאמר (במדבר טז) ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי היסוד התשיעי ההעתק והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבורא הש"י לא מזולתו ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה שנאמר לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכבר ביארנו מה שצריך לבאר ביסוד זה בפתיחת זה החיבור היסוד העשירי כי הוא הש"י יודע מעשיהם של בני אדם ואינו מעלים עינו מהם לא כדעת מי שאמר עזב ה' את הארץ אלא כמו שנאמר (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו' וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' (בראשית ו) ונאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה (שם יח) זהו מורה על היסוד העשירי הזה היסוד האחד עשר כי הוא הש"י נותן שכר למי שעושה מצות התורה ויעניש למי שעובר על אזהרותיה וכי השכר הגדול העולם הבא והעונש החזקה הכרת וכבר אמרנו בזה הענין מה שיספיק והמקרא המורה על היסוד הזה מה שנאמר (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא והשיב לו הש"י מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ראיה שיודע העובר והחוטא לתת שכר לזה ועונש לזה היסוד השנים עשר ימות המשיח והוא להאמין ולאמת שיבא ולא יחשב שיתאחר אם יתמהמה חכה לו ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו וחכמים אומרים (סנהדרין צו.) תיפח רוחן של מחשבי קיצין ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם כפי מה שנבאו עליו כל הנביאים ממשה רבינו ע"ה עד מלאכי ע"ה ומי שהסתפק

בו או נתמעט אצלו מעלתו כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו היסוד השלשה עשר תחיית המתים וכבר ביארנוה וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בה' הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה והאחוה ואפי' עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפושעי ישראל וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא צדוקי ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ועליו נאמר (תהלים קלט) הלא משנאך ה' אשנא. והנה הארכתי בדברים הרבה ויצאתי מענין חיבורי אבל אני עשיתי זה לפי שראיתי בו תועלת באמונה לפי שאספתי בו דברים מועילים מפוזרים מספרים גדולים לכן דע אותם והצלח בהם וחזור (אלה) [עליהם] פעמים רבות והתבונן בהם התבוננות יפה ואם השיאך לבך ותחשוב שהגיעו לך עניינו מפעם אחת או מעשרה הרי הש"י יודע שהשיאך על שקר ולכן לא תמהר בקריאתו כי אני לא חיברתי כפי מה שנזדמן לי אלא לאחר עיון גדול והתבוננות ואחר שראיתי דעות ברורות אמיתיות וזולתי אמיתיות וידעתי מה שהוא ראוי להאמין מהם והבאתי ראיה בטענות וראיות על כל ענין וענין ומהש"י להפיקני רצוני ולהדריכני בדרך הטובה ואחזור לענין הפרק:

מאמר העבור

מאמר העבור להרמב"ם ז"ל

שאלת ממני יחייך השם ויעזרך על דינך ועולמך שאחבר לך חבור שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור בהוצאת המולדות וידיעת הפרקים והמועדות וראשי החדשים לכל עת בדרך קרובה וביגיעה מועטת עד שתבין המלאכה מן הספר בלתי מלמד יורך ואע"פ שזה אומר כי לא יתכן שתדע דעה מן הדעות אלא בהוראת מלמד ולא יהיה לך די בספר לבד ותכלית המשפט כי לא יצטרך המלמד זמן מרובה אלא בזמן מועט יורהו ר"ל באותו זמן ילמדהו השמות הנוהגות באותו מדע והדברים אשר ההרגל בהם באותו מדע וידריכהו אל הדרך. אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר כמה לידיעתי באמת כי אתה תבין אותו תכלית ההבנה. ועם כל זה שאני מקצר ומניח האריכות ארבה המשלים שלא אעבור פרק אבל במשל פשוט שיקום אותו המשל במקום מלמד תתלמד ממנו. ולא אשים מגמת פני בזה הקצור לבאר סבת מלאכה מן המלאכות שאותו הדבר צריך

לפרש ואינו ראוי למתלמד גם לא לותיק בזה הסוג אלא אחר הקדמות אחרות רבות אינם ממגמת העבור אלא מדעות אחרות ואתה לא היתה מגמת שאלתך בינת סבת המלאכה אלא איכות המלאכה לבד ומה שהיה מעלה קרובה אינה צריכה להקדמות אפרשנה לך ובזה לא נצא ממגמת הספר. ואיני רואה שלא להזכיר דבר התקופות כדי שלא יהיה הדבר חסר ואע"פ שלא שאלת ממני להזכירם ואשים דבורי בהם כפי דבורי במולדות בדרך קצרה. וחלקנו כל זה לפרקים למען ישמח הקורא בקריאתו ויהיה נח עליו למען כי כל מגמה מן המגמות שרויה בפרק. וחלקנו העבור לשתי מאמרות. המאמר הראשון למולדות והמאמר השני בתקופות. ופרקי המאמר הראשון שבעה. פרק א' בזכרון הקדמות אשר עליהן נגררת מלאכת העבור. פרק ב' בידיעת שני המחזור ולמה הוא זה כך וידיעת הפשוטות והמעוברות. פרק ג' בידיעת מולד כל מחזור. פרק ד' בידיעת מולד כל שנה. פרק ה' בידיעת מולד כל חדש. פרק ו' בידיעת כל הדחויות והקבועות. פרק ז' בידיעת שלמים והחסרים והכסדרן. המאמר השני פרקיו שלשה. הפרק א' בידיעת באיזה יום מימי השבוע תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום ומן הלילה. פרק ב' בידיעת אותו ענין בשרטוט. פרק ג' בידיעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה. ואחר חלוקת אלו הפרקים ומספרם אשוב לפרשם בג"ה ית':

המאמר הראשון:

הפרק הראשון מהם בהקדמות אשר עליהם נגררת העבור והם ד' הקדמות:

ההקדמה הראשונה שכל חשבון העבור כל מה שיתקבץ לך מן הימים תשליך ז' ז' ותסמך הנשאר. כי אין המגמה לדעת מספר הימים אבל המגמה לדעת באיזה יום מימי השבוע יהיה המולד:

ההקדמה השנית כי השעה הנסכם עליה בעבור מהשעות המעוותות ר"ל מעוותות שהם י"ב ביום וי"ב בלילה בכל עתות השנה קור וחום וקיץ וחורף וכשיתקבץ כך כ"ד שעות חשוב אותו יום והרם אותו על מושב הימים כמו שנפרש בעתיד בעז"ה:

ההקדמה השלישית כי ראשית כל יום מתחלת הלילה וכשיצא לך המולד ביום מן הימים בי' שעות אז תדע כי אותו מולד בי' שעות מן הלילה. משל למה זה דומה כשיצא לך המולד ביום ג' בי' שעות תדע כי אותו מולד ליל ג' בי' שעות כי תחלת יום ג' מליל ג' וכשיצא לך המולד ביום ג' בכ' שעות תדע כי אותו המולד ביום ג' בח' שעות מן היום כי תפול מן הכ' אשר כנגד יום ג' י"ב שעות אשר הם שעות ליל ב' יום ג' ישאר ח' שעות מיום ג' ועל זה דוק:

ההקדמה רביעית כי שעה המורגל עליה בחשבון העיבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם דק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים היא שעה שלימה והרם אותה אל מושב השעות כדרך שאפרש בג"ה ית':

הפרק השני בידיעת שני המחזור ומספרם ולמה היה זה כך וידיעת הפשוטות והמעוברות:

דע כי מעת שיתקבץ הירח עם השמש במעלה אחד עד שיתקבצו פעם שניה כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים זהו זמן חדושה של לבנה וכשתפיל זה החשבון בי"ב חדש אשר הוא חשבון חדשי השנה יהיה המתקבץ שנ"ד יום וח' שעות ותתע"ו חלקים וזהו זמן סבוב השמש ברקיע מעת שיתחיל ללכת מחלק ממנו עד שישוב אל אותו חלק בעינו אשר התחיל ממנו ראשונה:

ומאחר שאמר הצור יתעלה זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה נתחייבנו למנות חדשינו בחדש אשר יתבאר בו החדוש ואין זה אלא ללבנה. ובאמרו שמור את חדש האביב סמכו לזמן החום שהוא זמן הרביעי ולא תתישב זמני השנה החום והקור והקיץ והחורף אלא בחשבון השמש. והצרכנו באותענין להיות חדשינו חדשי לבנה ושנותינו שנות חמה. וכאשר מצאנו זמן שנת הלבנה שנ"ד יום ח' שעות ותתע"ו חלקים וזמן שנת השמש שס"ה יום ו' שעות מצינו שנת השמש מוסיף על שנת הלבנה י' כ"א ר"ד וכשחלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה וכפלנו אותו בי"ט שנה אשר היא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה ומותר לא ימנה בו המלאכה והוספנו אותם שבעה חדשים בכלל חדשי השנים ונתנו במשך הי"ט זנה ז' שנים מן י"ג חדש כל שנה וקרינו שמם מעוברות ונתנו אותו חדש הנוסף לפני חדש ניסן כי בגללו הוסף כפי מה שהקדמנו וחלקנו אותם השבע שנים על שני המחזור והיא השנה השלישית והששית והשמינית וי"א וי"ד וי"ז וי"ט והסימן גו"ח אדז"ט. והיוצא מזה הפרק כי המחזור י"ט שנה י"ב פשוטות וז' מעוברות:

הפרק השלישי בידיעת מולד כל מחזור:

כבר בארנו כי כל חדש הלבנה כ"ט י"ב תשצ"ג חלקים וכן בארנו כי כל חשבון העבור כל מה שנתקבץ ז' ימים תשליכהו וכשתשליך חדש הלבנה ז' ז' ישאר ממנו יום אחד י"ב שעות תשצ"ג חלקים והסימן אי"ב תשצ"ג. וכבר בארנו כי מספר שנת הלבנה שנ"ד יום ח' שעות תתע"ו חלקים וכשתשליך זה החשבון ז' ז' ישאר ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים והסימן בשאריתה ד"ח תתע"ו. וכן ביארנו כי השנה המעוברת י"ג חדשים מהלבנה ומן שנת הלבנה עד י"ג חדשים מהלבנה יהיה המתקבץ ממנו שפ"ג יום וכ"א

שעות ותקפ"ט חלקים וכשתשליך זה ז"ז ישאר ה' ימים כ"א שעה תקפ"ט חלקים והסימן הכ"א תקפ"ט. וכן בארנו כי המחזור י"ט שנה י"ב פשוטות וז' מעוברות. וכשתקח מספר השנה הפשוטה ותכפול אותו בי"ב פעמים ומספר השנה מעוברת ותכפול אותו ז' פעמים ותקבץ בשני סימנים ותשליך המתקבץ ז"ז ישאר ב' ימים י"ו שעות תקצ"ה חלקים והסימן בי"ו תקצ"ה והוא אשר ישאר ממספר ימי המחזור אחר שתשליך ז"ז. ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך זכירתם כי עליהם נבנה שרש המלאכה כעין זה:

(כאן באה טבלה):

ואחר אשר פשטנו אלו הפשוטות אפרש היאך תוציא מולד איזה מחזור שתרצה. דע כי שנה ראשונה משני העולם ר"ל השנים אשר אנחנו מונים בהם היום מולד אותה שנה ליל שני ה' שעות ר"ד חלקים מן השעה הששית והסימן בהר"ד והוא מולד ראש מחזור ממחזורי העולם. וכאשר תרצה לדעת מולד המחזור השני ממחזורי העולם תכתוב בהר"ד בשיטה אחת ותכתוב בי"ו תקצ"ה בשיטה השנית תחתיה ותשים כל סוג תחת סוגו החלקים תחת החלקים והשעות תחת השעות והימים תחת הימים כעין זה:

(כאן יש טבלה):

תקבץ החלקים עם החלקים יהיה המתקבץ תשצ"ט תקבץ השעות עם השעות יהיה המתקבץ כ"א תקבץ הימים עם הימים יהיה המתקבץ ד' ימים. יהיה מולד המחזור השני יום ד' כ"א תשצ"ט חלקים מן השעה העשירית. ומה שאמרנו כי זה המולד בט' שעות מן היום הרביעי לפי כשתשליך מכ"א שעות י"ב שעות של ליל ד' כאשר הקדמנו נשאר ט' שעות מיום הרביעי ואותם החלקים משעה העשירית והסימן בזה המולד ר"ל המולד השני דכ"א תשצ"ט. וכאשר תרצה לדעת המולד השלישי ר"ל מולד המחזור השלישי ממחזורי העולם תעשה כזה המעשה לא פחות ולא יתר. שתכתוב מולד המחזור השני בשטה ובי"ו תקצ"ה בשטה שניה כעין זה:

(כאן יש טבלה):

ותקבץ החלקים עם החלקים כמו שעשית בפעם ראשונה יהיה המתקבץ ממנו אלף חלקים ושצ"ד חלקים תשליך מזה החשבון שעה באלף ושמנים חלקים ישאר שי"ד חלקים תרים השעה המתקבצת לך מן החלקים אל השעות ועוד תקבץ הי"ו שעות אל כ"א שעות עם השעה אשר הרימות מן החלקים יהיה המתקבץ ממנו ז' ימים וי"ד שעות. תדע כי מולד המחזור השלישי ממחזורי העולם היה יום ז' בשתי שעות מן היו ושי"ד חלקים מן השעה השלישית. והסימן בזה המולד ר"ל במולד השלישי זי"ב שי"ד. ולא

תסור מזה הענין ותעשה על זה המשל ותוסיף בי"ו תקצ"ה על מולד המחזור הרביעי יצא לך מולד המחזור החמישי וכזה תעשה עד שתגיע אל מולד איזה מחזור שתרצה:
ודע כי מחזורנו אשר הוא מחזור רנ"ט היה מולד השנה הראשונה ממנו והוא מולד המחזור ליל שלישי בג' שעות ושנ"ד חלקים והסימן ג"ג שנ"ד. וידענו אותו בזה המעשה אשר הקדמנו כי הוספנו על בהר"ד בי"ו תקצ"ה וידענו מולד המחזור השני והוספנו על מולד המחזור השני בי"ו תקצ"ה וידענו מולד המחזור השלישי עד שבאנו לידיעת מחזורנו זה. וכשתרצה לדעת מולד המחזור שיבא אחר מחזורנו תוסיף בי"ו תקצ"ה על ג"ג שנ"ד. וזה כשתכתוב ג"ג שנ"ד בשטה אחת ובי"ו תקצ"ה בשטה שנית תחתיה ותקבץ השני שטות ומה שנתקבץ מן החלקים אלף ושמונים תרימהו שעה אל מושב השעות והנשאר למושב השעות תכתוב אותו בשטה שלישית ואחר תשיב אל השעות ומה שנתקבץ מן השעות כ"ד תרימהו יום אל מושב הימים ומה שנשארו ולא נשלם כ"ד שעות תכתבהו בשטה שלישית ועוד תשוב אל הימים ומה שנתקבץ יותר מז' תשליך ממנו ז' ותכתוב השאר בשטה שלישית וכאשר תעשה על זה המשל יצא לך מולד המחזור אשר אחרי זה והוא מחזור ר"ס יום ה' י"ט שעות ותתקמ"ט מן השעה השמינית וכן תוסיף על מחזור ר"ס בי"ו תקצ"ה יצא לך מולד מחזור רס"א. וכענין זה תעשה עד לאין תכלית ואני אכתוב לך מולדות י' מחזורים בשרטוטים מן מחזורנו זה לנסות נפשך ותתלמד ממנו ויקום לך במקום מלמד. וזה צורת השרטוט ותוציא מולד המחזור אחר מחזור על דרך שהגדתי לך ועיין בשרטוט ואם יצא לך מכוין לאשר בשרטוט תדע כי מעשיך נכון ואם תמצא ביניהם שינוי אפי' בחלק אחד תדע כי הוא טעות ותוסיף לעשות עד שתכוון המעשה. וזו היא הצורה:
(כאן באה טבלה):
הפרק הרביעי בידיעת מולד כל שנה:
כשיהיה מולד ר"ל שנה הראשונה מן המחזור ידוע על הדרך שספרנו תוסיף ד"ח תתע"ו על המולד הראשון משני המחזור ויצא לך מולד השנה השנייה. משל למה זה דומה היה מולד השנה הראשונה מן מחזור רנ"ט אשר הוא מחזורנו זה ג"ג שנ"ד הוספנו עליו ד"ח תתע"ו כעין זה:
(כאן באה טבלה):
הרמנו שעה למושב השעות באלף ושמונים חלקים ישאר ק"נ חלקים כתבנו אותו בשטה שלישית במושב החלקים ועוד קבצנו הג' שעות מן השטה הראשונה עם השעה אשר הרימות מן החלקים אל הח' שעות מן השטה השנית יהיה המתקבץ ממנו י"ב שעות

ואחר כך קבצנו הימים לימים יהיה המתקבץ ז' ידענו כי מולד השנה השניה מן המחזור היה יום ז' בק"נ חלקים מן השעה הראשונה והסימן זי"ב ק"נ. וכשתרצה לדעת מולד השנה השלישית תוסיף ד"ח תתע"ו על מולד השנה השניה אשר היא זי"ב ק"נ יצא לנו מולד השנה השלישית יום ד' בכ' שעות ותתרכ"ו חלקים מן השעה התשיעית והסימן ד"כ תתרכ"ו. וכאשר תרצה לדעת מולד השנה הרביעית מזה המחזור תוסיף הכ"א תקפ"ט על מולד השנה השלישית אשר היא ד"כ תתרכ"ו יצא לך מולד השנה הרביעית יום ג' בי"ח שעות ותקל"ה חלקים מן השעה השביעית והסימן ג"יח תקל"ה וכן עד תכלית כל המחזור תוסיף דח' תתע"ו על מולד כל שנה פשוטה ויצא לך מולד של אחריה ותוסיף הכ"א ותקפ"ט על מולד השנה המעוברת יצא לך מולד של אחריה. וזה תעשה לעולם דח' תתע"ו לפשוטה והכ"א תקפ"ט למעוברת כמו שפירשנו לעיל. כי הנשאר מן הפשוטה דח' תתע"ו והנשאר מן המעוברת הכ"א תקפ"ט. ואם תוסיף על מולד השנה האחרונה מן המחזור הכ"א תקפ"ט יצא לך מולד המחזור של אחר מחזורך ר"ל המחזור שעבר. וכבר ביארתי לך בזה תוכל לדעת מולד איזה מחזור שתרצה אחר שתדע מולד איזה מחזור. ואם תרצה לדעת אותו מענין אחר תוסיף דח' תתע"ו על מולד המחזור ויצא לך מולד השנית תוסיף דח' תתע"ו על מולד השנה השנית יצא לך מולד השנה השלישית לפי מה שהקדמנו עד שיצא לך מולד השנה האחרונה מן המחזור תוסיף עליו הכ"א תקקפ"ט לפי שכל שנה האחרונה משני המחזור מעוברת יצא לך מחזור של אחריו. ועל זה אמרנו הפירוש הזה אע"פ שהוא מבואר כדי להוסיף לך ביאור באריכות הדבר ואני אכתוב לך מולד כל שנה ושנה ממחזור רנ"ט בשרטוט תמצא אותם במקום מלמד תתלמד ממנו ותעשה מה שספרתי ותעיין בשרטוט אם תמצא אותם מכוונים תדע שמעשיך מכוון ואם תמצא ביניהם חלוף תשוב לעשות. וזו היא צורתו:

(כאן באה טבלה):

הפרק החמישי בידיעת מולד כל חדש:

כשיהיה עמך מולד משני העולם ידוע הוא מולד תשרי ותרצה לדעת מולד מרחשון תוסיף אי"ב תשצ"ג אשר מחדש הלבנה כמו שאמרנו על מולד תשרי ואז יצא לך מולד מרחשון. משל למה זה דומה עיננו במולד שנתינו זה והיא שנת י"ו מזה המחזור הנזכר והוא מחזור רנ"ט מצינו מולד זה ליל ו' בז' שעות קע"ט חלקים מן השעה השמינית והסימן ו"ז קע"ט לפי מה שתראנה בשרטוט. וכתבנו זה הסימן אי"ב תשצ"ג בשטה שניה תחתיה כל סוג תחת סוגו על זה הצורה:

(כאן באה טבלה):

קבצנו החלקים לחלקים לפי מנהגנו נתקבץ מזה תתקע"ב חלקים וקבצנו השעות לשעות נתקבץ מהם י"ט שעה וקבצנו הימים לימים היה המתקבץ ז' ימים ידענו כי מולד מרחשון בזה השנה יום ז' בז' שעות ותתקע"ב חלקים מן השעה השמינית והסימן זי"ז תתקע"ב. ואם תרצה לידע מולד כסלו תוסיף אי"ב תשצ"ג על מולד מרחשון יצא לך מולד כסלו. וכן לעולם תוסיף אי"ב תשצ"ג על מולד איזה מהם שתרצה יצא לך מולד של חדש של אחריו. ואני אכתוב לך מולד כל חדש מחדשי השנה זו הנזכרת בשרטוט לפי מה שעשינו בשני הפרקים הראשונים. וזו צורת השרטוט:

(כאן באה טבלה):

הנה בארנו ומשלנו משלים ופירשנו שאין היכולת לפרש יותר מזה. וכבר בארתי וזכרתי היאך תעשה פעם אחר פעם למען יהיה קרוב למתחיל בהוצאות המולדות. ומה שלא נתבאר לו מן הפרק הראשון יתבאר לו מן השני וכן מן הג' כי המעשה בהוצאת המולד כל שנה או בהוצאת מולד כל חדש על דרך אחד הולך ועל דרך אחד הוא נגרר. ודע כי שם המולד נופל אצל החכמים על קבוץ הירח והשמש במהלכם האמצעי וכן תמצא ב"ה:

הפרק השישי בידיעת הדחויות והקבועות:

דע כי זה הפרק עמוד מעמודי העבור וצריך אתה לעיין בו מתון כי עליו הוא הסמך ובין בדברי. וכשתוציא איזה מולד שתרצה כמו שאמרתי יש לך לדעת איזה יום יהיה ראש השנה בזה השנה. כי זו המגמה מן העבור וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת הדחויות. וענין הדחויות המולדות הדחויות כי כשיצא מולד שנה מן השנים כעין אותו מולד יהיה דחוי ולא יהיה ראש השנה באותו יום וזולת אלו הם קבועות והם ד' יסודות:

היסוד הראשון כשיצא לך מולד יום א' או יום ד' או יום ו' יהיה ראש השנה באותה שנה נדחית ביום של אחריו ואל תעיין מן שיש לך מן השעות נתמעטו או רבו. משל למה זה דומה אם יצא לך המולד יום א' באיזה שעה שיהיה מן היום או מן הלילה ראש השנה באותה שנה יום שני ואם יצא לך המולד יום ד' ראש השנה אותה שנה יום ה' ואם יצא לך המולד יום ו' ראש השנה אותה שנה יום ז'. כן תעשה לעולם פשוטה או מעוברת והסימן לא אד"ו ראש השנה וימי אד"ו לא תקבע בהם לעולם אבל יהיה ראש השנה לעולם יום ב' יום ג' יום ה' יום ז' והסימן בגה"ז:

והיסוד הב' כשיצא לך מולד ביום מן הימים הכשרים אשר תקבע בהם והם בגה"ז בחצי היום ואפילו בחלק אחד אל תקבע בו משל למה זה דומה היה מולד שנה מן השנים יום ב' בו' שעות והסימן בי"ח יהיה ראש השנה של אותה שנה יום ג' ואם היה המולד פחות מחצי היום אפילו בחלק אחד כגון שהיה המולד ב' י"ז תתרע"ט ראש השנה אותה שנה

יום ב' וכן תעשה בשאר הכשרים כשיצא לך מולד ב' בי"ח שעות או יותר ראש השנה אותה שנה יום ג' ואם היה המולד יום ג' בי"ח שעות או יותר ראש השנה אותה שנה יום ה' מפני שנדחה מד' לה' וכבר בארנו כי ר"ה לא יהיה יום ו'. וכן כשיהיה המולד יום ז' בי"ח שעות או יותר ר"ה אותה שנה יום ב' לפי שנדחה מא' לב' והסימן בזה היסוד הוא מה שאמרו חז"ל נולד קודם חצות כשר אחר חצות פסול ובחצות כאחר חצות דמי. ואלו השני יסודים הראשונים פעמים רבים הם נופלים אבל השני יסודים האחרונים אינם נופלים אלא מעט ועל דרך זר ונכרי:

היסוד השלישי כי כל שנה פשוטה שיהיה המולד בה ליל ג' בט' שעות מן הלילה ור"ד חלקים מן השעה היה ראש השנה אותה שנה יום ה' מפני שהיא נדחה מן הג' לד' ולא יהיה ראש השנה יום ד' ונדחה ליום ה' וכשיצא לך המולד כן ג"ט ר"ד או יותר ר"ה אותה שנה יום ה' ואם יצא המולד בפחות מזה ואפילו בחלק כגון שהיה המולד כן ג"ט ר"ג אותה שנה ר"ה יום ג' והסימן בו פ"ל גטר"ד מן יו"ד ופי' זה הסימן פ' פשוטה ל' ליל שלישי ט' שעות ר"ד חלקים משעה עשירית וזהו היסוד הג' מן הדחויות:

והיסוד הד' כי כל שנה שלפניה מעוברת ויצא לך מולדה יום ב' בג' שעות ותקפ"ט חלקים מן השעה הרביעית ר"ה אותה שנה יום ג' ואם יצא לך זה המולד בפחות מזה ואפילו בחלק אחד תקבע אותו יום בעצמו כמו אם יצא לך המולד כך בג' תקפ"ח ראש השנה אותה שנה יום ב' והסימן בזה היסוד הד' מן הדחויות מ"ע י"ב תקפ"ט מן דלת ופי' מ' מלפני ע' עבור י' יום ב' יום שני תקפ"ט חמש מאות ושמנים ותשעה חלקים ד' מן שעה הרביעית. ואלו השני יסודים אחרונים יותר מעט הם נופלים מן הראשונים אבל צריך אתה לעמוד עליהם ולא תסירם מלבך והשם ידריכנו בדרך ישרה:

ואני אכתוב לך ימי קביעות שני מחזורים בשרטוט תתלמד מהם לפי מנהגנו בפרקים האחרים וזו היא צורתו:

(כאן באה טבלה):

לוח קבוע שני מחזור רנ"ט ותוציא המולדות ותקבע מה שיש לך לקבוע ותדחה מה שיש לך לדחות לפי היסודות שבארתי לך אחר כן תעיין בשרטוט אם תמצאם מכוונים תדע כי חשבונך מכוון ואם לאו תשוב לחשבון בג"ה:

הפרק השביעי בידיעת השלמים והחסרים והכסדרן:

דע כי מרחשון ב' ימים לעולם בכל השנים ושבט יום א' ואדר ב' ימים וניסן יום א' ואייר ב' ימים וסיון יום א' ותמוז ב' ימים אב יום א' ואלול ב' ימים. ואם תהיה השנה מעוברת הב' אדרים ב' ימים ועל זה הסדר כל השנים. אבל החלוק הוא בין כסלו וטבת כי שנה

יהיו כסלו וטבת ב' ימים ותקרא השנה של שלמים ושנה יהיו כסלו וטבת יום א' ותקרא חסרים ושנה יהיו כסלו וטבת כסדרן כגון שיהיה כסלו יום א' וטבת ב' ימים ותקרא כסדרן. ואם תרצה לידע אם השנה שלמים או חסרים או כסדרן תצטרך לדעת אם השנה אשר אתה רוצה לידע אותה מעוברת או פשוטה אם תהיה פשוטה תדע איזה יום הוא ראש השנה אותה שנה ואיזה יום יהיה ר"ה בשנה הבאה ותעין כמה בין שני ימים מן המנין אם יש ביניהם ג' ימים השנה חסרים ואם ד' השנה כסדרן ואם ה' השנים שלמים. והסימן גד"ה בפשוטה חכ"ש פי' כי כשיש בין היום אשר קבענו בו השנה אשר נרצה לדעת אם הם שלמים או חסרים או כסדרן ובין השנה של אחריה ג' ימים היא חסרים ואם יש ביניהם ד' ימים היא כסדרן ואם יש ביניהם ה' ימים היא שלמים זהו בשנה פשוטה. משל למה זה דומה אם תהיה ראש השנה בשנה הפשוטה יום ז' וראש השנה של אחריה יום ה' הראשונה שלמים כי יש ביניהם ה' ימים יום ז' ויום א' יום ב' יום ג' ויום ד' ואם היה ראש השנה הפשוטה יום ה' ובשנה של אחריה יום ב' השנה כסדרן לפי שיש ביניהם ד' ימים יום ה' יום ו' יום ז' יום א'. ואם היה ר"ה הפשוטה יום ז' ובשנה של אחריה יום ג' השנה חסרים לפי שיש ביניהם ג' ימים יום ז' יום א' יום ב' ועל זה דוק. ואם היה ר"ה שתרצה ידיעתה אם הם שלמים או חסרים או כסדרן מעוברת על זה המעשה בעיון שתעיין כמה יש בין היום אשר תקבע בו ר"ה אותה שנה ובין היום אשר תקבע בשנה הבאה אם יש ביניהם ה' ימים השנה חסרים ואם ו' ימים השנה כסדרן ואם ז' ימים השנה שלמים. והסימן ה"ו בעבור חכ"ש ופירושו כפירוש הראשון. ואם היה ר"ה בשנה מעוברת יום ז' ובשנה של אחריה ר"ה יום ז' אותה שנה המעוברת שלמים לפי שבין ב' הימים ז' ימים לפי שלא נחשב בזה המניין יום קביעות השנה הבאה אחר השנה אשר אנו רוצים ידיעתה כמו שביארנו. וממה שאמרנו יתברר לך כי לא תוכל לדעת אם השנה חסרים או שלמים או כסדרן אלא אחר שתקבע אותה שנה והשנה הבאה אחריה. ואם תכתוב כל שני מחזורנו זה בשרטוט השלמים והחסרים והכסדרן תתלמד בו כפי מנהגנו. וזו היא צורת השרטוט:

(כאן באה טבלה):

ודע כי כשיהיה ר"ה יום ג' אותה שנה כסדרן לעולם והסימן לא גח"ש פי' כשיהיה ר"ה יום ג' לא תהיה השנה לא שלמים ולא חסרים אלא כסדרן. ודע כי כשיהיה ר"ה יום ז' או יום ב' לא יתכן להיות כסדרן אלא שלמים או חסרים כמו שיצא החשבון אשר אמרנו והסימן לא ז"ך ולא ב"ך. ודע כשיהיה ר"ה יום ה' אם תהיה השנה פשוטה לא יתכן להיות חסרים ואם תהיה מעוברת לא יתכן להיות כסדרן לא ח"ף כ"ע בחמישי פירושו לא

חסרים בפשוטה ולא כסדרן במעוברת כשיהיה ר"ה ביום ה'. וזכור לנו הסימנים ותשוב אליהם כשתטעה. ואם תמצא כאשר אמרנו לך בידיעת השלמים והחסרים והכסדרן ויצא לך השנה כסדרן ור"ה יום ז' או יום שני או יצא לך חסרים ור"ה יום ה' והשנה פשוטה או יצא לך השנה כסדרן והשנה המעוברת בראש השנה יום ה' תדע כי טעות בחשבון ושוב לחשבונך עד שתמצא. וכשתדע איזה יום יהיה ר"ה ואם השנה שלמים או חסרים או כסדרן בלא ספק כי ראשי החדשים ידועות וכשראשי החדשים ידועות המועדים ידועים והפרקים ידועים בלי ספק:

המאמר השני בידיעת התקופות:

הפרק הראשון בידיעת איזה יום מימי השבוע תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום או מן הלילה במעשה. כשתרצה לדעת אותה קח שני העולם השלמים והשליכם כ"ח כ"ח והמנין שאינו מספיק כ"ח תוסיף עליו רביעית ומה שנתקבץ תוסיף עליו ג' והנכלל לך מזה הם ימים ותשליכם ז"ז והנשאר פחות מז' תתחיל בחשבון מיום א' כלומר מתחלת הלילה ואיזה יום שנפסק בו החשבון אותו יום תהיה תקופת ניסן באותה שנה. משל למה זה דומה רצינו לידע מתי תהיה תקופת ניסן בזו השנה והיא שנת ד' אלפים תתקי"ח לקחנו השנים השלמים והם ד' אלפים תתקי"ז כי שנת י"ח אשר אנחנו חפצים בידיעתה לא שלמה עוד. השלכנו אותן השנים השלמים כ"ח כ"ח נשאר י"ז הוספנו עליהם רביעיתם והם ד' ימים ורביע היה המתקבץ כ"א יום ורביע הוספנו על המתקבץ ג' היה הכל כ"ד יום ורביע וכבר בארנו כי רביע כל יום ו' שעות השלכנו אלו כ"ד יום ו' שעות ז"ז נשאר שלשה ימים ורביע התחיל החשבון מיום א' ויצא לך החשבון ליל ד' בששה שעות ובזו השעה הנזכרת מהיום הנזכר תהיה תקופת ניסן בזו השנה. וכשתדע באיזה יום ובאיזה שעה תהיה תקופת ניסן שאר התקופות ידועות והוא כשתוסיף ז' שעות ומחצה על שעות איזה תקופה שתהיה תצא לך התקופה של אחריה. משל למה זה דומה אם תהיה תקופת ניסן בזו השנה בו' שעות מליל רביעי תוסיף ז' שעות ומחצה תשאר שעה ומחצה מיום ד' תדע כי תקופת תמוז ההוא אחר תקופת ניסן בזו השנה בשעה א' מיום ד' ואחר שתוסיף על השעה ז' וחצי יהיה המתקבץ ממנו ט' שעות תדע כי תקופת תשרי ההוא אחר תקופת תמוז בזו השנה בט' שעות מיום ד' ותוסיף על הט' שעות ז' וחצי יהיה המתקבץ ממנו י"ו שעות תשליך מהם י"ב שעות מיום ד' ישאר מהם ד' שעות וחצי מליל ה' תדע כי תקפות טבת תהיה בד' שעות מליל ה' ועוד תוסיף על הד' שעות וחצי ז' שעות יהיה המתקבץ ממנו י"ב שעה והם שעות ליל הה' תדע כי תקופת ניסן הבאה אחר זו תהיה יום ה' בשעה א' ועל זה יתגרר המעשה עד סוף העולם כשתדע

התקופה תוסיף עליה ז' שעות אז תדע שעות התקופה הבאה אחריה ובאיזה יום היא כמו שביארנו בזה המשל:

הפרק השני בידיעות חשבון זה בשרטוט:

וכשתרצה לדעת באיזה יום תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום ומן הלילה תקח שני העולם ותשליכם כ"ח כ"ח והנשאר פחות מכ"ח תביא אותם בשטת המנין ועיין השטה אשר נכח אותו מנין תמצא בו סדר תקופת השנה. משל למה זה דומה רצינו לידע סדור תקופות שנתינו והוא שנת י"ח אחר שהשלכנו שנות העולם כ"ח כ"ח נשאר י"ח שנה כי הארבעת אלפים ותת"ק מושלכים ובקשנו כמו אותו ענין בשרטוט בשטה הנופלת עליה שנות החשבון ולקחנו מה שיש בנוכחו מצינו תקופת תשרי בזו השנה יום ג' בג' שעות תקופת טבת יום ג' י' שעות וחצי תקופת ניסן ליל ד' ו' שעות תקופת תמוז יום ד' בשעה וחצי. וכשתרצה לידע השנה אשר אחרי זו השנה עיין בשטה אשר אחר זו השטה ר"ל שנות י"ט וכן תעשה על הסדר שטה אחר שטה עד שתשלים השרטוט ותחזור לראשיתו והוא חוזר חלילה לעולם כל שיטה בשנה ובין. ובזה השרטוט יתברר לך כי תקופת ניסן לא תהיה לעולם רק בשש שעות או בשעה א' ותקופת תמוז בז' שעות או בי' שעות ותקופת תשרי הג' או בט' ותקופת טבת בד' שעות או בו' שעות וכל אלו השעות מן היום או מן הלילה. ודע כי הספרים בזה השטוט כנגד תקופת ניסן בשטת השעות ר"ל כי אין במקומו שעה. ואם ראית כנגד היום דע כי תקופת ניסן תהיה בחלק א' מאותו היום ואם תהיה הספר כנגד הלילה התקופה תהיה בחלק א' מאותו הלילה ובין ותמצא בע"ה:

(כאן יש טבלה):

הפרק השלישי בידיעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה ובכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום או מן הלילה כמו שפירשנו בפרק ראשון:

נשאר לך לדעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה. וידיעת אותו ענין שתקח שנות השלמות והיא זו השנה ד' אלפים ותתקי"ז שנה תשליכם י"ט י"ט ומה שנשאר פחות מי"ט זכור החשבון והם שנים שעברו מן המחזור שאתה בו תן לכל שנה י"א יום ומה שנתקבץ מן הימים תוסיף עליהם ז' ותשליך המתקבץ לל' ומה שנשאר פחות מל' תחזור כמו אותו חשבון מראש חדש ניסן ותהיה התקופה ואם לא הגיע תוסיף ב' ימים אם לא הגיע תוסיף ג' ועל כל פנים יגיע. משל למה זה דומה רצינו לדעת התקופות בזו השנה בכמה ימים מניסן תהיה ידענו כי תקופת ניסן בזו השנה ליל ד' בז' שעות השלכנו שנות העולם השלימות י"ט י"ט נשאר ט"ו והם השנים אשר שלמו ועברו מן המחזור והוא מחזור רנ"ט נתננו לכל שנה י"א יום היה המתקבץ מהם קס"ה יום והוספנו עליהם ז'

ימים סך הכל קע"ב יום השלכנו את החשבון לל' נשאר כ"ב ימים ועיינו באיזה יום יהיה ניסן בשנה אשר נרצה ידיעתה והוא שנת ד' אלף תתקי"ח ליצירה י"ו למחזור ומצינו ניסן בזו השנה יום א' ומנינו ניסן מיום א' כ"ב ימים יצא החשבון בו אל יום א' כי מיום א' עד יום א' כ"ב ימים ולא הגיע החשבון אל יום התקופה כי התקופה ליל ד' כמו שפירשנו הוספנו יום א' על כ"ב הגיע החשבון ליום ב' הוספנו ב' ימים על כ"ב ימים הגיע החשבון ליום ג' הוספנו ג' על כ"ב ימים הגיע החשבון ליום התקופה אשר הוא ד' אז ידענו כי תקופת ניסן בזו השנה שהיא שנת ד' אלפים תתקי"ח בו' שעות מליל ד' כ"ה ימים מחדש ניסן ועל זה הענין תדע באיזה יום מימי החדש תהיה תקופת ניסן לעולם. ואם תהיה השנה אשר תרצה ידיעתה באיזה יום מימי החדש תקופת ניסן תהיה באותה שנה מעוברת תעשה על זה הדרך לדרכי חשבונך מחדש אדר שני במקום ניסן וכאשר עשית בניסן בשנה הפשוטה תעשה באדר השני בשנה המעוברת. ואם היתה תקופת ניסן ידועה בשנה מן השנים יהיו שאר התקופות ידועות והוא אחר שתחשוב מיום התקופה משנה אשר היתה בה צ"א יום וז' שעות ומחצה אז תצא לך התקופה אשר אחריה. משל למה הדבר דומה הנה ידענו מה שהקדמנו כי תקופת ניסן בשנתינו זו והיא שנת י"ח היתה בו' שעות מליל ד' כ"ה ניסן מנינו מזו השעה וזה היום צ"א יום וז' שעות וחצי יצא לנו החשבון בשעה וחצי מיום ד' בז' בתמוז ידענו כי תקופת תמוז תהיה בזו השנה יום ד' בשעה וחצי בז' בתמוז. ועוד מנינו מזה היום ומזו השעה אשר יצתה בו תקופת תמוז צ"א יום וז' שעות וחצי הגיע החשבון אל ט' שעות מיום ד' ל' יום מתשרי ידענו כי תקופת תשרי תהיה בשנה הבאה אחרי זאת כלומר שנת י"ט יום ד' בט' שעות ל' יום מתשרי. ועוד מנינו מזה היום ומזו השעה צ"א יום וז' שעות וחצי הגיעה החשבון אל ארבע שעות וחצי מליל הרביעי משבט ידענו כי תקופת טבת תהיה בשעת י"ט בד' שעות מליל ה' משבט. ועוד מנינו מזה היום ומזו השעה צ"א ימים ז' שעות וחצי הגיעה החשבון אל שעה ראשונה מיום ה' ששה ימים מחדש ניסן ידענו כי תקופת ניסן תהיה בשנת י"ט בתחלת יום ה' ו' ימים מחדש ניסן. וכן נחשוב מזה היום ומזו השעה צ"א יום ז' שעות וחצי יצא לנו תקופת תמוז וכן תעשה עד סוף העולם. וכבר בארנו כי כשיהיה תקופה מן התקופות ידועה היאך תעשה מהם שאר התקופות עד העולם. ודע כי כשאמרנו בתקופה מן התקופות תהיה בכך וכך שעה אין הכונה כי התקופה תהיה בכל אותה שעה אבל המגמה כי התקופה תהיה בתחלת חלק א' מאותה שעה. וכשאמרנו כי תקופת ניסן בשעה ראשונה מן היום או מן הלילה אין הכונה בכל שעה ראשונה אבל הכונה בתחלת חלק מן השעה הראשונה ודברינו בו אינו אלא על

דרך העברה. ואין ראוי שיחלוק עלינו חולק באמרנו כי המולדות בכך וכך שעה וכך וכך חלקים מן השעה הנמשכת אחר השעה הראשונה כי כשאמרנו זה היה על דרך העברה והרגל הלשון. ואין ראוי עוד לחלוק חולק בכפל הענין והחזרתו פעם אחר פעם וספור ענין קרוב יכול המתלמד שיתלמד ממה שהקדמנו ואפילו לא ייחדוהו בהם מאמר אבל עשינו כל זה למען ירוץ הקורא בו והשם יתעלה יורנו דרך האמת ברחמיו וחסדיו הרבים אמן סלה. נשלם המאמר:

מאמר נגד גאלינוס

מאמר נגד גאלינוס בענין שער הגבות והעפעפים (נעתק מספר פרקי משה מובא מהרב הבדרשי בכתב התנצלותו להרשב"א בתשובתו:

אמר משה מן הידוע מאמר הפילוסופים שיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי. ואותם חולי הנפש ובריאותם היא מזונם בסברות ובמדות בלי ספק ולכן אני קורא הסברא הבלתי אמתית והמדות הרעות כפי רוב התחלפות מיני החלאים הנפשיים. ומכלל החולים הנפשיים חולי כולל שאחשב שלא ימלט ממנו כי אם אחד בזמנים רחוקים ומתחלף החולי באנשים בתוספות וחסרון. וזה החולי אשר אני רומז בו הוא שידמה כל שבאנשים עצמות יותר שלם שאינו להיות רוצה ומתואה שיקיף כל מה שעלה על לבבו שלמות מבלי עמל ויגיעה. ומפני החולי הכולל הזה תמצא אישים מן האנשים בעלי חריפות ותבונה שכבר ידעו אחת מהחכמות הפילוסופיות או העיונים או חכמה מן החכמות המונחות שהיו בקיאים בה. וידבר אותו האיש בחכמה אשר השיג ובחכמות אחרות לא ידע בהם כלל או יהיה חסר בה וישים דבורו באותם החכמות כדברו באותה החכמה שהוא בקי בה. כ"ש כשיהי' האיש אשר נזדמן לו מזל מן המזלות הנחשבים ושנראה באותו האדם המעלה והשררה ושיהי' מבעלי המסורת שיאמר שקבל מאמריו בקבלה. ושלא יקשה אדם במאמרו ולא יטעון ולא יערער עליו כי כל עוד שנקבע בו המזל הנחשב הזה יחזק קביעות אותו החולי ויגמר בו וישוב אותו האיש הולך עם הזמן ואומר מה שירצה שיאמר כפי דמיונו או כפי עיונו או כפי השאלות שירבו עליו וישיב כמו שיעלה לבבו שלא ירצה שיאמר שיש שם דבר שלא ידעהו. - וכבר הגיע מקביעות החולי הזה בקצת אנשים שמסתפק בשיעור ג"כ ויטעון ויבאר שאותם החכמות אשר לא יכשרו אצלו הם בלתי מועילות ואין צורך בהם. ושאין שום חכמה שראוי שיכלה האדם זמנו בה אלא החכמה אשר ישרה בעיניו לא זולתה. - בין שתהי' אותה החכמה פילוסופית או מונחת וירבה להרע ולהקשות על החכמות אשר לא יכשרו

לו ובכלל הנה זה החולי יש לו רוחב גדול ובעת שתעיין ותבין דיבור זה האיש בעין המשפט והצדק יתבאר לך שעור חוליו זה והיותו קרוב מן הבריאות או קרוב מן המות. וזה גאלינוס השיגו מזה החולי מה שהשיגו בו מאשר הם ממינו בחכמה. וזה שזה האיש גאלינוס היה בקי ברפואות ומומחה מאד יותר מכל אשר שמענו ספורו או שראינו דבורו. וכן מצא בענין הנתוח מציאה גדולה ונתבאר לו בזמנו ג"כ מפעלות האברים ותועלותיהם ויצירתם ומעניני הדפק ג"כ שלא נתבארו בזמן ארסטו. והוא בלי ספק ר"ל גאלינוס כבר נשלם בלמודיות וקריאת ספרי ההגיון וקרא ספרי ארסטו בטבעיית ואלקיית. אך היה חסר בכל זה בשביל טוב דעתו וזכות שכלו אשר התעסק ברפואות. והיותו מוצא מה שהודיעו הוא מקצת עניני הדפק והנתוח והתועלת והפעולות יותר אמתי ממה שזכרו ארסטו בספרו בלי ספק כשיעויין בצדק. והביאו זה לדבר בדברים שהוא חסר בהם מאד ויעלה לטעות בהם וישיב על דברי ארסטו כמו שידעת בהגיון וידבר באלקיית ובטעיית כדברו במה שיסבירהו סברא לעצמו ובדבורו בסברת אפוקרט ואפלטון וספר שהואיל להשיב על ארסטו. וכן חבר ספר בתנועה והזמן ובאפשר ובמניעה ומביא בכל זה מה שהוא ידוע אצל בעלי העיון והגיע בו זה עד שחבר ספר המפורסים במופת. וחשב שלא יגיע הרופא אל השלמות אלא בידיעתו ושהוא מועיל אל הרופא מאד. וקצר מן ההקשים והסתפק במה שצריך אליו במופת בחשבו שאותם ההקשים הם המועילים ברפואה וזולתה וחסר מה שהוא זולת זה. והיו אותם הקשים אשר זכרם אינם הקישים מן המופת כלל וחסר ההקשים המועילים מאד בהקשי הרפואה וחשב שאין צורך בהם כלל וכשהתעסק ארסטו וזולתו בהם אבד זמנו כל זה בארו אבונצר אלפרכ"י. וזה שהי' חסר ההקשים האפשריים וההקשים המעורבים והסתפק בהקשים המוחלטים והמצואיים ולא פנה אל ההקשים המופתים. הנה ההכרחיים לא מצואיים ושהדבר המועיל ברפואה וברוב המלאכות הם ההקשים האפשריים והמעורביים. ושמע דברי אבונצר בזה אמר בפירוש להקש הגבול כאשר התחיל אותה ההצעה אשר הציע אותה לאפשר ולהקשים האפשריים. אמר אבונצר ואין בזה לפי מה שחשב גאלינוס הרופא כי זכר בספרו אשר קראו ספר המופת אל ההקשים האפשריים הוא חשב שהוא חבר ספרו למופת וההקשים אשר ישתמשו בהם בידיעת החוליים הפנימיים ואחר עשה מאותם שיכינו לרפואתם הנה כלם הקשים אפשריים ואין בדבר מהם הכרחיי אלא אם יהיה הדבר זה אשר יחשב שיהי' מן מלאכת הרפואה. ולכן הי' מוכיח אותו שלא יהי' הלמוד בספרו אשר קראו ספר המופת אלא לתכונות ההקשים האפשריים לבד זולתי המציאות. וגם כי הוא אמנם הסתפק ואמר תכונות המציאות בהיותו מסתפק מן ההקשים כפי מה שיקובל תועלת

בו במופתים התכונות המציאות אמנם אינם מכוונות כמו המופתים לא יעשו מן החמר הזה אבל נעשים מן ההכרחיות לבד כלו דברי אבונצר:

וכאשר התחיל ארסטו לבאר ההקשים המעורבים האפשריים ומוחלטים אמר אבונצר בפי' זה הדבור וזה לשונו:

אמר אבונצר השעה הזה גדולה התועלת מאד מן המוחלט הגמור מפני שהמלאכות המעשיות כלם משתמשות בזה הענין וכ"ש בהוצאת הענינים הפרטיים העתידים האם היו אם לא היו ברפואה ובעבודת האדמה ובהנהגת המדינות והדבור והערות ובכל מה שישתמש האדם בו ממה שיצטרך בו להקשמת הידיעה. ואמנם ברוב החתים אבונצר בהקדמת הידיעה וכיוצא בו מהספרים הנה באלו יותר אל אלו ההקשים. כלו דברי אבונצר:

ותעוין ותתפלא מספור זה כי הוא מתפאר בשבח ההגיונו בכל ספריו וזכר שפגע אנשי זמנו מן הרופאים וסבת חסרונם אמנם הוא מיעוט ידיעתם בהגיון. ושסבת בקיאותו הוא היותו מומחה בהגיון ומכריח תמיד ומראה שצורך הרופא אל ההגיון. וכאשר חבר אותו הספר לא די שלא חבר ודבר דבור אחד ממיני ההקשים האפשריים והמעורבים אשר הם לבד המועילים ברפואה אבל הטריד המתעסק בהם ואמר שהוא לא יצטרך אליהם כלל. ולא יסתפק אחר שגאלינוס קרא ספרי ארסטו והבין אותם יותר מהבנת זולתו שהוא למטה ממנו. אך מפני החולי הכולל אשר אנחנו מדברים בו נדמה לו שהבנת מלאכת ההגיון ושאר המלאכות העיוניות כהבנת מלאכת הרפואה ושבקיאותו בהם ובאותם החכמות כלם כבקיאותו ברפואה ויקשה לכל מי שיקשה בו ולא עמד אצל הגדר הזה. אבל גם מחזק התענוג במה שנראה לו מקצת תועלת האברים נתפאר בנבואה ואמר שבא אליו המלאך מאת ה' והודיעו כך וצוהו כך. ומי יתן שיעמוד על זה והי' מחשב עצמו בכלל הנביאים ולא יקשה ולא יתפוש עליהם אך הוא לא עשה כן אבל הגיע סכלותו לתכלית בשעור עצמו שהקיש בין עצמו ובין משה רבינו ע"ה ויחס לעצמו השלמות והסכלות למשה רבינו ע"ה. חלילה לזה ממאמר הסכלים ולכן יישר בעיני שאשמיעך דבריו בלשונו ואשיב עליו לא תשובה כמשיב לדברי הגדול בזה כי אין משה רבינו ע"ה אצלו כמו שהוא אצלנו כת מאמיני התורה אבל אבאר בתשובתי זאת הסכלות אשר יחס למרע"ה לא יתחייב לו וגאלינוס הוא הסכל באמת. ואשיב דברי בין שניהם כאלו אני מדבר בין שני אנשים חכמים שאחד מהם יותר שלם מן האחד לא כמכריע בין נביא גדול ובין אדם רופא כי הוא הדין:

ואומר הנה הגאלינוס כאשר התחיל בי"א בתחבולות ותעולת האברים תועלת היות שער הגבות לא יארך ולא ישתלשל כשער הראש ותועלת היות שער העפעפים נצב ואינו מתארך אמר דבור ז"ל:

אם תאמר שהבורא ית' צוה שלא יתארך אבל ישאר על שעור אחד בכל העתים ושהשער קבל הצווי הזה ושמע הצווי ונשאר כך לא מרה מה שצוה בו גם בהיותו נענה ומפחד מלמרות דבר השם ואם לסבות היותו מתבייש מהשם אשר צווהו בצווי הזה ואמנם השעה הזה ידע בעצמו שזה יותר נכון נראה ויפה בתועלת. ואמנם הנה זאת דעתו בדברים הטבעיים. והסברא אצלי יותר משובחת ונכונה בזה. כי השם הוא התחלת כל נברא מנבראים כמו שאמר מרע"ה ותוספת ההתחלה מפני החומר אשר ממנו היה. כי הבור שם שער העפעפים ושער הגבות יצטרכו שישארו על ענין אחד מאורך כי זהו יותר נכון. וכאשר ידע שהשער הזה היה ראוי שיושם על זה האופן שם תחת העפעפים עור קשה דבק בשחום הגבות. וזה כי לא היה מספיק בהשארות זה השער על שעור אחד מאורך כשירצה הבורא שיהיה כן. כמו שאלו רצה שישים האבן בפתע האדם מבלי שישנה האבן השנוי הנאות לזה לא הי' זה באפשר. וההפרש בין אמונת מרע"ה ובין אמונת גאלינוס ואפלטון ושאר היונים בזה כי אמונת מרע"ה היה שמתי שירצה הש"י שישקוט החומר ויכנע וישקוט מיד וזה שהוא יחשוב שהדברים כלם אפשריים אצל השם ואם הוא ירצה שיברא מן האפר סוס או שור בפתע יעשה כן. ואמנן אנחנו לא ידענו זה אך אנחנו אומרים שיש מן הדברים בעצמן בלתי אפשריית ואלו הדברים אינו רוצה השם שיהיו דברים אפשריים ומן האפשריים לא יבחר כי אם הטוב שבהם והיותר נאות ומשובח שבהם. ולכן בהיות היותר נאות ונכון לעפעפים ושער הגבות שישארו על שעורם באורך ועל מספרם אשר הם עליו לעולם תמיד אין אנחנו אומרים בשער הזה שהשם אמנם רצה שיהיה על מה שהוא עליו ויהיה בשערו כפי מה שירצה השם. וזה שאלו רצה השם אלף פעמים שיהיה זה השעה על זה האופן לא יהיה לעולם אחר שישים צמחיתו מעור רטוב אם לא יקבע שרשי השער בגרם קשה אז יהיה ממה שהוא עליו לא ישאר ג"כ עומד נצב וכהנה זה כן. הנה אנחנו נאמר שהשם שם שני הענינים האלה אחת מהם בחינות מציאות הענינים והיותר נאות שבהם לחוש שיפעלו. הב בחירת החומר הנאות. ומזה כי בהיות היותר נאות והיותר נכון שיהיה שער העפעפים עומד נצב ושיורגש השארו על ענין אחד בשעור ארכו ובמספרו בנטוע השער ונעיצתו בגרם קשה ואלו נטעו בגרם רפה היה יותר סכל ממשה ויותר סכל משר צבא אויל שיניח חומות

מדינתו על ארץ לחה ועל ככה מוטבעות במים. וכן השארות שער הגבות והשארותו על ענין אחד אמנם בא מפני בחירתו לחומר. כלו דברי גאלינוס:

אמר משה כשיעויין בדבור הזה אדם מתפלסף יודע בעמודי התנאים המפורסמים בזמנינו זה יתבאר לו ערבוב זה האיש ושהדבור הזה לא יבא על מלאת כפי סברת מאמיני התורה ולא כי סברת הפילוסופים. כי עמוד הסברות של גאלינוס בלתי מכוונים ובלתי מדוקדקים ואמנם ידבר בדברים יסכל שרשיהם כמו שנבאר עתה. וזה שהוא יחס משה ע"ה בדבור הזה אשר זכרו בעל סברות. אמנם הסברא האחת מד' סברות היא סברת מרע"ה. ואמנם הג' סברות האחרות הנשארות אינם מסברת משה אמנם גאלינוס במעט דקדוקו וכוונתו בכל מה שידבר בו בזולת הרפואה חשב שהסברא הד' אשר זכרה סברה אחרת. ואמר ג"כ שזאת הסברה הא' אשר היא סברת מרע"ה כמו שזכר גאלינוס הוא ענף קיים לשרש תורתינו ועמודיה ושרש תורת אברהם אבינו ע"ה ולא יתבלבלו מאמריו ולא יהרסו אבל ישלחו פארת שרשיה. ושהדבור אשר זכר גאלינוס בכאן מעצמו בדא ואמר שזהו אמונתו אינה מסכימה לשרש דעתו ואמונתו אבל זה אשר אמר הוא מסכים לסברת זולתו ונתערבבו מאמריו ואמנם אינם מסכימים ענפיו עם שרשיו:

ועתה אתחיל בביאור אותם הסברות הד' אשר יחס למשה רבינו ע"ה בדבור הזה א' מהם. הראשונה שהשם יצוה שער הגבות שלא יארך ושמע ממנו. ואמר שזה סברת משרע"ה והשם אינו מצוה ומזהיר אלא לבעלי השכל. והסברא הב' אמרו שמשה ע"ה יחשוב שהדברים כלם אפשריים אצל הבורא. וזה ג"כ אין סברת מרע"ה אבל סברתו היא שלא יתאר השם ביכולת על הנמנעות אמנם גאלינוס בזיופו לא יבין למקום ההתחלפות והחלוק. וזה שיש שם דברים ואמר משה שהם ממין האפשר ויאמר זולתו שהוא ממין הנמנע. והחלוף בזה באותם הדברים הם ענף דבק לחלוף הנופל בשרשים וגאלינוס לא הבין בדבר מזה ולא ידעו אך נבוך לבד. והסברא הג' אמרו שמשה יחשב אלו רצה שיברא מן העפר סוס או שור בפתע יברא. זה אמת שהיא סברת משה רבינו ע"ה והוא ענף דבק לשרש משרשיו כמו שנבאר. והסברא הד' מרו שמרע"ה אמר שהשם לא יבחר החומר הנאות לכל מה שירצה. ויותר על זה כמו שזכר שבחר גשם שחוסי תחת העפעפים ומשה ע"ה לא יחלוק זה והלאא באר משה ע"ה שהשם לא יפעל דבר בטל ולא באשר יזדמן אבל כל מה שברא טוב מאד בראוי וביושר בכיוון ובקשט כמו שבארתי וכמו שדברתי בשרשי אמונה. ויודע מזה הכלל בהכרח שהעין אמנם בראא ממנה הכתנת הענביית לראות והעצמות נתקשו שיקיים ההעמסדה עליהם וכן כל מה שהוא בגופי ב"ח אבל כל מה שברא הש"י בחכמה ברא אותו. והי' לגאלינוס זאת אחד מסברות משה

והוא היות הדבר בפתע על זולת המנהג הטבעי כשהתהפך המטה לנחש והעפר לכנים ולכן אפשר לפי דעתו שישיב האפר שור בפתע או סוס והיא סברת מרע"ה. וזה כלו ענפים דבקים לשרש סברתו של מרע"ה והוא שהעולם נתחדש. ושהוא חדש העולם אחר העדר גמור והמציא כל מה שיש תחת השמים וכל שיש בהם והמציא החומר הא' למטה מן השמים והיה ממנו עפר ומים ואויר ואש והטביע זה הגלגל על אלו ההקפים המתחלפים כמו שרצה והטביע אלו היסודות וכל מה שנתרכב מהם על אלו הטבעיים אשר נראה אותם כי נתן להם צורות אשר בהם נתהווה להם טבעיים זהו שרש סברת מרע"ה. וכשיהיה החומר הראשון אצלו נמצא אחר ההעדר והוטבע על מה שהוטבע ואפשר שיעדרו השם שהמציאו וכן אפשר שישנה טבע וטבע כל דבר שיתרכב מזה וישים להם טבע זולתו המנוח להם כמו שהמציאו בבת אחת. ולכן כל מה שהוא בטבע ההויה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה הוא משער האפשר אשר יתאר לו יכולת עליו ונתלה בו הרצון. שאם ירצה הבורא ית' ישאיר העולם על מה שהוא לדור דורים ולעולמי עולמים יעמידהו אם ירצה שישאר על טבעו ואם ירצה שימות הכל ולא ישאר זולתו ית' יפסד והוא היכול על זה בכל חלקיו וישנה ההויה וחלקי ההוה מהמנהג הטבעי יפעל והנסים כלם מזה המין. ולכן יהיה ראית הנסים אחת אצל מי שירצה שיראה אותם מופת גוזר והוא על חדוש העולם ר"ל באמרו נסים או נס בכאן מה שיהיה הויתו על זולת טבע הנראה והמורגל תמיד והוא ד' מינים. אם שיתהווה הדבר אשר דרכן שיתהווה על מדרגות המיוחדות ובענינים מיוחדים תמיד על זולת אותם הענינים המורגלים שנתהפך בטבע כשנתהפך המטה נחש והעפר כנים והמים דם והאויר ברד והיד נכבדת הקדושה לבנה כשלג והיה כל זה בפתע פתאום. ואם שיתחדש מה שאין בטבע זה המציאות המונח שיתהוו כגון זה המתחדש כלל כמו המן שיהיה בענין מן הקושי שיהיה נטחן ונעשה ממנו לחם וכשהשמש חם עליו נמס והי' נוזל וכל שאר ספורי התורה מהנסים. כל זה וכיוצא בהם הם משער האפשרי בעולם והיה מציאותו כפי מה שהומצא האפשריות. ואמנם כמו סברת מי שיאמין בקדמות העולם כל אלו האפשריים לפי דעתם מן הנמנעות. וזה שבעל סברת הקדמות אמר שהעולם בכללו השם עשאו כלומר הוא עלה והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא כדבוק העלול לעלה אשר לא יפרד ממנה כלל בדבקום כזריחת השמש וכדבקות הצל לעמוד וכיוצא בזה. והנה בעל הסברא הזאת אומר כי התנועה בלתי הווה ובלתי נפסדת ולכן השמים לפי סברתו הם הקודמים והחומר הראשון בלתי הווה ולא נפסד לא סרו ולא יסורו לעולם מהיות כן על הטבע הזה. ההווה והנפסד הנה הוא נמנע לפי

דעתו ולכן איננו מן אפשריים אצלו שיתהוה מה שאין בטבע זה החומר שיתהוה ולא ישתנה ענינו מעניני המציאות העליונים והשפלים ממה שהוא בטבע. ומבואר הוא אצל מי שיבין מה שיתחייב מן המציאות שהאומר בקדמות העולם על זה הענין אין רצון מתחדש ולא חפץ ואין במציאות אפשר נתלת בו יכלתו ורצונו שהוא על דרך משל שלא יוכל להביא לנו מטר יום מה או ימנעהו יום מה כפי רצונו כי ירידת המטר בזה הטבע המונח נמשך אחר הכנת החומר אשר אין יכולת השם בו כי כל מה שמכבידו לחומר ולא יוכל להגביל אותו ממה שימנע בהויתו לא יוכל להמציאו כי החומר לא נתהווה אבל כן הוא מציאותו הדבק אליו לדור דורים ולעולמי עולמים. הנה כבר התבאר לך ממה שיתחייב מהסברא למי שחושב קדמות העולם ומה שיתחייב למי שיאמין חדוש העולם. וזה גאלינוס המזוייף בלתי מדקדק וסכל הרבה עם מה שספר בו חוץ ממלאכת הרפואה. אמר פעמים רבות וכבר שם בספק בעמוד חדוש עולם ולא נדע האם קדום או מחודש. אי שמים איך נסתפק בשרש הזה והשליך מאמרו בכאן בדבור בגבות והעפעפים על שרש קדמות העולם ולכן יאמר שכל מה שהוא כבר הוכן אמר הוא בלתי אפשר ולא יתאר לשם ביכלתו עליו ואפילו ירצה זה אלף פעמים שאין הרצון מספיק אלא כשיספיק החומר. ואמר שהשם הוא התחלת כל היצור כמו החומר שיאמר מרע"ה ותוספת ההתחלה אשר מפני החומר אשר ממנו נברא זהו לשון גאלינוס. הנה הוא אם יאמר קדמות החומר כקדמות השם ושהם התחלות לבריאות כל מה שברא וזהו המאמר בקדמות העולם אשר יאמין גאלינוס אשר הענין בזה מסופק ולכן הי' מחייב שיהיה מסופק ג"כ האם היות מן האפר פתאום סוס הי' אפשר כמו שאמר מרע"ה או נמנע המו שאמר מי שיגזור הגזירה בקדמות העולם. והנה בהיותו מסופק בשרש גוזר הגזירה בענף זה מופת אמיתי על סכלותו בדביקות זה הענף עם זה השרש. וכן אמר שיש מן הדברים בעצמם בלתי אפשריים אצל השם הוא המאמר בקדמות העולם. והיותר מופלא שבעינים אמרו כי כאשר ידע השם ששער הגבות היותר נכון לו שלא יארך ואמרו לא רצה השם שיהיו הדברים אפשריים ושהאפשריים לא יבחר מהם אלא היותר טוב שבהם. אי שמים זאת החכמה והרצון והבחירה אשר ישאיר לשם לפי דעתו והיות למציאות ענינים אפשריים אצל השם על איזה משני אדני העמודים הוטבעו אמרו זה וגזר המשפט בו אם כפי סברת הקדמות אם כפי סברת החדוש. וכבר בארתי לך כי כפי סברת אמונת הקדמות לא ישאר לשם לא רצון ולא בחירה ולא שלמות בנמצאות יהי' נמצא אפשר לו או יבחרהו או יחדשהו. אמנם יתבאר מה שאמר הוא באלו המאמרים כפי סברת חדוש העולם והיותו אומר מחודש. ולכן תעיין איך יערב בדבריו דברים יחייבו במאמר בחדוש

העולם עם דברים יתחייבו במאמר מקדמות העולם ויחשוב הכל סברא אחת ודעת אחת ואם העולם קדום או מחודש היה מסופק אצלו. וכל שאמר בזה הדבר המבולבל הוא מבואר וברור אצלו והיא האמונה המיוחדת שגזר הגזירה בו. ולכן הוא מופת מבואר על סכלותו בשרשי מה שדבר בו וענפיו ומעוט עיונו במה שדבר בו. וזה היתה כונתי בפרק הזה לא דבר אחר ולא קרבתי לדבר בפרקים אלו לא להשיב על מה שאמר בקדמות ולא לספק ולא להוציא דבר כי כבר הקדמתי באלו הכוונות מאמרים רבים בספורים התוריים בספר המורה רק רציתי לבאר לך במאמר זה מופת מבואר על סכלות ובלבול דבריו בשרשי האמונה:

מספר פרקי משה הנ"ל:

אמר גאלינוס בד' מדפק הגדול דבור ז"ל. הלשון יוני הוא הערב שבלשונות והיותר כולל מהם לבעלי ההגיון כלם ויותר צח ויותר דומה להשתעשע. כי אתה אם תבין במלות המבטא שאר האומות תדע ידיעה אמתית שקצתם דומה לצעקת החזירים וקצתם דומה לצפרדעים וקצתם דומה לשרקרק ואחר כל זה תמצאם מגונים במוצאם בתנועת הלשון והשפתים והפה כלו. וזה שקצתם יוציאו הקול מבפנים מתוך הגרון כמו מי שיוחר בנחיריו דוקא"ר בלע"ז. וקצתם יעקמו פיהם וישרקו וקצתם יגערו ויזעקו בקולם וקצתם לא יתראה קולם ולא יתבאר ממנו מאומה. ויש מהם שיפתחו פיהם פתיחה רבה ויוציאו לשונם ויש מהם שלא יניפו לשונם כלל יתראה לשונם בטלה כבדה התנועה כאלו היא כפותה וקשורה:

אמר משה הנה נסתפק ראז"י וזולתו על גאלינוס בדבור הזה וענין הספק היותו משים לשון יון מיוחד שבלשונות והיותו מגנה כל לשון זולתו מהלשונות. וידוע הוא שכל לשון מוסכם ושכל לשון אצל מי שלא ידעהו ולא יתגדל בו יגנהו ויכבד עליו ויהיה למשא על גבו. זהו כל סבת כונת כל מה שיספק במאמר הזה. ולי נראה שמה שאמר גאלינוס הוא מאמר אמתי וזה שהתחלפות מוצא האותיות והתחלפות כל דבור נמשך להתחלפות האלקמים ר"ל התחלפות מזג אישיהם והתחלפות תכונת שעוריהם הפנימיים והחיצוניים:

וכבר זכר לך אבונצ"ר אלפראכ"י האותיות כי כמו אנשי האקלמים הממוצעים יותר שלמים בשכל ויותר נאים בצורה בכלל ר"ל יותר מסודרי התכונה ויותר יפים כפי יחס האברים ויותר שווי המזג מאנשי האקלמים הממוצעים ותנועת כלי הדבור מהם יותר שוה וקרובה להגיון האדם ומוצאי האותיות ותנועת כלי הדבור יותר שוה מאנשי האלקמים המתרחקים בצקוות ולשונותיהם כמו שזכר גאלינוס. ולא רצה לומר לשון

יון לבד אבל הוא וכיוצא בו ורצה לומר לשון יוני וערבי ופרסי וארמי אלו הם לשונות האקלמים הממוצעים הטבעיים להם כפי התחלפות מקומותיהם הטבעיים המתקרבים. ואמנם לשון עברי וערבי הנה נתאמת לכל מי שיודע ב' הלשונות שהם כלשון אחד בלי ספק והארמי קרוב מהם קצת הקורבה והיוני קרוב מן הארמי. ומוצאי אלו הלשונות הד' אחד אלא אותיות מועטות ואלו הם ג' או ד'. ואמנם הפרסי הנה הוא רחוק מאלו ובמוצאי אותיות ג"כ יש התחלפות יותר. ולא יטעה אותך היות אנשי אמצע אקלים היוני ידברו בלשון רע מאד כשהם מועתקים למקום ממקומות רחוקים כמו שתמצא איש עברי או ערבי בפאת צפון וימין והוא ידבר שם בלשונות אשר יתגדל בו בארצו. נשלם המאמר:

מאמר על דרשות חז"ל לרבי אברהם בן הרמב"ם

מאמר על אודות דרשות חז"ל לר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל נעתק מלשון ערבי ללשון הקודש:

ראיתי לפרש דברי השמות ועניינים בספר הזה והם הדרשות והמעשים והאגדות ואומר לשון דרשה הוא בקשת ענין וחקירתו לבוא עד תכונתו מלשון וחקרת ודרשת כלומר הדבר שנחקר בו בענין ויודע וידרש וימצא כי הוא הנקרא דרש. וזה הכלל כל מאמר שהוא פי' פסוק או נסמך לפי' פסוק בדרך מדרכי הדרש או ביאור ענינים מן הענינים שיהיה חוץ למשפטי התורה ודיני האסור והמותר וחיוב ופטור טמא וטהור וכשר ופסל הוא יקרא דרש; לשון מעשה כל דבר וענין שאירע שנעשה מלשון עשה יעשה ותועלתו למבין שמורה וערוכה ראה מעשה ונזכר הלכה. ולשון הגדה מלשון הגיד לך אדם מה טוב שהם מגידים מאורעות שאירע וקרוב הוא ענייננו לענין המעשה אלא שיש ביניהם הפרש כי המעשה יגיד דבר הנעשה בימי המגיד או בימי אדם ידוע ונזכר ואגדה תגיד דבר שאירע בלי להבינו בענין זה וזה שכתבנו. ואם יעלה על דעתך לומר הואיל ועניינים אלו תורות גדולות ונאמרות לכל בעלי עינים וראשם מגיע השמימה ומדוע המשנה לא דברה בהם ולא מצינו בה דרש ואגדה ומעשים ההם כי אם דרש וידי משה כבדים בר"ה ובתענית מעשה חוני המעגל ולא שני:

התשובה דע כי רבינו הקדוש וסיעתו לא נתכוונו לבאר במשנה הדברים שהם ידועים ומבוררים בענין אע"פ שאותן דברים צריכים ביאור גדול לבאים אחריו והראיה לזה שאינך מוצא במשנה שמצות עשה לקרא ק"ש בלילה וביום ובערבית ושחרית. וכן אינך מוצא בענין שבת שאסור לעשות בו מלאכה שזה ביאורו גלוי וידוע מהיותו צריך ביאור. אכן דבר מאימתי קורין את שמע בערבית ובשחרית וכ"ה מנין אבות מלאכות

מ' חסר אחת וכו'. וכן לא הוצרך לדבר בענין מענייני האמונה ולא בחכמה אחרת ולא באחד שעריה מפני שפשוט היה לבני דורו וידוע וחלון בית השכל קרוע בהם ולא יבצר מהם מזימה הם מקום החכמה כענין שאמרו על תבונתם בעלי התלמוד וסיעתם לבן של ראשונים כפתחן של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סידקית. וזה הענין ותכליתו יתבאר בשער השני באר היטב:

(מצאתי כתוב לרב ר' אברהם בן הרב רבינו משה זצ"ל בספריו שחבר בלשון ערב שקראו כתב אלספייא"ז דברים אלה שיש בהם תועלת גדולה למה שאני צריך להם להעתיקם ללה"ק חזי לי ואריך):

דע כי כל הנמצא בתלמוד וזולתו מחבורי החכמים ז"ל בעלי מדרשות והמעשיות. דברי הפסוקים הנמצאים בידינו עתה מעטים ונעלמים מעיני כל ההוגים בתלמוד ורובי המפרשים לא שלחו בהם ידם ולא באה נפשם בסודם. ואבי מורי ז"ל חשב לחבר ספר בפירושים כאשר זכר בתחלת פי' המשנה ולבסוף נטה מעליו ויירא משה מגשת אליו כאשר אמר בתחלת המורה. ואני אחר פטירתו פירשתי בענין זה מעט קט ולא נטיתי מפני שנתעסקתי בחבור הספר הזה. כי ראיתי תועלתו גדולה ונאמנה מהתחלת הראשונה. אעפ"כ אני מעיר לבך ורעיונך. ואתה פקח עיניך על הדרך הזה שדברו החכמים בדרשות הנמצאות להם. וממנו כוונתם תהא צופה ויהיה לך לאלקים. ואתה תהיה לי לפה ומזה תמלט נפשך מלהלעיג על דברי החכמים או מלכפור באמתת דבריהם. או משתחשוב שהם מעשה ניסים כאשר נעשה לנביאים. וכי כן יעשה לכל חכם וחסיד. ושאין הפרש בין קריעת ים סוף למשה וליוצאי מצרים. ובין צליחת הירדן לאלישע ולאליהו. או לאחד זולת אלו. וכל זה תתחייב כשתקח אותם הדרשות על פי פשוטן. או על פי הנראה מהם לכתחלה בעיון הראשון. ודי היה בנו להורות שיש מדרשות ומעשיות שיש להם ענין פנימי נסתר חוץ מהענין החיצוני הנראה. וכ"ש במה שגלה אבא מורי ז"ל בחיבוריו מזה. לולי כי חפצי ורצוני להוסיפך ביאור ולהודיעך מעשים בחלוק ענייניהם שאני מחלק לך בקרוב. ובמשלים אמשול לך בזה הפרק. וראיתי להקדים תחלה הקדמה זו:

דע כי אתה חייב לדעת כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה ולישא פני אומרה ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת אתה אם לא שזה מן הדעות הרעות והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל. אינו מדרך השכל מפני שהוא מתחייב גרעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו. ומדרך התורה מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו הישר. אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט

וגו'. ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו'. ואין הפרש בין קבלת אותו דעת להעמידה בלא ראיה או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלי ספק מפני שהוא אדם גדול הימן וכלכל ודרדע. שכל זה אינו ראיה אבל אסור. ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפי' התורה ובדקדוקיה ויושר אמריהם בביאור כלליה ופרטיה שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה. [ולהאמין] אותן כאשר נאמין אותן בפי' התורה שתכלית חכמתה בידם ולהם נמסרה להורתה לבני אדם כענין שנאמר על פי התורה אשר יורוך וגו'. אתה רואה החכמים במה שלא נתברר להם מדרך סברתם ומשאם ומתנם אומרים האלקים אילו אמרה יהושע בן נון לא ציתי' ליה. כלומר לא הייתי מאמין ביה ואע"פ שהוא נביא כיון שאין בידו יכולת להודיע הענין בכוונה מדרך הסברא והמשא והמתן והדרכים שבהם ניתן התלמוד להדרש. ודי בזה ראיה ומופת ולא נענעין להם עוד כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים שלא נתאמת ולא נתקיימו בגמ' דברי הרפואות וכענין תקומה שאמרו שמונע להפיל הנפלים שלא נתאמת וכיוצא בזה ענייניים רבים שדברו פ' שמונה שרצים במס' שבת וכו'. ובמקומותם אתרץ דברים שבחנו אותם הבוחנים ונשמעו ביניהם וסמכו הם עליהם ולא יודה על אמתת עיון רופא אמתי ולא שכל:

ודע כי לא יתחייב בעבור מה שאמרנו שיהא מה שאמרו חז"ל אי כפית אכול אי צחית שתה אי בשל קדרך שדי במכמנא הדברים שאמרנו. כי זה המאמר הוא עיקר הבריאות כאשר אמתוהו הבחינה ורפואות הרופא ר"ל שלא יאכל אדם עד שירעב. ושלא ישתה עד שיצמא. וכשיצמא שלא יאחר לשתות. וכשיתעכל המזון במיעיו שישליכנו ולא יאחרנו שאם צריך לנקביו שלא ישהה אותם. וכן אין לנו לטעון לאריסטו ולומר הואיל ואדון חכמי הפיליסופים הוא והקים מופתים אמתים על מציאות הבורא ית' וכיוצא בזה מהדברים אמתים שבאו במופת ופגעו דרך האמת כי כן מצא האמת באמונת קדמות העולם ושאין הבורא ית' יודע הפרטים וכיוצא בזה. ולא להכזיבו ולומר הואיל וטעה באמונת אלו כי כן טעה בכל אמריו. אבל יש לנו ולכל נבון וחכם להתבונן כל דיעה וכל מאמר על דרך שיש להתבונן אותה. ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים. ולבטל מה שראוי לבטלו. ולעמוד מלפסוק הדין במה שלא הוכרע האחד משני הפכים אמרו מי שאמרו. כאשר אנו רואים אותם ז"ל שאמרו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. וכן הם עושים במה שלא הוכרע האחד משני הפכין שמעמידים אותו באמרם בו תיקו וחוזרים להם מדעת שנתאמת להם במאמרם בהרבה מקומות חזר בו ר' פלוני מדבריו. חזרו בהם להורות כדברי ב"ש. וגדול מזה בהוראתם ואהבתם דרך המשפט אמרו חוקי רבא

אמורא עליה ודרש ואמר דברים שאמרתי בפניכם טעות הם בידי. ועניינים אלו וכיוצא בהם אין להבינם ולהתבונן אותם מפני שהיה גדול העצה והחכמה אלא מפני הראיות והמופתים שיש עליהם. וכן אמר אבא מורי ז"ל ביאורה. והוא דבר מבואר ועניין קל בעיני כל נוטה מעל תאות גופו. וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז"ל ואבארו לך כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך אהבתם האמת והודאתם עליו אמרו מי שאמרו. אמרו ז"ל בגמ' דפסחים. ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו'. עד אמר ר' נראים דבריהם שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים. ועתה שמע פי' המימרא א"ר לדעת חכמי ישראל שגלגל קבוע ועומד ולא יתנדנד ולא יתנועע והכוכבים והמזלות הם הנעים והנדים ולחכמי אומות העולם שגלגל נע ונד והכוכבים והמזלות אין להם תנועה אך הם כמסמרות נטועים ונעים בתנועות הגלגל ולא מעצמם להשיבם על דעת חכמי אומות העולם ולומר שגלגל קבוע שהרי אנו רואים מזלות הקטנים השמאלי מהם והימיני שלא ימצא לעולם השמאלי בימין ולא הימיני בשמאל אלא עומדים במקומם ולא יזוזו משם הוא שאמרו חז"ל מעולם לא נראית עגלה בדרום ולא עקרב בצפון וכו'. וזאת לא יתחייבו בה אומות העולם אלא באמרם כי סבת הגלגל ותנועתו הוא מן הצפון לדרום או מן הדרום לצפון אבל בהיותם סוברים כי תנועת הגלגל העליון הוא ממזרח למערב וגלגל המזלות ממערב למזרח ימצא כי עגלה בצפון ועקרב בדרום ולא יזוזו ממקומם ולא יראה השמאלי ימיני ולא הימיני שמאלי כאשר נודע למי שהבינו בזה הענין והבין בענין התכונה. כי אין ספק כי רבי בהשיבו עליהם שחשב כי סברתם היתה שתנועת הגלגל בין הצפון והימין ישרה תשובתו מעולם לא ראינו וכו'. ורב אחא הביא ספק על תשובה זו ואמר כי דלמא כי סדנא דרחייא וכי צנורא דדשא ר"ל ואלו הגלגל בכללו יתנועע המזלות עומדת במקומה והגלגל סובב בתוך העוגה כאשר תנוד הרחיים בתוך הכלי הסובב אותה והעץ העומד בתוכה קיים ועומד במקומו כן יהיה הגלגל סובב ועוגת המזלות עומד ישמור מקומו ולא ינוד השמאלי והימיני המזרחי והמערבי זהו פי' כי סדנא דריחייא ופי' כי צנורא דדשא ר"ל כאשר יסוב ינוד הדלת על מקומות שהציר סובב כאשר תסוב הדלת על צירה שעקר הדלת סובב ומשתנה מקומו והציר עומד ולא ינוד. והאמת כי זה רחוק ויותר רחוק מגלגל קבוע ומזלות חוזרים ואין צורך לכל זה כיון שנתברר שתנועת הגלגל בין פאתי מזרח ומערב כאשר בארנו. ואמר בסוף הברייתא חכמי ישראל אומרים ביום חמה הולכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע. ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל קבוע ומזלות חוזרים. וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הארץ ובלילה למטה מן הארץ. ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל

חוזר ומזלות קבועים. וכאשר שמע ר' הדברים האלה שהם תוצאות מן ההקדמות שחלקו בהם תחלה הכריע דעת חכמי אומות העולם בראיה זו. שאמר נראים דבריהם שביום מעינות צוננים. ובלילה מעינות רותחים. והנה זה עם היות ראיה זו רפה וחלושה כאשר אתה רואה. ועתה התבונן מה שהורונו בברייתא זו ומה יקר עניינה שלמדו. כי רבי לא הביט בדעת אלו אלא מדרך הראיות בלי להשים על לב [לא לח"י] ולא לחכמי אומות העולם. והכריע דעת חכמי אומות העולם מפני ראיה זו שחשב כי היא ראיה מתקבלת שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים. והתבונן חכמת זה הסוד כי רבי לא פסק כדעת חכמי אומות העולם אלא שהכריע דעתם מדעת שיקול הדעת בראיה שזכרנו. זהו שזאמר נראים דבריהם הוא מלה מורה על הכרעה. ואלו נתברר לו בודאי ובראיה שגלגל חוזר ומזלות קבועים היה פוסק הלכה כמותם כאשר עשו זולתו מן החכמים ז"ל בדעות אחרות ואמרו נצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל. ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמיתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה אין ספק כי קדוש הוא. והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטין אותם אלא מצד אמיתתם ומצד ראיותיהם לא מפני האומר אותו יהיה מי שיהיה. ואחר הקדמה אומר ומהשם אשאל עזר על התבוננת האמת כי כל הדרשות הנמצאים בדבריהם ז"ל בתלמוד ובשאר מקומות מתחלקות לחמשה חלקים:

החלק הראשון מחלקי הדרשות החמשה הם דרשות על פי פשוטן לא נתכוון בהם דבר אחר זולת הפשט והנראה בעיני ההוגים. והחלק הזה עם היותו מבואר ואינו צריך דמיון אודיעך דמיונו לתוספות ביאור. והוא כענין מה שאמרו במס' ברכות א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו וגו':

החלק השני הדרשות שיש חיצון ופנימי. והכוונה היות הענין הפנימי ולא הענין החיצון הפשטי. ושמו לו ענין חיצון הפך עניני הפנימי לתועלת גדולה כבר התבאר רובם אבל לא כלם במורה הנבוכים ובפירוש המשנה. ודמיון החלק מה שאמרו בגמ' דתענית אמר ר' אליעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע והוא עומד ביניהם וכל אחד ואחד מראה באצבע שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו וגו':

הנה פשט דרש הזה ירחיק כל בעל שכל וכל בעל אמונה מלהאמינו. והענין האמתי שנתכוין עליו ר' אליעזר ששכרן של צדיקים הנזכרים לחיי עולם הבא הוא השגתם מהשם ית' מה שלא היה משיגים בעולם הזה בשום פנים וזה תכלית הטובה שאין למעלה ממנה. והמשיל שמחת ההשגה ההיא כשמחת מחול. וכן דמה שמחת כל אחד

ואחד מה שלא היה יכול להשיג תחלה ממנו ית' באמרו וכל א' וא' מראה עליו באצבע. והביא ראיה על המלטת הנפש המשכלת מן האף והחמה בעז"ה באמרו ויושיענו והביא ראיה על ההדר והכבוד האמת שישנו אז לצדיקים באמרו נגילה ונשמחה בישועתו. וזה תכלית בקצרות לשון ושלימות ענין מפי דמיון והוראת ענין נכבדים ורבים במלות קצרות ודברים מעטים. ובזה תחשוב לכל כיוצא בזה:

החלק השלישי דרשות שאין להם ענין פנימי אלא כוונת אמרם דרך פשוטם בלבד. אלא שידיעות פשט דרשות אלו והתבוננותו קשה מאוד על רובי המעיינים עד שלא יובן ואם יובן תהיה תכונת עניינו חסירה או שלא כראוי ולפעמים יראה מרוב דרשות החלק הזה הפוך כוונתם לקושי הענינים והשתתפות המלות ההם ונאמרו בשיתוף על שני הענינים וזה החלק בקושי ובהסתרו קרוב לחלק שלפניו אך במקצת מקומות יותר קשה ונסתר לכן צריך להזהר בו ושלא יפסוק פי' במהרה פן יבוא לטעות ולצאת מן הדרך. ודמיון חלק זה מה שאמרו בגמר' בברכות לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחתטאו ואם נצוו מוטב וא לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם ואם נצחו מוטב ואם לאו יזכור יום המיתה שנאמר ודומו סלה. הנה זה לא נתכוון אלא פשוטו אך התבוננת הפשט קשה מפני כי הוראות יצר טוב ויצר הרע נעלמות והסבות שזכר קשה להבין ואני אעריך להבינו כדי שתחשוב כל כיוצא בו על זה. ואומר כי לשון ירגיז ר"ל להמשיל ולהשליט יצר טוב הוא הדעת ויצר הרע הוא תאות הגוף וכיוצא בה. וכוונת הענין שיש לו לאדם להמשיל ולהשליט דעתו על הנאת גופו ויעלה זה במחשבתו תמיד ואם די לו בזה להכנעת תאוותיו מוטב ואם לאו יוסיף על המחשבה ויהגה בחכו ויוציא בשפתיו פסוקים ומלות שיכניעוהו ויזכירוהו הכנעת התאוה וימנע מחשבתו לצאת ולהרהר בדבר אחר ויקרא ק"ש ויתבונן ענינו וישיבנו אל לבו וייחד ק"ש לשני הסבות האחד הוא הרפה והחלש מפני שאמר הכתוב על משכבכם ובק"ש נאמר ובשכבך והוא גזירה שוה ובמלות על דרך סברות. והשני הוא החזק מפני שבק"ש זכרון גדולה תכלית יצר טוב והייחוד והאהבה והעבודה ונקם ושלם והכנעת יצר הרע באמרו לא תתורו וחיזוק יצר טוב באמרו והייתם קדושים לאלקיכם. ואח"כ אמרו אם נצחו מוטב [וכו'] כלומר אם הרע יעלה גאונו וגאותו ולא יכנע לבבו הערל במבטא שפתים באותם הפסוקים הנזכרים בק"ש אז יכניעהו בזכרון יום המיתה וסוף כל האדם ודי בזה שברון יצר הרע והכנעת גאונו. כענין מה שאמר עקביא בן מהללאל הסתכל בג' דברים וכו':

החלק הרביעי שאומר אותו בפי' פסוקים על דרך מחמדי השיר. לא מפני שאומרים האמין כי ענין הפסוק הוא ענין הדרש ההוא וחלילה וחס! הוא מה שאמרו ז"ל מקרא

לחוד. ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמרא דתענית א"ר יוחנן מאי דכתיב עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר. וכאשר אמרו שם בפירוש והריקותי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. וכן כל כיוצא בזה. ולא יעלה על דעתך שכל דרש בפסוק מן הפסוקים כאשר יאמין מי שלא הגיע לדעת אמתית שאומרים שזה הקבלה בידם כאשר הוא בעיקר התורה והקלות אין הדבר כן. אך דע [כי] פירו' לפסוקים (מי שלא הגיע) שאינם תלוים בעיקר מעיקרי הדת ולא בדין מדיני התורה שאינם קבלה בידם אבל יש מהם לפי הכרעת הדעת ויש מהם דברים הנאים ומתקבלים על דרך מחמדי השיר ומשיאים המלות הענינים שהם יכולים לישא ומוציאים אותם וכמה פעמים על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר. כי אני לא מסתפק במאמר דברי ר' יהושע בפ' וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא כי זה משקול הדעת אמרו ולא מקבלה וראיה לזה ממה שאמרו שכן הוא כתובה בצדה ואם היתה קבלה בידו לא היה צריך לראיה לפירושו ועוד ראיה אחרת שהרי אנו רואים חכמים אחרים זולת ר' יהושע בפ' סוברים דעת אחרת ואם הדבר קבלה לא היו חולקים בו. שהרי ר' אלעזר אמר מתן תורה שמע והביא גם הוא ראיה לפירושו ור' אליעזר אומר שמועת ים סוף שמע ובא והביא גם הוא ראיה לפירושו. וכן אין ספק בעיני כי דברי האומר בפי' דבר אל בני ישראל ויסעו הסיע אותן מלבן כי זה על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר ולא על דרך פי' הדת. ותמצא לחכמים ז"ל דרשות מזה החלק בלי ספק [שלא] יהא פי' דרשות פסוק אלא דרשות עומדות בעצמן כדאמר בגמרא ר"ה תנא הוא כנען הוא סיחון הוא ערד. סיחון שדומה לסיח במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערוד שמו. וקרוב להיות כי רוב הדרשות הנמצאות בדבריהם ז"ל הם מזה החלק כי הוא האמת שאין עליו מערער אלא שוגה ופתי כי זה החלק מדבריהם יתחלק לחלקים רבים בהחלק ענינים כהתחלק דעת המשוררים כן יתחלקו דרשות אלו בהתחלק דיעות האומרים וחכמתם והתבונן זה: והחלק החמישי דרשות דברו בהם לשון הבאי ודמיון החלק הזה בגמר' דפסחים אמר מר זוטרא מאצל על אצל הוא טעון ארבע מאה גמלי. דרש אציל הראשון הוא ראש הפסוק והאחרון הוא סוף פסוק ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריה בכורו וישמעם ושעריה ועבדיה וחנן כל אלה בני אצל. ואמרו קצת המפרשים להנאת זה הדבור כי אצל הראשון הוא זה הפסוק והאחרון הוא פסוק שני שאחר זה ולאצל ששה בנים וגו' והדרשה היא על שני פסוקים אלו ועל שני הדרכים לא יסור דרש זה מהיותו לשון הבאי כי לא יתכן בעיני כל בעל דעה שיש דרש על המקרא כולה משא ארבע מאות גמלי וכ"ש על שני פסוקים הלכך אינו אלא לשון הבאי וכבר ביאר זה זולתינו. והחלק הזה מהדרשות מעט

מזער בהעריכו לשאר חלקים לפי שרוב דבריהם בלשון הבאי אינו אלא במעשיות כאשר אומר והחלק המעשיות ארבע חלקים. החלק הראשון מעשיות שהיו ושאירעו בעולם כפי מה שתמצא אותם כתובים והוצרכו להביאם ללמוד מהם תועלת. והתועלת אפשר שתהיה בדינים או בדיעות או באמונות או שיהיה המעשיות ההם מעשה נפלא ומאורע קרוב לענין הנזכר קודם אם כן יצא החלק לארבע דרכים:

הדרך הראשון הוא המעשה שתלמוד ממנו תועלת בדינים כדאמר בסוכה מי שהיה ראשו ורובו בסוכה וכן א"ל ב"ה לב"ש מעשה שהלכו זקני ב"ה וב"ש לקראת ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית א"ל ב"ש משם ראיה אף הם אמרו לו א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך. וכדאמר בכתובות אמי' דרמא בר חמא כתבינה לנכסה לרמא בר חמא בצפרא לאורתא כתבינה לרב עוקבא בר חמא אתא רמי בר חמא קמיה דרב ששת אוקמיה בנכסים אתא רב עוקבא קמיא דרב נחמן אוקמיה בנכסים אתא רב ששת קמיה דרב נחמן א"ל מה טעמא עבוד מר הכי א"ל שודא דדיינא עבדי א"ל אנא נמי שודא דדיינא א"ל חדא דאנא דיינא ומר לא דיינא ועוד מעיקרא לא בתורת האי אתית ובמעשיות דרך זו רבו מספר:

הדרך השני הוא מעשה שנלמוד תועלת במדות ודעות כמו שאמר במסכ' שבת לעולם יהא אדם ענותן כהלל ולא קפדן כשמאי מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה עד והלל לא יקפיד. למדנו מן המעשה ההיא שצריך אדם להדמות להלל במדה כפי יכולתו שלא יקפיד ולא ירגיז ואפי' על דברים המקניטים שזו מדה נכבדת מאוד וזה הדרך נמצא בתלמוד הרבה:

הדרך השלישי הוא המעשה שנלמד ממנו עיקר מעיקרי האמונה כמו שאמר במסכת תענית מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים שלא ימוקו. התפלל לא ירדו. עשה עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם בניך שמים פניהם עלי וכו'. הנה המעשה הזה יורה על אמתת אמונה נכונה שהשם ית' שומע בקול עבדיו הצדיקים ועונה אותם בצר להם. שנאמר ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו וגו'. ונאמר ע"י הנביא אז תקרא וה' יענה. ואומר יקראנו ואענהו. ודמיון מעשה זה שאמרו בתענית פעם אחת עלו ישראל לרגל. ולא היה להם מים לשתות. הלך נקדימון בן גריון וכו'. עד לפיכך נקרא שמו נקדימון שנקדה לו חמה בעבורו. וכמוהו הרבה בתלמוד:

הדרך הרביעי מעשיות שנכתבו מפני שאירע בהם דבר פלא וענין תימה. וכמוהו מה שאמר ביומא ר' מאיר ור' יהוודה ור' יוסי הוו קאזלי באורחא איקלעו להיא אושפיזא

א"ל ר' מאיר לאושפיזא בני מה שמך א"ל כידור. אינהו יהבו ליה כיסייהו ור' מאיר לא יהיב ליה כיסיה וכו'. הנה המעשה הזה לא נכתב אלא להודיעך בינת ר' מאיר והפלא שאירע שנתאמתו דברי ר' מאיר בהכרת האיש ההוא. וכמוהו מה שאמר במגלה דר' יהודה נשיאה שלח ליה לר' אושעיה אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח קיימת בנו מתנות לאביונים. הדר שלח ליה כוליא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו. וכן כל כיוצא בזה ומעשיות בדרך הזה בתלמוד לאין מספר ובגמרא דגיטין תמצא מהן לרוב ובמקומות אחרים בתלמוד. ואפשר כי בהתחלק דיעות המפורשים במעשיות אלו שימצא בהם תועלות אחרות וימצאו בשלשת הדרכים שדברנו בהם כבר. והאמת שזה החלק מהמעשיות יש לו דרך רביעי בפני עצמו על הדרך שבארנו:

החלק השני המעשיות שנראו וארעו בהם בחלום וזכרו אותם בלשון צח ופשוט לדעתם כי אי איפשר שיטעה בהם בעל שכל ובינה. וכמו שאמרו חז"ל בברכות. תניא אמר ר' ישמעאל פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו'. וכזה בדבריהם בהרבה מקומות וכמו כן במעשיות שזכרו בהם מראות הנביאים ושדבר עמהם ושהועילו עמהם. וכמו מעשיות שזכרו בהם שדים והרואה שאין לבו עמו יחשוב כי הם דברים היו בעולם כמו שנכתבו ויבוא לחשוב ולהאמין דבר הנמנע שאי אפשרי אבל חייב וכל זה יקרה לו לרוב פתיותו ומיעוט ידיעתו בטבע העולם ובמעשה הנסים ובדרך החכמים ז"ל שהוא דרך הנביאים שספרו בלשון הפשוט מה שראו במראות הנבואה ודרך זו דרכו החכמים כמו שבאר אבא מורי ז"ל במורה הנבוכים למבין:

החלק השלישי מעשיות שאירעו בעולם כמו שנכתבו אלא שדברו בהם לשון הבאי לדעתם כי לא יטעה בעל שכל שהם דברי הבאי. והם היו מתירים חלק זה שהוא לשון הבאי כענין שאמרו בגמ' תמיד דברה תורה לשון הבאי. דברו נביאים בלשון הבאי. דברו חכמים בלשון הבאי. דברה תורה בלשון הבאי. ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו נביאים בלשון הבאי ותבקע הארץ לקולם. דברו חכמים בלשון הבאי תפוח וגפן ופרוכת. וג' מקומות אלו הם במשנה כי בתלמוד ימצא הבאי לאין מספר. שלא ימנע כ"ג ולא ב"ג:

ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמרא דמגלה. רבה ור' זירא עבדי סעודתא בהדי הדדי קם [רבה] שחטי' לר' זירא בעי רחמים עליה ואחייה. פי' שהכהו ופצע בו חבורה גדולה שקרוב למיתה ולגודל המכה הביא שחטיה ואולי היתה המכה ההיא בצוואר ופי' ואחייה מלשון ויחי מחליו ובלשון חכמים ז"ל עד שתחיה המכה. וכמוהו רבי חכינאי הוה קאזיל לביה רב בשילהי דר' שמעון בן יוחאי וכו' ואזיל ויתיב בבי מדרשא עשר

שנין וכו' עד פרחה רוחה (שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים) אמר לפניו רבש"ע ענייה זו לשוא שמרה בעי רחמיה עליה ואחייה. ואין פי' פרחה רוחה שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים במיתה אלא מרוב שמחתה כשראתה אותן בפתע פתאום נפלה להפרח חלק מחלקי הנפש החיה כאשר יקרה לבני אדם פעמים רבות ובקש רחמים וחיתה ותחי נפשה. וכן כל כיוצא בזה:

החלק הרביעי הם מעשיות שאירעו באמת אלא שדברו אותם בתבנית משל וחידה באלו נתבונן שלא נתבאר ענינם לכל אדם בכללו עד כשיתבונן בצורת מעשה החכם והנבון יבינהו וידע כוונתו ויראה בפשט מעשיות מהחלק הזה דברים נאים ונחמדים. ודברים אחרים שמניעתו נכרת אפי' לפתי וקטן ויקרה לפי שמניעת דברים אלו בענין פשוטה (?) להאמין הדרש ההוא על פי פשוטה אע"פ שהוא נמנע אצלו ולמי שידע טבע העולם ודרך מציאותיו יבין ענין המשל החידה ויכירנו. ודמיון דבר זה כמו שאמרו במס' סוכה הנהו תרתי כושאי דהוו קיימו קמיה דשלמה ואמרו ליה לאלחורף ואחיה בני שישא ספרי דשלמה חזייא למלאך המות דהוו עציב וכו' עד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעיין אינון מובלין ליה הנה פשט המעשה נמנע מניעה גמורה לכל בעל שכל ובינה. וענינו לפי הנראה בעיני הוא דבר אירע באמת ר"ל כי שני האלה נודע לשלמה כי היו הולכים בדרך כל הארץ מפני חולי שקרה להם או ענין אחר ורצה לקנות תחבולות להצילם מן המות והבריחם מן הארץ ההיא אל ארץ אחרת שהיתה טובה להם לפי מה שהיו צריכים ולפי מזגם שהיה חושב כי ימלטו שם ומתו במקום ההוא אשר חשב שלמה כי שם ימלטו ברצון השי"ת אשר אין מלפניו לא מנוס ולא מברח ובזה אמר שלמה רגלוהי דאינש וכו'. וכל מה שנאמר בענין המעשה ההוא מלבד מה שפירשנו הוא לתיקון המשל ולחבר ענין החידה. ואפשר כשיתבונן אדם היטב במלות המעשה הזה ימצא ענין לכל מלה ומלה ואין רצוני להאריך עתה בזה. ואל תתמה מפני שזוכרים החמה ז"ל בדבריהם מעשיות ואגדות שכלם בכללם משלים וחידות ואינם על פי פשוטם שהרי הם ז"ל מפרשים פסוקים מדברי הנביאים על דרך זה ראה מה שאומרים בפסוק הוא הכה את הארי. ובפסוק הוא הכה את שני אריאל בגמרא דברכות והוציאוהו מפשוטו עם היות הנביאים אומרים אותו בלשון פשוט כאלו אין בו ענין שני ואין רצונו לומר כי פסוקים אלו יש להם עכ"פ פי' אחר חוץ מפשוטם ושמים אותם חידות ומשלים. כ"ש שיש לנהג מנהג זה בדבריהם שפשוטם נמנע בעיני כל רואה בעיניו. וכבר העיר על זה אבא מורי בפרק חלק מפירוש המשנה. ומצאנו להם ז"ל מאמר נכבד מורה ומודיע כי ימצא חידות ומשלים ברוב דבריהם כענין שאמרו בגמרא דערובין. תלמיד אחד שהיה

לו לר' אליעזר שהורה הלכה לפניו אמר לה לאימא שלים דביתהו תמה אני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו אמרה לו וכי נביא אתה וכו'. עד שמו ושם אביו למה שלא תאמר משל היה. הנה לך שהורינו בזה שיש בדבריהם [דברים] רבים שאינם על פי פשוטם והשב ראיה זו על לבך ושים עינך בה כי היא פליאה נכבדת וראיה גדולה והעיר אותי על ראיה זו אחד מנבוני תלמידי החכמים. - והחלק הזה האחרון מן המעשיות קרוב להיותו מהחלק השני מהדרשות ר"ל שהשני חלקים נכבדים וכלם מחמדים ועניניהם גדולים ונפלאים ואין לגלותם לכל אדם ומפני זה דרכו בהם דרכי החידות והמשלים ואתה דע לך. ואחד מן הדברים שיש לך להתבונן ולהתעורר בו מפני שיש לך תועלת גדולה בידיעת המעשיות או יותר כגון שהיה ממנו בחלום וממנו בהקיץ בלי ספק וממנו משל וחידה וכשתבוא לפרש כל המעשה על דרך אחד מהחלקים תגדל המבוכה ולא יודע אמתת המעשה ולהעירך בזה די לך תועלת. ודע כי כן הדרשות נמצאים מורכבים ר"ל כי ימצא דרש מורכב משני חלקים או יותר ודמיון המעשה המורכב משני חלקים או יותר ממה שאמרו בחגיגה. ת"ר מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על חמורו ויוצא מירושלים ור' אליעזר בן ערך אחריו ללמוד תורה מפיו א"ל שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה א"ל ולא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכו' עד יצא מחלציך הנה המעשה הזה קצתו היה בהקיץ בלי ספק כמו שאמר וקצתו בחלום. נמצא שהוא מורכב מן הראשון ומן השני וכן כל כיוצא בזה. ודמיון המעשה המורכב מג' חלקים המעשה שאחר זה המעשה שהזכרנו וזה שאמרו חז"ל וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע וכו' עד מזומנים לכת השלישית. הנה המעשה קצת מהחלק הראשון וקצתו מהחלק השני וקצתו מהחלק הרביעי. ודמיון החלק הראשון מהמעשה הנה הוא גוף המעשה ה נזכר בראשונה שהיו גבורים אלו מתעסקים בדרוש מעשה המרכבה ודמיון החלק השני מבואר במעשה שא"ר יוחנן בן זכאי ראיתי בחלומי ודמיון החלק הרביעי מה שאמרו בענין קבוץ המלאכים ועומדים לפניו. ואי אפשר פי' ענין זה כי הוא גילוי סוד. וכבר דברנו גדולות ונכנסנו לפנים שלא ברשות וביארנו מה שיש בו ספק לכל נבון וחכם. ואומר אני כי בחלקי המעשיות והדרשות לחלקיהן ובהביאו דמיון כל חלק וחלק. כי פרשתי זה כל הדרשות והמעשיות שנמצאים בתלמוד בכח הקרוב למי שמבין כי ידעתי כי לא יקשה אחרי זאת על המבין כשיראה דרש או מעשה שישמענו שידע ויבין מאיזה חלק הוא מהחלקים שזכרנו. ובזה ימלט נפשו מלהוציא על המדברים ז"ל דבות שלא כראוי כאשר יוציאו הקראים והכסילים וכיוצא בהם. או שיטבע ביון הסכלות בדברים הנמנעים ויחשוב שימצא דבר שאינו מצוי ושאירע דבר

שלא היה ונברא ויבוא לכפור בהשי"ת בהגשימו אותו וכיוצא בזה. וכן יקרהו בפרשו אותם הדרשות על פי פשוטם והאמינו אותם על דרך ההוא. כמו שאמרו חז"ל תלמיד טועה ברבו תולה. והתבונן עיקר זה כי הוא עמוד גדול וחומה בצורה ביארתי בסיוע אלי בספר הזה. ועתה אתה ברוך ה' שימנו כחותם על לבך וכטוטפות בין עיניך. יהיה לך לפתח והקדמה לכל מה שתקרא או תשמע מהדרשות והמעשיות ועליך תועלת גדולה. ותהיה ממשכילי האמת ומכיריו ולא מהפכם ההולכים אחרי ההבל ומהבלים. והוא יתברך ברחמיו יישר מעגלותינו ויכין צעדינו לדרוך בנתיבות האמת וללכת בארחותיו יהי שמו מבורך אמן:

אברהם בן משה בן מיימון הספרדי:

שיר אשר שלח ר"י אלחריזי להרמב"ם ז"ל בחייו

נרשם עליו ואלה עשיתים ולרבינו משה שלחתים מאתך השר תהלתינו ובכך וממך כל גאולתינו מלאך אלקים את ונבראת בצלם אל ואם אתה בתבניתינו בגללך אמר אלקים נעשה אדם בצלמינו וכדמותינו עוד לא בספר תחכמוני יום עלו כל חכמי תבל אל מעלת רמים וגבוהים עלו למרום השכל אך משה עלה אל האלהים:

מאמר על הנפש לרבי יוסף עקנין

מאמר על הנפש לרבי יוסף עקנין והוא פרק אחד מספרו הגדול מרפא הנפשות בלשון ערבי:

החלק הראשון בגדר הנפש הפנימית הנפש היא משלמת גוף טבע בעל רוח חיים בכח והוא לה תמימתו השלמה ורצונינו במה שאמרנו כי הנפש היא צורה עיקרית לא מקרית ואמרנו גוף טבע להבדיל גוף התולדה מגוף העשוי במלאכה כמו המטה והחותמת ואמרנו בעל רוח חיים בכח זה גבול שני להבדיל בו מן הברזל והאבן ודומיהם כי אעפ"י שהם מן הגופות הטבעיות אינם מזומנים לקבל רוח חיים ועל כן היא הנפש המשלמת גוף טבע בעל רוח חיים בכח וזהו גדר אריסטו אשר נתן לה ולקח זה השם מתמימות תנועתה ושלימות פעולה כי הוא הודיע כי הגופים בטרם היות הנפש בהם נקראו בעלי רוח חיים בכח ובהמצא הנפש בהם השלימה אותם והוא חיים בפועל וזה ענין מה שאמר החכם (קהלת י"ב ז') והרוח תשוב אל אלקים אשר נתנה ולא אמר אשר בראה ואשר יצרה. וזה ענין מה שאמר (בראשית ב' ז') ויפח באפיו נשמת רוח חיים אח"כ הודיע שהיא משלמת חסרון הגוף (שם) ויהי האדם לנפש חיה ר"ל כי הוא בפועל בעל

רוח חיים. וגם זה כן ענין שאמר האל ית' (בראשית א' כ"ו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו רצה להודיע כי הנפש חנתה בו והשלימה גופו הטבעי כמו שנאצל מזיו האל עליה ע"כ דמתה אליו מפני שהיא עיקר הגוף ולא גוף כי לא יתכן שירצה לומר באומר נעשה אדם בצלמנו צורה גשמית. כי השכל ירצו שלא יהיה לו גוף כי אלו היה בעל גוף נתחדשו עליו המקרים וכבר רחקו מעליו כמו שהתבאר בס' הנקרא מה שלאחר הטבע. ואמר האל ית' מעיד על כבודו כי המקרים לא ידובקו בו ולא ישנוהו כמו שנאמר (מלאכי ג' ו') אני ה' לא שניתי ועוד אמר בביטול הגשמות ממנו (דברים ד' ט"ו) כי לא ראיתם כל תמונה. ומפני שנסתלקו מעליו עניני הגשמות מדרך השכל ומדרך הדת ידענו כי ענין מה שאמר נעשה אדם בצלמנו שתהיה הנפש דומה למצוותיו ופעליו הנכבדים כמו שאמרו חז"ל (ברכות י' ע"א) מה הוא טהור אף היא טהורה ומה הוא קדוש אף היא קדושה ומה הוא רואה ואינו נראה אף היא רואה ואינו נראה מה הוא סובל כל העולם כולו אף היא סובלת כל הגוף כי אינה בעל גוף בעל אורך ורוחב כדי שישלוט עליה הכפל והחילוק וכדי שיודבקו בה שאר המאמרות התנועה ויחולו בה אבל היא נושאת הבגוויה מתקנת צרכיה משלמת חסרונה כמו שהאל ית' מתקן חסרון ברואיו ועוד כי אין יכולת בראות העין או בזולתו מן ההרגשות להשיגה אבל ישיגוה עין השכל כמו בוראה הנעלם מעינינו ונגלה לעין שכלינו כפי מה שנוכל להשיג. ועוד כי היא קיימת במציאותה בלי נעדרת כמו בוראה שהוא קיים במציאותו בלי נעדר ולא ישיגהו כליון. ועוד כי היא מתאחדת בדעות המושכלות על תכונתם ואעפ"י שיהיו רחוקות ממנה לפי יכולתינו וכפי מה שיתכן לה להשיג בוראה שהוא יודע כל המושכלות לא יבצר ממנו דבר מהם. ואולם זכר למקום ההוא צלם ודמות להודיענו כי היא דומה לבוראה בשני ענינים במציאותה האמתי לענין ביטול הגשמות ממנה נסתלקו המקרים וקיום היותה על זה הענין נאמר צלם והשני היותה דומה אליו בפעליה האצולים ממנו בתקונה צרכי הגוף וידיעת האמיתות ושאר פעולה על זה אמר דמות. ומה יקרו דברי רז"ל בבראשית רבה (פרשה ה') בפירוש וירדו בדגת הים אר"י בר חנינא זכו ירדו לא זכו ירדו. ר"י איש כפר חנין [אומר] את שהוא בצלמנו כדמותנו ירדו את שאינו בצלמנו כדמותינו לא ירדו. מי שנפשו זכה וטהורה ולא נתערבה בתערובות הגוף תצלח למלוכה על נפש שאין לה דבור מפני שיש לה יתרון עליהם ומי שדמתה לדמות הבורא יתב' וטבעה ביון מעמקי הגוף ובאה לחקור סתומיו ונשטפה בשבלת מימיו היא שפחה נחרפת לתאוותה הבהמית וזהו ענין מה שאמר ירדו כי החיות שאין להם דבור הם נכבדים וטובים ממנו כי יש להם תכלית צרכיהם אשר נבראו בעבורם גמורים בתכלית מה שיתכן להם להיותם

והנפש הסכלה לא די לה כי נלאתה להשיג לתכלית מה אשר בשבילו נמצאה אלא עוד התעסקה בתאוות הבהמיות החולפות ואובדות כמו שאמר הקב"ה בתוכחתו כי רע עשה עמי על כן חפשה לא נתן ונפלה בעבדות שאין לה פדיון ולא נגאלה ממאסרו לאסור יהיה לה כסופה בעולם הבא מן העונש הקשה והמחלה והצרות ומה שאמרנו כי הנפש ההיא משלמת לגוף טבעי אין רצוינו לומר כי היא משלמת בעצמה אבל היא..... (בכ"י חסר) משלמת אותו כי הגוף יהיה חסר בעוד שאין הנפש בו.... כי השלימות ב' מינים האחד שיהיה הוא בעצמו השלימות כמו החמימות באש ההוא והשלימות בעצמו ובו תשלוט האש והמין השני הוא שיהיה עושה בשלימות כמו רב החובל כי הוא שלימות הספינה מפני שהוא שעושה בה השלימות וכמו הבונה שהוא שלימות הבנין כי הוא ישימהו שלם והנפש היא ממין הזה השני. ועוד נוכל לחלק השלימות חילוק אחר על שני מינים המין הראשון האדם שהוא חכם סופר ומשכיל וכשירצה יכתוב והאחר כמו האדם אשר לא יכתוב ויתכן ללמוד הכתיבה ויהיה סופר אם כן הנפש ההיא השלימות לגוף הטבעי אבל היא השלמת נבדל כמו רב החובל שהיא שלימות הספינה והוא נבדל ממנה ולא יזיק לה בהבדלה ממנו. והשלימות אשר איננו נבדל כמו החמימות באש שאינה נבדלת ובהבדלה ממנו תאבד החמימות ותמות וכן הנפש ההוא לגוף שלימות נבדל ר"ל כי בהפרדה מן הגוף לא תאבד. ועוד יחלק השלימות לשני חלקים אחרים כי כשתהיה השלימות לאבר אחד ולא יעבור מעליו ויעשה צורה לאבר ההוא כמו ההראות כי היא שלימות לעין לא יסור מן העין והוא לה צורה וכשתהיה השלימות לאבר אחד ויגיע לכל האברים הוא נפש אבל היא נבדלת ממנה ובהבדלה ממנה תשחת כמו כח המגדל בגוף והכח הגופי אשר מקומותם ידוע באיכות הגוף ויגיע לגוף וכשיבדלו מן הגוף נשחתו ונאבדו ולא יפעלו פעולתם הראויות להם ולא בגוף הסובל אותם ובהיות השלימות לגוף כמו לאבר אחד נקרא נפש אבל הוא נבדל מנשאו כלומר כי כשיבדל מן הגוף לא יאבד כמו הנפש החכמה והראיה כי הנפש לא תאבד אחרי הפרדה מן הגוף בעבור כי היא פועלת בדבר הרחוק מגופה והיא חושבת לו עד אשר תדענו מבלי שיעמוד בפניה ומאחר אשר פעולתה עובר חוץ מגופו ומגיע לזולתו בזאת תדע כי היא קיימת אחר הפרדה מן הגוף ואם לא כן הדבר יהיה פעלה יותר נכבד ממנה וזה טעות שוא שיהא הפיעל יותר נכבד מהפועל כי הפיעל נמצא מכח הפועל כהמצא הפרי מן האילן ולא ימצא הפועל מן הפיעל והדבר מחויב שלא נקרא לנפש לבדה חיה אלא בהתחברותה עם הגוף אעפ"י שהיא משלמת אותו כי היא כמו הראות שהיא משלמת לעין הגוף ועל נפש החכמה הזאת נאמר (שמואל א' כ"ה כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה'

אלקיך וזה הפסוק רומז שהיא קיימת בקיימת הבורא יתב' אשר אין לו תכלית ולא סוף ואביגיל אמרה זה הפסוק והיא מן ד' נביאות שנתנבאו לישראל ואמרו רז"ל. במדרש קהלת (מס' שבת דף קנ"ב ב') והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה תנה לו כאשר נתנה לך מה הוא בטהרה אף אתה בטהרה משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו כו' פקחים שבהם החזירום מגוהצים טפשים שבהם החזירום מלוכלכים שמח המלך לקראת הפקחים וכעס על הטפשים על הפקחים הוא אומר כלים ינתנו לבית האוצר והם ילכו לשלום על הטפשים הוא אומר כלים ינתנו לכביסה והם יכבשו בבית האסורין אף הקב"ה על גופן של צדיקים הוא אומר יבוא שלום ינוחו על משכבותם (ישעיה נ"ז ב') ועל נפשם הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כ"ה כ"ט) ועל גופן של הרשעים הוא אומר אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מ"ח כ"ב) ועל נפשם הוא אומר ואת נפש אויבך יקלענה בכף הקלע (ש"א שם) והנה הודיע כאן בביאור קיום הנפשות של צדיקים לעד אין להם כליון רק הם בנועם קיימת ובתענוג גדול ועצום והוא מה שאמר את ה' אלקיך (ש"א שם) והוא היותה דבוקה בבורא ויודעת אותו ועל נפשות הרשעים אמור כי היא בעונש מכאיב ויגיעה עצומה הם אסורים בה לבד והמשילה לאבן הקלע שהוא עולה למעלה כפי כח הקולע וכשתגיע לתכלית כח הקולע תשוב למטה בטבעה ותשוב למצוקי ארץ כן נפש הרשע מפני חכמתה ודעתה את הבורא תעלה למעלה ומפני רוע מעלליה תרד למטה למדרגה התחתונה של גיהנם ואין לה מנוחה מפני שהיא נכספת אל העליון והיא מתנהמת על המעלים והיא באבל וביגון והנה הנפש החכמה והרשע אין להם אבדון וכליון אך היא נבדלת האחת מן השנית כי האחת בנועם והשני בקצף ועונש כל ימי עולם ואמר עוד ר' אליעזר הגדול (מס' שבת שם) כי נשמת הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ושל רשעים כו' הודיע זה הענין החכם באמרו (קהלת י"ב ה') כי הולך אדם אל בית עולמו כי המות עולמו של אדם ועומד שם לעולם כפי מה שהוכן לו או כעס או הצלחה או עונש ועמל ואמר במדרש קהלת (שבת קנ"ב א') אל בית עולמו מלמד שכל אחד ואחד עושין לו מדור לפי כבודו משל למלך בשר ודם שיש לו חיילות הרבה כשנכנסין במדינה נכנסין בשעה א' וכשיושבין נותנין לכל אחד ואחד מדור לפי כבודו והשער אשר זכר כאן הוא המות אשר ישתוו בו הכל כמו שאמר (קהלת ט' ג') מקרה אחד לכל אך יהיה הפרש בין הנפשות אחר המות ושם יודע הצלחת המצליח והפסד המפסיד ובזה הענין אומר (שם ג' כ"א) ומי יודע רוח בני האדם העולה למעלה ורוח הבהמה היורדת וגו' ופירוש רוח הבהמה רומז לנפשות הכסילים והפריצים אשר נפשותם לאבדון וכליון

ועונשם קיים לעד וחכמת שלמה ע"ה גדולה שישים דברים בבהמות אם נפשותם יורדת למטה או הנפש הטבעי או המתאוה אשר באדם בידוע שהם אובדות באבוד הגוף ואין הרמז אלא בנפש החכמה בכסילים או ברשעים וכבר הבאנו ראיות מן הדת ומן השכל על קיום הנפשות ובלבד הנפש החכמה משלש הנפשות אשר הצלחתם קיימת בעוה"ב לצדיקים וכן קיום הנפשות (לרשעים) מפני שהם יודעים ואינם עושים והם אשר נאמר בם (ישעיה ס"ו כ"ד) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה פירוש תולעתם ר"ל נפשותם ונתן הכתוב אשם אשר לא תכבה ותולעתם אשר לא תמות כי שלא תאבד העלולה לא יאבד העלול ונפשות הכסילים לא תאבד באבוד גופן ובהן נאמר (מלאכי ד' ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וזכר בכאן אפר לאבוד נפשותם כי העצים לא ישובו אפר עד אבוד האש מהם והודיע במאמר הזה עוד כי נפשותם לא ישובו לגופם אחרי אובדם כאשר לא ישוב העפר אל הגוף אשר היה בו:

תם מאמר מרפא הנפשות לחכם ר' יוסף אבן עקנין בד"ח לב"א תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי ונפשי צרורה בצרור החיים בריך רחמנא דסייען:

אודה במאודי רם הכונן במפעלי לרצון יהיה ככליל טורח עמלי נצח בטובך עודדני רחב גורלי:

פירוש המלות הזרות

אות האלף

איכות - זאת המלה שם מקרה גזרוה המעתיקים ממלת 'איך' שהיא מלת שאלה על תכונת הדבר "איכה יעבדו הגוים האלה וכו'" - כלומר על אי זו כוונה - נמשכים בזה אחר לשון הערבי שיש בו 'איך' ו'איכות'; גם יבנו ממנה פעולות 'מאוייך' 'מתאייך' - רוצים ב'מאוייך' שהוא בעל איכות וב'מתאייך' - שהוא מקבל איכויות - נמשכים בזה אחר לשון הערבי. וזאת מילת 'איכות' היא שם לאחד המאמרות העשרה אשר לא יימלט נמצא מהיותו אחד מהם האחד מהם הוא עצם והתשעה מהם - מקרים - וכבר ביאר אריסטו בספרו הידוע ב"ספר המאמרות" מהות כל אחד מהם כפי מה שסובלים מן הביאור ואני אזכירם לך הנה כי רובם נזכרו בזה המאמר:

ודע שאני נמשכתי במלת 'מאמרות' אחרי המעתיקים אשר לפני ואחרי המחברים אך נראה לי שהיה ראוי להם לומר 'נאמרות' או 'נאמרים' כי כן המלה הערבית לשון פעולות והיא סובלת כענין 'נשואות' או 'נשואים על דבר' - רוצים במלת 'נאמרות' שכל אחד מהם נאמר על דבר - כלומר נשוא עליו במאמר - כאמרך 'כל אדם - גוף צומח - מרגיש -

מדבר' הנה נשאת על האדם 'הגוף הצומח החי המדבר' והוא עצם; וכן באמרך 'כל עורב שחור' - נשאת עליו איכות המראה או תאמר מקרה האיכות המתפעלת וכן תשא עליו איכות הרך והקשה והוא סוג אחר מהאיכות - וכן כל המינים מסוג זה; וכן תשא עליו שהוא גדול או קטן והוא איכות הכמות; וכן תשא עליו כל סוגי האיכות:

וקודם שאתחיל בביאורם אקדים להודיעך עניין שבעה שמות שמשתמשים בהם תמיד חכמי המופת. דע שהפילוסופים חילקו המלות הכלליות הנפרדות - לחמישה חלקים או אמור מנו העניינים הנפרדים הכלליים חמשה והם הסוג והמין והמבדיל והסגולה והמקרה כפי מה שביארוהו:

הסוג - חקקוהו הוא נאמר על רבים שונים במין במענה שאלת מהו; וכן חקקוהו חוק אחר אמרו הסוגי הוא הכולל יותר שבשני נשואים נפרדים שיתדמו בו שני דברים במקריהם ובעצמיהם. ועניין שני החוקים אחד בהודעת אמתת הסוג כי המובן משניהם שהסוג הוא דבר הכולל דברים רבים חולפי הצורות המיניות - כ'צומח' על דרך משל שכולל האילנות למיניהם ועשבי האדמה למיניהם ובעלי חיים למיניהם (שגם הם צומחים) - הנה ה'צומח' סוג להם כולם; גם ה'אילן' סוג לתמר ולתאנה ולגפן ולרמון וליתר מיני האילנות; וכן 'עשב האדמה' הוא סוג לכרוב ולתרדין ולחסא ולכרפס ולכיוצא בהם ממיני עשב האדמה; וכן 'בעל חיים' הוא סוג לאדם ולסוס ולשור ולחמור ולזולתם ממיני בעלי חיים:

המין - בעל החוק הראשון ל'סוג' חלק ה'מין' לשני עניינים לכולל ולמיוחד; וחקק הכולל שהוא המסודר תחת הסוג או אשר ייאמר הסוג עליו ועל זולתו בעצם; וחקק המיוחד שאינו כולל תחתיו מינים רק אישים והוא מין שהוא מורה על מהות משותפת בין פרטים שאין שינוי ביניהם בעניינים עצמיים. ובעלי החוק השני ל'סוג' חקק ה'מין' שהוא מיוחד לשני שבשני הנשואים הנפרדים שיתדמו בו שני דברים בעצמיהם - הנה ה'אילן' הוא מין ל'צומח' וכן 'עשבי האדמה' מין אחד ל'צומח' וכן התמר מין לאילן וכן האדם מין לבעל חיים וכל אלו הם נכללים בעניין המסודרת תחת הסוג ובעניין אשר ייאמר הסוג עליו ועל זולתו בעצם; וכן הם כולם נכללים בעניין המיוחד שבשני הנשואים הנפרדים שיתדמו בו שני דברים בעצמיהם - כי כשיראה אדם מרחוק עץ תמר בדרך משל וישאל הרואה אותו מהו הדבר ההוא שאני רואה? יוכל הרואה לענות אות שהוא צמח או צומח ויוכל לענות שהוא אילן - הנה האילן והצומח נשואים על אותו עץ תמר במענה מהו והכולל שבשניהם הוא הצומח שכולל האילנות והעשבים ובעלי חיים הוא הנקרא סוג והאילן הוא מיוחד ממנו שאינו כולל רק מיני האילנות הוא הנקרא מין וכן כשישאל

שואל על עץ רמון שרואה מרחוק מה הוא? - כשלא ידע מהו אם בעל חיים או דומם או צומח - יוכל היודע בשאלת מה לענות שהוא אילן ושהוא רמון - האילן הוא הכולל שבשני הנשואים והוא סוג ועץ רמון הוא מיוחד שבשניהם והוא מין. ואין ספק שכל אחד מאלו שאמרנו שהם מינים הוא מסודר תחת הסוגים וייאמר הסוג עליו ועל זולתו בעצם. ואולם אמרו במין שהוא המורה על מהות משותף בין פרטים שאין שינוי ביניהם בעצם אין נכלל בחוק ההוא רק המינים האחרונים לבד כתמר והרמון והאדם וכיוצא בהם מן המינים שאין תחתיהם רק אישים מתדמים במין ואולם בעל חיים ואילן וכיוצא בהם אין נכלל בחוק ההוא - על כן הוצרך לחוק הראשון. והיוצא ממה שביארנו שיש בנאמרים על דבר אחד במענה מה הוא - מה שהוא סוג ואינו מין כלל ומה שהוא מין בערך למעלה ממנו וסוג בערך לאשר תחתיו - כאיש מבני אדם ראובן או שמעון יינשא עליו במענה מה הוא שהוא עצם ושהוא צומח ושהוא מרגיש כלומר בעל חיים ושהוא אדם - הנה הראשון והוא העצם הוא סוג ואינו מין כלל לדבר והאחרון והוא האדם הוא מין ואינו סוג כלל וכל אחד מהאמצעיים והם הצומח ובעלי החיים הוא מין בערך אשר לפניו וסוג בערך לאשר תחתיו; והסוג שאינו מין כל עיקר הוא הנקרא 'סוג הסוגים' ו'הסוג העליון' והמין שאינו סוג כל עיקר הוא ה'מין' ו'המין האחרון':

הנה ביארנו עניין 'סוג' ו'מין' בקצרה ונבאר שלשה הנשארים:

המבדיל - חקקוהו שהוא הכללי הנפרד אשר בו יובדל ויוכר כל אחד מהמינים הנחלקים בעצם מן המין המשותף לו בסוגו הקרוב; והמינים הנחלקים הם המינים שאליהם ייחלק סוגם הקרוב - כבעל חיים שייחלק למדבר ושאינו מדבר הם הנקראים מינים נחלקים כעניין שהיה דבר אחד ונחלק והם החולקים כאילו האחד נחלק מחברו אחר שהיו דבר אחד בצד מן הצדדים; ומלת 'בעצם' אמתתו היא נקשרת במלת 'יובדל ויוכר' - כלומר יוכר כל אחד מחברו בדבר שהוא עצמי לו לא שייבדל דבר מדבר לא בדבר עצמי רק בקצת תכונותיו ועניניו המקריים - כהיבדל בגד מבגד שהאחד לבן והאחד אדום:

הסגולה - היא הנפרד אשר נמצא למין אחד ולכולו תמיד מבלתי שיודיע עצמו - כ'שחוק' לאדם ו'נובח' לכלב ו'נוער' לחמור; והיא תיעשה בהזכרת מין ממין לא לעצמו. ומבואר הוא שהסגולה היא שווה למין שהיא סגולתו - כלומר לא עודפת עליו ולא נחסרה ממנו והיא מתהפכת עליו במשא כלומר שהיא נשואה על המין והמין הוא נשוא עליה - כאמרו כל שוחק אדם וכל אדם שוחק - כי כמו שיינשא הצוחק על כל אדם כן יתהפך ויינשא האדם על כל צוחק - לא כאמרך כל חכם בתשבורת אדם כי לא יתהפך עד שתצדק

באמרך שכל אדם חכם בתשבורת; או אמרך שכל עורב שחור כי לא יתהפך עד שתצדק באמרך כל שחור הוא עורב:

המקרה - חקקוהו שהוא הכללי הנפרד הנמצא לסוג או למין יותר כולל ממנו או יותר מיוחד מבלתי שיודיע באחד משניהם עצמו - כלבן והאדום והעומד והיושב והחם והקר וכיוצא בהם; והוא שני מינים האחד - 'מקרה מתמיד' בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו או מקצת הדברים שהוא נמצא בהם - כשחור שאינו נפרד מן העורב והפחם והחום שאינו נפרד מן האש; והשני - 'מקרה נפרד' יימצא עת וייפקד אחרת ונושאו קיים - כ'יושב ועומד' באדם:

אחר שביארתי עניין החמשה שמות אחבר אליהם ביאור שני שמות אחרים והם מלות גדר וחוק. ואלו השני שמות חידשום המחברים והמעתיקים מבני עמנו העתיקו אליהם שתי מלות מושאלות אצל חכמי הדברים והם מלת 'ח"ד' ומלת 'רס"ם' - מלת 'ח"ד' העתיקוה אל מלת 'גדר' ומלת 'רס"ם' אל מלת 'חוק':

האחת והיא מלת 'גדר' מצאתיה למעתיקים אשר לפני ולמחברים האחרונים העתיקו אליה המילה הנזכרה הושמה שם למאמר מורה על הדבר הוראה גמורה בעניינים עצמיים והוא מאמר מחובר מסוג ומבדיל - כאמרך על כן אדם שהוא 'חי מדבר' או אמור 'חי משכיל'. ואמנם מלת 'חוק' איני זוכר שראיתיה לאחד לפני באלו העניינים... העתקתי מפני זה אל מלת 'חוק' מלת 'רס"ם' בערבית והיא מלה שהושמה שם למאמר מחובר מסוג והסגולה והוא מאמר מורה על הדבר בדברים שאינם עצמיים - כאמרך על בן אדם שהוא חי צוחק - הנה הצחוק (והוא עיקר ההוראה) אינו עצמי לאדם. ומשני אלה בניתי בניינים נמשך בהם אחר לשון הערבי - עשיתי 'גדרתיו' ו'יוגדר' ו'חקקתיו' ו'יוחקו' וכיוצא בהם:

ואחר שביארתי אלו השבעה שמות אתחיל לבאר העשרה מאמרות:

מאמר העצם - חקקוהו שהוא הדבר לא יודיע משום נושא דבר יוצא מעצמו. ואמר החוקק שמה שהוא בתואר הזה הוא שני מינים - מין שיודיע עם זה מכל נושאיו עצמיהם והוא כלל העצם ומין שלא יודיע משום נושא עצמו כלל ולא דבר יוצא מעצמו והוא איש העצם - כלומר דבר פרטי של עצם; ואחדים חקקו ה'עצם' שהוא דבר הנמצא לא בנושא:

מאמר הכמה - חקקוהו שהוא כל דבר שאפשר שישוער כולו בחלק ממנו כמספר והקו והשטח והגוף המוקשה והזמן והמקום והמאמרים. וכל אלה נחלקים לשני מינים כמה מתדבק וכמה מתפרד. וחקקו 'הכמה המתדבק' שהוא כל מה שאפשר שיונח באמצעיתו גבול תכלית יתקבצו אליו שני חלקיו אשר משני צדי הגבול המונח; וחקקו 'הכמה

המתפרד' שהוא מה שאי אפשר שיימצא באמצעות דבר ממנו גבול שיושם תכלית משותפת לשני חלקיו אשר סביב התכלית ההוא:
מאמר האיכות בכלל - הוא שם לתכונות אשר בהם ייאמר לאישים כלומר לפרטים איך הם נישאים והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש ואיש איך הוא - כחכמה וכגבורה והחום והקור וזולתם מן התכונות. והסוג העליון שהוא האיכות נחלק לארבעה סוגים אמצעיים יארך ביאורם הנה ואולם שמותם תמצאם בפרק נ"ב מן החלק הראשון. ויש שחקקו שהוא שם התכונות אשר בהם יישאל באישים איך הם. ואני כבר שמתי בהעתקתי 'תכונה' במקום 'איכות':
מאמר ההצטרפות והמצורף - חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים בו בעצמו ייאמר כל אחד מהם בהקש אל האחר וזה היחס יילקח לראשון משניהם וייאמר בו בהקש אל השני ויילקח בעצמו אל השני וייאמר בו בהקש אל הראשון; ושני הדברים אשר ייאמר כל אחד מהם בהקש אל האחר - בכלל היחס ההוא והם - הנושאים אותו - ייקראו ה'מצורפים' ו'מצטרפים'; ועשה בהקש כל אחד משניהם אל האחר אחת מאותיות היחס - כמו 'אל' ו'עם' והדומה להם. וצריך שיהיה לכל אחד משניהם שם יורה עליו מצד היותו מצורף אל חברו במין ממיני הצירוף - כ'אדון ועבד' כי ביניהם יחס אחד ייאמר בו על אחד מהם בהקש אל האחר כי האדון אדון לעבד והעבד עבד לאדון והיחס הוא בעצמו כשיילקח תואר לאחד מהם - ייקרא 'אדנות' וכשיילקח תואר לאחר ייקרא 'עבדות' ושם האחד מהם מצד היותו מתואר ביחס ההוא - 'אדון' ושם האחר מצד היותו מתואר ביחס ההוא - עבד'; וכן 'האב והבן'. יש מן החכמים שלא חקק בזה המאמר רק ה'מצטרפים' וחקקם שהם אשר תיאמר מהות עצמם בהקש אל דבר אחר אם בעצמם אם באות מאותיות היחס כאלה והדומה לו - כ'גדול' שמהותו נאמרה בהקש אל זולתו שאולם הוא גדול מדבר; וכן ה'כפל' - כפל לדבר:
מאמר מתי - חקקו ה'מתי' שהוא יחס הדבר אל הזמן המוגבל אשר השווה מציאותו ואשר תהיה תחלתו עם תחילתו ותכליתו עם תכליתו או הזמן שיהיה זה המתואר חלק ממין; ואינו הזמן ולא דבר מורכב מעצם וזמן; וזאת מלת 'מתי' תיעשה אצל ההמון לשאלה בדבר על זמנו המוגבל ובעלי הדבר שמוה שם מורה על הדבר מתי היה או יהיה:
מאמר האנה - חקקו ה'אנה' שהוא יחס הגוף אל מקומו ואינו המקום ולא הרכבת הגוף והמקום סוף דבר - הוא מאמר מורה על העניין שדרכו שיענה על השאלה בדבר אנה הוא? באמרו בבית או בעיר - כי ה'אנה' אינו הבית רק מה שיובן מאמרו 'בבית'. וכל גוף יש לו אנה ראשון מיוחד בו לבדו ויש לו אנות רבות משותפות כוללות אותו וזולתו

קצתם קטן וקרוב לראשון וקצתם גדול ורחוק מן הראשון - כראובן על דרך משל האנה הראשון שלו הוא שטח האויר שבבית הוא המקיפו המשמש לשטח גופו ובעבורו הוא בבית שבחצר ובחצר שבמדינה ובמדינה מגליל אחד ובגליל מן האקלים ובאקלים מן הישוב ובישוב מן הארץ ובארץ מן העולם והוא בעולם כלומר תחת גלגל הירח או תוך הגלגל הראשון. האנה הראשון הוא המיוחד בו - כלומר השטחים המקיפים אותו מאויר או מזולתו וכל האחר הוא מקום כולל לו ולזולתו:

מאמר המצב - חקקו ה'מצב' שהוא חלקי הגוף המוגבלים לנוכח חלקים מוגבלים מן המקום אשר הוא בו או מונחים עליהם; והוא נמצא לכל גוף כי כל גוף יש לו אנה על צד המצב וההנחה - כאדם על דרך משל שיש לו מצבים רבים כעמידה והישיבה והשכיבה וההסיבה ונפלו על פניו ושכבו פרקדן - כי חלקיו המוגבלים כראש והגב והכתפים ושאר חלקיו יהיה כל אחד בכל אחד מאלו המצבים לנוכח חלק מן המקום אשר הוא מונח עליו וכשישנה מצבו ישובו החלקים ההם בעצמם לנוכח חלקים אחרים מחלקי המקום. וכבר שמתי 'הנחה' במקום 'מצב' בהעתקה:

מאמר לו וייקרא מאמר הקניין - חקקוהו שהוא יחס הגוף אל גוף מונח על שטחו או על חלק ממנו כשייעתק המונח בהיעתק המוקף בו כלבישה והנעילה ולבישת כלי זיין - כי הלבישה מורה על יחס הגוף אל גוף אחר מונח על שטחו כשיהיה המקיף נעתק בהיעתק המוקף בו והנעילה מורה על כיוצא בזה אלא שהוא נחלק מן הגוף וכן לבישת כלי זיין; ויש ממיניו שהוא טבעי - כעור הבהמה וקליפת האילנות וממנו רצוני - כלבישת הבגד:

מאמר שיתפעל - חקקוהו שהוא לכת העצם מדבר אל דבר והשנותו מעניין אל עניין וכל עוד שהוא הולך בין שני עניינים על דבקות יאמר בו שהוא 'מתפעל'; ומיני זה הסוג הם מיני התנועה והם ההווייה וההפסד והצמיחה וההיתוך וההשתנות וההעתקה:

מאמר שיפעל - חקקוהו שהוא היעתק הפועל בדבקות על היחד אשר לו אל חלקי מה שיתחדש בדבר המתפעל בעת שיתפעל - כי הפועל הוא אשר בעבורו יתחדש בגוף המתפעל דבר דבר וחלק חלק על דבקות העניין אשר אליו ילך המתפעל; אמנם יחס הפועל אל כל חלק מתחדש בלתי יחסו אל חלק האחר - אם כן הוא נעתק על יחסיו אל חלק חלק ממה שיתחדש במתפעל מעט מעט כדמות הליכת הגוף המתפעל על חלק חלק ממה שיתחדש בו. ומיני סוג 'שיתפעל' כמיני סוג 'שיפעל' כי כל מין ממיני ההשתנות והתנועה יש כנגדו מין ממיני ההשנייה וההנעה:

איש - שם משותף לעניינים רבים - זכר מהם הרב ז"ל מה שהוצרך אליו לפי כוונתו. ויש בו עניין אחד והוא 'איש' במקום 'פרט' או 'אחד' ואע"פ שלא יהיה ממין האדם ולא

משאר בעלי חיים - כאמרו "איש לא נעדר" שהרצון בו אחד לא נעדר; ומזה המין עשיתי 'איש הכלב' 'איש החמור' 'אישי הנמצאות'. ויש בו עניין אחר ג"כ והוא כשתתחבר מלת 'איש' אל תכונה מהתכונות הנפשיות יהיה עניינה בעל התכונה ההיא; - אמר "איש חמה" - בעל חמה וכן "יי איש מלחמה" - בעל מלחמה. וכבר הראכתי בזה בפתיחת השעה הזה וזכרתי בה למה זכרתי זה המין - ואני לא שימשתי בו בהעתקה הזאת ושם יראהו הרואה:

איכול - שם על משקל 'שיתוף' גזרתיו מ'אכל' חידשתיו למין מן המורסות הרעות שהם אוכלות הבשר סביבם תמיד ומתפשט עד שיפסיד קצת גידול מן הגוף אם לא יקדימו לרפאותו; וכמדומה לי הוא שקוראים לובי'ט כלומר 'זאבי' תואר מ'זאב' בעבור שהוא אוכל בשר חי כזאב:

אמר - ענין זאת המילה והנבנה ממנה ידוע ואולם הפילוסופים יאמרו 'נאמר על 'דבר' בעניין שהוא נשוא עליו במאמר - כאמרם בחוק הסוג 'הנאמר על רבים חלוקים במין' כלומר נשוא על רבים שאינם ממין אחר. ומזה קראו 'עשרה מאמרות' הם שכתבו עליהם "עשרה מאמרות"; וכבר הארכנו בראש מלת 'איכות':

אמת - ידוע עניינה (ואולם הצריכנו לפרשה מה שהצריך קצת הפילוסופים להאריך בביטול הבלים כביטול השדים המדומים וזולתם. פירש המשגה בשער ההבלים אשר לו "אמת הוא הדבר שאין בו שקר". דברו זה יש בו חסרון ושקר חסרון - שגדר הנכבד בפחות ומה שהוא בקניין במה שהוא בהעדר; ושקר - כי כמה דברים אין בהם שקר ואין ראוי לומר באחד מהם שהוא אמתי או אמת - כדברי הציוויים והתחינה והאזהרה וכיוצא בהם. ואולם ייאמר במאמר שהוא אמת או אמתי כשיהיה המאמר גוזר דבר לדבר חיוב או שלילה ויהיה המציאות שווה לגזרתו ולמאמרו; וכן ייאמר בדעות ובאמונות שהם אמתיות כשיהיה הנמצא מהם חוץ לשכל שווה למה שיאמין בהם השכל. ובכלל האמת הוא מה שישוה לו המציאות. משל הראשון - כאמרך על ראובן 'שהוא חכם' הוא אמת אם נמצא ראובן חכם; ואמרך 'אין אחד מבעלי חיים בלתי מרגיש' הוא אמת אם לא נמצא אחד מהם בלתי מרגיש עד שיהיה הנמצא בעניינים עצמם כנאמר עליהם; וכן ייאמר שאמונת המאמין 'שהכוכבים כדוריים' אמת אם הם בעצמם נמצאים כן עד שיהיה הנמצא בהם חוץ לשכל כמו שהאמין עליהם שכל המאמין ההוא:

מאמתים - בנו המעתיקים ממלת 'אמת' בניינים - נמשכים אחר לשון הערבי שיש להם בניינים מן המלה שהיא במקום 'אמת'. ואני לא באתי לפרש רק מלת 'מאמתים' ששמוה

הפילוסופים תואר לבני אדם המחזיקים בדעות ואמונות אמתיות שיגזור השכל אמתתם לא יספיק להם המקובלות והמפורסמות:

אנה - פירשתיו במלת 'איכות' ועשיתי ממנו 'אנות' לשון רבים:

אסטיס - לשון המשנה. שמתיו במקום מה שנקרא בלשון ערבי ני"ל ובלע"ז אינד"י מפני שמצאתי בעל הערוך פירשו כן אע"פ שחכמי ספרד לא כן פירשו בו ועם כל זה פירשתיו כן:

אפק - שאלנוהו מלשון הערבי והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומה בערך לשוכנים במקום אחד עוברת על מרכז העולם וחולקת העולם לשנים לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא ולחצי הנסתר מהם; ואולם אופק השוכנים תחת קו השוה המהלך באמצע העולם הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל הקוטב הדרומי והקוטב הצפוני והוא אופק העולם:

אפשר - מלה תלמודית. עניינה ידוע כעניין 'יכול'. והפילוסופים קוראים הדבר שאפשר שיימצא ואפשר שלא יימצא 'אפשר' (לא כדברי המשגה שאמר בראש שער ההבלים אשר לו ש"אפשר הוא אמצעי בין האמת והשקר והראוי והבטל" - ואין בין האמת והשקר אמצעי. והוא עצמו סתר בזה דבריו שהוא ביאר ש"האמת הוא שאינו שקר" ביאור שני הפכים שאין ביניהם אמצעי כי ההפכים שביניהם אמצעי הם כחם והקר שיש ביניהם הפושר ואי אפשר לומר החם הוא כל מה שאינו קר שאפשר שאינו קר והוא פושר לא חם. ושני מאמריו אלו היו סמוכים באות האל"ף בראש השער ההוא ולא הרגיש הסתירה הגלויה הזאת אשר הוא מושכל הראשון והכניס עצמו להעתיק מאמר מלא חכמות עמוקות ולפרש מלות אשר בפי הפילוסופים והרוצים בהם ודי היה לו לפרש המלות אשר בפי ההמון. גם אמרו 'ובין הראוי והבטל' הוא תוספת סכלות גדולה - כי איך יהיה דבר אחד אמצעי בין זוגות הפוכים שונים? והוא כאילו אמר על דבר שהוא אמצעי בין החם ובין הקר ובין הלובן והשחרות - וזה ממיעוט ידיעתו מה הוא אמצעי אצל הפילוסופים שהוא כדבר מזוג משני קצוות שהם ההפכים). סוף דבר אין אמצעי רק להפכים שיקבלו התוספת והחסרון; והראוי והנמנע (והוא ששם במקומו 'בטל') לא יקבלו תוספת וחסרון ואין ביניהם אמצעי. והנה יש מן החכמים שאינם מודים במציאות האפשר אך אומרים שכל דבר הוא אם ראוי או נמנע; ואולם המאמתים מן הפילוסופים חלקו הדברים על שלשה דבר שא"א שלא יימצא יקראוהו 'הכרחי' או 'מחויב'. ודבר שא"א שיימצא כלל יקראוהו 'נמנע' ודבר שאפשר שיימצא ואפשר שלא יימצא יקראוהו 'אפשר' - לא ששמוהו אמצעי. ופעמים נאמר 'אפשר' במקום 'אפשרי' ועשו ממנו שם

הפעל 'אפשרות'. ו'אפשר' ו'עובר' שמות באים זה אחר זה על דבר אחד וכן 'הכרחי' ו'מחוייב'. (וזאת מלת 'אפשר' היא המלה השלישית מן השלש מלות שגליתי בהם טעות המשגה בביאורם מפני שמצאתים בראש השער ההוא שחיבר לפרש המלות לקיים בהם תחלת דברי פיהו סכלות - ואע"פ שהיא שניה בשער הזה כי מלת 'אלכסון' ששם במקום 'קוטר' והיא הראשונה בשער שעשה המהביל לא תתבאר רק במלת 'קוטר'. ואלו השלש ר"ל 'אמת' ו'אפשר' ו'אלכסון' הוא שאגלה מטעויותיו בשער שחיבר לביאור המלות. ואולם טעויותיו בשער השני ובעיקר העתקת דברי המאמר לא אגלה אחד מהם רק מה שהעירותי עליו - כי - חי האמת - אילו הייתי מבארם כולם לא היה מכילם ספר גדול מן המאמר ודי לי בשלשה חוטי סכלותו ומיעוט ידיעתו והבנתו באלו הענינים להציל המעיינים):

אשעריה - שם כת מן ה'מדברים' - והנה נבאר באות הדל"ת מי הם המדברים ועל מי הושם זה השם בפרט; ובפרק שבעה עשר מן החלק השלישי יזכור החכם האמתי דעת זה הכת:

אות הבית

בדל מבדיל - פרשתיו במלת 'איכות' - בערבי - 'פצ"ל' ובלעז - 'דיפרי"נציא':

בהיר ומזהיר - שמות תואר באים זה אחר זה לגוף שאין לו מראה ולא אורה ונראים מאחריו כל המראים - כשמים והמים והשוהם וכיוצא בהם מן האבנים הבהירים; וכן יסוד האש והאויר אין להם מראה ועל כן אור הכוכבים אשר בגלגל השמיני נראה לשוכנים בארץ עם רחקם מהם והוא אחרי גלגלים רבים ואחרי יסוד האש ויסוד האויר; גם דגי הים נראים מפני שהמים ג"כ אין להם מראה כמו שאמרנו; ו'בהירות' ו'זוהר' - שמות מקרה ג"כ באים בזה אחר זה. (ולא כדברי המשגה שאמר ב'בהיר' שהוא מאיר:

בטל - הוא שם למין אחד ממיני השקר כי השקר הוא שני מינים האחד - שקר בדבר שהיה אפשר היותו אמת - כאמרך על ראובן שהוא עומד בשעה שהוא יושב - הוא שקר שאפשר היותו אמת שאפשר היה לו לעמוד בעת ההוא; והשני - שקר שאי אפשר היותו אמת - כאמרך שהשמים שטוחים או צלע המרובע כמדת אלכסונו - וזה המין ייחדוהו בשם 'בטל' והמין הראשון נשאר שמו 'שקר' כשם סוגו:

תבנית - שם נגזר מ"בנה" לתואר הדבר וצורתו המושגת בחושים:

בעל שעור - מאמר חברתיו במקום שם חידשתיו לפי הצורך - כולל כל דבר שיש לו מידה ושיעור יהיה לו מדה לצד אחד לבד כקו או לשני צדדים כשטח או לשלושה צדדין כגוף; כי יש בלשון ערבי שם אחד והוא כולל השלשה ולא מצאתי בלשוננו מלה אחת תכלול

שלשתם והוכרחתי לחבר שתי מלות האלו שיכללום; גם כתבתי במקומות 'שעורים' במקום 'בעלי שעורים' לקצר:
בשר - שמתיו בתחילת ההעתקה במקום 'בני - אדם' כאמרו "כי השחית כל בשר" וזה במקומות שהיה בערבי כן 'בשר'; ואחר כך הסכמתי להחליפו ב'בני אדם' - והעירותי עליו כי אולי נשאר מהם:

אות הגימל

גבנונית גלגל - 'גבנונית' - שם הונח תחלה לגבנונית האדם שהיא יציאה חוליה או חוליות מן השדרה ממקומם ובליטתם; ואחר כן הושאל לגבנוניות ההרים - אמר "הרים גבנונים"; ושאלנוהו לעליונו של גלגל מפני שגבנונית הנזכרת היא עליון המקום שהוא בו מן הצד ההוא - נמשך אחר הערבים שקראוהו ג"כ 'מחד"ב' והוא מושאל ג"כ בידיהם מן העניינים שהזכרנו:
גדר - פירשנוהו במלת 'איכות':
גוף - הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות - השלושה רחקים הם אורך ורוחב ועומק ושש הקצוות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל ו'גשם' ו'גוף' - שמות באים זה אחר זה על דבר אחד. מלת 'גשם' - ארמית; "גזמה יצטבע" ומפני שהיא דומה ללשון הערבי שהוא 'גוסם' אני משתמש בה; והרב ז"ל משתמש בחבורי במלת 'גוף':
גזרה - שם נגזר מ'גזר' - שמנוהו שם למאמר שיש בו שני עניינים נקראים 'גבולים'; הגבול האחד - נושא והשני - נשוא עליו. - כאמרך 'ראובן חכם' 'כל אדם חי' 'כל הווה נפסד' - כל אחד מאלו המאמרים קוראים הפילוסופים 'גזרה' מפני שגוזר בראשון - 'החכמה' ל'ראובן' ובשני ה'חיים' ל'אדם' ובשלישי ה'הפסד' ל'כל הווה' - סוף דבר הוא מאמר גוזר דבר לדבר - ו'ראובן' ו'חכם' הם שקוראים 'גבולים' והגזרה בעצמה קוראים אותה במקום אחר 'הקדמה' והוא - כשיכינוה לחברה אל גזרה אחרת שאחד מגבוליה הוא אחד מגבולי הראשוננה עד שיהיו שתי גזרות ושלשה גבולים הגבול האחד משותף בין שתיהם הוא נושא באחת והוא נשוא באחרת והשנים נבדלים - כאמרך 'כל אדם חי' ו'כל חי צומח' - ג' הגבולים הם 'אדם וחי וצומח' וחוברו ב' הגזרות כדי להוליד גזרה שלישית 'כל אדם צומח' שנושאה הנשוא שבאחת המחוברות ונשואה הנשוא שבאחרת הם שני הגבולים הנבדלים (כי המשותף אין לו זכר בתולדה לעולם) וקוראים אז כל אחת מב' הגזרות הנכונות להוליד גזרה אחרת 'הקדמה' - רוצים להורות בשם ההוא שהקדימוה לחברה אל אחרת כדי שיולידו בין שתיהן גזרה שלישית כהוליד השתים שחיברנו במשלנו ש'כל אדם צומח'; והגזרה המתיילדת קוראים 'תולדה'; והגזרה מן

השתים המחוברות להוליד שנושאה הוא נושא בתולדה תיקרא 'ההקדמה הקטנה' - כגזרת 'כל אדם חי' במשלנו; והנושא ההוא יקרא 'הגבול הקטן' - כ'אדם' במשלנו; ואשר נשואה נשוא בתולדה תיקרא 'ההקדמה הגדולה' - כגזרת 'כל חי צומח'; והנשוא ההוא יקרא 'הגבול הגדול' - כ'צומח' במשלנו; והגבול שאין לו זכר בתולדה המשותף לשתי ההקדמות הראשונות נקרא 'הגבול האמצעי' - כ'חי' במשלנו:

גלגל וגלגלים - שמות לשמים העליונים כולם מן העליון עד גלגל הירח - והושאל להם לעגולם ולגלגולם מאמרו "וכגלגל לפני סופה" - נקרא האבק הדק או הקש הדק כן בעבור שרוח הסופה מגלגל ומסבב אותו - אמרו ז"ל "גלגל הוא שחוזר בעולם":

גלגל הקף - שמוהו שם לגלגל קבוע בעביו של גלגל אחר והוא סובב תוך העובי לא סביב מרכזו ואינו כולל שום גלגל ולא היסודות אך כדמות חלק מן הגלגל שהוא בו ככוכב בשוה אך הוא גדול מן הכוכב שהוא נושא הכוכב ובו הוא קבוע והכוכב כחלק ממנו - כי קצת חכמי התכונה אמרו שהביאם הכרח הנראה מתנועת הכוכבים שיש גלגל שהוא כן:

גלגל יוצא חוץ למרכז - רוצים בו גלגל שאין מרכזו מרכז העולם - אמרו גם כן קצת חכמי התכונה שיש גלגלים שהם כן בהכרח:

גשם חמישי - הוא שם מיוחד לשמים וצבאם. וזה מפני שהיסודות הארבעה הם ארבעה גופים ואין חולק בזה; ודעת אריסטו והנמשכים אחריו שהשמים וצבאם אינם מאחד היסודות ולא מורכב מקצתם ולא מכולם אך החומר שלו חומר אחר או אמור הנושא שלו נושא אחר והצורה צורה אחרת; אם כן הוא גוף חמישי כלומר חמישי לארבעה הידועים:

גשמות - שם מקרה נגזר ממלת 'גשם' שהוא שם העצם - כאילו תאמר גופנות. ופעמים כותבים 'גשמות' סתם לקצור רוצים בו גשמות השם (חלילה לו!); וכן מלת 'הגשמה' רוצים בה פעולת דעת המאמינים שהשם גשם שהם כמגשימים אותו כלומר משימים אותו באמונתם גשם; ו'גשם' ו'גוף' שמות באים זה אחר זה:

אות הדלת

המדברים - שם לכת מן המתחכמים בלא חכמה. גוזרים בנמצאות לא לפי השכל ולא לפי המציאות רק לפי דמיונם ומבהילים בני אדם ברוב דברים ממין המאמרים המספיקים שאין אמתות להם - נקראה חכמתם 'חכמת הדברים' כלומר שאינה חכמה שכלית:

כח מדמה - שם לכח הנמצא בבעלי חיים או בקצתם ובאדם הוא כבר ידוע שבו ידמה בלבו כל דבר נמצא או שאינו נמצא אם שידמה דבר שכבר השיג בחושיו כאשר השיגו - כאיש שידמה בנפשו אדם שראה או זולתו מן הנמצאות או שירכיב דברים נמצאים

נפרדים ויחברם בדמיונו - כמו שידמה איש ולו מוסף על האיברים הטבעיים שתי כנפים ושתי עינים על קדקדו ושתים בערפו וגבהו עד גלגל הירח וכיוצא באלו הנמנעות. וזה הכח פעולתו בהקיץ ובשינה כי החלומות דמיונים ג"כ - אומרים הפילוסופים כי זה יחזק בעת השינה מפני שינוח אז מטרדת החושים המטרידים אותו בפעולותיהם בעת היקיצה. דמיון - שם לפעולת הכח:

דעת משותף - מאמר במקום השם - לדעת המוטבע באדם ידע בו דברים מאליו א"צ לשום אדם לדעתם מזולתו על דרך למוד כי לא יזכור עת שלא היה יודעם - כידיעה שהכל הוא יותר מאחד מחלקיו וכיוצא בו; וקראו 'משותף' בעבור שהוא נמצא בכל אדם:

דעות שכליות - כלומר דעות ואמונות שגוזר אותם השכל לא שיהיו מקובלות לבד או מפורסמות כ"ש מה שלמטה מהם באמתות:

דעות אלוהיות - הידיעות שיש לאדם בענינים האלוהיים. ומה שלמעלה מהם נקראות דעות אלוהיות:

אות ההא

הגיון - פירושו קצת המפרשים "מנעו בניכם מן ההגיון" בחכמה שקוראים בערבי 'מנט"ק' והערלים קורין אותה 'דיאליטיק"א' בשם אחד מחלקיה; ואני נמשכתי אחרי המפרשים לקראה 'מלאכת ההגיון' (וקורא אותה 'מלאכת הדבור' הוא יותר ראוי בעיני) - נמשכים אחר דעתם שגדרו האדם ב'חי המדבר' ולפי דעתי היה ראוי לקראה 'מלאכת השכל':

הוה והויה - 'הווה' הוא שם תואר לכל דבר שנתהווה בלבשו צורה שלא היתה בו - ע"כ לא יקראו הדבר הקדום 'הווה'. וה'הווייה' - שם לתנועה ההווה בחומר הקדום בבואו ללבוש הצורה אם יש במאמר העצם תנועה - כמו שהציע אריסט"ו בספר הטבע וכמו שזכר הרב ז"ל בשמו בראש החלק השני ממאמרו; או - שם לבוא הצורה בבעל הצורה פתאום בלא זמן כמו שביאר אריסט"ו בסוף עיונו שהוא אמת:

הזה - שם פעל נגזר מ"הוזים שוכבים" שפירשו בו מדברים דברי הבאי שאין בהם ממש כדברי המדברים בשינה דברי תהו ובקצת החליים - והוא שקורין בלעז 'אילונא"ר' ובערבי 'הדיא"ן' - אין חילוק בין לשון הערבי והעברי בזה השורש רק בין ז' לד' רפה; והערבי בנה בזה העניין וכן עשינו אנחנו:

היולי - שם לחומר הראשון שאלוהו פילוסופי הערב בלשונם מלשון יוון או זולתו כי שם קדום הוא ולא ידענו מאיזה לשון הוא; וכן הנוצרים ואולם שינו הה"א באל"ף וקוראים אותו 'איולי' שאין ה"א בלשון הנוצרים. וגם אני ואשר לפני מן המעתיקים והמחברים

שאלנוה מהם הנחנוה כאשר היא בקצת המקומות ובמקומות פירשנוה בחומר ראשון. ועתה אני צריך להודיעך עניין חומר בכלל ועניין חומר ראשון בפרט. דע שהמלה שהעתקנוה במלת "חומר" היא מלה מורה בערבי על דבר אחד שמקבל צורות חלוקות במין או באישים - כברזל שעושה ממנו הנפח סכינים וחרבות וחצים וגרזינים ואתים וכלים אין מספר כולם ברזל אך החילוק וההבדל ביניהם - מצד צורותיהם או מצד מקרים אחרים; וכן הוא עניין "כחומר ביד היוצר" שעושה ממנו כלים חלופי הצורות אין מספר ככל אשר יחדשו בכח מלאכת מחשבת - ע"כ שאלנו שם 'חומר' לכל דבר מוכן לקבל צורות. והושם על צד ההשאלה שם לדבר שאינו מקבל רק צורה אחת אם יש במציאות גוף שהוא הסוג המין והאיש - כמו שנראה על השמש ויתר הכוכבים שאומרים הפילוסופים שאין אחד מהם מין תחת הסוג אשר עליו - ויצטרך לפי זה הדעת להאמין לכל אחד מהם חומר זולת חומר האחר שאילו היה חומר כולם או חומר רובם משותף - היה כל אחד משנה צורתו ומקבל צורת חברו המשותף עמו בחומר כמו ביאר הרב ז"ל בפרק כ"ב מן החלק השני. ואולם עניין 'החומר הראשון' הוא הדבר הנחשב או המדומה שקיבל צורות ארבע היסודות שהם האש והאויר והמים והעפר - כי הפילוסופים ביארו שחומר אחד משותף לכולם לא שיהיה לכל אחד חומר מיוחד גם עשו הפילוסופים 'היולאני' - העתקתיו ב'חמרי' או' בעל חומר' שמוהו תואר לכל בעל חומר ראשון או שני וכמדומה לי שעשו כן גם במלת ה'יולי' ששמוה במקום החומר שאינו ראשון על צד ההרחבה:

המון - שם לסכלים ולפחותים מבני אדם מפני שהם הרוב כנגד ה'סגולות' ו'הסגולות' ו'היחידים' - שמות נרדפים לחשובים שבבני אדם ונקראו 'יחידים' למיעוטם ו'סגולות' - מענין "סגולה מכל העמים" שהם סגולה מכל בני אדם:

הפך - שם משותף למקרה שהוא בתכלית הרוחק מן המקרה שנקרא לו 'הפך' ושניהם יחולו על נושא אחד - כלובן ושחרות וכיוצא בהם; ויש מן ה'הפכים' שאין ביניהם אמצע - כאמת ושקר וכיוצא בהם (לא כדברי המהביל שאמר שהאפשר אמצעי ביניהם); ומהם שביניהם אמצעיים - כשנים הנזכרים - שבין הלובן והשחרות - יתר המראים ובין הקר ובין החם - הפושר. וכן ייאמר במאמר מן המאמרים שהוא הפך מאמר אחד כשיהיה הנשוא באחד הפך הנשוא באחר ונושאם אחד; ויכזבו שניהם על נושאם כשיהיה כללי ויהיה הנשואים עליו הפכים שביניהם אמצעי - כאמרך 'כל מראה לבן' - 'כל מראה שחור' והנה יימצאו שאר המראות; וכשיהיה הנושא אישי אפשר שיכזבו שניהם - כאמרך 'הבגד ההוא לבן' - 'הבגד ההוא שחור'; ויצדקו לעולם במאמר שנושאו חלקי

- כאמרך 'קצת המראים לבנים וקצת המראים שחורים'; ולעולם יכזבו על בלתי מקבל - כאמרך 'החכמה מרה והחכמה מתוקה שאין החכמה מקבלת הטעם ואינה לא מרה ולא מתוקה. ואולם המאמרים הסותרים אחד את חברו א"א כל עיקר שלא יצדק האחד ויכזב האחר על נושא אחד ובעת אחת ויצדק הצודק על מקבל ובלתי מקבל; וענין הסותרים - הם שני מאמרים שהאחד מחייב נשוא לנושא והאחר שולל הנשוא ההוא מן הנושא ההוא בחברו מלת 'לא' או 'אין' אל הנשוא - כאמרך 'כל חי מרגיש' - 'אין שום חי מרגיש' 'ראובן חכם בתשבורת היום' - 'ראובן לא חכם בתשבורת היום'. ואולם 'הקנין וההעדר' אינם לא כהפכים שיש ביניהם אמצעיים ולא כהפכים שאין ביניהם אמצעיים ולא כסותרים החכמה והסכלות הראות והעורון - כל אלו קניין והעדרו ויחלקו האמת והכזב לעולם על כל מקבל לקניין - והדמיון בזה אי אפשר שלא יימצא אחד מהם בראובן אחר הגיעו לגדר אנשים על כן 'ראובן חכם - ראובן סכל' יצדק האחד ויכזב האחר בראובן הגדול ויכזבו שניהם על בלתי מקבל - כיונק או הכותל. ופעולת הסותרים תקרא סתירה. הארכתי בביאור אלו העניינים אע"פ שאינם מכוונת השער למה שיש בו מתועלת להבנת דברים רבים:

ההתהפך בשוה - הוא התהפך גזרה אחת עד שישוב הנושא בה נשוא והנשוא נושא עם הישארה צודקת כבתחילה והוא עניין נמצא בגזרות שנשואותיהם סגולות או מבדילים לנושאיהם - כאמרך 'כל חי מרגיש' או 'כל אדם צוחק' יתהפכו 'כל מרגיש חי' 'כל צוחק אדם' ויצדקו כתבחלה:

הרכבה שכנית - ההרכבות מינים רבים האחת - הרכבה בעירוב הנפרדים שהורכב המורכב מהם ובהימזגם עד שתיפסד צורת כל א' מהם - כסנגבי"ן ובלעז אוקשימ"ל הרכבת מזג ועירוב מחומץ ומים ודבש או כבשר המורכב מארבע הליחות הדם והליחה הלבנה ושתי המררות האדומה והשחורה; והאחרת - הרכבה שכנית שלא יימזגו הנפרדים אך יושם האחד בצד חברו - כבית על דרך משל המורכב מאבנים עצים ורעפים יושם כל אחד בצד חברו ובשכונתו וכן התיבה וכיוצא בהם:

הרס והריסה - הוא שיכניס את עצמו בדבר שאין ראוי לו להיכנס בו מאמרו "פן יהרסו אל ה' לראות" שעניינו לפי פשוטו שלא ייכנסו במקום שאין ראוי להם להיכנס בו לראות מה שאין ראוי לראותו ולפי המכוון בו שלא יעיינו בדבר שאין ראוי להם לעיין בו - ועל כן כל מי שיכניס עצמו לעיין בחכמה קודם שידע הצעותיה נקרא 'הורס':

אות החית

חדודית וחדוד ומחודד - הוא שם תואר לגשם שתחתיתו רחבה והולך ומצר עד כנקודה והוא מינים חלוקים - לפי התחליף התחתית:

מחודד האצטוונה - הוא גשם שתחתיתו עגולה שטוחה והולך ומצר בשווה עד כנקודה - ובחכמת התשבורת ויידע איך ייעשה:

חוש המשוש - החושים חמשה; ארבעה מהם - לכל א' אבר מיוחד הוא כלי לפעולתו כחוש הראות וכליו העין; חוש השמע וכליו האוזן; חוש הריח וכליו הנחיריים; וחוש הטעם וכליו הלשון; והחמישי הוא חוש המשוש וכליו כל אברי הגוף - כמו שביארו הפילוסופים - בו ירגישו הלח והיבש והקר והחם והרך והקשה:

חכמת הטבע - אמר הרב ז"ל שהוא מה שקראו רבותינו ז"ל "מעשה בראשית" - רוצה בזה שהסודות שב"מעשה בראשית" הם כללים וראשי פרקים מחכמת הטבע - והיא תעיין בענייני כל מה שיש בו טבע ינהיגהו כלומר בגשמים כולם עליונים ותחתונים ובכל מקריהם. ואמהות ספרי החכמה הזאת הם הספרים הנמצאים לאריסטו בה הראשון - ספר השמע הטבעי מדבר בכלל העניינים הטבעיים; והשני - ספר השמים והעולם מדבר על ענייני הגלגלים והכוכבים וארבע יסודות במזגם על דרך כלל; והשלישי ספר ההוויה וההפסד מדבר על סיבות ההוויה וההפסד ותכונתם ומהותם על דרך פרט; והרביעי - ספר אותות השמים דבריו במקרים והעניינים המתחדשים באויר העליון וקצתם בחידושים נמצאים בארץ ובים; והחמישי ספר המוצאים והמקורים מדבר במהותם ובאיכות מציאותם; והששי - ספר הצמחים מדבר בענייני כל צומח; והשביעי - ספר בעלי חיים מדבר בכל מקרי בעלי חיים מדברים ושאינם מדברים ובתועלת אבריהם; והשמיני - ספר הנפש מדבר בכוחות הנפש של אדם על דרך כלל; והתשיעי - ספר החוש והמוחש מדבר בענייני החוש על דרך פרט ובו מדובר גם על השינה ועל היקיצה. ואיני רואה בפרשת בראשית 'ראשי פרקים' רק מעט מזער ממה שבאלו הספרים אינו חלק ממאה ולא חלק ממאתים - וזה נמשך אחר דעתו בפירוש הפרשה הראשונה ובכוונת התורה בכתוב בה:

חכמת האלוהות - חכמה מדברת במה שאין בו טבע רק דברים שכליים נפרדים מחומר כשם ומלאכיו ועניינים אחרים שהם מפעולות השכל ומידיעות השכל אין מעשים לחושים בו. ושורש ספרי החכמה הזאת הוא ספר לאריסטו קראו ספר מה שאחר הטבע:

מוחלט - עניינו עניין 'לגמרי' כלומר דבר שאין בו שום תנאי מייחד וממעט:

חלל הגלגל - שם לשטח התחתון של גלגל הוא העשוי כקובה וכתבתי עליו 'קוטב הגלגל' - והוא הפך 'גבנונית' המבואר באות גימ"ל:

חלק - המדברים אשר ביארנו עניינם באות הדל"ת אמונתם היא שהשם ברא העולם ובורא תמיד כל מה שיתחדש בו מן הנבראות מחלקים קטנים קדומים קוראים אותם 'עצמים פרדים' אין לחלק מהם שיעור לרוב קטנותו אך בהתחברם יהיה ממנו גשם בעל מדה - כמו שהתבאר בפרק ע"ג מן החלק הא' - כתב עליה 'המאמר בחלק' - כלומר האמונה בחלקים ההם:

חלק מין - שם חידשתיו לכת ממין אחד תיחלק משאר המין במקרה מיוחד בה - ככת הפילוסופים ייחלקו בחכמה ההיא וכת התלמודיים וכת הנקבות - כל אחת מן הכתות כולם תיקרא 'חלק מין' שהיא חלק ממין האדם; וכן בשאר המינים גם כן ייאמר בהם 'חלק מין' ובערבי 'צנף' - מלה מורה על כת וחלק המין עד שהם צריכים לשום 'מין' במקום 'חלק מין' - לא ירחיקו לאמר שבני אדם 'על מינים רבים' במקום 'על כתות רבות':

מחלקת מופתית - החולק על מה שבא עליו מופת תקרא מחלוקתו מחלוקת מופתית:

חומר - שם מושאל למה שהגוף הווה - נעשה ממנו בבוא הצורה עליו והתחברה אליו עד היותו גוף מורכב מחומר וצורה ייאמר על חומר כל הנמצאות השפלות שהוא הארבעה יסודות שהורכבו מהם; וצורתו היא בכל נמצא דבר מיוחד היא באדם - נפשו המשכלת ובסוס - נפש הסוסית ובאילן התמר - נפשו התמרית. וכי יש חומר קרוב ויש חומר רחוק עד שהחומר הקרוב לכל מיני בעלי חיים הוא הדם ושאר הליחות וצורותם חלוקות למיניהם; וייקרא חומר ראשון החומר המשותף לארבעה היסודות והוא דבר שאין לו צורה כלל אך יקבל הצורות הארבע אשר לארבעה היסודות. (הארכתי בזה אע"פ שביארתיו במלת 'היולי' מפני הטעות הגדול אשר פירש בו המהביל - ולא אקראנו טעות אך דבר שראוי לשחוק ממנו):

חמשת הכוכבים הנבוכים - המשרתים שבעהף ידועים כולם נקראים נבוכים למבוכה הנראית בתנועתם והשנים מהם - השמש והירח והחמשה הנשארים נקראים 'חמשת הכוכבים הנבוכים' - משיאמר 'חמשה' סתם ידוע שאינו מדבר על השמש והירח:

מחצב - שם כולל למקורים כולם - כמתכות למיניהם ומיני המלחים שיש להם מקור והגפרית והבורית - הוא בערבי 'שב' בלעז 'אלום' - ומינים מן העפר שיש להם מקור; עשיתי עליו 'מקור' או 'מוצא' או 'מתכת' - הוא לשו הרב ז"ל בספרים העבריים שמהו שם כולל לכל מיני המקורים ולי נראו האחרים יותר כוללים:

חקה - כשיעשה אדם מעשה אחד על דמות מעשה אחר לא מעצמו נקרא 'מחקה' מאמרו "מחוקה על הקיר" כלומר נעשה דמותו בקיר - והוא עניין שקואים בלעז 'דמוגר' ובערבי 'מחאכאה' - בערבי בכ"ף ובלשוננו בקו"ף:

חוק - פירשנוהו במלת 'איכות' אמרתי 'מי שאין לו חוק עליו' כלומר שאין עליו דבר שיהיה ראוי בעבורו שייטיב לו הטובה ההיא; וכן אמרתי 'שיתן לנפשו חוקה' - הראוי לו לתת לה - נמשכתי אחר לשון הערבי אות הטית

טבע - שם משותף לעניינים רבים וכל שכן בלשוננו ששמתיו במקום שתי מלות ערביות שונות חלוקות בעניין האחת - 'טביעה' והאחת - 'טבע' בפת"ח תחת הטי"ת ושו"א תחת הבי"ת; ולא ראי זה כראי זה וכל א' משניהם משותף לעניינים רבים ראה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו העניינים שבשתי המלות הערביות במלה אחת עברית היא מלת 'טבע'. וכבר ביארו הפילוסופים שתי המלות ולאיזה עניינים כל אחת משותפת ואולם הצריך לנו להזכיר מהם הם המינים האלו ייאמר 'טבע' להתחלה לכל שינוי וקיום ועמידה; והרופאים יקראו 'טבע' - המזג והחום הטבעי ותכונת האברים; וייקרא 'טבע' לכל תכונה שישלם בה מין מן המינים תהיה פועלת או מתפעלת; וכל כח נמצא בדבר תמיד לא ישנהו ייקרא 'טבע':

עניינים טבעיים - הם העניינים שיבואו מהטבע להוציא הבאים ממלאכת מחשב האדם או מהתחלה שכלית:

הטעאה - ענינה ידוע; ועוד נוסיף בביאורה באות הנו"ן במלת 'מאמר הגדי':

אות היוד

יחידים - שם לחשובים שבבני אדם ביארתיו במלת 'המון':

התיחדות - כשיהיה דבר אחד מקבל מקרים רבים בשוה אינו יותר ראוי באחד מן האחד ונמצא בו האחד ייאמר ש'מייחד' 'ייחדהו' במקרה ההוא והפעולה ההיא מן המייחד קראתיה 'התייחדות'; ומלת 'יחוד' יותר ראויה בה אך היא מלה מפורסמת ליחוד השם לכן שמתי אחריו 'בו'. ואצל המדברים שמאמינים שכל מקרה ראוי לכל עצם ייקרא 'התיחדות' על אי זה מקרה שיהיה באי זה עצם שיהיה - עד שהימצא הכבדות בארץ מבלתי הקלות אי אפשר אצלם מבלתי התייחדות ממייחד כי הארץ אצלם ראויה לקבל שתיהם בשוה:

יסודות התורה - שם למצוות שהם עיקרי התורה והמכוון ממנו הוא ידיעת מציאות השם ושאינו גוף ושהוא אחד וקדמון יודע כל דבר ומשגיח על כל בני אדם גומל ועונש - אלו וכיוצא בהם הם עיקרי התורה והשאר כסעיפים מועילים ליסודות:

יעד - הקל ייעד - הכבד ואם לא נמצא כבד בלשונו; והקל קרוב להיות ענינו ענין נדר "ואם לבנו ייעדנה" - כלומר נדר וגזר אומר לתתה לו. ונמצאה בערבי זאת המלה בעצמה בחילוף היו"ד בוא"ו לבד ודגשו"ת הדל"ת ורוצים בה בעניין הזה נדר לעשות ואולם הוא אצלם על נר עשיית הטוב לבד; אך יש אצלם ממנו בניין אחר כמדומה לי שהוא כבד אצלם שמוהו מיוחד לנודר לעות רע כנמצא אצלנו במלת 'השריש' ו'שרש' הכבד שהאחד הפך חברו עד שקראו מה שנדר השם וגזר מן הגמול הטוב לעושי הטוב ומאמיני האמת והטוב 'ועד' ומה שנדר מהנקם והשילם לעושי הרע ולמאמיני השקר 'ועיד' - נבנו מכל אחד מהם בניינים כפי הראוי לשרשו. ואני לא מצאתי בלשוננו זה היחוד במלת 'יעד' והוצרכתי לחבר מלת 'טוב' אל 'יעד' כשהרצון בו נדר לעשות טוב - אומר 'יעד טוב' וכשארצה בו נדר לעשות רע אחבר אליו מלת 'רע'. גם כשאבנה פעולה מנדר הרע - אבנה מן הכבד ואחבר אליו מלת 'רע' - אומר 'ייעד רע' ו'מייעד רע' על משקל 'מפחד' להבדיל בין הטוב ובין הרע:

הועילהו דעת אמת או זולתה - במקום 'הקנהו דעת' או 'לימדהו' כי שניהם תועלת - ולשון ערבי בו מורה על תועלת:

מוצא - פירשתיו במלת מחצב:

ישות - שם דבר נגזר ממלת 'יש' שעניינו עניין נמצא "להנחיל אוהבי יש" כלומר דברים נמצאים - כנגד "שקר נחלו אבותינו" - והראיה על זה - סוף הפסוק "ואוצרותיהם אמלא" ולא יימלא האוצר רק מדברים הנמצאים ובהעדרם יהיה ריק "את אשר ישנו פה" כלומר שהוא נמצא היום אתנו; וכן 'ישות' הדבר - מציאות הדבר:

אות הכף

כדור - שם לגוף עגול והוא לשון מקרא לדעת המפרשים "צנפה כדור" הכ"ף שרשית ואמנם בלשון משנה הוא נמצא הרבה "הכדור והאימום"; ובלעז פילו"טא. גדר הנרצה בו אצל הפילוסופים שהוא גשם שבתוכו נקודה כל הקוים הישרים היוצאים מן הנקודה ההיא ונמתחים עד איזה חלק שיהיה משטח הגוף ההוא שווים; וייגזר ממנו 'כדורי כדוריים' - תארים:

כהוי - שם נגזר מ"ולא כהה בם" עניינו נערה:

כהון - שם חידשתיו שאלתיו מן הערבי שקוראים 'כהאנה' לכח הנמצא באדם יגיד בו העתידות לא מדרך נבואה; ובעליו קוראים 'כאהן'. לקחתי המלה הערבית מפני שלא ידעתי בלשוננו שם לכח זה. ואחרי העתיקי מאמר מורה הנבוכים כעשר שנים באה לידי אגרת שלוחה שלחה הרב זצ"ל אל קהלות ארץ תימן בעניין שמד שנגזר עליהם כמעט

שיצאו בגללו מכלל תורת משה ע"ה וכשמוע הרב ז"ל כתב אליהם להוכיחם ולחזקם ולהעמיד במרחבי הדת רגליהם - ובאגרת ההיא הבינותי מכוונת הרב שמלת 'קסם' בלשוננו היא שם לכח ההוא ושם בעליו 'קוסם'; והחלפתיו במלת 'קסם' והנגזר ממנה. וכל מי שיגיע לידו השער הזה מאשר אתם העתקתי יתקנהו גם כן ממני יראה הרואה וכן יעשה; כי מה שנמצא בלשוננו אין ראוי לקחת בו לשון נכריה אם לא לסיבה ידועה:

הכנה טבעית - עניינה שמצד הטבע הוא מוכן לדבר ההוא ויקל עליו עשייתו:

כזב ושקר - שמות באים זה אחר זה על דבר אחד וכבר ביארנו מלת 'שקר' באות הבי"ת במלת 'בטל':

כח - כל דבר שיש בו יכולת לעשות דבר אחד - ייאמר עליו בשעה שאינו עושהו הוא פועל הדבר הוא 'בכח' ושהוא 'בכח' - הדבר ההוא וכשהוא עושהו - יאמר עליו שהוא פועלו בפועל - כאדם היודע לכתוב בשעה שאינו כותב - ייקרא 'כותב בכח' כלומר שהוא בכח לכתוב ובשעה שהוא כותב - ייקרא 'כותב בפועל':

כח מדבר וכח דברי - שמות נרדפים לכח אשר באדם אשר בו ישכיל ובו ידע הכללים שאינם מושגים בחושים וקראנו אותו 'כח שכלי' או 'כח שכל' - והוא יותר ראוי בעיני - ואולם המעתיקים והמחברים מבני עמנו אשר לפני כתבו בגדר האדם שהוא 'חי מדבר' והיה ראוי יותר לכתוב 'חי משכיל' - ואני נמשכתי אחריהם; ובמקומות כתבתי 'משכיל' ו'שכלי':

כח משער - הוא שם לכח שבו יחשב האדם שכך יהיה לא שיהיה לו בו שום ידיעה נגזר מ"כמו שער בנפשו כן הוא" וכן "מאה שערים" כלומר מאה ממה שחשב ודימה; ובלעז קוראים העניין הזה 'אדישמר' ובערבי 'שעור' - העברי והערבי והארמי שווים במלה הזאת:

תכלית - שם משותף מצד הסיפוק לשני עניינים הא' - מעניין הכליון וסוף לשיעור או לזמן "לכל תכלה ראיתי קץ" "תכלית אור עם חשך" דבר שיכלה וישלם - ומזה המין הוא אמרם כי כל גשם יש לו תכלית - כלומר סוף ותכלית; וייאמר עד צד ההשאלה או הסיפוק 'תכלית' בעניין תכלית כוונה בדבר כי כל דבר טבעי גם מלאכותי מלבד מעשה ההבל יש תכלית כוונה בלא ספק למציאותו ועשייתו והוא עיקר הארבע סבות הנמצאות לכל עשוי - כמו שתמצאהו מבואר במשליו בפתיחתי להעתקת המאמר הזה אשר בביאור המלות הזרות ששימשתי בהם בה... ונראה שאמרו "לכל תכלית הוא חוקר" - רוצה בו תכלית כוונת בני אדם בעניין אין אדם עושה דבר שלא ידע השם תכלית כוונתו במעשה ההוא. ובפרק שלשה עשר מן החלק השלישי תכיר מלת 'תכלית' מזה

המין; ואני הוספתי עליו ברוב המקומות מלת 'כוונה' אומר 'תכלית כוונה' - לתוספת ביאור. ואין בלשון הערבי רק 'תכלית' כאשר בעניין האחר. ואמרי ששיתופו הוא מצד ההשאלה או מצד הסיפוק - מפני שהאחד סוף כמות והאחר סוף כוונה; ואפשר שנדמה להם דבר אחד שהכל סוף או שהושאל מן סוף הכמות אל האחר שהוא סוף כוונה ככל אשר לפניו:

כמות - שם נגזר מ'כמה' ביארנוהו באות האלף במלת 'איכות':

הכרח - והנגזר ממנו ידוע בדברי רבותינו ז"ל ואנחנו שמנו מלת 'הכרח' בעניין דבר שאי אפשר שלא יהיה - ביארנוהו באות האל"ף במלת 'אפשר'; וכן 'מוכרחות' 'מוכרחים' - מזה העניין:

אות הלמד

לבישת צורה - חול צורה בבעל הצורה ייקרא 'לבישת צורה' וסורה ממנו והיפסדה ייקרא 'הפשט צורה' כנגד 'לבישה':

מליצים - שם לבעלי 'חכמת ההגדה' והמשתמשים בה - יתבאר עניינה באות הנו"ן במלת 'מאמר הגדי':

למודיים - שם נרדף למלת 'שמושיים' ולמלת 'הרגליים'. ודע שהחכמות המופתיות שלשה מינים טבעיות ולימודיות ואלוקיות - ביארנום באות החי"ת. ואולם מין הלימודיות כולל חכמת התשבורת והמדות וחכמת החשבונות וחכמת התכונה הכוללת תכונת הגלגלים והכוכבים ומשפטי הכוכבים וחכמת הנגון הנקראת מוסיק"א. ו'לימודיות' ו'שימושיות' ו'הרגליות' - שמות נרדפים על זה המין מן החכמות מפני שהיא כמרגלת ומלמדת ומשמשת לשני המינים האחרים - וכבר עשיתי מן האחד על חברו:

אות המם

מגסטי - שם לספר שהוא עיקר ושורש לחכמת התכונה חיברו בטלמיוס - אומרים שהוא תלמי:

מדיני - שם תואר מ'מדינה' אמרו האדם מדיני בטבעו - כלומר צריך שישכון במדינה או במקום שיתקבץ עם האחרים ממינו במדינה לא שיעמוד במדברות או אנה שיזדמן לו:

מהות - שם דבר נגזר מ'מה' שהוא מלת שאילה על אמתת הדבר מה היא - היא שאילה ראויה אחר ידיעת מציאות הדבר כלומר ישותו - כי על דרך משל אחר שיוודע מציאות האדם יישאל מה הוא? - כלומר אמתת מציאותו וזהו מהותו:

מופת - עניינו בלשוננו ידוע בעניין 'אות' או 'ראיה' "ונתן אליך אות או מופת". ואמנם בעבור שהראיות על הדבר - שני מינים ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה

הימנה באמיתות - ייחדתי הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם 'מופת' והאחרת - בשם סוגה 'ראיה'; ופעמים ייקרא המין השני 'מופת' על צד ההעברה וההרחבה בלשון; ובתחלה כתבתי במקום 'ראיה' - מופת' ואח"כ תיקנתים כולם:

מין - שם משותף ייאמר על המין אשר תחת הסוג - הוא לשון משנה - כמו שכתבנו במלת 'איכות' וייאמר בענין כת 'מזה המין' - בעניין 'מזה הכת' ובערבי 'צנף'; ונ"ל שמלת 'מין' נאמרת בלשוננו על המין האמתי ועל הכת - יימצא בדברי רבותינו ז"ל ובדברי המחברים האחרונים עד שיאמרו 'האדם על מינים רבים' - במקום 'על כתות רבות':

מיני התנועה - שמם אריסטו ארבעה תנועה במאמר העצם ונקראת הוויה והפסד; ותנועה במאמר הכמה ונקראת צמיחה והיתוך; ותנועה במאמר האיכות ונקראת השתנות; ותנועה במאמר האנה והיא תנועת ההעתקה - ואלו המאמרות מפורשות במלת 'איכות':

מלאכותי - תואר נגזר מ'מלאכה' הוא מה שאינו ממעשה הטבע רק ממלאכת האדם:

נמנע - שם לדבר שא"א היותו כל עיקר; וכן הוא בלשון ערבי והוא הפך 'מחוייב' - ביארנוהו באות האל"ף במלת 'אפשר':

מעתזלה - שם כת מן החכמים:

מרכז - מלה ערבית העתקנוה אל לשוננו לצרכנו אליה והיא שם לנקודה האמצעית שבתוך העגולה אשר כל הקוים היוצאים ממנה אל אי זה חלק שיהיה מן הקו הסובב בעגולה כולם שווים - ו'עגולה' יתבאר עניינה באות העי"ן; וכן יש בתוך הכדור נקודה באמצע שכל הקוים היוצאים ממנה אל אי זה חלק שיהיה משטח הכדור כולם שוים היא מרכז הכדור ומרכז לכל עגולה חולקת הכדור לב' חצאים:

משאיים - שם כת מן הפילוסופים נמשכת אחר דעת אריסטו בכל דעותיו ואריסטו עצמו ראש למשאיים; ופי' 'משאיים' - הולכים כי היו לומדים והם הולכים חוץ למדינה לא יושבים כדי שיתעמלו בהליכה לשמירת הבריאות:

משוש - שם נגזר מ"כאשר ימששו העור" ועניינו נגיעת גוף בגוף או קו בקו או שטח בשטח בעניין שלא יתערבו כלל ולא יפסיק האחד את חברו ולא יהיה ריוח בין שני הממששים עד שיהיה ביניהם שום גוף אויר או זולתו:

אות הנון

מאמר הגדי - דע שההקש - חמשה מינים חיבר בכל אחד מהם אריסטו ספר הראשון - ההקש המופתי והוא שהמבוקש מהקדמותיו - שיהיו אמתיות קרא שמו "ספר המופת"; והשני - ההקש הניצוחי והוא שהמבוקש מהקדמותיו - שיהיה מפורסמות קראו "ספר

מחלוקת הניצוח"; והשלישי - ההקש ההגדי או הספורי והוא שהקדמותיו מספיקות כלומר שיספיק להמון אמתתם עד שיאמין בהם והם למטה מן המפורסמות כל שכן מן המופתיות וקראו "ספר ההגדה או הספור" - ובזה המין מן המאמרים ומן ההקשים דורשים על בני האדם לזרזם לעשות דבר או להרחיקם מעשות דבר או לקבוע בלבותם אהבת דבר להתקרב אליו או שנאת דבר להתרחק ממנו - והמאמר שהוא מזה המין יקרא 'מאמר הגדי' או 'ספורי' (כמו שנקרא מאמר המין הראשון 'מאמר מופתי' ומאמר השני 'מאמר ניצוחי'); והרביעי - ההקש השירייי; והוא שהקדמותיו הקדמות מביאות דמיון בלב שומעיהם יקרבם הדמיון ההוא לאהוב דבר או לשנא דבר אע"פ שהם יודעים שאין אמת במאמרים ההם וקראו "ספר השיר"; והחמישי - ההקש המטעה והוא שני מינים הא' - שהקדמותיו הטעאות ידמו בנגליהם אמתיות וכשיעיין בו המשכיל היטב ימצא שקר אם שתיהם או אחת מהם והמין השני - שיהיו הקדמותיו אמתיות אך אין חבורם חבור מוליד תולדה וידמה כי כן ובזה יטעה מי שלא ייטיב העיון ומי שאינו בקי בתנאי ההקש כולם ושם ספר זה המין החמישי ממיני ההקש "ספר ההטעאה" ובערבי 'אלסופסטא' ובלעז 'שופישטיקא'. ואריסטו הקדים לחבר לפני כל אלו "ספר ההקש" הכולל לכל אלו הודיע בו תנאי ההקש וסגולותיו:

הנחה - מעניין 'הצעה' וכן 'הניחום' - מעניין 'הציעום'; ופעמים יהיה בעניין 'שמום' שם 'מונח' בעניין 'מושם':

נטיית הגלגל - היא תנועה נמצאת בקצת כוכבי לכת כאילו הוא נוטה מדרך תנועתו:

נפש צומחת - הכח הנמצא בצמח בו יהיו צמיחתו ושמירתו כי יש בנפש הצומחת כחות ישמרוה המדה שאפשר:

נפש חיונית או נפש חיה - שם לכח אשר בבעלי חיים יהיו בו ההרגשה והתנועה - אין ספק כל נפש חיה - צומחת:

נפש מדברת או משכלת - שם לנפש האדם שיש בו כח להשכיל ולדעת ידיעות לא מצד החושים - ואין ספק שנפש האדם היא חיה והיא צומחת כי שלושת החכות האלה בה כח הצמיחה והגידול וכח ההרגשה והתנועה וכח השכל - וע"כ יקראום הרופאים שלש נפשות - כל כח שבה יקראו נפש יתארוהו בפעולתו עד שייקרא הכח שבה להשכיל נפש משכלת; והפילוסופים יקראום חלקי הנפש על צד ההרחבה במאמר (עד שיקראו הכח השכלי חלק שכלי יתארוהו בפעולתו) - ועל דרך האמת אינם רק פעולות חלוקות לכח אחד:

נצבה - שם לכל אחת משתי זויות שחידשם קו ישר עומד על קו ישר ישים שתי הזויות משני צדדיו שוות וייקרא קו עומד על קו זוית נצבה כשיחדש בעמדו זוית כזאת וייקרא שטח עומד על שטח זוית נצבה כשיעמוד עליו בעניין אשר כשהוצג מנקודה אחת מן הקו המשותף לשני השטחים הוא מקום חבורם קו ישר באחד השטחים וממנה בעצמה קו ישר בשטח האחר - יחדשו זוית נצבה. ולא יאמרו הפילוסופים רק קו נצב על קו או שטח נצב על שטח ורוצים בכולם נצב על זוית נצבה - כי מלת 'נצב' מורה אצלם על זה. ומלת 'קטבים' ועניינה הנשאר ועומד לאין תכלה ייקרא 'נצחי':

ההשגה - שם ידוע מ"השיג"; ואולם 'השגה שכלית' - שם למה שישיג בשכלו לא בחושיו ו'השגה חושית' הוא מה שישיגוהו באחד החושים. 'השגת הנפרד' רוצים בה השגת השכל הנפרד:

מתכת - שם ידוע למה שמקבל ההיתוך מן המוצאים; והרב ז"ל שמהו בחבורו יותר כולל מן הידוע בו במקום 'מקור' או 'מחצב'. וכבר ביארתיו באות הח"ת במלת 'מחצב':

אות הסמך

סבה ומסובב - כעניין 'עילה ועלול' שמות נרדפים:

סובב - עניינו ידוע והושם במקומות תואר לגלגל; וכן 'המקיף':

סגולה - תואר לחשובים מבני אדם כעניין 'יחידים מיוחדים'; וכן נקראו 'סגולה וסגולות' המקרים המיוחדים במין מהמינים - וכבר ביארנוהו באות האל"ף במלת 'איכות':

סגולת ההבדל וההשתתפות - עניין 'סגולה' כבר ידעתו ואולם ה'הבדל' וה'השתתפות' הם מקרים לקוים אשר זכרו חכמי התשבורת 'קוים שהם נבדלים' - כלומר שהאחד נבדל מחברו וחקקום שהם - אשר לא יימצא להם קו שימדדם שניהם עד תומם ולא הקטן שמהם מודד הגדול עד תומה; וכן זכרו 'קוים משותפים' וחקקום שהם - אשר ימדדם קו אחד; ולכל מין מאלו השנים - סגולות הם אשר קראום סגולות ההבדל וההשתתפות':

סוג - פירשתיו באות האל"ף במלת 'איכות':

לא סר לא יסור 'לא סר כך' או 'לא יסור מהיות כך' - עניינם שתמיד היה כך ללא תכלה או לא היה עת שלא היה כך; ו'לא יסור מהיות כך' - שתמיד יהיה כך לעתיד ללא תכלה:

שכל - שם משותף למינים רבים יארך ביאורם ותקשה הבנתם למי שלא ידע מהות השכל וחילוקיו; ו'שכל' ו'דעת' - שמות נרדפים לכל המינים ההם:

שכל אנושי - השכל שני מינים ראשון - שכל נפרד נבדל מן החומר כהשם ית' והמלאכים; ושכל בחומר וזה השם - שני מינים השכל אשר בגלגלים ובכוכבים כמו שהתבאר בהם שהם משכילים וכמו שזכר הרב ז"ל בפ' ה' מן החלק הב'; והשכל

נמצא באדם - וזהו הנקרא שכל אנושי - להבדילו משאר המינים לפחיתות - שאין ספק שהשגתו למטה מהשגת שכל הגופות העליונות כ"ש מהשגת השכלים הנפרדים; והראשון נקרא שכל אלוקי:

השכל הנקנה - לשון אחר הנאצל - ופעמים קיבצתים שניהם לביאור במקום מלה אחת ערבית פילוסופית מורה על השכל שקונה אדם בידיעת כל הנמצאות שפלות ועליונות עד השם ית' כל נמצא ונמצא לפי מה שאפשר לדעת בו:

שכל נפרד ושכל נבדל - שמות נרדפים לשם ית' והמלאכים; והנרצה ב'נפרד' נפרד מן החומר:

שכל עשירי - זה השם שמוהו המאמינים הגלגלים תשעה שבעה לשבעה כוכבי לכת והשמיני לכוכבים העומדים והתשיעי - גלגל שאין כוכב בו והוא המקיף בתנועתו הטבעית העולם כולו ביום אחד ומקיף יתר הגלגלים עמו בהכרח בתנועה ההיא; ודעת הפילוסופים כי לכל גלגל צריך שכל נפרד הוא סיבת תנועתו כמו שתראה מדעתם בפרק ד' מן החלק השני; אם כן השכלים אשר לגלגלים - תשעה; ועוד הביאם העיון הפילוסופי להורות שאי אפשר מבלתי שכל אחד נותן צורות באישים השפלים וקראוהו עשירי - כלומר עשירי לתשעה אשר לתשעה הגלגלים:

השכל הפועל - אריסט"ו והפילוסופים אומרים שהביאם הכרח העיון לומר שאי אפשר מבלתי שכל נפרד הוא נותן הצורות בנמצאות השפלות מבלעדי השכלים הנפרדים שהם סיבות מציאות הגלגלים קצתם מאמין שהוא נותן צורות כל הנמצאות השפלות מצמח ובעל חיים ואדם ואריסטו יאמין כי אין צריך אליו רק בתת צורת האדם מפני שהיא שכל או אמור בהוציא שכל האדם בכח שהוא צורתו מן הכח אל הפועל; השכל הזה קראוהו שכל פועל בעבור שהוא פועל הנמצאות המתחדשות יום יום בתת צורותם שהוא הווייתם. ונראה לי כי הוא שאומר הרב ז"ל עליו בחבורו ששמו 'אישים' - ונראה כי קראהו כן בעבור שהוא נותן צורת כל הפרטים בעלי הנפש לפי אחת הדעות או צורות אישי בני אדם לפי הדעת השנית - ואיני יודע אנה מצא הרב ז"ל השם ההוא ונראה לי שמצאו בדברי החכמים ז"ל בספרי המדרשות או זולתם:

מושכלות ראשונות - מה שידעהו האדם בלא למוד ואינו צריך בידיעתו לזולתו:

סמיכות - פירשנוהו באות המ"ם במלת 'משוש' הגשמים שאפשר שיתערבו וייחזגו אפשר שימשש האחד את חברו עד שלא יהיה ביניהם גוף ולא יתערב עמו כלל ואפשר שיהיה האחד סמוך לחברו ולא ימשש אותו אך יהיה ביניהם גוף אחר אויר או זולתו - וזה המקרה השלישי נקרא סמיכות כאשר השני נקרא מישוש:

אות העין

העברה - שם נגזר מ'עבר' - ושימשנו ממנו בזה המאמר בשני עניינים האחד - על אמונת המאמינים מן המדברים שכל מקרה - דבר עובר ואפשר שיהיה בכל גשם אומרים שאפשר היה שהשמים יהיו שטוחים כיריעה ושיהיו באמצע ואפשר היה לארץ שתהיה למעלה ותקיף השמים - וכן אומרים בכל העניינים לא יוציאו מהם רק מעט מזער כאשר תמצאהו בפ' ע"ג מן החלק הראשון - זה המין מן האמונה קראוהו שער ההעברה; ותיאמר מלת 'העברה' לדבר שייעשה או יאמר לא בדקדוק כראוי אך הרחיב בו שלא כראוי - כלומר העביר הכוונה:

עגולה - נגזר מ"עגול סביב" - שמוהו שם לשטח עגול שבתוכו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בשטח ההוא שוים והנקודה ההיא נקראת מרכז העגולה - הנה הוצרכנו לבאר כל אחד בחבירו:

נעלה והנבנה ממנו - במקום 'נסתלק' והנגזר ממנו כי הוא תרגומו; וכבר השיבותי דברי לגזרת 'נסתלק' בעבור שהוא יותר מורגל בלשון לרוב השתמש התלמוד והמשנה בו:

על דעת - שמתיו במקום 'לפי דעת' מאמרו "על דעתך כי לא ארשע" ומפני שלשון הערבי בו 'עלי' עשיתי 'על דעת'; אחר כן הסכמתי להחליפו במלת 'לפי' מפני שהיא ידועה וענין "על דעתך" מעט הם שיזכרוהו עד ראותם אותו במקומו; ואולי נשאר מהם שלא החלפתי - על כן הודעתי עניינו:

על מה שהוא עליו - כן הוא לשון הערבי בעניין 'לפי מה שהוא' והוא רגיל בלשונם הצח; ואני העתקתיו בתחלה כאשר מצאתי; ואח"כ נתתי את לבי שלא נמצא זה העניין בלשוננו והחלפתיו 'כפי מה שהוא' או 'לפי מה שהוא' - בחיסור מלת 'עליו'; ואולי נשאר מהם - על כן זכרתי עניינו ויתקנהו הרואה; וכבר העירותי על זה בפתיחת זה השער:

עניינים אלוקיים - רומזים אל הגלגלים והכוכבים ומקריהם - ונכתב באות הדל"ת במלת 'דעות אלוקיות'; וכן דעות שיש לאדם בעניין השכלים הנפרדים ובעניין הגלגלים מפני שהם עניינים אלוקיים' יקראום דעות אלוקיות:

עצם - פירשנוהו באות האל"ף במלת 'איכות'. ובנינו ממנו עניינים ובניינים 'נתעצם' וזולתו כדרך הפילוסופים שבנו מן המלה שהעתקנוה ב'עצם' מלשון היתה אתם לעניין אחר ולא נמצא לה בעניין האחר בניינים בלשון והם לצרכם בנו מן העניין השני:

עצם פרדי - פירשנוהו באות החי"ת במלת 'חלק':

ערך - ידוע עניינו; ועשאוהו המעתיקים כשם נרדף ל'יחס' - תאמר ערך עשרה אל שלשים כערך שלשים אל תשעים וכן תאמר יחס עשרה אל שלשים כיחס שלשים אל תשעים:

עתה - הוא בלשוננו שם לזמן העומד שהוא אמצעי לפי הדעת ההמוני בין הזמן העובר והזמן העתיד וכן הוא בפי חכמי הלשון המדקדקים; ואולם לפי האמת בעצמה אין רק שני זמנים עובר ועתיד כי לא יימצא וגם לא ידומה חלק מזמן שלא עבר או שאינו עתיד לבוא - שאחר שהזמן כמה מתדבק אשר כבר ביארנו עניינו במלת 'איכות' כשידמה האדם מה שעבר ממנו או מה שעתיד לבוא יהיה סוף ממה שעבר ממנו הוא תחלה למה שעתיד לבוא כאשר הנקודה שעליה ייחלק הקו היא סוף לאחד החלקים וראש לחלק האחר - והדבר ההוא המדומה שיחסו אל הזמן המחולק בדמיון כיחס הנקודה המדומה אל הקו המחולק יקראוהו הפילוסופים עתה. סוף דבר יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל הקו ושווים הם בכל דיניהם כי הזמן והקו הם מין אחד מן הכמה כאשר זכרנו במלת 'איכות'. ועשו ממנו הפילוסופים 'עתות' - ונמשכתי אחריהם:

עתק - מלה משותפת מצד הסיפוק; עניינו הראשון - היעתק גוף ממקום למקום "המעתיק הרים ולא ידעו"; וכן כשישנו לשון ספר אל לשון אחר - יקראוהו העתקת הספר כלומר העתק דבריו מן הלשון הראשון אל הלשון השני; וכן קורא הערבי דברי קבלה דברי העתקה - מזה העניין; ואני גזרתי ממנו לשון נפעל בשני העניינים - ואע"פ שנמצא בלשוננו הבנין הקל שהיה אפשר לעמוד במקומו אבל נראה לי שיותר מובן אמרי נעתקו אלינו מדותיהם מאמרי עתקו אלינו מדותיהם:

אות הפא

פילוספיה - מלה יונית עניינה - אהבת חכמה וממנה נגזר פילוסוף ונמצא גם בתלמוד פילוסוף - אולי היתה שגורה בפיהם והמעתיקים והמחברים מבני עמנו העתיקוה מלשונה אל ספרינו; והפילוסופים בנו ממנה בלשון ערבי בניינים ואנחנו גם כן:

נפסד - הוא תואר מה שתיפסד צורתו ותאבד בהשתנות החומר הנושאה עד שיקבל צורה אחרת - זה הוא עניין כל נפסד לפי דעת אריסטו; שאין אצלו נפסד אל העדר גמור ולא הווה מהעדר גמור; ואולם אצל המאמינים חידוש העולם מהעדר גמור והיפסדו אל העדר גמור יהיה הנפסד שני מינים נפסד אל דבר ונפסד ללא דבר; אך המאמינים חידושו עם נצחותו - כמו שנראה שהיא אמונת הרב ז"ל גם העיד שכן היא אמונת שלמה ואמונת דוד - אין אצלם רק מין אחד מנפסד כדעת אריסט"ו:

פועל - הוא שם לעושה דבר שינוי באחר איזה שינוי שיהיה ממיני השינויים:

מתפעל - שם למקבל השינוי והפעלות - תואה לשינוי הנמצא על המתפעל בערך אליו ו'היפעלויות' - רבים מ'היפעלות':

דבר בפועל - הוא הדבר שיצא לידי מעשה - וכבר ביארנוהו במלת 'כח':

פרדי - הוא תואר לעצמים הקטנים אשר קראו החכמים הקדומים החלקים אשר לא ייחלקו - יאמרו עצם פרדי ונראה שרוצים בו עצם שהוא בפני עצמו בעבור שאמונתם בכל חלק מהחלקים ההם - שלא יתערב במורכב המתהווה ממנו עם זולתו אך כל אחד יישאר בפני עצמו כאשר היה; וכבר פירשתיו באות החי"ת במלת 'חלק':

פירוש - ידוע בלשוננו ואולם שמתיו בהעתקה הזאת במקום מלה שעניינה ביאור בדבר שלא כפשוטו - ולא מצאתי בלשוננו מלה זולתה לענין הזה; ואולי הושמה בלשוננו משותפת לפירוש שהוא כפשוטו של הדבר המפורש ולפירוש שהוא שלא כפשוטו; ובנינו מזה בניינים אמרי 'יפורש' - בענין יבואר בו מה שלא נראה מפשוטו:

פשוט - עניינו שאינו מורכב מדברים רבים רק הוא אחד והשם ממנו פשיטות. ו'פשט צורה' ביארנוהו במלה 'לבש':

אות הצדי

צאבה - שם לכופרים שהיו כוללים העולם קודם מתן תורה ועד היום נשארו מהם בקצות היישוב ההודיים והתורך:

צורה - מלה משותפת ביאר הרב משיתופה שני מינים הא' - צורת האיברים הנראית בחושים וכיוצא בה מן הצורות המלאכותיות והשנית - הצורה אשר לא תושג בחוש והיא אשר בה מציאות בעל הצורה בה יבדלו מין ממין ששניהם תחת סוג אחד - כנפש המשכלת באדם והנפש השורית בשור אע"פ שלא נדע הדבר ההוא אשר הוא צורת השור האמיתית נדע באמת שבו עניין כזה בלא ספק. וחידשנו שיתופה לענין אחר והוא - היותה בעניין תכונה או דרך אמרנו 'צורה מצורות הנבואה' במקום 'תכונה מתכונות הנבואה' וכבר עשיתי האחד על האחר לביאור - נמשכתי בזה אחר לשון הערבי שקראו גם כן 'צורה':

צורה טבעית צורה מינית - שמות באים בזה אחר זה לצורה האמתית הנזכרת:

צורה מלאכותית - שם לצורה שיעשו האומנים במה שיעשו והוא בלשון 'תואר' "כתאר פני המלך":

ציור - שם נגזר מ'צורה' חידשתיו לידיעת הדבר בצורתו האמתית והוא - פועל הכח השכלי שבנפש האדם כמו שהדמיון פועל הכח המדמה; וכן עשה הערבי גזר שם לזה הענין מ'צורה' ובנה ממנו בניינים ואני נמשכתי בכל אחריו ועשיתי 'מצייר יצייר מצוייר' וכיוצא בהם:

צירוף הצטרפות - בעניין חיבור ולווי - לשון התלמוד "הסל מצרפן לחלה" "מצטרפין לכאיסר"; מה שקוראים המדקדקים שם לווי - הוא עניין 'שם מצורף'; - וכבר ביארנו

הנרצה לפילוסופים במלת 'הצטרפות ושני מצטרפים' במלת 'איכות'; - וממנו עשיתי 'מצורף ומצטרף:

אות הקוף

מקבל - רוצים בו מקבל המקרה או המקרים שמדובר בהם:

הקדמה - ביארנו עניינה במלת 'גזרה':

קוים מדוברים וקוים שאינם מדוברים - מלות בפי חכמי התשבורת קוראים אנשי החכמה ההיא הקו שימצא לו קו שימדדהו כולו קו מדובר כלומר ידובר בשיעורו וקו שלא נמצא לו קו שישערהו כולו יקראוהו קו שאינו מדובר:

הקו השוה - שם לקו סובב בעגולה גדולה עוברת על מרכז העולם מדומה ממזרח למערב עומדת על עגולת אופק העולם על זוית נצבת והקו ההוא באמצע העולם תמיד חצי העולם לצד צפונו והחצי לצד דרומו והיום והלילה שוים לכל העומדים תחתיו מפני זה - ועל כן הוסיף בו הרב "המהלך באמצע העולם" לתוספת ביאור - כי אין בלשון הפילוסופים רק הקו השוה או משוה היום והוא הוסיף בלשונו 'המהלך באמצע העולם' - והוא שרחקו משני הקטבים שוה כלומר כל הקוים היוצאים מהם אל אי זה מקום שיהיה מן הקו ההוא כולם שוים; ועניין 'אופק' כבר ידעתו:

מקום - כולל מקום מיוחד התבאר במלת 'איכות':

מקור - התבאר במלת 'מחצב':

קוטב - מלה ערבית בפי חכמי התכונה היא שם לנקודה מדומה בגלגל סובב על מרכז לא תשנה מקומה ולא מצבה אך היא עומדת במקום אחד תמיד ואי אפשר מבלתי תוספת ביאור. דע שהפילוסופים הסכימו שהגלגלים מתנועעים תנועת סיבוב שווה בכל שטח סביב דבר הוא בלתי מתנועע; והדבר שהוא כן אצל הפילוסופים בערך אל הגלגלים היא הארץ בנקודת מרכזה והיא עומדת תמיד במקום אחד; ואחר שהוא כן - יש בגלגל המתנועע סביבה בלא ספק שתי נקודות שלא ישנו מקומם. והדמיון שיישירך להבנת זה ואע"פ שהוא כמושכל ראשון הוא שתקח כדור אחד וחלקהו בדמיונך לשני חצאים תחדש בלא ספק עגולה וחלק גם כן לשני חצאים וקבע בשני מקומות חילוק העגולה שני מחטים משני ראשיהם החדים והחזק בקופו של מחט אחד בימינך ובקופו של אחר משמאלך וחשוב הכדור סובב עליהם בתוכם ואתה לא תניע ידיך במחטים ההם כלל - תמצא כל נקודה שעל שטח הכדור תשנה מקומה בעת הסיבוב ותסוב גם היא ובהשלים הכדור הקפו עד שישובו כל חלקיו למקומם הראשון תהיה כל נקודה שעל שטח הכדור כבר רשמה עגולה בשטח האויר הממשש לכדור או בשטח הכדור העליון

אם גדולה או קטנה (לפי מקום הנקודה בערך אל הקטבים) - מלבד שתי הנקודות שבהם קבועים ראשי המחטים הם לא זזו ממקומם ולא סבבו כלל - שתי הנקודות ההם נקראות 'קטבים'. ומאשר תנועת הגלגלים היומית היא ממזרח למערב ואחרת ממערב למזרח יהיה הקוטב האחד לצד צפון והאחד לצד דרום ואשר לצד צפון ייקרא קוטב צפוני ואשר לצד דרום ייקרא קוטב דרומי; והשוכנים תחת קו השוה אם שיראו שני הקטבים כל כלילה או יראו הקרוב להם מאד; ואולם השכונים הקרובים לו לצד צפון או לצד דרום ייראה להם הקוטב האחד כל הלילה והכוכבים הקרובים לו תמיד וייעלם מהם האחר כל כלילה והכוכבים הקרובים לו; ואנחנו השוכנים לצד צפון העולם - נראה לנו הקוטב הצפוני כל כלילה תמיד וכוכבים רבים סביבו. והכוכב שנקודת הקוטב היא נקודה בו או קרובה לו מאד הוא הכוכב שקוראים המלחים טרמונטנ"א לא יכירו בו שינוי מקום וכל הכוכבים זולתו גם הנראים לנו מהם כל כלילה והם קרובים לו ישנו מקום ומצבם בערך אליו רק יסובו סביביו - ועל כן זה הכוכב הוא מורה לפני הולכי הים בלילות. וכן משפט הקוטב הדרומי אל השוכנים לצד הדרומי:

קוטר - מלה ערבית - הוא שם לקו ישר חולק העגולה לשני חצאים ואין ספק שהוא עובר על מרכזה; והוא הקו הישר שהוא אלכסון המרובע כי כל מרובע הקו המקיף בעגולה מקיפו ממשש ארבע קרנותיו בארבע נקודות וכל צלע מצלעות המרובה חותך רביע הקו הסובב בעגולה אם כן אלכסונו שהוא קו ישר חותך העגולה לשני חצאים - כל זה מבואר בחכמת התשבורת. [והמהביל פירש 'אלכסון' ששמו במקום 'קוטר' קו נוטה מן היושר ועובר על רוחב העגול או הרבוע או זולתו; ראה סכלותו באמרו קו נוטה מן היושר והיה לו לומר קו ישר - ורבותינו ז"ל לא קראו 'אלכסון'... רק בערך אל המרובע קראו 'אלכסון' הקו הישר העובר במרובע מזוית אחת לזוית אחרת כנגדה חולק המרובע לשני משולשים שווי השוקיים שכל אחד משניהם א' מזויותיו נצבה והשתים אשר על התושבת כל אחת מהם חצי נצבה ואולם בעגול אין שם נטיה מיושר כלל; ואמרו 'עובר על רוחב העגולה' - כל מקומות העגולה שיעבור בהם קו הוא עובר על רחבה שאין לעגולה אורך והיה לו לומר עובר על מרכז העגולה או מה שיעמוד במקומו]:

קנין קנינים - נמשכתי בהם אחר לשון הערבים שקוראים הטבע שבאדם לחכמה או למלאכה או למדה קניין; וכבר עשיתי עליו 'טבע' לביאור:

קצר - ידוע ענינו "קצר המצע" והכבד "הקצרת ימי עלומיו". ואני חידשתי ממנו פועל כבד אחר ושמתיו כמשותף על עניין מי שממעט עשות בדבר כל הראוי לעשות בו - אומר קיצר בעניין פלוני בעניין לא עשה בו כל הצורך; וכן שמתיו בענין ליאות שכל

אדם להבין הדבר - אקרא האדם 'מקצר' סתם כשתקצר יד שכלו להבין הדבר שכן הוא בלשון הערבי זה השורש בעצמו ויקראו האדם שתקצר יד שכלו להבין הדבר מקצר בדבר ההוא - ואני נמשכתי אחר הערבי בהעתקה. אחרי כן ראיתי שיקשה על בעלי לשון העברי עניינו ותיקנתי רובם בביאור תקצר יד השכל; ויש מה שלא תיקנתי:

מקרה נשוא על מקרה - כבר ביארנו במלת 'איכות' עניין מקרה ושאין לו עמידה רק בעצם; ועתה צריך לנו להודיע שיש מקרה שיחול בעצם בלא אמצעי - כחום שהוא יחול על הגוף המתחמם מבלתי שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר; ויש מקרה שאי אפשר חולו בעצם עד שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר - כלהט והמרוק בגופות הלוהטים הממורקים שאינו חל בהם עד חול המראה בהם שאין להט ולא מירוק לגופות הבהירים שאין מראה להם - הנה הלהט הוא מקרה חל על מקרה; וכן רבים כיוצא בו:

יותרו קשרים - בעניין יתבארו ספקות - 'קשר' במקום 'ספק' לדמיון שביניהם כי הדבר הקשור אין אדם רואה אותו ולא יודע. ו'התר הקשר' בעניין 'ביאור הספק' - שהוא הודעת מה שלא היה נודע:

אות הריש

ראיה - התבארה במלת 'מופת':

ראוי - ידוע ויושם במאמר הזה עם מלות 'מחוייב' ו'הכרחי' כשמות באים זה אחר זה על עניין אחד וכבר ביארנום במלת 'אפשר' באות האל"ף:

רדף - ידוע; והושאל להימשך אחר הדבר "צדק צדק תרדוף" "נדעה נרדפה" "בקש שלום ורדפהו"; וממנו שימשתי בקצת המקומות ואף על פי שביארתי רובם במלת ה'הימשך' - אולי נשאר מהם על כן העירותי עליו:

רוחניות - היו הכופרים מאמינים שכחות הכוכבים יחולו בצלמים שהיו עושים לשם הכוכבים ובאשרות שהיו נוטעים לשמם והיו חושבים שהצלמים והאשרות ההם יודיעום העתידות על דרך נבואה וידברו עמם:

ריקות - המאמינים בעצמים הנפרדים מוכרחים להאמין שיש בעולם רוחק או רחקים ריקים מכל נמצא בהם יתנועעו העצמים ההם בבואם להתחבר עם זה או להפרד זה מזה שאין עצם אצלם מתערב ונמזג בעצם וכולם ממין אחד הרחקים ההם אצלם אין דבר בהם אך ריקים ריקות מאד:

אות השין

תשבורת - שם לחכמת המדות חידשוהו אשר לפנינו ונראה שקראוה כן - בעבור שבלשון הערבי קוראים חלקי המדות 'שברים' וכן חלקי המנויים שלא יהיו אחד שלם כשליש

ורביע; והם מייחסים אל מלת 'תשבורת' - אומרים תשבורת לשאלותיה או להקדמותיה או לגזרותיה וכיוצא בם:

השגחה - שם משותף יאמר על עיון בני אדם כעניין "משגיח מן החלונות"; ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בברואים - להמציאם ולהמציא להם צרכם ולהעמידם ולשמרם המדה שאפשר להם לעמוד - אמר "ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ". והדמיון בשתי ההשגחות שהוא סיבת השיתוף על צד ההשאלה ביניהם הוא - שהאדם כשירצה לשמור הדבר ישים עינו עליו תמיד וישגיח ויציץ בו על כן קרא עניין שמירת השם לברואיו 'השגחה' על זה הדמיון; גם רבותינו ז"ל השאילוה לדבר אחר לדמיון והוא כשירצו לגלות דעתם על דבר פחות בעיניהם שלא יחשבוהו למאומה - אומרים "לא משגחינן בהו" "לא אשגח ביה" "אין משגיחין בבת קול":

שוללות והנגזר ממנו - מושאל מענין "ושלל שללה" שהוא הרחקת השלל והסרתו מיד הבעלים - על כן נקרא המאמר שמרחיק דבר מדבר שולל או גזרה שוללת וזה יהיה במלת 'לא' וכיוצא בה ממלות ההרחקה כאמרך ראובן לא חכם והאמרך בהשם לא הרבה - כאילו הרחקת בגזרה ראשונה החכמה מראובן ובשניה - הריבוי מהשם. וייאמר 'שוללות' סתם במקום 'גזרות שוללות' והשם ממנו ייקרא 'שלילה' ו'שוללות' בשור"ק בוא"ו:

שלמות הראשון לאדם ושלמות האחרון לאדם - שתי שלמויות האחד - שלמות הגוף והוא היות מזג גופו בכלל ומזג כל אחד מאיבריו בפרט על הטוב שאפשר להיות - וזהו שלמותו הראשון - נקרא 'ראשון' מפני שהוא נמצא לאדם תחלה והוא כהצעה לשני; והאחר הוא שלמות הנפש והוא השגת והשכלת כל מה שאפשר לאדם לדעתו מזה המציאות - וזה הוא שלמות האחרון להמציאו באחרונה מכל צד וזה האחרון ייקרא 'שלמות האדם' סתם:

שם - השמות מינים רבים שם לדבר - כ'שור' למין ממיני הבהמה וכיוצא בו 'ארץ' ו'מים' - כל אחד מאלו הושם לו בהסכמת הלשון ההוא זה השם תחלה (וכן כל לשון יש אתה שמות מושמים תחלה בלשון ההיא לנמצאות) - ומזה המין 'ראש ו'רגל' שהם שמות לאיברי בעלי חיים:

שם משותף - הוא כשתמצא מלה אחת שם למינים שונים ולא יהיה אחד מהמינים ראוי להקדים בשם ההוא יותר מן האחר ולא יותר נאות בו זה השם ממנו ייקרא שם משותף - כמלת 'עין' בלשוננו שהיא משותפת לעין שהוא כלי הראות ולעין המים ולמראה הגופות וכיוצא בו רבים. וכשיהיה אחד המינים ראוי להקדימו בשם ההוא ויהיה באחר

עניין או עניינים שידמו בו לראשון ייקרא השם ההוא מושאל לאחר והוא שם ראשון לראשון כ'ראש ורגל' שכל אחד מהם ראשון לאיברים הידועים מבעלי חיים וכל אחד מהם מושאל לראש המטה ולראש כל דבר נצב ולרגל המטה ולרגל הכסא והתיבה - הושאל זה השם להם בעבור שדומה לרגל האדם בהיותו השפל שבחלקיו כמוהו וסובל החלקים העליונים ממנו; וכן הראש הושאל לראש המטה ולראש כל דבר נצב להיותו עליונו ונושא לרגליו - וראוי לומר שהם שמות ראשונים לאיברי בעלי חיים לא בהפך מפני שהם דברים טבעיים קודמים בזמן ובמעלה והושאל מהם לדברים המלאכותיים שיעשה האדם וכן אם הושאלו לדברים טבעיים אחרים פחותים מבעלי חיים או שאין להם איברים חלוקים שראוי להם שם - שאם יאמר האדם ראש האילן או רגלו ותאמר שהוא קודם בטבע אין לאילן איברים שיהיה צורך הרבה לשום שמות מיוחדים לחלקיו כמו שיש לאדם; ועוד שהאדם הוא ששם השמות וראוי היה לו להקדים שמות איבריו ואיברי הדומים לו במין ר"ל כל בעלי חיים שהם עמו בחלוקה שהצומח חלק על בעלי חיים ולשאינו בע"ח - והיה ראוי להקדים שמות לאיברי בעלי חיים אשר הוא מהם ואחר כן הושאלו לזולתם מדבריו טבעיים ושאינם טבעיים לא שיהיה הדבר נהפוך להם; וכן נראה לי שיימצא בכל שם מושאל שנמצא בחברו - סיבה וטעם עד שנודע מצד הטעם ההוא שאליו הושם שם הראשון ולאחר הושאל מאתו - כמלת 'השגחה' שאמרנו שהושאלה לשמירת השם לברואיו; ואם יאמר אומר למה לא אמרת שהדבר היה בהפך שהיתה שם ראשון לשמירת השם לברואיו והושאלה להצצת בעל חיים והבטתו בעיניו? התשובה על זה היא - שנאמר לו אם היתה שם לשמירת השם ברואיו איזה דבר נמצא בה שידמה בו הבטת בן אדם בעיניו הצצתו עד שייקרא בשם ההוא? - הלא אין שמירת השם בהבטה והצצה; ואולם עם היותה שם ראשון להצצה ולהבטת העין ונמצא שמירת האדם לאשר ירצה לשמור מאד בהבטת העין והשגחתה תמיד לא יזיז עיניו ממנו על כן הושאלה לשמירת השם הברואים. וזה השם יקרא משותף עם הראשון מצד ההשאלה: שם מסופק - זה משותף ג"כ ואולם שיתופו מצד סיפוק כלומר שהיה שם ראשון לאחד הדברים והקורא הדבר האחר בשם ההוא נדמה לו ששני הדברים הם ממין אחד - כמלת 'תמונה' שהיא שם ראשון לתואר האדם שהיא צורתו המושגת בחושים והושם שם על צד הסיפוק לצורה הדמיונית הנראית בדמיון כי נדמה לו כי הושגה בחושים - אמר "תמונה לנגד עיני". ואולם השלישי והוא אמרו. "ותמונת ה' יביט" אין אני מבין בו צד סיפוק רק צד השאלה לדמיון נמצא ביניהם - כי כשנמצא בתמונה התארית שבה יגיע האדם להכיר בעל התמונה נקרא כל דבר שבידיעתו יגיע יודעו להכיר בעל הדבר ההוא 'תמונה' - על

כן אמר 'ותמונת ה' יביט' כלומר הגיע ממנו מה שבו ידעהו ויכירהו כמו שיודעים בעל התמונה התארית בתמונתו; ואולם הרב ז"ל אמר בשלשתם שהם על צד סיפוק:

שמות באים זה אחר זה - כשיהיו לדבר אחד שני שמות או שלשה ייקראו 'שמות באים זה אחר זה' לדבר ההוא - כ'לחם ובשר' ו'חרב וסיף' ו'שמש וחמה ואור' וכיוצא בהם; ועניין אמרנו 'באים זה אחר זה' כלומר שנקרא הדבר בשם האחר ונקראהו מיד בשם האחר בלתי שנתחדש שום שינוי בדבר ההוא עד שתאמר שבשביל השינוי ההוא שינוי שמו; וכבר הסכמתי להעתיקו 'שמות תכופים' שייקרא באחד תיכף שקראו בשם האחר לטעם הזה:

שער - וכל הנבנה ממנו הן קל הן כבד התבאר באות הכ"ף ב'כח המשער' - ולא נמצא בלשוננו רק הקל "כמו שער בנפשו". "מאה שערים" ואני בניתי ממנו כבד:

שעורים - שמתיו במקומות במקום 'בעלי שיעורים' התבאר עניינם באות הבי"ת במלת 'בעל שיעור':

שער (מלעיל) - שם משותף על צד ההשאלה או הסיפוק "שער העיר" ונאמר על צד ההשאלה והסיפוק "שער השמים" - אמר "וזה שער השמים" כלומר המקום שראש הסולם מגיע אליו שיורדים ועולים בו מלאכי אלקים; וחידשו שיתופו לעניינים אחרים. קראו קיבוץ מאמרים מדברים בעניין אחד או עניינים קרובים להיות אחד 'שער'. לדמיון שביניהם - כי כמו שהשער יתאחדו בו בני העיר לבוא ולצאת כן קיבוץ הדברים ההם יתאחדו בו העניינים ההם; ממנו ייאמר בלשון הערבי 'שער' לחלק אחד מספר או מאמר מספר מדבר בעניין אחד והמעתיקים הספרים אל לשוננו העתיקוהו כן; וממנו ייאמר 'והוא שער גדול'; וכן יאמרו על הדברים שהם מכת אחת שהם 'משער אחד' - תאמר 'משער הנמנעות' במקום 'מכת הנמנעות' בעב'ור התאחדם בעניין הנמנעות. ורבותינו השאילוהו לדבר אחר - אמרו "עד שיצא השער" קראו סך הדמים 'שער' להיותו אחד לכל המין ההוא:

שפע - שם נגזר מאמרו "ושפעת מים" "כי שפע ימים"; וקראו רבותינו ז"ל האשה המקירה דמים לרוב "שופעת דם"; וממנו בנו 'השפעה' "משפיע להם טובה" "והמשפיעין במדה גסה"; ושמנוהו במאמר הזה שם לעניין המצאת השם לברואיו אם על צד חדשו אותם לא מדבר לפי דעת בעלי החידוש או על צד היותו עילה והם עלולים לפי דעת אריסטו - על שני הפנים מציאותם הוא שפע טוב מהשם כי הוא סיבת מציאותם ועמידתם וזה השפע הוא סיבת מציאות המלאכים תחלה; וכן יאמרו ששופע מן המלאכים מציאות' וכן מן הגלגלים; וכבר הודיענו הרב ז"ל המקום שנמצא בתורתנו

עניין שפע השם והוא אמרו "כי עמך מקור חיים" כלומר שפע המציאות כי המציאות חיים והחיים מציאות וגזרנו מזה הענין בניינים כמו שעשו רבותינו ז"ל:
השקע מקומות - יארע פעמים ברעש הגדול כשיקבע הרוח המרעיש מקום מן הארץ כדי לצאת מן הבקע ההוא או בהשפעת מי הים מבקע שיעשו בארץ הסמוכה להם שישקיעו חלק מן המקום ההוא ויזדמן פעמים שיהיה במקום הנשקע עיר או ערים; והתורה קראה בקיעת הארץ "פתיחת פי הארץ" וקראה השקע במקום הנשקע "בליעת הארץ אותו" על דרך ההשאלה או דרך מליצת השיר:

אות התיו

תאר - שם מיוחד לצורה המושגת בחושים טבעית או מלאכותית; ואפשר שהוא מושאל למלאכותית:
תורות - עניינו ידוע שהוא נגזר מ'הורה' "יורו משפטיך... ותורתך" והוא שם למצוות "מצוות לא תעשה שהמורה לאדם ממה ייזהר הוא ג"כ 'הוראה'; מפני זה נקרא הספר הכולל שש מאות וי"ג מצוות "תורה" שהוא כולל כל התורות:
תורות מעשיות - הם המצוות שיש בהם מעשה - כסוכה ולולב ומצה; ואפשר שכולל גם כן מצוות לא תעשה כשהם אזהרה מעשות מעשה להוציא התורות שאין בהם מעשה - כאמונה שהשם נמצא לא רב ולא מחודש; ואפשר ג"כ שהאמונה שאין אלוה זולתו היא מזו הכת - והיא מצות "לא יהיה לך אלקים אחרים על פני":
תולדה - התבארה במלה 'גזרה':
תמונה - שם משותף על צד הסיפוק זכרנוהו במלת 'שם' והעירונו בו על דבר חידוש:
תנועה יומית - שם לתנועת הגלגל העליון המקיף העולם כולו ביום אחד שהוא כ"ד שעות היא תנועתו הרצונית התשוקית וכל הגלגלים אשר בתוכו יתנועעו בתנועתו ההיא נמשכים אחר תנועתו והיא להם כענין הכרחית כי יכריחם להתנועע התנועה ההיא הפך תנועתם הרצונית שהיא ממערב למזרח לפי מה שהונח בתכונות הנמצאות עד היום; גם אם תנועתם היא ממזרח למערב כמו שאמר אחד מן האחרונים איש אשר רוח אלוקים בו תהיה התנועה ההיא אשר לגלגל הראשון גורמת להם להתנועע תנועה יותר ממהרת מהתנועה שלהם; והתנועה ההיא המוכרחת או כמוכרחת שמתנועעים יתר הגלגלים עם הגלגל העליון נקראה ג"כ 'יומית' שהיותה מוכרחת או מוכרחת לא ימנע ממנה זה השם:
תנועה מקומית - שם לתנועת גוף ממקום למקום - כי בעבור שהתנועה היא מינים במאמרות שונות הוצרך לייחס כל אחד מהמינים אל המאמר שהיא נמצאת בו; וכבר אמר הרב בהקדמה הרביעית מן ההקדמות שבראש החלק השני שעל התנועה הזאת

המקומית ייאמר שם התנועה בייחוד כלומר שהיא המיוחדת בזה השם ובאחרים נאמר על דרך כלל והיא תקרא תנועה סתם והאחרים יצטרך שיוחסו אל המין שהיא בו על כל פנים - כאמרך תנועת השינוי או תנועת הצמיחה וההיתוך או תנועת ההויה וההפסד אך בתנועה המקומית נאמר תנועה סתם לבד לא יצטרך ליחסה אל המין מן המאמר שתימצא בו כי לא ייאמר בכל מקום 'תנועה מקומית' או 'תנועת האנה' אך תנועה סתם יספיק:

פירוש המלות הזרות - הקדמה

פרוש המילים הזרות אשר במאמר הרב זצ"ל במורה נבוכים לר' שמואל אבן תיבון זצ"ל:
אמר שמואל ב"ר יהודה ן' תיבון ז"ל בהשלימי העתקת המאמר הנכבד הזה מאמר מורה הנבוכים וראיתי שלא יכולתי להימנע מלהשתמש בו במלות זרות לא יבינו אותם רוב המעיינים בו מפני קוצר לשוננו ובהעדר חבורי החכמות המופתיות מאומתנו עד שלא יימצאו בלשוננו המלות הזרות שמשמשים בהם בעלי החכמות המיוחדות המופתיות - על כן מלאני לבי לחבר שער אחד אפרש בו המלות ההם. (וכל שכן שכבר הקדימני לחבר כיוצא בכוונתי המשורר ר' יהודה ן' אלחריזי אשר העתיק המאמר הזה אחרי והקדים להעתקתו שני שערים השער האחד - שער יבאר בו המלות מלאהו הבלים וטעויות ומכשולים והאחר - שער אמר שיודיע בו כוונת כל פרק ופרק מפרקי המאמר הנכבד כולו נאצות ומכשלות ואבני נגף. ולהסיר מכשולי השער ההוא הראשון מדרך עמנו) ולהועיל המעיינים בהעתקתי אמרתי לחבר שער אחד אבאר בו המלות הזרות וכן כל מלה זרה שאשמש בה בפתיחתי זאת אשר אקדים לשער הנזכר:
ואלו המלות אשר נצטרך אליהם הם מינים חלוקים:
המין האחד הם המלות אשר חידשום המעתיקים לפני או חידשתים אני חידוש גמור - כמלות 'קוטר' ו'קוטב' וכיוצא בהם שאלנום מלשון הערביים או זולתו מן הלשונות:
והמין השני - מלות נמצאות במשנה או בתלמוד אינן ידועות אך לקצת חכמים - כמלות 'איסטיס' ו'סוג':
והמין השלישי - מלות נמצא בלשוננו מהם השם לבד ואנחנו בנינו ממנו בניינים או תארים לפי צרכינו - כ'מאמת' ו'יתאמת' שגזרנו ממלת 'אמת' נמשכים אחר לשון הערבי שיבנה מן המלה שהיא בלשונם במקום 'אמת' בניינים; וכן עשינו 'מלאכותי' - תואר מ'מלאכה' נמשכים ג"כ אחר לשון הערבי; או שיימצא מהם בניינים ואנחנו בנינו מהם בניינים זולתם שאינם נמצאים בלשוננו - כמלת 'עתק' שהנמצא בלשוננו ממנה הקל והפעל הכבד ואנחנו בנינו ממנו נפעל:

המין הרביעי - מלות משתתפות לעניינים רבים מצד השאלה או מצד הסיפוק לא ידע ההמון מהם רק קצתם ואנחנו הוצרכנו בהעתקה הזאת להביאם על העניינים האחרים; על כן הוצרכתי להעירך על ההשאלה ואנה תימצא בלשוננו - כמלת 'איש' שהיא מלה משתתפת לעניינים שונים יסכול ההמון קצתם והנה הודיע הרב ז"ל במאמר הזה אחד ממיניו המושכלים והוא - 'היותו נופל על כל דבר מוכן להתחבר אל דבר אחר אע"פ שאינו בעל חיים'; ואע"פ שהרב ז"ל לא הביא ראיה על זה המין רק מ'אשה' ואם הוא נמצא בלשוננו גם ב'איש' באמרו "ופניהם איש אל אחיו" - ומן התמה הגדול איך לא הביאו הרב ז"ל? כי רואה אני שהוצרך אליו ב'איש ואשה' שווין - אך הספיק לו האחד וממנו יוודע האחר; וכן במלת 'אח' לא זכר רק 'אחות' ואמר שכן הענין ב'אח' - והנה נמצא ב'אח' כאשר זכרנו:

[ואני רואה להודיע במלת 'איש' שני עניינים אחרים. האחד - לצרכי להודיע מפני ששימשתי בו בהעתקתי למאמר הזה והוא 'איש' שהוא במקום פרט אחד מאי זה מין שיהיה או יהיה הוא הפרט והוא המין כשלא יימצא ממינו רק אחד - כשמש והירח וזולתו מן הכוכבים' לפי מה שאמרו חכמים שאינם פרטי מין - שדין פרט יש לו - אמר "איש לא נעדר" - אמר על הכוכבים שאחד מהם לא נעדר שלא בראו ולא הוציאו במספר ולא קראו בשם (ענין 'ברא' נודע מזה המאמר וענין ה'הוצאה במספר צבאם' - כלומר שנתן לכל אחד ואחד כחו המיוחד לו וזהו שאמר "לכלם בשם יקרא" שאין שם אחד כשם חברו דומה שאין כחו ופעולתו ככח חברו ופעולתו ואפשר שאינו דומה לו בתנועתו הטבעית) - וממנו אמרנו 'איש הכלב' 'איש החמור' 'אישי הנמצאות' - כעניין 'אחד מן החמורים' 'אחד מן הכלבים' וכענין 'פרטי הנמצאות'. והעניין השני אע"פ שלא שימשתי בו בזאת ההעתקה ואיני צריך להודיעו מצד זה אך ראיתי להודיעו - להציל העורים המעיינים מן המכשול אשר נתן לפניהם המשורר הנזכר בשער הנאצות אשר לו כאשר נתן לפניהם בו במקומות אין מספר במאמר ההוא אחרי אשר התפאר לסדר עניינו כדי להרבות התועלת ותהי להפך בלבל במקומות רבים עניינו בהוסיפו מלות או בשנותו מקומם כמפריש עניין לא הביט ולא הגיע אליו; וכתב עלי בפתיחתו כי אני כוונתי להעמיק - וחלילה לי כי די בעמקו עומק אבל כוונתי היתה להישמר מהרוס אל עניינים לא הייתי בעיני ראוי להחליף בהם דבר מיראתי שיקרני מה שקרהו בהוסיפו וגרעו ושנותו שהפסיד הכל הפסד גמור ומזה - מה שהתפאר שהודיע כוונת הרב באמרו כי כוונת הרב ז"ל בפרק 'איש ואשה' עניין "ה' איש מלחמה" - וחלילה לו מזה לא שם הרב לב ל'איש מלחמה' שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים עניינו והנרצה בו - כל שכן

עם ביאור אונקלוס ע"ה שתרגמו 'מרי נצחן קרביא' - ואין במה שזכר הרב משיתוף 'איש' דבר שנופל על הש"י אינו זכר מבני אדם ולא משאר בעלי חיים ואינו מוכן להתחבר אל דבר - חלילה לו! ואולם 'איש מלחמה' - ענייננו בעל מלחמה כמו "איש חמה" - שעניינו בעל חמה "איש אף" "איש און" - אמר על צד מליצת השיר שהשם בעל מלחמה כלומר הוא לבדו ראוי להילחם שהוא מנצח כרצונו; וכן הוא ביאור אונקלוס ע"ה. וכן אמר המשורר הנזכר בשער הנזכר בפרק ילד שזכרו הרב להסיר ספקת "צור ילדך תשי" ובפרק אדם אמר שזכר 'אדם' להודיע עניין "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם" ובפרק חי אמר שזכרו להודיע ענין "חי יי" - כאילו חשב המשורר כי כל מלה שזכר הרב ז"ל שיתופה זכרה למה שנמצא ממנה בעניין השם - ולא כן הוא! אך זכר מלות רבות לסוד מסודות התורה או סוד מסודות האמונה אע"פ שאין צורך להזכירם למה שנמצא מהם בעניין השם. ופרקי איש וילד וחי ואדם מזה המין השלשה הראשונים - זכרם לסוד מסודות התורה והרביעי - לסוד מסודות האמונה; ולו היה אדם מגלה כוונת אחד מהם היה עובר על השבועה אשר השביע הרב ז"ל כל מי שיבין דבר חידוש ממאמרו שלא יגלהו. וכוונת הפרקים היא עיקר מה שחידש או אמר שהוא כל מה שחידש הלא הוא ז"ל אמר ששמם מפורדים - מפוזרים להרחיק האחד מחברו שהוא ממינו ומעניינו כדי להעלים מן ההמון כוונתם ואין ספק שכל מי שיגלה כוונת אחד מהם הוא פורץ גדר באמת. והוא בסכלותו התפאר לחבר שער יודיע בו כוונת כל פרק ופרק - גזר אומר לעבור על שבועת הרב ולפרוץ גדר וסכלותו ומעוט הבנתו ענייני המאמר הצילוהו משתיהם כי לא הבין כוונת אחד מהם ונשארה נסתרת כבתחילה ואולם נתן מכשולים לפני המעיינים בהעתקתו והבאים בשער הנאצות ההוא שידמו שיש בדבריו נכונה וירחקו מן הדרך הנכונה. ואני לא מצד שנאה וקנאה אומר באמת שהשער ההוא כולו מלא מכשולים כאשר השער אשר לפניו רובו הבלים וקצתו כזבים טעויות וכמשולים לפני סכלים ומשכילים כי יאמינו לו בפירוש המלות הערביות כל שכן עם שמעם עליו שהוא בקי בשתי הלשונות העברית והערבית - כי כן הוא וראוי הוא להעתקת הדברים המובנים בספרי השירים וספרי הלשון ודברי הימים שאלו הם מלאכתו ואומנותו. ואולם הרס להעתיק ספר כולל חכמות עמוקות אשר לא פקח עין בדבר מהם וגם שכלו אינו כדאי להבינם מעצמו על כן לא ידע בהם מאומה - גם במלות נקלות מאד שגה בהעתקתו למאמר הזה ובהעתקתו לפתיחת "פירוש המשנה" לרב מורה צדק מפני שלא היה מבין העניינים. גם במלות העבריות שגה מאד בשער ההבלים הנזכר בדברי שאפילו התינוקות לא היו שוגים בהם. וכן במאמר נדמה לו מלה עברית בערבית והיא מלת

'ממר' מאמרם "חוץ מנשבע ומימר" שהביא הרב בפרק מ"א מן החלק השלישי כאילו רוח יצא מאת השם להיות רוח שקר בפיו כדי לגלות סכלותו עקב אשר קרב לדבר שלא היה ראוי להיכנס בו. וכדי לגלות ערוות ההעתקה ההיא והשערים ההם אשר הקדים לפניהם לבלתי היכשל בהם התרתי בעצמי לפרסם סכלות חברי לא להתכבד בקלונו - השם יודע ועד - רק לתועלת שזכרתי ולענוש המהביל על חטאו אשר חטא ברב זצ"ל התחלה ועל אשר נתן מכשולים לפני בני אדם - כל שכן שכבר הותרה והושבע ולא האזין ולא שמע. ואני אנצלנו התנצלות אמת לפי מחשבתי שהוא לא הזיד על שבועתו אך ברוב סכלותו לא ידע ולא הבין שהיה במה שהסכים לעשות בשער הנאצות ההוא אשר לו דבר כנגד השבועה שהשביע הרב - ראה אם יש סכלות גדולה מזו! ועם כל זה כמ"ש הרב ז"ל שגגת יחיד בהוראה קרוב למזיד נחשב שהיה לו להבין ולהתבונן קודם שיורה. ואשוב אל הענין אשר נפרדתי ממנו להשלים מניין מיני המלות הזרות הנמצאות בהעתקה הזאת ואומר):

המין החמישי - מלות שחידשתי אני שיתופם כמלות 'ציור' ו'מצייר' הנמצא על מעשה הצורות המלאכותיות - ואני שאלתיו להבנת הדבר כפי אמתתו בצורתו האמיתית אשר בה מציאותו - נמשך בו אחר לשון הערבי:

גם אודיע בו מין ששי אשר אינו מכת שלפניו והוא - ביאור מאמר שכל מלה בו ידועה וענין המאמר קשה למי שלא ידע כוונת בעלי חכמת הלמודים בו (הלא המשורר הנזכר טעה בפירושו בשער ההבלים אשר לו מפני שלא הבין אפילו העניינים הקלים במאמר ובדין הוא שלא יבינם כי לא עיין בהם כלל)... וכן 'דעת משותף' וכיוצא בהם:

והנני מודיע קצת המלות שהחלפתים בהעתקתי בספר אחר אשר פשטה בארץ כדי שיתקנם כל מי שיגיע השער הזה אל ידו. האחת מהם - מלת 'על' ששמתיה במקומות במקום 'לפי' או 'כפי' מפני שבלשון הערבי היא 'עלי' ומצאתי בלשוננו 'על' שעניינו 'לפי'. והוא אמרו "על דעתך כי לא ארשע"; ואולי יימצא זולתה מזה הענין; וכראותי כי העניינים האחרים במלת 'על' הם הנודעים לכל ועניין 'לפי' בו מעטים הם היודעים החלפתים כולם במלת 'לפי' או 'כפי' כראוי בעניין; ואולי נמלט לי מהם שלא הרגשתי יתקנהו המעיין; ורוב זאת מלת 'על' נקשר עם מלת 'דעת' ומעט הוא בזולתה. וגם כתבתי במקומות רבים 'על מה שהוא עליו' החזרתיו 'כפי מה שהוא' וחיסרתי מלת 'עליו' - שלא מצאתי הענין הזה בלשוננו והוא פשוט בלשון הערבי. - וכן כתבתי מלת 'מופת' בעניין 'ראיה' ואין בו שם אלא למופת האמיתי "ונתן אליך אות או מופת" הסכמתי אחר כך להיות 'מופת' שם למופת האמתי ו'ראיה' שם למופת שאינו אמתי עד שיהיה לכל אחד

משניהם שם מיוחד והחזרתי כל 'מופת' ששמתיו במקום 'ראיה' אל מלת 'ראיה' ונשארה מלת 'מופת' שם מיוחד למופת האמתי. - וכן עשיתי במלת 'משכן' החלפתיה במלת 'נושא' ברוב המקומות ואולי נשאר מהם. - וכן מלת 'כיהון' ו'מתכהן' שמתי 'כיהון' שם לכח נמצא במקצת בני אדם יגיד בו העתידות ויודיע בו הנעלמות כי לא ידעתי לו שם בלשוננו ו'מתכהן' שם בעליו; ואחרי כן נודע לי מכוונת הרב ז"ל כי 'קסם' הוא שם הכח ההוא ו'קוסם' שם בעליו והחלפתיו כמו שהודעתי באות הכ"ף:

ומהנה אחל לבאר המלות ואסדרם על סדר אל"ף בי"ת והמלה שהאות השניה שבה קודמת בסדר הא"לף בי"ת לשניה שבמלה האחרת הדומה לה באות הראשונה... - כמלת 'איש' אקדימנה לפני מלת 'אכל' לפי שהיו"ד קודמת לאות הכ"ף וכיוצא בזה. וכן אפרש מאמר לא ארגיש למלת השורש במקצת המקומות אך אשימנו במקום האות הראשונה שבמאמר. ומאלוקים אשאל להצילני משגיאה באשר אפרש ואשר אבאר וזכות הרב ז"ל תעמוד לי אשר כיוון במאמרו להיישיר ולהרחיק משגיאה וכוונתי נמשכת אחרי כוונתו:

פרקי ההצלחה

פרקי ההצלחה להרמב"ם ז"ל התלמיד החשוב אולם באשר נזדכך לבך ונבדלו ממנו העינים יתבאר לך מה שנתבאר לראשונים המוכנים להמצא בקהל השכלים ודע והבן במה שהישרתי אותך אליו לפי שכל אחד מבני העולם אם רצה השלימות היה קרוב ממשה רבינו עליו השלום ואם רצה החסרון היה כמו ירבעם בן נבט. ואולי יהיה המניע אותך ממך ובכך והם הכרובים אשר המשילם בך באומרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה ובדבור האל יתברך תחיינה הנפשות המתות כמו שהנשימה היא חיות הלב ובריאותו ורפואתו ממדוה התנועה המזקת אליו. והנה רוח תיבה משותפת פעם נבארה נשימה ופעם נבארה נבואה וכאשר היה חיות הלב עם זאת הנשימה המקררת ממנו אישות והתלהבות וכאשר שקטה ממנו רגע קטון היה זה סבה למותו הנה כן בחייך כאשר בוטלה רוח הקדש מזה הלב ימות לשעתו וזו היא מיתתו. סוככים בכנפיהם המשילם בתיבה המשותפת תחת כנפי הריאה והם שתים באמת. ודע כי משכן לבך הוא הארון הגנוזים בו לוחות העדות וכמו כן היא גנוזה בלבך כתובה על לוח לבך. הלא תראה אומרו יתעלה עם תורתי בלבם. ואמנם הכרובים מניעים אותך מגביהים את יסודך מעלה מעלה ואתה כאשר התעסקת במורגליך אשר הם חוץ מקדש הקדשים הנה כבר הרחבת ביתך האמנתי והחשכת שמשך ונאסף יראך. וכאשר התעסקת בעבודה מה שהוא ממך במדרגת קדש הקדשים וכ"ש בעבודת המנורה הטהורה בהטיבך את הנרות באופן

שתשים חושיך וכוונתיך לבדו יתברך והם ה' חושים והשמש והירח והמדבר והמדמה אל מול פני המנורה והוא נר מערבי שהשכינה במערב. וראה סדור השמש באמצע הגלגלים וזה כלו כדי שיגיע אותך זריחתו עליך באופן שישאר ביתך מאיר באורים הרבניים והכבוד המלאכיי. טעמה כי טוב סחרה ולא יכבה בלילה נרה. וראה אתה אחי את נרך ומה מעלתו ומה טובה צורתו לפי שהוא מעשה ידיו יתברך. כי נר ה' נשמת אדם פעם יקראה נר אלקים ופעם נשמת אלקים ופעם צלם אלקים ודמותו ורוח הטובה ורוח נדיבה וכבוד ונפש. וכאשר השכילה שבה רוח הקדש הלא תראה אמרו ורוח קדשך אל תקח ממני. והוא אומרו רוח ה' דבר בי וגו'. היא המדברת והיא המלאך והיא אשר כאשר נפרדה דבקה במחצבה הראשון והוא אומרו והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. והפך זה כאשר לא תשכיל ותטמא בעבירות תקרא רוח טומאה הלא תראה אומרו ית' אל תטמאו בכל אלה וגו'. ולזה היא טמאה אמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. וממנה אמר רוח הולך ולא ישוב לענין יכולתה וחזרונה והיותה בימי נעוריה מקטרת ומנסכת לאלקים אחרים הגוף הנגוף ואיך יאות לה לבא אל המלך החדרה כי המלך טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים. ובאומרו ולא תטמאו בהם אני ה' אלקיכם ר"ל אני טהור ותהיו טהורים. אמר קדושים תהיו כי קדוש אני. והמשילה כמו המנורה הטהורה אשר לפנו ה' כלה מקשה אחת זהב טהור ושבעה נרותיה לא יבטלו אכן יבערו תמיד להעלות נר תמיד. ואם תרצה תאמר כי משל המנורה הוא החושים הה' וכחות הנפש כלם מתנועעים עובדים בעבודתו יתברך וכאומרו ונשמות אני עשיתי. ב' התבונן באומרו יתברך כי רוח מלפני יעטוף. וזאת היא הנפש המדברת צלם אלקים ודמותו המקפת בהנהגת הגשמים. אמר ונשמות אני עשיתי ר"ל לעבודת הנפש המדברת. ולא תהפך רצונו בך עד שתשים הנפש עובדת לחושים ותהפך רצונו בך ותהיה אתה אחי עובד ע"ז בטהרה במה שתדמה אותו ממאכל ומשתה ומלבוש ומשגל ותאמר אלה הם ענינים מותרים. ואתה אמנם התעסקת בחושים והעבדת נפשך היקרה בת מלך לעבד נבל וכמו שהקדמתי במה שרמז אליו שלמה ע"ה תחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם. ואמר דוד ע"ה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר כפי מה שביארו קדמונינו ז"ל איזהו אל נכר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע. אי אחי בא בחושיך עליהם ונסתריהם לעבודתו יתברך. ואתה בהתקע שופר בראש השנה תקונו והכשרו הנה תהיה תנועתו כלה באבריך. ידיך פשוטות ללקיחת השופר אצבעותיך מקמצות להחזיק בו גרונך ולשונך וכלי הקול משמשות בהנעים תקיעתו תהיינה אזניך קשובות ורגליך עומדות ועיניך עצומות ויתר חלקיך נרעדים וחרדים. וכן עשה הסכה

והלולב ונמשכי התורה והמתפלל יהיה פונה אל הש"י עומד על רגליו מתענג בלבו ובשפתיו ידיו פרושות וכלי דבורו הוגים מדברים ויתר חלקיו חרדים ונרעדים ולא יסיר מהנעים קולות ערבים מתדבק מכין עצמו מתחנן כורע ומשתחוה בוכה לפי שהוא לפני מלך גדול ונורא ויגיע אליו השקיעה והפלצות עד שימצא נפשו בעולם השכלים נכנעה נפשו הנכבד והוציאה אותו מן המוחשות וכאלו הוא נסתר מהם ויביט עם הכח המדמה ויראה וישמע מה שלא יהיה בו ספק. ולפי שהעתידים ועוברים הם במדרגה א' אל אותם הענינים לפי שהם נמצאים יחד בענינים מבוארים להם הנה יביט בעתידים כמו שיביט בעוברים ואשר ספר אותם היו אמתיים. וכאשר נאותו וקבלו אותם אנשי האמת היו נאותים ומסכימים כ"ש שהוא על כל מה שירוץ בעולם ממלחמה ומרעב ומדבר וממות ומחיים. ובמה שהוא נעלם ממנו וישמרהו ומה שנחסר ממנו וישלימהו. אחר כן יכיר האוהב מן השונא החביב מן האויב ולא נעלם ממנו בעולם בכללו דבר ישתמש בו כמו שהוא משתמש בביתו בין משרתיו ונעריו והוא בכלל חי שלם משיג. והפך זה חסרונו ויתבאר לו חסרונות וחסרון מדרגתו בעניין אשר היה בתורתו קטן ושפל ונבזה ויתבאר אז היותו קצר יד ונמנע ומועק מדבקות ההצלחה ואז תגיע לו החרטה ויזעק זעקה גדולה ומרה ותשלם לו החרטה וההכנע וכמאמר ישעיהו עליו השלום אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי וגו'. אמר זה בהתרשלו מהוכיח האומה ויראתו מהם וזה היה עונו. ולמה שהיו תארי הנביא השלם הטהרה מן הפרישות ואז יאות לשליחות הנה חייב זה ויעף אלי אחד מן השרפים ולמה שהשיגו החרטה ושב מחטאו וכבר נענש באופן שנאמר לו וסר עונך וחטאתך תכופר. הנה תכף ששמע את מי אשלח אמר הנני שלחני וסבל היותו נשבר ונדכה מן האנשים באמרו גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ולא היותו נדכה מהאל ית'. ונתדמה במלאכים אשר יקנו קצתם מקצתם וישפעו קצתם על קצתם ולא יסור מהשתלשל מן העליון אשר הוא השכל הפועל הנקרא אישים והוא אשר ישפיע על הנביאים ויתן לכל צורה שלמותה האחרון כפי שעור הכנות האישים. ולכן יצטרך האיש אשר הגיע לו השלמות כשישלים זולתו וישפיע על האנשים ממה שהשפיע האל ית' אליו וכמו שאמר שלמה ע"ה יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים. ואמר ית' על ידי ישעיהו ע"ה והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. וכן אמרו קדמונינו ע"ה במי שהשפיע האל ית' עליו השפעה תמידית דבקה בלתי מתפרדת אמרו ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין שאינו פוסק וכנהר שמתגבר והולך. ואל הגעת זאת המדרגה אשר היא מיועדת למי שנשלמו אליו אלה הפנות והשרשים ועשה מה שהישרתי אותו אליו בהפסק העושים והדריכה אל ההישרות הנה יתואר במה שתאר

משלמותו רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר. הנה הליץ על מי שרץ כפי מחשבה ברצות הנבואה ולכתוב כפי מחשבתו מבלתי חרדה ולא קול לפי שהוא כמו אמרם בהנעת השפתים בתפילה רחושי מרחשן שפתותיהם לפי שבאור רחש הוא נביעות ר"ל הוציא המים בחפירה והנביעה והוא מה שיורדים מן ההרים כאלו הוא זיעה יוצאת מן הסלע. וזאת התיבה וזה הענין מתיחס לבור וכמו שדמה הנעת השפתים בתפלה בנביעה ר"ל בהוצאת המים עם החפירה עליהם. ולמה שהוא דרישת החכמה מציאה אל ההשגה הנבואיית אמר בחקירה עליה במי שיחפור אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא. וכאשר גבר ביראת ה' אשר היא תכלית התורה היגעתהו היראה אל דעת קדושים עד שישפיעו עליו המלאכים. אמר ואשמע א' קדוש מדבר והשלים המאמר באומרו רחש לבי. והיא מליצה נפלאה מן הנבואה היורדת עליו מבלתי שפה ולשון ולא קול זולת מה שינדנדו בו שפתיו וישלחהו האל ית' על לשונו מבלתי מחשבתה ועצה בענין היורד עליו. אמרו בתלמוד במה שהוא מתיחס לזאת התיבה הנהו אילמי דהוי בשבבותיה דר' בני אחותיה דר' יוחנן בן גודגדא דכל אימת דהוה ר' עייל בבי מדרשא הוו עיילין ויתבין קמיה ומרחשן שפתותייהו בעי רחמי עלייהו ואתסיאו ואשתכחו דהוו גמירי הלכתא וספרי וספרא ותוספתא וכוליה תלמודא. הנה דמה הוצאת הדבור והנעת השפתים בדבור אל החפירה והנביעה. והטה אזניך אתה אחי אל הבנת מה שנשמך אליו וזה הענין לפי שאני שמתיו חותם המורה ויקיף בכל מה שכלל אותו בתכליתו וסופו ותהיה אז נפשך הנכבדה בלתי סרה מקנינים רבניים וסחורות מלאכיות. וכמאמר החכם ע"ה בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר. ואמר דוד עליו השלום שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב. הנה חבר מה שידע אותו מהנעלם במה שלא יהיה אצלו בכלל. ואשוב אל המאמר הראשון בהשלמת מאמר לשוני עט סופר מהיר ר"ל הסופר הבקי והוא מתיחס ללשון הערבי ר"ל אשר ייטיב בכתיבתו לפי שהוא יכתוב דבר שמור אצלו ונרשם ואמרו חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך פירוש שימשול על החושים כדי שלא יטרידוהו וכבר אמרו איזהו גבור הכובש את יצרו ואמרו והדרך צלח רכב כמו רוכב שמים בעזרך והוא הדמות נפלא כי כמו שהאל יתברך מושל על השמים והושאל אליו רוכב על ההדמות הזה הנפלא שהרוכב הוא אשר יניע הבהמה ויוליכה איך שירצה והוא מופשט ממנה בלתי דבק בה אבל חוץ ממנה כן האל יתברך שמו הוא המניע הגלגל אשר בתנועתו מתנועע כל המתנועע בו והוא נבדל ממנו איננו כח בו. ולמה שיש כנפות הדבריות דומות אל יוצרן על דרך ההעברה לזה אמר צלח רכב על דבר אמת וגו' על זה הגשם שהוא העולם הקטן הלא תראה אומרו

והוא רוכב על אתונו ואמר והיא רוכבת על החמור. וכן אמרו חציך שנונים חצים ימית בהם אויבי המלך וזהו הריגת תאות יצר הרע אשר הוא אויב ליצר הטוב. ואמרו מר ואהלות קציעות כל בגדותיך רמז אל החושים הגופיים אשר הם מנצחי הנפש ואמרו מן היכלי שן מני שמחוך רמז ג"כ אל זה ההבל והדמיון הוא כאשר נזדכך השן החזק הלובן אח"כ אמר בנות מלכים ביקרותך רמז אל כח הנפש המדברת ואמר נצבה שגל לימינך בכתם אופיר רמז אל הנפש החיונית אשר נשלם אליה קנין ההכנע הנשמעת לנפש המדברת בכתם אופיר תרוצה אליה ומתקשטת במעשים המתוקנים וההתאפקות והאמוץ על קניית המעלות המדותיות והדבריות. אחר כך שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וזאת היא הנפש החיונית ר"ל שתעתק מטבעה החיונית ותשוב כפופה ונשמעת אל השכל והוא אומרו ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו וישוב ההכנעה אל הסבה הראשונה במציאותה והוא האל יתברך הלא הוא אביך קנך. אח"כ אמר ובת צור וזאת היא הנפש המדברת הנחצבת מהסבה הראשונה וההתחלה הראשונה הפועלת לכל מה שזולתה כמו שתקרא האמת צור כאמרו הצור תמים פעלו צור ילדך תשי וכן אמרו ונצבת על הצור היותו יתברך התחלה ואומר במנחה פניך יחלו עשירי עם רמז אל כחות הנפש והחושים וההבל וזה הוא כל עצמותי תאמרנה ואומרו כל כבודה בת מלך פנימה ר"ל שלימות הנפש המדברת אמנם ישלם בהפסק וההפשטה. אח"כ לרקמות תובל למלך הנרצה בו כפי המאמר ומלבושך שש ומשי ורקמה ואלה הם המעלות. ואומרו תובל למלך הוא האל יתברך כאשר נזדככה הנפש וכבר החכימה אל החושים והשיבתם אל עבודתה וכן יתר הכחות הגופיים הם תחת ממשלתה הנה אמר בו בתולות אחריה ריעותיה וזה יהיה אצל עמוד הלב לפניו יתברך והתנשא האות הטהור בין ידיו ונראה יופי כחות הנפש והתיפותם בעדי גאונם וקשוטם והמשכם בשמחה למצוותיו וכאשר חובר אליה אז הדבקה בנעימות הכליים והמליציים שבה אז ככלה בכלי העדי והנעימות המורישים ערבות הנשמעים מן הנערות הבתולות המקושטות המקוטרות אשר כבר הסכימה יפיין עם הדר מלבושיהן. והוא אומר בתולות אחריה ורעותיה רמז אל כחות הנפש המדברת הוא אומרו מובאות לך ר"ל מתפעלות הנה בזה תזדכך הנפש ותאיר נרה בלטישת פניה ופנותה לצורת השמש הנה היא תעתק מרוח אלדים בכח ושבה רוח אלדים בפעל וזו רוח הקדש השכנה אל הקדושים והם עולם השכלים. אח"כ אמר תחת אבותיך יהיו בניך בהתלמדם המעלות תשיתמו לשרים בכל הארץ ר"ל לא ישלם זה אלא במשלם על הארץ כאומרו ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. וכבר ביארנו זה המזמור ביאור רחב יותר מזה ממה שחלק לנו האל

משלחנו השמימיי ותהיה בזה מצליח. ולא תאציל מאמריה אצל אנשים הרבה ותהיה ממי שנאמר עלהם כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. כי אינו טוב מי שישליך מרגליות בתל אבנים כי היא אבדה בזולת מקומה ותהיה ממי שנאמר עליהם ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק:

פרק ב' כבר הודעתיך במה שקדם ממה שביארתיו לך מסברות הפילוסופים בהצלחה האחרונה שההצלחה המגעת הוא כפי ההשגות והתכונות כפי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא פר' המוכר) אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חופות שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה. וזה שהוא יתברך המשיל ההצלחה אחרונה במה שיתענג בו הכח הבשריי אשר אין לו תענוג אלא בחומרים והמשיל אותה במה שתרוחנה בו הנפשות וירגיעו העינים בראותם אותו והוא החופה כאומרו והוא כחתן יוצא מחופתו ואמר יצא החתן מחדרו וכלה מחופתה. ושרש חופה הוא חפף ר"ל דבר יהיה לו למחסה ויסתירהו וישמרהו. וכן אמרו לחוף ימים ישכון פירוש מחסה הספינות ר"ל הנמל והוא מקום ינוחו בו הספינות מהרוחות ויהיה בו המנוס והמפלט מהאבדון והשקיעה לפי שהספינות כאשר תפסדנה מרבוי העננים והתחלפות הרוחות לא תבטחנה בעצמן אלא כאשר תבאנה אל הנמל והשפילו והשליכו כלי הברזל ובזה תבטח הספינה מפחדה ויתבשרו אנשיה ויהיו בטוחים ממקרי הים. והושאלה זאת התיבה בעינה לעלות השמש וזריחתה אחר שקיעתה אמר והוא כחתן יוצא מחופתו וזה הדמות נפלא מאד וזה כי החתן אצל צאתו מהחופה כבר שמחה נפשו שמחה ממה שהגיע אליו מן הבטחון מהמחשבות הרעות והקים הזרע וקיום מינו ובטחון פחדו וכאומרו אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו אמרו בביאור זה להולך בלא בנים ואמרו ג' חשובים כמת וכו' ולא יסור האיש לירוא מן המות עד שיבעול בעילת מצוה אשר הוא חומר הולד וכבר קיים והשלים על הקיום והמחסה והמשמר וכן הוא ענין השמש בשקיעתה שהיא תחת כדור הארץ ודמה זה בחופה אשר היא מקום המחסה והמפלט ולא יסורו האנשים מלירוא מחשכי הלילה עם סורו וההפסק מההתעסקות והתנועה עד עליית השמש וזריחתה. ולמה שהיה מקום התחברות החתן והלכה נקרא חופה כפי מה שהקדמנו הנה לזה יטרח כל בעל יכלת על נויו ועדיו מהם אנשים יקימוהו נצב ויקיפוהו בגדים המרוקמים ומצויירי השפה ועשו תקרתו ויציעו בקרקעיתו פרחים בעלי מראה ויש מי שיתלו בו מרגליות מאירות ואבנים טובות מזריחות ומינים מהעדי והתכשיטין. ולמה שהיה ענין זאת החופה מפורסם אצל ההמון יפה התמונות יתענגו בו

הנפשות ימצא להם מנוח עם אהוביהם וחשוקיהם וסר פחדן ומוראן ומגורן כדי שלא יכלה בהן האוהב השכן וכמו שאמר כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה ולזה צוהו נקי יהיה לביתו שנה אחת. ולמה שהיה מקום החתן והכלה נקרא חופה וימצאו בו רעי החתן והם הקרואים הרצויים הנקשרים באהלו אשר קדם בינו וביניהם מנות ומנחות ותשורות והם אשר ישולח אליהם שם השושבינים הנמצאים עם החתן בחופה ז' ימי המשתה אחר בעילת מצוה וכבר קדם לכל אחד מהשושבינים חופה והיה שכבר גמלהו כפי שיעור מה שהשיגה ידו ויכלתו הנה לזה המשיל החופה בעולם השני במה שהגיעו אליו הנפשות כשהם שמחות וששות וכבר הם בטוחות מהכליון והאבדון כל איש ואיש כפי שיעור הכנתו יהיה מנת חלקו וכוסו אמר כי על כל כבוד חופה. וישלחו החכמים על החופה שם גנוניתא בעבור מאמר החכם במה שתגיע אליו הנפש מהשמחה באתי לגני אחותי כלה וגו' היתה אז הנפש המדברת אצל הפרדה מזה העפר ככלה הנתן לחתן ההולכת אליו בעדי קשוריה המענגים וכבר נבדלו ממנה העננים המכסים עליה ונפסקו המסכים ונזדככו עכירות אותו הרוח וקנתה ההארה וההזרחה אמר בגמול והוא ההצלחה המגעת לנפש אחר ההפרד וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה. תיבת וברא באה ביצירה על בריאת העולם מההעדר אמר בראשית ברא וגומר ואמר החכם כי הולך האדם אל בית עולמו אמרו מלמד שנותנים לכל אחד מדור לפי כבודו. וכן אמרו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק עולם בפני עצמו. ואותה ההצלחה אשר יגיעו אליה כאילו היא הצלחות חוזרות חלילה ועולמים מתחדשים. ואולם אומרו על כל מכון הר ציון ועל מקראיה המוכנים המזומנים למצוא ההצלחות וכמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר ואמר ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו כמו שהמשלנו בחתן הקרואים העומדים הסמוכים לחופה והם השושבינים וכבר התבאר מקראיה המקום אשר יתקבצו בזמן מיוחד והוא מן מקרא קדש אחר כך הקשו אש בחופה למה שהמשיל מאמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חפות בג"ע שנא' וברא ה' וגו' הקשו אש בחופה למה אמר ר' יוחנן שכל א' נכוה מחופת חבירו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה וזה למה שהקשה באומרו שיש מהז' חפות חופה של אש ואיך אפשר לאדם להרגיע במחסה ומפלט אשר תוקד אש בהם והנה האש תשרף הקרוב אליה והשיב ר' יוחנן שכל א' נכוה מחופת חבירו והרי חבירו יושב בסוכה שהיא מאירה לו יומם ולילה ואינו ניזוק ואין בעולם הזה אש שולטת בכל הצדיקים ק"ו בע"ה שהם באים ליטול שכרם ושלחו על זה אומרו אוי לאותה בושה אוי כו' אחר ששם יובדלו המדרגות ויהיה יתרון האישים כפי שיעור

הכנות כל איש ואיש ומה שהגיע אליו מהשלמות. ואמנם המשיל ההצלחה האחרונה בחופה למה שהיה תענוג בנפשות המוכנות יגיע אליה כל איש ואיש כפי שיעור מה שיתישב בו ותשיג ידו ולא תסור הכלה להכין עצמה אל החתן עד עת העתקה מבית אביה אל אהל אישה וטוב הנהגותיה והישרותיה בתיקוני בעלה וכאומרו אשר חיל מי ימצא. הנה המשיל הנפש אצל העתקה אל החתן וככלה המוכנת אל בעלה בעומדה בשכונת רבוא העולמים השכלים ורוחות הצדיקים במה שבטח האל בו אמרו ויתהלך חנוך את האלקים ותרגם אונקלוס ארו אמית יתיה ה'. ולא ימלט ענינו אם המיתו האל יתברך הוא הגין בעדו וחוסו עליו כדי שישלם עליו שכר פעולותיו המתוקנות או בהפך זה. והנה הפכו הוא שקר שירע האל למי שנמשך לעבודתו הנה לא ישאר אלא שהוא ייטיב אליו וירגיעהו מזה העולם העכור המצער אל עולם הרוחניים הרמוז אליו כאומרם למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך. וזאת היא ההצלחה שאין לה דמיון ולא ערך ואומר עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. ואם אמרת אתה המעיין שתפרש כי לקח אותו אלקים שלא המיתו אלא שהעתיקו ממקום למקום והוא עד עתה נשאר בכדור הארץ הנה זה גם כן בטל להיות משך זמן חיותו יותר גדול באמרו ויהיו כל ימי חנוך חמש ששים שנה וגו' הנה מהכרח נשלמו ימיו ולקחו ה' אל הנעימות השלם כמו מה ישלם לאהבו כאשר ראהו מתיגע ישאהו אל מקומו המיוחד אליו וישאירהו בנועם מתמיד ובמה שרמז שהע"ה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. וזה אומר כי מפני הרעה נאסף הצדיק ישמרהו השי"ת באופן שלא יראה ולא יביט התלאות הראויות לאנשי זמנו. וכמו שאמרו ז"ל דודי ירד לגנו וגו' אלה הם רוחות הצדיקים הלא תראה אומרו ברוחות הנקיים יבא שלום ינוחו על משכבותם. ומעדיות ההצלחה האחרונה הוא אומר באברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו' הנה זה עדות בהליכתו אחר המות אצל משכן אבותיו הנכבדים כמו נח חנוך מתושלח ודומיהם לא כתרח ודוגמתו אחר שלא היתה קבורתו אצל א' מאבותיו וקרוביו עד שתאמר שהכונה היא הקרבו בקבריהם ואולם קבורתו היתה עם בניו לא עם מולידיו. ולזה הענין הנכבד נאמר בו ובשאר האבות ומשה ואהרן ע"ה אומר בכ"א מהם ויאסף אל עמיו ירצה אל בני גילו ממי שנזדככה נפשו ונתדקדקה אחר ההפרד לעולם ההשארות התמידי. וכבר ביארו בזאת ההצלחה ע"י נביאיו במה שתמצא בדברי הנביאים כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ואמר ליהושע בן יהוצדק אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגו' ונתתי לך מהלכים וגו' ר"ל שיהיה גמולך כאשר הלכת בדרכי התורה במה שדמו אליו

באומרו שמרו דרך ה' ואמר ובדרכיו תלכו ויהיה גמולך קיומך ונצחך הנצחות המלאכים העומדים לפני תמיד. לא אאריך עליך בכל מה שבא בכנוי ההצלחה האחרונה ואמנם הכונה בזה הפרק להגיד לך שזאת ההצלחה אמנם יגיע ממנה לכל איש ואיש מהישרים בשיעור מה שהוא ראוי אליו. ואין חלוף בזה בסברותיו ובסברת הפלוסופים ומי שיאמין בתורה ולזה הקדמתי לך במה שקדם אמרם ז"ל זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לאותה כלימה. ולזה קרן עור פני משה למה שנזדככה נפשו והוסיף בעלייה אמר ויראו מגשת אליו לפי שהוא שב בזה מלאך יפרד מהמות. ואתה אחי תדע שהירח הוא אחד מו' אלפים ות"ת חלקים מהשמש כפי מה שביארו הטבעיים וראה שיעור יהושע והשגתו אל מה שהשיג מרע"ה הנה כבר הוא יותר ראוי ויותר נכון שיהיה שנוי במדרגות הישרים ומה שהוא נפלא מאד אומרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך הנה כבר שב מרע"ה כמו השכל הפועל תפעל נפשו הנכבדת ותשפיע על הזקנים וגם על המון ישראל. אמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' וכמ"ש ביהושע ונתת מהודך עליו אז"ל מהודך ולא כל הודך. וזה שהירח יקנה האור מהשמש וכן ספרו מיהושע במה שקדם זכרו זקנים שבאותו הדור וכו'. כי אור הזורח מהשמש הוא טבעיי והירח אמנם יקנה האור ממנו כאשר עומד נכחו וכאשר נטה ממנו נחסר אורו וכל מה שנתרחק ממנו יחסור עד ישוב אל טבעו החשוך. והנה ספרו לנו בזה ההמשל הנכבד כי הוא היה פונה לצד המלאך ומושך קבלתו ולא יסור מהיותו נכחיי לשמשו מתלהב מאורו אמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך את ידיו עליו ואולם יתר הנביאים וגם הראשונים נמשלו לצורת השמש אשר תראה במראה שכבר נתהפכה אליו הצורה ממראה אחרת נכחיית לשמש ולא תסור מהתהפך ממראה בהירה אל מראה על סדור מדרגה כפי הכנות כל איש ואיש ושלמות כל איש ואיש אמנם הוא כפי שעור פנותו לצד תורת מרע"ה ולא יסור מהיות נכחיי לאור וכל מה שנתרחק מהתורה כהו מאוריו וכבה אורו ולזה הענין ימשיל התורה באור וכן בנר כי נר מצוה ותורה אור ואמר הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע והפך זה בכל מי שפירש מן התורה אמר ורשעים בחשך ידמו ואמר לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם. ולמה ששבו ישראל לתורה בזמן מרדכי אמר ליהודים היתה אורה. ואמר ע"י מלאכי כי ההצלחה אמנם תשלם ותגיע במעשה התורה אמר זכרו תורת משה עבדי והמשיך לזה אומרו הנני שולח לכם את אליה הנביא יראה שהוא ישיב אל אליהו אל זה העולם אחר שנבדל ממנו וזאת היא ראייה גמורה על שתחיית המתים נתלית במשיח כמו שאמר ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ואמנם מי שיאמין שאליהו לא נפרד יחשוב שזהו שלמות

בחק אליהו הנה הוא מתחייב להאמין זאת הסברא שיסתור השורש הגדול והוא השורש הוא בידנו שמרע"ה רבן של נביאים מת עם היותו אדון הנביאים ואיך יאמר באליהו שהוא נשאר בגופו להיותו מועק בזה בגשם העפריי מהדבקות בעולם השכלים ושהוא כלוא או עצור בהר או במדבר הנה זה מרוע סברא ואשר תדעהו שתיבת לקיחה הנאמר באליהו היא המורה על מיתתו ושהוא נבדל מגשמו כמו שנפרד מרע"ה נאמר באליהו בהפרדו מאלישע כי היום ה' לוקח את אדוניך וכן אמר בחנוך כי לקח אותו ר"ל המיתו וגם כן מיד שאול כי יקחני סלה פן תאבד נפשי באבדון גשמו התפלל לשם שתאשר נפשו מבלי שתכלה בכלות גשמו ונאמר ביחזקאל בספרו מות אשתו הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה ודע זה לא תשתבש אמונתך. ואמנם אומרם ז"ל שאליהו לא מת רוצה לומר שהוא יצא שלם מחיות העולם אשר היה דומה בו כמת אל עולם החיות אשר אין בו מת וכן אמרו במקצת צדיקים כמו ישי אבי דוד וכלאב בן דוד. ודע שהחומר מבדיל בין האיש ובין אדוניו וזה תכלית העונש בעולם אצל מי שדקדק בו תענוג הדבקות במה שאפשר הדבקות בו בזה העולם ואולם אצל העורים אשר לא ישיגו תענוג זולת תענוגי החושים הנה אין תענוג אצלם בלתי תענוג זה העולם ולא צער מעונש בלתי העדר תענוגיהם ולמה שהיתה זאת סברת רוב ההמון וגם כולם לכן יעדה התורה בהבאת הטובות עם ההשמע אל המצוה והפכן עם העבירה באמרו והיה אם שמוע תשמעו וגומר אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה. לפי שהפסק המעיקים ורבוי הטובות סבת הפנאי לדרישת השלמות והשגת האמתות לראויים כאומרו יאכלו עניים וישבעו יהללו ה' דורשיו יחי לבבכם לעד ואמר והתענגו על רוב שלום והניאוף והעוות לעורים כאומרו וישמן ישורון ויבעט וגומר ואומר כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני ואל מי תגיע אל זה ההמון אשר אין להם תענוג זולת חושיהם. וכן בזה ספרו הנביאים מההצלחה האחרונה במה שהמשלנו במה שאמרו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ז' חופות במה שקדם זכרונו עד שנאמר מכניסת ג"ע ופרדסיה מה שנאמר ומכניסת גהינם ושלהבתה אמר כי ערוך מאתמול תפתה וכן נמשך לו הסברא כל מי שהלך דרך התורה במה שיאמרו האאותיות וכל זה הוא מליצה לנעימות הנפש ושעורה בקרבת יוצרה וצערה במרחקה ממשכנה וכאומרו אני בצדק אחזה פניך. ואמנם הגופים כאשר נפרדו והבאישו ונתעפשו ואנחנו נראה אותם באחרית דבר שלא יסורו מהיותם נתכים וכבר צמחו עשבים מאכל לבעלי חיים הנה כבר נתאמת מזה במה שנראהו מענין הגוף שלא נשאר גמול ועונש אלא לנפש אמר מי את ותראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן וכבר קדם לך ביאור כל הבשר חציר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם

לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. והענין כל הבשר מתים בעה"ז יורדי דומה באחריתם ואמנם בני ישראל לא כן אבל אנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה רמז לעובדים בזה העולם אשר הם עם צדק תענוגם לדבקותם הטהור והם נשארים באותו התענוג אשר נעתקו ממנו וגם מוסיפים כפלי כפלים עד סוף העולם. וכן אמרו למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלקי לעולם אודך מענין העה"ז ולא שיודה בזה העולם הודאה ושבח בלתי נפסק עד שיאמר ולא ידום ואיך יהיה זה וכבר יפסיקוהו המעיקים כמה חליים ומקרים ואמנם כאשר התענגה נפשו בעבודתו הנה היא כאשר נעתקה והוסיפה בהתענג ולא תסור מלשבח כגלגלים והשכלים כמ"ש בגלגלים השמים מספרים כבוד אל ואמר בלמאכים וקרא זה אל זה ואמר. הנה כבר הארכתי הדבור מאד למה שראיתי בו מהתועלת וכבר קבצתי לך מאמרים נבואיים ורבניים וסברות פלוסופיות מסכימות בהגעת ההצלחה האחרונה בחלק מה שיגיע אליו היכולת ולא תעזוב מה שהישרתיך אליו. ותשים ספרי זה לנכח עיניך ותתבונן בו בשאר העתים ותשנה אותו פעמים מנויים וכמה הם ימי חייך המקיפים כי הוא בחיי יגיעך לקצה אחריתך ויישירך במעשיך כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך:

מלות ההגיון

הקדמה

אמר רבינו משה בן כבוד הרב רבינו מיימון זכר צדיק לברכה:

שאל שר אחד מבעלי החכמות התוריות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון הערב לאיש עיין במלאכת ההגיון שיבאר לו ענייני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו הסכמת אנשי המלאכה לפי מה שהסכימו עליו ושיכוין בזה לשון קצר מן המלות ולא ירבה לכפול העניינים כדי שלא יארכו הדברים כי אין כוונתו לגדל כבודו ללמוד המלאכה הזאת למה שסופר לו ממנה כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות אבל היתה כוונתו ידיעת הסכמתם ברוב השאלתם לא זולתה:

ועתה אתחיל בזכרון מה שתכסוף ואומר:

שער אחד עשר

כל מה שנמצא לדבר - מה תמיד כירידת האבן למטה וחיוב מות לבעלי החיים נקראהו - בעצמות וכן כל מה שיימצא על הרוב נאמר שהוא - עצמותי גם כן; כאמרנו "כל אדם בעל תמש אצבעות" ואף על פי שפעמים יימצא בעל שש אצבעות וכן כל מה שנמצא על הרוב בזמן כמציאות הקור בזמן הסתיו והחום בזמן הקיץ הנה זה גם כן ייאמר - בעצמות:

ובכלל הענינים הטבעיים כלם ואם היו על הרוב הנה הם עצמותיים וכל מה שמציאותו על המעט ייאמר שהוא - במקרה כמי שיחפור יסוד וימצא מטמון. ובכלל הענינים המקריים כלם שאינם מכוונים היו מן האדם או מזולת האדם נאמר על כל מה שיימצא מהם שהוא היה במקרה. הנה זה ענין - מה שבעצמות וענין - מה שבמקרה:

וכל תואר שיתואר בו דבר מה והתואר ההוא נמצא בדבר ההוא בעת שיתאר אותו הנה נאמר בתואר ההוא שהוא נמצא - בפעל וכאשר יתואר הדבר בתואר בלתי נמצא בו עתה אבל הוא מוכן ומזומן שיגיע לו התואר ההוא הנה אנחנו נאמר כי התואר ההוא - בכוח. המשל בזה אמרנו בחתיכת הברזל שהיא סייף כי היא מוכנה שתהיה סייף; הנה היא סייף בכח. ואין חתיכת הלבד והעור כן ויש הבדל גדול בין העדר ענין הסייף מחתיכת הברזל ובין העדר ענין הסייף מחתיכת העור:

כן אמרנו בילד כשהוא נולד "זה כותב" ענינו שהוא כותב בכח רחוק. ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלימוד שהוא כותב בכח הנה הוא כח קרוב לענין יותר מן הראשון. ואמרנו בו בעת לימודו שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב ממה שלפניו. ואמרנו במי שמתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח הנה זה יותר קרוב מן הראשונים: ואמרנו בו כשהוא ער ולפניו הקולמוס והדיו והקלף שהוא כותב בכח אבל הוא כח קרוב מאד ולא נקראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב. וכן כל מה שדומה לזה:

ואולם הארכנו לבאר זה הענין בעבור שהפילוסופים אמרו כי כל מי שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל; ובין מה שבעצמות ובין מה שבמקרה; ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים הטבעיים; ובין הענין הכללי והפרטי; הנה הוא בלתי יודע לדבר:

וכל שני דברים שהם כאשר נמצא אחד מהם הסתלקה מציאות האחר נקראים - הפכיים; כ"חום" ו"הקור" ו"הלחות" ו"היובש". ומן הדברים ההפכיים מה שביניהם אמצעי כחום והקור; כי ביניהם "הפושר" ומהם מה שאין אמצעי ביניהם כ"זוג" ו"הנפרד" במספר. כי כל מספר אם זוג ואם נפרד:

וכאשר היו שני דברים אי אפשר התחברם יחד במקום אחד אבל כי אחד מהם מציאות דבר מה והאחר הסתלקות אותה המציאות והעדרה כ"עורון" ו"הראות"; הנה אנחנו נאמר כי הראות - קנין והעורון - העדר. ולא נאמר בהם שהם הפכיים כמו שנאמר בחום והקור; כי החום והקור חלקם במציאות שוה ואין החום אפשר המציאות יותר מן הקור ולא הקור אפשר המציאות יותר מן החום; ואין כן הראות והעורון ובזה יובדל בין העדר והקנין ובין שני הפכיים:

וכן אמרנו ה"חכמה" ו"הסכלות" נאמר החכמה - קנין והעדר הקנין ההוא - סכלות וכן "העושר" ו"העוני" ו"מציאות השער בראש" וה"קרחות" ו"מציאות השנים בפה" והעדרן ו"הדבור" ו"האלמות"; כל אלה נקראים קנין והעדר:

ולא יתואר בשם העדר כי אם מה שבטבעו שיימצא לו הקנין ההוא הנכחי להעדר ההוא. כי אנחנו לא נאמר בכותל שהוא סכל ולא עור ולא אלם. הנה זה ענין הקנין וההעדר בהסכמתנו:

ומן השמות שכאשר תשמע אותם יובנו לך ענינם אשר יורו עליו בלשון ההוא מבלי שתצטרך אל הקשה בין הענין ההוא ובין דבר אחר; כאמרנו ה"ברזל" וה"נחושת" וה"מאכל" וה"משתה" וה"עמידה" ומה שדומה להם:

ומן השמות מה שלא יגיע לך הענין ההוא שיורו בשם ההוא כי אם בהקשה בינו ובין דבר אחר; כאמרנו "הארוך" ו"הקצר". הנה לא יגיע בשכל ענין היות זה ארוך כי אם בהקשה במה שהוא יותר קצר ממנו; ולא יצויר שזה קצר עד שיגיע בשכלנו יותר ארוך ממנו. הנה זה היחס אשר בין הארוך והקצר ומה שדומה להם נקראהו אנחנו - הצטרפות; ונקרא כל אחד מהם - המצטרף ונקרא שניהם יחד - המצטרפים. וכן "מעלה" ו"מטה" ו"החצי" ו"הכפל" ו"הקודם" ו"המתאחר" ו"המתחלף" ו"השוה" ו"האוהב" ו"השונא" ו"האב" ו"הבן" ו"העבד" ו"האדון"; כל אלו והדומים להם נקרא כל אחד מהם - המצטרף. כי לא יגיע ענינו בשכל כי אם בשעור ובהקשה בינו ובין דבר אחר. והיחס ההוא אשר ביניהם הוא אשר נקרא - ההצטרפות:

ואולם הענין אשר יקרא אותו מדקדק הערב - הסמוך כ"נער ראובן" ו"פתח הבית"; הנה אנחנו נקראהו - השם הנוטה:

וכמו שנאמר בשוללות והמחייבות - המתנגדים כמו שקדם כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני הפכים ובכל מצטרפים - שהם מתנגדים:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ששה עשר והם מה שבעצמות מה שבמקרה הענינים העצמותיים הענינים המקריים מה שבכח מה שבפעל הכח הקרוב הכח הרחוק ההפכיים אשר ביניהם אמצעי ההפכיים אשר אין ביניהם אמצעי הקנין ההעדר ההצטרפות המצטרף המצטרפים המתנגדים:

שער ארבעה עשר

שם ה"דבור" מהסכמת הקודמים מחכמי האומות השלמות הוא שם משותף יפול על שלשה ענינים. הראשון הרוח אשר יוחד בו האדם אשר בו ישכיל המושכלות וילמוד

המלאכות ויכיר בין המגונה והנאה. ויקראו זה הענין גם כן "כח הדבור" או "הנפש המדברת":
והענין השני הוא המושכל עצמו אשר כבר השכילו האדם. וייקרא זה הענין גם כן "הדבור הפנימי":
והענין השלישי הוא המליצה בלשון מאותו הענין הנרשם בנפש ויקראו זה הענין גם כן "הדבור החיצוני":
ובעבור שהיתה זאת המלאכה אשר הניחה אריסטוטליס והשלים חלקיה בשמונה ספרים תתן לכוח המדבר דרכים במושכלות - והוא הדבור הפנימי - עד שישמרוהו מן הטעות וידריכוהו אל היושר עד שתגיע לו האמת בו; ותתן זאת המלאכה גם כן דרכים משותפים לכל הלשונות ידריכו בהם הדבור החיצוני אל היושר וישמרוהו מן הטעות עד שיהיה מה שיליץ " בו בלשון נאות למה שבסתר ומשתוה לו עד שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו; הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה - מלאכת ההגיון אמרו מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון:
ושם ה"מלאכה" אצל הקודמים שם משותף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכותיים. ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיה - מלאכה עיונית; והנגרות והחצבות ומה שדומה להן - מלאכה מעשית:
ושם ה"פילוסופיה" שם משותף פעמים יקראו בו - מלאכת המופת ופעמים יקראו בו - החכמות. ויפול אצלם השם הזה על שתי חכמות יקראו אחת מהן - הפילוסופיה העיונית ויקראו החכמה האחרת - הפילוסופיה המעשית. ויקראוה גם כן - הפילוסופיה האנושית ויקראוה גם כן - החכמה המדינית:
והפילוסופיה העיונית נחלקת לשלשה חלקים. והם הלימודית הטבעית והאלקית:
אמנם החכמה הלימודית לא תעיין בגשמים במה שהם אבל תעיין בענינים משוללים מחמריהם - ואם היו אותם הענינים בלתי נמצאים כי אם בחמריהם:
וחלקי החכמה הזאת אשר הם שרשיה - ארבעה והם חכמת המספר וחכמת השעורים וחכמת הכוכבים וחכמת חבור הניגונים והיא המוסיקה. ויקראו כל אלה החלקים - החכמה השמושית:
והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע לא ברצון האדם כמיני המקורים ומיני הצמחים ומיני בעלי החיים. הנה החכמה הטבעית תעיין בכל אלו ובכל מה שיימצא

בהם רצוני לומר במקריהם כלם וסגולותיהם וסבותם; ובכל מה שיימצאו בהם בהכרח כזמן המקום והתנועה:

והחכמה האלקית תיחלק לשני חלקים אחד מהם העיון בכל נמצא שאינו גשם ולא כוח בגשם - והוא הדבור במה שנתלה באל יתעלה שמו ובמלאכים גם כן לפי דעתם כי הם לא יסברו שהמלאכים גשמיים אבל יקראו אותם - השכלים הנפרדים ירצו בזה שהם נבדלים מן החומר. והחלק השני מן החכמה האלקית תעיין בסבות הרחוקות מאוד בכל מה שיכללו עליו שאר החכמות האחרות. ויקראו זה גם כן - החכמה האלקית ומה שאחר הטבע הנה אלו כל חכמות הראשונים:

ואולם מלאכת ההגיון הנה אינה אצלם מכלל החכמות; אבל היא כלי לחכמה. אמרו שלא יכשר ללמוד או ללמד על סדר כי אם במלאכת ההגיון כי היא הכלי לדבר ולא מן הדבר:

ואולם החכמה המעשית הנה היא תיחלק לארבעה חלקים הראשון - הנהגת האדם נפשו והשני - הנהגת הבית והשלישי - הנהגת המדינה והרביעי - הנהגת האומה הגדולה או האומות:

אמנם הנהגת האדם נפשו הוא שיקנה אותה המדות הנכבדות ויסיר ממנה המדות הפחותות אם הן כבר הגיעו. והמדות הן התכונות שיגיעו בנפש עד שיגיעו לקנין ויסודרו מהן הפעולות. הפילוסופים יתארו המדות ב"מעלות" וב"פחיתיות" ויקראו המדות החשובות - מעלות המדות; ויקראו המדות המגונות - פחיתיות המדות והפעולות הבאות מהמדות החשובות יקראו - טובות; והפעולות הבאות מהמדות הפחותות יקראו - רעות: וכן יתארו הדבור גם כן - והוא ציור המושכלות - במעלות ובפחיתיות. ויאמרו "מעלות דבריות" ו"פחיתיות דבריות":

ולפילוסופים ספרים רבים במדות. וכל הנהגה ינהיג בה האדם זולתו יקראו - חוק:

ואולם הנהגת הבית היא שידע איך יעזרו קצתם את קצתם ומה שיסתפקו בו עד שיכשר תיקון ענינם לפי היכולת ולפי אותם הענינים הראויים בזמן ההוא ובמקום ההוא:

ואולם הנהגת המדינה הנה היא מכמה תקנה בעליה ידיעת ההצלחה האמתית ותראה להם ההתפשטות בהגעתה וידיעת הרעה האמתית ותראה להם ההתפשטות בשמירה ממנה והשתמש מדותיהם - עזיבת ההצלחה המדומה עד שלא יתאוו אותה ולא יהנו בה; ושתבאר להם הרעה המדומה עד אשר לא יכאבו בה ולא ייעצבו ממנה:

וכן תניח דרכי יושר יסודר בם סדור נאה קבוציהם. וכן חכמי האומות השלמות יניחו הנהגות ודרכים לפי שלמות כל איש מהם ינהיגו בהם עבדיהם הסרים למשמעתם ויקראו אותם - נימוסים. והיו האומות מתנהגות באותם הנימוסים:

ולפילוסופים בכל אלו הדברים ספרים רבים כבר יצאו אל לשון הערב; ואולי אשר לא יצאו יותר. והנה לא הוצרכנו באלו הזמנים אל כל זה רוצה לומר החוקים הדתות והנימוסים; והנהגת האנשים - היא בענינים האלקיים:

וכל הדברים שהתבארו ענינם בזה חמשה ועשרים שמות והם הכח המדבר הנפש המדברת הדבור הפנימי הדבור החיצוני מלאכת ההגיון המלאכות העיוניות המלאכות המעשיות הפילוסופיה העיונית הפילוסופיה המעשית הפילוסופיה האנושית החכמה המדינית חכמות הלימודים החכמות השמושיות החכמה הטבעית החכמה האלקית מה שאחר הטבע המדות המעלות הפחיתיות הפעולות הטובות הפעולות הרעות המעלות הדבריות הפחיתיות הדבריות החוקים הנימוסים:

וכל שערי זה המאמר ארבעה עשר שערים וכל השמות שיכללו אלו השערים קע"ה שמות וכל אלו השמות הם כוללים על השמות הנופלים במלאכת ההגיון. ובם גם כן קצת השמות המוסכמים עליהם בחכמה הטבעית והחכמה האלקית והחכמה המדינית זהו מה שראיתי לזכרו ואולי יאות אל הכונה אם ירצה האל תם ונשלם:

שער חמישי

כל משפט שתשנה נשואו לנושאו ונושאו לנשואו אם נשאר צודק כמו שהיה קראנו אותו - היפוך המשפט ונאמר - זה משפט מהופך ואם לא ישמור הצדק אבל יכזב נקרא זה - הפך המשפט ונאמר - זה משפט הפוך. דמיון זה אמרנו "לא אדם אחד מעופף" והיפוכו "לא מעופף אחד אדם"; אבל אם תאמר "כל אדם חי" הנה אם תאמר "קצת המי אדם" היה זה הפוך צודק כי הוא אמת; אולם אם נהפכהו כשנאמר "כל חי אדם" הנה יהיה זה הפך לא הפוך:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ארבעה; והם היפוך המשפט הפך המשפט משפט מהופך משפט הפוך:

שער עשירי

הענין הכולל אשר יכלול אישים והוא מעמיד עצמות כל אחד מהם נקראהו - מין:

והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו - סוג:

והענין אשר בו יוכר ויובדל המין מזולתו ויהיה אותו הענין מעמיד לו נקראהו - הבדל:

וכל מה שיימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד לאותו המין נקראהו - סגולה:

והענין אשר יימצא ברוב המין ההוא או למיעוט ממנו ולא יהיה מעמידו נקראהו - מקרה:
הנה אלו החמשה הענינים הכוללים לפי מה שמנו אותם הקודמים. דמיון זה אמרנו "האדם" או "הסוס" או "העקרב" - הנה כל אחד מאלו נקראהו - מין; וכל אחד מהם יכלול אישי המין ההוא כ"ראובן" ו"שמעון" מאישי האדם:
וייקרא החי - סוג להיותו כולל מספר מינים כ"אדם" וה"סוס" וה"עקרב" וזולתם:
וייקרא הדבור - הבדל לאדם כי הוא יבדיל מין האדם ויכירהו מזולתו וזה ה"דבור" רוצה לומר הכוח אשר בו יצויירו המושכלות; הוא המעמיד לאמיתת האדם. וכן ראוי שנחקור כל מין ומין עד שנדע הבדלו המעמיד אותו:
ונקרא ה"שחוק" - סגולה לאדם בעבור שהוא יימצא לכל אישיו תמיד ולא יימצא למין אחר זולת מין האדם. וכן "רוחב החזה" והיותו "ניצב הקומה" ו"רוחב הצפרנים"; כל אחד מאלו נקראהו - סגולה לאדם בעבור שהוא לא יימצא כי אם למין האדם לבדו ויימצא לכל איש בטבע וכן תימצא לכל מין בהכרח סגולה אחת או מספר סגולות:
והענין הכולל אשר נמצאהו יותר כולל מן המין או יותר מיוחד ממנו נקראהו - מקרה כ"תנועה" לאדם הנה היא יותר כוללת מן המין; או ה"שחרות" בו כי היא יותר מיוחדת ממינו; כי אין כולו שחור. ונקרא השחרות והתנועה ומה שדומה להם - מקרה:
והמקרה שני מינים ממנו מקרה קים בנושא בלתי נפרד ממנו כשחרות לזפת והלובן לשלג והחום לאש; וממנו מקרה נפרד כעמידה או הישיבה לראובן או החום לברזל ולאבן:
ומבואר כי כמו שה"חי" יכלול מיני בעלי - חיים כולם והוא - סוג כן ה"צמח" יכלול מיני הצמחים כולם; הנה ה"צמח" גם כן - סוג:
וכן הדבר אשר יכלול הצמחים ובעלי החיים והוא ה"גשם הנזון" נקראהו - סוג:
וכמו ש"הגשם הנזון" יכלול "החי והצמח" והוא - סוג כן ה"גשם הבלתי נזון" יכלול ה"שמים" וה"כוכבים" וה"יסודות" ו"המקורים" (המחצבים); והוא גם כן - סוג אחר.
וכאשר אמרנו ה"גשם במוחלט" הנה הוא יכלול הכל ואין שום סוג יותר כולל ממנו ואנחנו נקראהו גם כן - העצם ונקרא ה"גשם במוחלט" - הסוג העליון:
ונקרא "האדם" ו"הסוס" ו"העקרב" ו"התמר" ו"הברזל" והדומים להם - המינים האחרונים כי אין תחת כל מין מהם זולת אישי המין:
ונקרא "החי" - סוג אמצעי או - מין אמצעי כי הוא - סוג בסמיכות אל מה שתחתיו ממיני החי והוא - מין בסמיכות אל "הגשם הנזון" אשר עליו אשר יכללהו ויכלול ה"צמחים".
וכן ה"צמח" גם כן הוא - סוג אמצעי למה שתתתיו ומין אמצעי למה שעליו:

ונקרא "החי" ו"הצמח" - המינים החלקיים כי "סוג הנזון" ייחלק ל"חי" ול"צמח" לא זולת זה:

ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו עשרה סוגים:

הסוג הראשון - העצם:

הסוג השני - הכמה:

הסוג השלישי - האיך:

הסוג הרביעי - המצטרף:

הסוג החמישי - המתי:

הסוג השישי - האנה:

הסוג השביעי - המצב:

הסוג השמיני - לו (הקנין):

הסוג התשיעי - שיפעל:

הסוג העשירי - שיתפעל:

ואלו העשרה סוגים האחד מהם והוא הראשון הוא העצם והתשעה - מקרים. ולכל אחד מהם מינים אמצעיים ומינים אחרונים ואישים והבדלים וסגולות:

ואלו העשרה הסוגים העליונים הם אשר ייקראו - מאמרות. וידיעת אלו המאמרות וכל משיגיהם ודמיוני סוגיהם האמצעיים ומיניהם ואישיהם - ממה שאינו ראוי בזה המאמר אשר אנחנו בו - והוא הספר הראשון מספרי ההגיון. והשני יכלול על המושכלות המורכבות והוא - ספר המליצה. והספר השלישי הוא ספר ההקש וכבר קדם זכרון ענין ההקש ומיניו ותמונותיו. ואלו השלשה ספרים כוללים למה שיבוא אחריהם מן הספרים החמשה הנשארים. והראשון מן הספרים החמשה והוא הספר הרביעי הוא - ספר המופת; והספר התמישי הוא - ספר הנצוח; והספר השישי הוא - ספר ההלצה; והספר השביעי הוא - ספר ההטעאה; והספר השמיני הוא - ספר השיר:

וכאשר נבאר כוונת אלו המינים כשנזכיר סוגו והבדלו נקראהו - גדר. ואם נבארהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו - רושם. דמיון זה אמרנו בגדר האדם שהוא חי מדבר; הנה החי - סוגו והמדבר - הבדלו:

ופעמים ייגבר האדם גם כן כשהוא חי מדבר מת (במובן של בן תמותה); והיה המות הוא ההבדל האחרון אשר יבדיל בינו ובין המלאכים:

ואם בארנו שם האדם כשנאמר שהוא חי רחב החזה; הנה אנתנו נקרא אלו - רשמים:

וכן פעמים נבאר השם ונכירהו בסוגו ובמקריו; כאמרנו בבאור שם האדם הוא חי יכתוב הוא חי ימכור ויקנה; וזה גם כן נקראו - רושם:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער שבעה עשר והם הסוג המין האיש ההבדל הסגולה המקרה הקים המקרה הנפרד הסוג העליון המין האחרון המינים האמצעיים הסוגים האמצעיים הסוגים החלקיים הסוגים העליונים המאמרות העצם הגדר הרושם: וזכרנו העשרה מאמרות ולא בארנו מהם זולת ענין מאמר העצם. כי באור מה שנשאר קשה על המתחיל ויאריך אריכות אפשר שלא יובן ממנו דבר כי אם בהתבוננות ולמוד מופלג; והנה הכוונה באלו השערים שיבין כל מי שיקראם באור עניני אותם השמות המפורשים:

שער ראשון

השם אשר יקראהו מדקדק הערב - התחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון - הנושא; ואשר יקראהו המדקדק - סיפור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון - הנשוא; בין שיהיה הסיפור "שם" או "פעל" או "מלה" או "כלל" - כל זה יקרא נשוא. ואין הבדל בין שיהיה הסיפור חיוב או שלילה. דמיון זה אמרנו "ראובן עומד" נאמר "ראובן" - נושא "עומד" - נשוא. וכן "ראובן בלתי עומד" נאמר אנחנו בזה "ראובן" - נושא "בלתי עומד" - נשוא. וכן כאשר נאמר "ראובן עמד" או "יעמוד" נאמר אנחנו "ראובן" - נושא "עמד" או "יעמוד" - נשוא. וכן כאשר נאמר "ראובן בבית" "ראובן" - נושא "בבית" - נשוא. וכן כאשר בא הסיפור בכלל אם בשם אם בפעל ומה שהתחבר עמו; כל זה נקראהו - נשוא:

וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו - היה חיוב או שלילה רוצה לומר הנושא והנשוא יחד יקרא זה - משפט ויקרא גם כן - המאמר הפוסק. והמשפט גם כן יש לו שני חלקים הנושא והנשוא ואם היו מלות המשפט רבות. דמיון זה אמרנו "ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון הרג בנו של לבן הארמי" הנה אנחנו נאמר זה המשפט נושאו - "ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון"; ונשואו - "הרג בנו של לבן הארמי". והקש על זה:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער - ארבעה. והם הנושא הנשוא המשפט והמאמר הפוסק:

שער רביעי

כל שני משפטים נשואם ונושאם אחד בעצמו; זולת שאחד מהם מחייב והאחד שולל הנה נקרא שני אלו המשפטים - מתנגדים. ונקרא החיוב והשלילה - התנגדות. דמיון זה אמרנו "ראובן חכם" "ראובן אינו חכם" או "האדם כותב" "האדם אינו כותב"; הנה שני אלו המשפטים נקראים - מתנגדים וכן כל מה שדומה להם:

ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה זה יש לו שם ייחדהו. וזה כי שני המשפטים המתנגדים אם חובר בכל אחד משניהם הקף כללי כאמרנו "כל אדם חי" ו"אין אדם אחד חי"; הנה שני אלו המשפטים נקראם - מתהפכים וזאת ההתנגדות נקראה - הפך:

ואם חובר בכל אחד משניהם הקף חלקי כאמרנו "קצת האדם כותב" "קצת האדם אינו כותב"; הנה נקראהו - מה שתחת המתהפכים:

ואם חובר באחד משניהם הקף כללי ובאחד הקף חלקי; הנה נקראים - משפטים סותרים וזה הענין נקראהו - סתירה. ואלו שני מינים המין האחד שיהיה המשפט האחד מחייב כללי והאחר שולל חלקי; כאמרנו "כל אדם חי" "אין כל אדם חי"; הנה אלו השנים - סותרים. והמין השני שיהיה המשפט האחד שולל כללי והאחר מחייב חלקי; כאמרנו "לא אדם אחד מעופף" "קצת האדם מעופף". ושני אלו גם כן סותרים:

ומן הידוע כי כל מה שתחייב דבר לענין מה או תשלול אותו ממנו לא יחסר הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשלול אותו מהיותו מחוייב אליו או אפשר לו או נמנע ממנו דמיון זה אמרנו "כל אדם חי" הנה נקרא זה המשפט - מחוייב. ואם אמרנו "קצת האדם כותב" נקרא זה המשפט - אפשרי. ואם אמרנו "כל אדם מעופף" נקרא זה המשפט - נמנע. ואנחנו נקרא המחוייב והנמנע - הכרחיים כי אנחנו נאמר "האדם חי" - בהכרח ו"האדם אינו מעופף" - בהכרח:

וכאשר אמרנו מראובן דרך משל בהוולדו "ראובן זה כותב" או "ראובן זה אינו כותב"; אז נקרא זה המשפט - אפשרי באמת ואולם כאשר אמרנו כן מעזרא הסופר דרך משל בעת מציאותו "עזרא סופר" הנה לא נקרא זה המשפט - אפשרי אבל נקראהו - משפט מוחלט או משפט נמצא. כי כל "אפשר" אמנם הוא אפשר על האמת בעתיד קודם שתצא מציאות אחד משני האפשרים; אבל אחר צאת מציאות מה שיצא הנה הסתלק אותו האפשר. כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד ואין העמידה אז לו אפשרית; אבל תדמה לדבר המחוייב בו אז:

כלל השמות שעיניהם מפורשים בזה השער שלשה עשר והם ההתנגדות ההפך הסתירה המתנגדים המתהפכים מה שתחת המתהפכים הסותרים המשפט המחוייב המשפט הנמנע המשפט ההכרחי המשפט המוחלט המשפט האפשרי המשפט הנמצא:

שער שביעי

וממה שהקדמנו יתבאר כי השיתוף הנופל בין שתי ההקדמות יהיה באחד משלשה דרכים אם שיהיה הגבול האמצעי נושא באחת משתי ההקדמות ונשוא באחרת; כמו

שהמשלנו באמרנו "כל חי מרגיש" ו"כל אדם חי". וכל מה שיתחבר בזה הדרך מן החיבור נקראהו - התמונה הראשונה מן ההקש:
ואם שיהיה הגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות יחד כאמרנו "אין אבן אחת - חי" ו"כל אדם חי". וכל מה שיתרכב זאת ההרכבה נקראהו - התמונה השנית מתמונות ההקש:
ואם שיהיה הגבול האמצעי נושא בשתי ההקדמות יחד כאמרנו "קצת החי לבן" ו"כל חי מרגיש". וכל מה שיתרכב זאת ההרכבה נקראהו - התמונה השלישית מן ההקש. הנה יהיו תמונות ההקש שלש:
ודע כי אין כל שני משפטים השתתפו בגבול אמצעי על אחת משלש דרכים אלו יהיו מההרכבה ההיא הקש בלא ספק; אבל אשר תשפטהו החלוקה. כי בכל תמונה משלש התמונות מאה ושמונה חיבורים ואשר הם הקשים באמת ויולידו באלו החיבורים ארבעה עשר חיבורים; כל חיבור מהם ארבעה מינים בתמונה הראשונה וארבעה בתמונה השנית וששה בתמונה השלישית:
וכבר סדרו אותם עד שתאמר דרך משל זה ההקש הוא המין הרביעי מן התמונה הראשונה וזה ההקש הוא המין השלישי מן התמונה השנית וזה ההקש הוא המין החמישי מן התמונה השלישית:
[באור שלא מן המאמר]:
התמונה הראשונה צריך שתהיה הגדולה כוללת והקטנה מחייבת והתולדה אף כוללת:
השנית משותפת לה בכמות ונבדלת ממנה באיכות וזה בהקדמות ובתולדה:
ורצוני בשתוף בכמות בהקדמות שתשמור סדר הכוללות רוצה לומר שהגדולה תהיה על כל פנים כוללת כמו הראשונה:
ורצוני בתולדה שתוליד אף כוללת:
ורצוני בהבדל באיכות כי השנית תוסיף על הראשונה בהקדמות שאינה צריכה שתהיה הקטנה מחייבת. ובזה בעצמו תחסר ממנה שלא תוליד לעולם מחייבת:
והתמונה השלישית משותפת לראשונה באיכות ונבדלת ממנה בכמות. וזה גם כן בהקדמות ובתולדה:
ורצוני בשתוף באיכות בהקדמות שהשלישית תשמור סדר החיוב רוצה לומר שהקטנה היא מחייבת בהכרח:
ורצוני בתולדה שתוליד אף מחייבת:
ורצוני בהבדל בכמות כי השלישית תוסיף על הראשונה שלא תצטרך לגדולה שתהיה כוללת ובו בעצמו תחסר ממנה שלא תוליד כוללת:

השנית והשלישית הפכיות בכמות ובאיכות רצוני בזה כי השנית תשמור סדר הכוללות ולא תשמור סדר החיוב ותוליד אף כוללת ולא תוליד מחייבת. והשלישית בהפך זאת כי היא תשמור סדר החיוב ולא תשמור סדר הכוללות; ותוליד אף מחייבת ולא תוליד כוללת:

ובכלל שהשנית לא תשמור סדר החיוב ולא תולידהו והשלישית לא תשמור סדר הכוללות ולא תולידהו:

התמונה הראשונה היא על ארבעה פנים והוא שהגבול האמצעי נושא בהקדמה אחת נשוא באחרת:

האחד כל ב' הוא א' כל מחובר מחודש כל ג' הוא ב' כל גשם מחובר אם כן כל ג' הוא א' כל גשם מחודש:

השני אין דבר מב' א' לא מחובר אחד נצחי כל ג' הוא ב' כל גשם מחובר אם כן אין דבר מג' א' לא גשם אחד נצחי:

השלישי כל ב' הוא א' כל מחובר מחודש קצת ג' הוא ב' נמצא מה מחובר אם כן קצת ג' הוא א' נמצא מה מחודש:

הרביעי אין דבר מב' א אין מחובר אחד נצחי קצת ג' הוא ב' נמצא מה מחובר אם כן קצת ג' איננו א' נמצא מה אינו נצחי:

התמונה השנית היא גם כן על ארבעה פנים והוא שהגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות:

האחד אין דבר מא' ב' אין נצחי אחד מחובר כל ג' הוא ב' כל גשם מחובר אם כן אין דבר מג' א' אין גשם אחד נצחי:

השני כל א' הוא ב' כל נצחי נמלט מחידוש אין דבר מג' ב' אין גשם אחד נמלט מחידוש אם כן אין דבר מג' א' לא גשם אחד נצחי:

השלישי אין דבר מא' ב' אין נצחי אחד מחובר קצת ג' הוא ב' נמצא מה מחובר אם כן קצת ג' איננו א' נמצא מה אינו נצחי:

הרביעי כל א' הוא ב' כל מתנועע גשם קצת ג' איננו ב' נמצא מה אינו גשם אם כן קצת ג' איננו א' אין כל נמצא מתנועע:

התמונה השלישית היא על ששה פנים והוא שהגבול האמצעי נושא בשתי ההקדמות:

האחד כל ב' הוא א' כל מתנועע גשם כל ב' הוא ג' כל מתנועע מחודש אם כן קצת ג' הוא א' קצת מה שהוא מחודש גשם:

השני אין דבר מב' א' לא נצחי אחד גשם כל ב' הוא ג' כל נצחי פועל אם כן קצת ג' איננו א' אין כל פועל גשם:

השלישי כל ב' הוא א' כל גשם מחובר קצת ב' הוא ג' גשם מה פועל אם כן קצת ג' הוא א' פועל מה מחובר:
הרביעי קצת ב' הוא א' גשם מה מתנועע כל ב' הוא ג' כל גשם מחודש אם כן קצת ג' הוא א' מחודש מה מתנועע:
החמישי אין דבר מב' א' לא גשם אחד נצחי קצת ב' הוא ג' גשם מה פועל אם כן קצת ג' איננו א' אין כל פועל נצחי:
הששי קצת ב' איננו א' גשם מה אינו מתנועע כל ב' הוא ג' כל גשם מחודש אם כן קצת ג' איננו א' מחודש מה אינו מתנועע:
[עד כאן שלא מן המאמר]:
וכל מה שהוא זולת אלו ארבעה עשר המינים מן החיבורים רוצה לומר ארבעה ותשעים התיבורים הנשארים אינם הקשים; כי הם לא יחייבו דבר בהכרח ואמנם הראיה על ביטול אותם החיבורים וקיום אלו המינים וידיעתם הוא חלק גדול ממלאכת ההגיון; ואין זה כוונת המאמר:
ואלו ארבעה עשר המינים ממיני ההקשים יקראו - ההקשים המשאיים:
ואולם ההקשים התנאיים הנה הם שני מינים תנאיי מדובק ותנאיי נחלק:
וההקש התנאיי המדובק כאמרנו "אם היתה השמש עולה הנה עתה יום"; ואחר נתנה ונאמר "אבל השמש עולה" הנה יתחייב שיהיה עתה יום. וכל הקש יחובר כן יקרא - תנאיי מדובק:
וההקש התנאיי הנחלק כאמרנו "זה המספר אם זוג או נפרד"; או נאמר "אלו המים אם חמים ואם קרים או פושרים"; ואחר כן נתנה בדמיון הראשון ונאמר "אבל הוא נפרד" הנה יתחייב שלא יהיה זוג; או נתנה במשל השני ונאמר "אבל אלו המים חמים" הנה יתחייב שלא יהיו קרים ולא פושרים". וכל הקש יחובר כן יקרא - הקש תנאיי נחלק:
ומיני ההקשים התנאיים המולידים חמשה מינים המדובק שני מינים והנחלק שלשה מינים. וראיות זה והמשליהם אינם כוונת זה המאמר:
ולאנשי זאת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו - הקש החילוף. וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט - מה ובאנו בהקש אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתתו הנה אנחנו נקרא אותו - ההקש המשאיי הישר. ואם אימתנו אותו המשפט בדרך אחר והוא שנניח סותר המשפט אשר נרצה שנדע אמתתו ונחבר הקש יהיה לנו מופת בו כי שקר אותו הסותר אשר הנחנו הנה סותר אותו אשר הנחנו הוא

האמת בלא ספק והוא המשפט אשר נרצה לאמתו. וזה ההקש אשר יבאר לנו שקרות סותר המשפט אשר נרצה לאמתו נקראהו - הקש החלוף:
ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו - הקש החיפוש והוא שיהיה משפט - מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו הנה נקח אותו המשפט כללי ונשימהו הקדמת הקש:
ולנו הקש אחר נקראהו - הקש ההמשל. והוא שנמצא שני דברים מתדמים בענין מה ונמצא דין באחד משני דברים בלתי נמצא באחר הנה נבין אותו הדין על הדבר האחר:
דמיונו שישאל שואל אם השמים נעשו במלאכה ונאמר כן ראיית זה כי השמים גשם והכותל גשם; והנה הכותל נעשה במלאכה השמים גם כן נעשו במלאכה הנה זהו הקש הממשל:
ואם נקח ראיה על היות השמים נעשים במלאכה כשנחפש הגשמים אשר נתהוו כולם או רובם ונמצאם נעשים במלאכה; הנה אנחנו נקראהו - הקש החפוש. דמיונו שנאמר "הגשם הוא בית האוצר והכסא והמנורה ומה שדומה להם; והם נעשים במלאכה; והשמים מכלל הגשם הם אם כן הם נעשים במלאכה - זהו הקש החיפוש. ולנו הקשים אחרים נקראים הקשים ביניים ואין פנים לזכרם במה שאנחנו בדרכו:
כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער שנים עשר והם התמונה הראשונה מן ההקש התמונה השנית ממנו התמונה השלישית ממנו מיני תמונות ההקש ההקשים המשאיים ההקשים התנאיים התנאי המדובק התנאי הנחלק ההקש המשאיי הישר הקש החלוף הקש החפוש הקש ההמשל:

שער שישי

ידוע עם מעט התבוננות כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר אחר כלל. כאמרנו על דרך משל "כל אדם חי" ו"כל אש חמה" ו"כל שלג קר" וכן אם הגיעו המשפטים הנבדלים מה שהגיעו לא יתחייב מכללם דבר אחר. אך אם השתתפו במין אחד מן השתוף עד שיתחייב מהם יחד משפט אחר הנה הרכבת אותם שני המשפטים אז תקרא - הקש. [וכל אחד משני המשפטים אז יקרא - הקדמה. והמשפט השלישי המתחייב מחבור אותן שתי ההקדמות יקרא - תולדה. ויקרא גם כן - רדיפה. דמיון זה אמרנו "כל תי מרגיש" ו"כל אדם חי". הנה המתחייב מחבור זה בהכרח הוא "כל אדם מרגיש" וזאת היא - התולדה:
ואולם אם תתבונן בזה אשר המשלנו תמצא חלקי ההקש שלשה חלקים. כי כל משפט שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא. והנה נפל השתוף בין שני המשפטים בתלק אחד

הנה הם שלשה חלקים החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו - הגבול האמצעי; והשני החלקים הנבדלים נקראם - הקצוות; וחיבור שניהם - התולדה:
והתבונן גם כן בשני חלקי התולדה. כי הנשוא בתולדה הוא אשר יקרא בהקש - הקצה הראשון והגדול; ואותה ההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הראשון תקרא - ההקדמה הגדולה; ונושא התולדה הוא אשר יקרא מן ההקש - הקצה האחרון והקטון; וההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה ההוא הקטון הוא אשר נקראה - ההקדמה הקטנה:
ונחזיר משלינו כדי שנוסיף לשמות ביאור. וההקש אשר המשלנו בו הוא:
"כל חי מרגיש" ו"כל חי אדם". ותולדות זה ההקש הוא "כל אדם מרגיש":
הנה חלקי זה ההקש שלשה האדם והחי והמרגיש והגבול האמצעי ממנו הוא החי; והקצוות הם המרגיש והאדם. והקצה הראשון והגדול הוא המרגיש; והקצה האחרון והקטן הוא האדם. וההקדמה הגדולה היא אמרנו "כל חי מרגיש" וההקדמה הקטנה היא אמרנו "כל אדם חי":
הנה כבר התבארו עניני אלה השמות והם גדולי השמות אשר ראויה ידיעתם במלאכת ההגיון:
כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער אחד עשר והם ההקש ההקדמה התולדה הרדיפה הגבול האמצעי הקצה הראשון הקצה הגדול הקצה האחרון הקצה הקטון ההקדמה הגדולה ההקדמה הקטנה:

שער שלישי

כל משפט שיהיה נשואו "פעל" או ה"פעל" ומה שיתחבר עמו נקראהו - משפט שני; בין שיהיה חיובי או שלילי. דמיון זה אמרנו "ראובן עמד" או אמרנו "ראובן הרג את שמעון" או אמרנו "ראובן לא יעמוד" או אמרנו "ראובן לא יהרוג את שמעון"; כל אלו נקראים - משפטים שניים בעבור שהם בלתי צריכים אל דבור שלישי יקשור בין נשואם ונושאם. אבל אם היה נשוא המשפט שם הנה נקרא אותו - שלישיי. וזה כי אמרנו "ראובן עומד" לא תורה זאת המלה על קשר נשוא זה המשפט בנושאו באיזה זמן היה אם ראובן הוא עומד עתה או היה עומד במה שעבר או שיהיה עומד במה שעתיד; ואי אפשר מבלי דבור שלישי יקשור הנשוא בנושא כמו אמרנו "ראובן הוא עתה עומד" או "היה עומד" או "ימצא עומד" (שוה אצלנו בטה בדבור הזה או לא בטה) ולכן נקראהו - השלישיי. ונקרא הדבור אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד - דבור המציאות; והוא "היה" "הווה" או "יהיה" ו"שב" ו"נמצא"; ומה שנגזר מהם כי הם יורו על מציאות הנשוא לנושא בזמן מיוחד:

ופעמים יחובר בנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשואו לנושאו כמו אמרנו "אפשר" ו"נמנע" ו"סובל" ו"הכרחי" ו"מחוייב" ו"מגונה" ו"נאה" ו"ראוי" ו"צריך"; ומה שדומה להם. ופעמים יהיו אלו המלות והדומות להן במשפט השניי או במשפט השלישיי; ואנחנו נקרא אלו המלות והדומה להן הצדדים כאמרנו "האדם אפשר שיכתוב" "אפשר" -צד. וכן אמרנו "כל אדם בהכרח חי" נאמר כי "בהכרח" צד. ואמרנו "ראובן צריך שיעמוד" "ראובן מגונה שיקלל" "ראובן ראוי שילמוד" "ראובן סובל שיעשה כך"; כל אלו נקרא אותם צדדים. ואנחנו נקרא הפעל - הדבור והפעלים - הדבורים:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער חמשה והם המשפט השניי המשפט השלישיי הצד הדבור דבור המציאות:

שער שלשה עשר

התיבה אשר יקראה המדקדק הערבי ה"פעל" היא אשר נקראה אנחנו - הדבור. וכבר זכרנו זה ונקראת ה"אות" - מלה:

והשם ממנו שנקראהו - שם ישר וממנו מה שנקראהו - שם נוטה. ואמר אבונצר אלפראבי כבר קרה בלשון הערב כי כל שם נקודו חולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון - השם הישר והשם שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון - השם הנוטה. הנה זה דבור אבונצר:

ואולם השם אשר נקראהו "בלתי מגיע" הוא שם מורכב ממלת "לא" ודבור כאמרך "לא רואה" ו"לא חכם" ו"לא מדבר":

והשמות אשר יקראם מדקדק הערב שמות ה"פועלים והמתפעלים" הם אשר נקראם אנחנו - השמות הנגזרים ואשר יקראהו המדקדק ה"מקור" נקראהו אנחנו - המשל הראשון:

והשמות אשר יקראום "הנסתרים" כמו "אני" ו"אתה" וה"א והוי"ו והכ"ף והיו"ד בעבדו ועבדה ועבדך ועבדי; הנה אנחנו נקראם כולם - הנסתרים ונקראם גם כן - הכינויים:

ונקרא התאר והמתואר - מאמר הורכב הרכבת באור ותנאי כאמרנו "ראובן הכותב" ו"שמעון הלבן"; וכן השם הסמוך והנסמך אליו הסמיכות אשר בדקדוק נקראהו גם כן - מאמר הורכב הרכבת באור ותנאי. ואולם המאמר החותך נקראהו אנחנו - מאמר הורכב הרכבת סיפור:

והשמות בכל לשון ייחלקו חלוקה הכרחית אל שלשה סוגים אם נבדלים אם נרדפים אם משתתפים. וזה כי הענין האחד כאשר יהיו לו שמות רבים הם - נרדפים. וכאשר

היה שם אחד לענינים רבים הנה זה הוא - השם המשותף. וכאשר היו שמות משונים לענינים שונים כל ענין יש לו שם מיוחד; הנה אלו - השמות הנבדלים:
דמיון זה בלשון העברי "אדם" "איש" "אנוש" לזה המין מן החי; "סכין" "מאכלת" לזה הכלי - הם שמות נרדפים. והיותם קוראים "עין ' - העין הרואה ומבוע המים; הנה אלו השמות משותפים. וקראם ה"מים" וה"איש" וה"אילן" הנה אלו השמות - נבדלים. וכן כל השמות הדומים לאלו:
והשמות המשותפים ייחלקו לששה חלקים מהם - משותפים שתוף גמור ומהם - מוסכמים ומהם - מסופקים ומהם - מה שיאמר בכלל וביחוד ומהם - המושאלים ומהם - המועתקים:
והשם המשותף הגמור הוא הנאמר על שתי עצמיות אין שתוף ביניהן בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו השתתפו בשם הזה. כשם ה"עין" הנאמר על תוש הראות ועל מבוע המים; וכשם "הכלב" הנאמר על כוכב ועל בעל חיים:
והשם הנאמר בהסכמה הוא שיהיה ענין מה מעמיד לשתי עצמיות או יותר ובשם ההוא ראיה על כל אחת מאותן העצמיות אשר אותו הענין מעמיד עצמות כל אחת מהן. כשם ה"חי" הנאמר על האדם והסוס והעקרב והדג כי ענין החיות אשר הוא ההזנה וההרגש נמצא בכל אחד מאלו המינים ומעמידו. וכן שם כל סוג נאמר על המינים אשר תחתיו בהסכמה. וכן כל הבדל נאמר על אישי המין בהסכמה:
ואולם השם המסופק הוא אשר ייאמר על שתי עצמיות או יותר בעבור ענין מה השתתפו בו ואין הענין ההוא מעמיד אמתת כל אחת מהן. דמיון זה שם האדם נאמר על ראובן החי המדבר ועל איש אחד מת ועל צורת האדם הנעשית מן העץ או מן האבן או ממין ממיני הציור; הנה זה השם נאמר עליהם בעבור השתתפם בענין אחד והוא תמונת האדם ותארו ואין התמונה והתאר מעמיד לאמתת האדם; הנה ידמה לשם הנאמר בהסכמה שהיא בעבור שתוף ענין מה בשתי העצמיות יחד:
נאמר עליהם "אדם"; והוא ידמה למשותף הגמור בעבור כי אמתת זו העצמות זולת אמתת האחרת. ובעבור זה נקרא מסופק:
והשם הנאמר בכלל וביחוד הוא שייקרא מין מן המינים בשם סוגו כאמרנו "כוכב" הנאמר על כל כוכב מכוכבי השמים בכלל והוא גם כן שם לאחד משבעה כוכבי לכת; וכשם "חשישה" בערב הנאמר על כל מיני העשבים ועל הפרח הצהוב אשר יצבעו בו הצבעים:

והשם המושאל הוא השם המורה על עצמות מה בשורש הנחת הלשון והוא קיים על אותה העצמות ואחרי כן תיקרא בו עצמות אחרת בקצת העתים. ולא יהיה קיים השם ההוא תמיד על אותה העצמות השניה. כשם "אריה" המונח על מין ממיני החי ופעמים ייקרא בזה השם הגבור מן האדם. ודמיון זה קראם הנדיב - ים. וכמו אלו השמות אצל המשוררים הרבה:

ומהם השם הנעתק הוא שיהיה שם עיקר הנחתו בשורש הלשון יורה על ענין מה ואתרי כן נלקח בעבור דמיון מה בין שני הענינים או מבלתי דמיון יורכב השם ההוא עליהם יתד על אשר נעתק ממנו ועל אשר נעתק אליו כשם התפלה אשר היא בשורש הלשון שם הבקשה ואחר כן נעתק אל ענין מיוחד בצורה מיוחדת. וכמו שם "העמידה" ו"העליה" ו"הירידה" ו"הצרוף" ו"המשקל" ו"החתוך" וה"הבדל" ו"הנח" ו"הנראה" ומה שדומה לאלו; אשר כל אחד יורה בשורש הנחת הלשון על ענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים; כי הם העתיקו אלו השמות לענין אחר:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער שמנה עשר והם העצמות השם הישר השם הנוטה השם הבלתי מגיע השם הנגזר המשל הראשון הנסתרים הכינויים המאמר אשר הורכב הרכבת באור ותנאי המאמר החותך השמות הנרדפים הנבדלים השם המשותף במוחלט השם הנאמר בהסכמה השם המסופק השם הנאמר בכלל וביחוד השם המושאל השם הנעתק:

שער שמיני

המשפטים אשר יוודעו ולא יצטרך אל ראיה על אמתתם ארבעה מינים המוחשים - כידיעתנו כי זה שחור וזה לבן וזה מתוק וזה מר. והמושכלות הראשונות - כידיעתנו כי הכל גדול מן החלק וכי השנים מספר זוגי ושהדברים השוים לדבר אחר בעינו כולם שוים. והמפורסמות - כידיעתנו שגילוי הערוה מגונה וכי חסד המטיב ביותר נאה ומקובל. והמקובלות - והוא כל מה שיקובל מאחד נבחר או רבים נבחרים כי אנחנו אמנם נבקש ראיה על היות האיש אשר יקובל ממנו נאמן אמתי בכלל. ולא תבוקש ראיה על כל מאמר שיאמר אבל נסמוך בו בקבלה לא זולתה; כי כבר התבארה אמתתו בכלל מה שסופר ממנו:

ואולם המוחשים והמושכלות אין חלוף בין השלם בחושים והיצירה וזולתו ממין האדם והנכבדים מהם. ואולם המפורסמות הנה יש בהם חלוף ויתרון כי יש משפטים נתפרסמו אצל אומה אחת ולא נתפרסמו אצל אומה אחרת. וכל מה שהיה הענין מפורסם אצל

אומות רבות האמתות בו יותר חזק וכן המקובלות פעמים שיהיה המקובל אצל אומה זולת המקובל אצל אחרת:
וכל מה שיושג בחוש שלם יהיה המגיע ממנו אמת בלא ספק וכן המושכלות הראשונות והשניות - כולן אמתיות; רוצה לומר במושכלות השניות כתמונות ההנדסיא וחשבונות מהתכונה הנה זה כולו מושכל אמתי כי הוא יתבאר בהקדמות קרובות רובן למושכלות הראשונות:
וכן כל מה שהוציאו הנסיון כשלשל האשקמוניאה לבטן ועצור אותו העפצים זה גם כן וכל מה שדומה לו - אמת. וכל מה שתגיע ידיעתו באחד מאלו הדרכים - אמתיים. ואנשי ההגיון יקראו אותם המשפטים המגיעים באחד מאלו השלשה דרכים - אמתיים:
ואחר אלו ההצעות תדע כי כל הקש תהיינה שתי הקדמותיו יחד אמתיות הנה נקראהו - ההקש המופתי ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם הוא אשר נקראהו - מלאכת המופת:
וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מפורסמות נקראהו הקש הנצוח. ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם הוא מלאכת הנצוח:
וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מקובלות נקראהו - הקש ההלצה. ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת ההלצה:
ובכאן מין אחד מן ההקשים יעשה בהם הטעאה ושקר יקראו אותם ההקשים אשר תהיינה הקדמותיהם או אחת מהן טעות עמה או טעה בה או שקר בה במין ממיני ההקשים המטעה ועשיית אלו ההקשים וידיעת הדרכים אשר יטעו בהם וישקרו ייקראו - מלאכת ההטעאה:
והנה ייפו הדברים ויגנו בדמיון וחקוי לזולת הדברים וכן כל הקש יהיה בו הקדמה לקוחה על צד הדמיון והחקוי הנה אנחנו נקראהו - הקש השירייי. והמלאכה אשר תעשה אלו ההקשים ותודיע דרכי החקויים והמשלים תקרא - מלאכת השיר:
ודע כי להקשים המופתיים תנאים אין פנים לזה המאמר לזכור אותם אבל בכללי ההקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים ולא בחקירה כי אם בתנאים ואולם מלאכת הנצוח תעשה חפוש מוחלט ומלאכת ההלצה תעשה הקש הדמיון:
וכן תראה בהקשים שלהם הקדמה אחת ותסתור אחרת לסיבות ויקרא אצלנו זה הענין - הנסתר:
כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער שבעה עשר והם:

המוחשות המושכלות הראשונות המושכלות השניות המפורסמות המקובלות משפט אמתי ההקש המופתי מלאכת המופת ההקש הנצוחי מלאכת הנצוח הקש ההלצה מלאכת ההלצה ההקש המטעה מלאכת ההטעאה ההקש השיריי מלאכת השיר הנסתר:

שער שני

כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר כאמרך "ראובן חכם" או "שמעון עומד" או תשלול בו דבר מדבר כאמרך "אין ראובן חכם" או "לא עמד שמעון". ואשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו - המשפט המחייב ואשר תשלול בו דבר מדבר נקראהו - המשפט השולל:

ופעמים יהיה המשפט המחייב יחייב הנשוא לכל הנושא כאמרך "כל אדם חי" וזה נקראהו - מחייב כללי ונקרא "כל" - ההקף הכללי המחייב:

ופעמים יהיה המשפט המחייב יחייב הנשוא לקצת הנושא כאמרך "קצת האדם כותב" וזה נקראהו - מחייב חלקי ונקרא "קצת" ההקף החלקי המחייב:

ופעמים יהיה המשפט השולל ישלול הנשוא מכל הנושא כאמרך "אין אדם אחד אבן". וזה נקראהו - שולל כללי ונקרא "אין אחד" - ההקף הכללי השולל:

ופעמים יהיה המשפט השולל ישלול הנשוא מקצת הנושא כאמרך "אין כל אדם כותב" או "קצת האדם בלתי כותב" או "אין קצת אדם כותב" וזה נקראהו - שולל חלקי. ואין הבדל אצלנו באלו השלשה לשונות בשלילה חלקית אבל אנחנו נבחר תמיד שיהיה לשוננו בשולל חלקי "אין כל" ונקרא "אין כל" - ההקף החלקי השולל:

ויהיו ההקפים ארבעה כל קצת אין אחד ואין כל. ויהיו המשפטים בעלי ההקפים ארבעה מחייב כללי מחייב חלקי שולל כללי ושולל חלקי:

ואם לא יחובר בנושא המשפט הקף כלל כאמרנו "האדם כותב" קראנו זה המשפט - סתמי רוצה לומר שהוא סתום ולא נגדר בהקף ודינו אצלנו כדין החלקי תמיד - מחייב היה או שולל כי אמרנו "האדם כותב" כחו אצלנו כח "קצת האדם כותב". וכן אמרנו "אין האדם כותב" כאמרנו "אין כל אדם כותב":

וכאשר היה נושא המשפט איש נפרד כאמרנו "ראובן חי" ו"שמעון חכם" ו"לוי כותב" קראנו זה המשפט - פרטי או אישי. ויהיו חלקי המשפטים ששה בהכרח אם מחייב כללי או מחייב חלקי או שולל כללי או שולל חלקי או סתמי - וכחו כח החלקי בחיוב או שלילה - או אישי והוא גם כן יהיה מחייב או שולל ':

ואנתנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד - כמות המשפט; ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה - איכות המשפט דמיון זה אמרנו "כל אדם חי"

נאמר זה המשפט כמותו - כללי ואיכותו - החיוב. וכאשר אמרנו "קצת האדם בלתי כותב" נאמר זה המשפט כמותו - חלקי ואיכותו - השלילה:
כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ארבעה עשר והם המחייב השולל המחייב הכללי המחייב החלקי השולל הכללי השולל החלקי הסתמי הפרטי [או האישי] ההקף הכללי המחייב ההקף החלקי המחייב ההקף הכללי השולל ההקף החלקי השולל כמות המשפט ואיכות המשפט:

שער שנים עשר

ייאמר אצלינו בדבר שהוא קודם מדבר אחר על חמשה מינים. אחד מהם - הקדימה בזמן כאמרנו "נח יותר קודם מאברהם":
והשני - הקדימה בטבע כמי והאדם. כי אתה אם תוכל לסלק החי תיבטל מציאות האדם; ואם יכלת לסלק האדם לא תיבטל מציאות החי. הנה אנחנו נאמר כי החי קודם בטבע לאדם והאדם מתאחר בטבע לחי:
והשלישי - הקדימה במדרגה בשני אנשים דרך משל אחד מהם שישב קרוב מן השלטון והאחר רחוק ממנו; הנה נאמר שזה קודם לזה במדרגה:
והרביעי - הקדימה במעלה והוא היותר שלם משני דברים והנכבד משניהם במין אחד בעינו או בשני מינים מתחלפים דמיון זה שני רופאים או שני מדקדקים אחד מהם יותר חכם מן האחר; הנה אנחנו נאמר ביותר חכם משניהם שהוא היותר קודם במלאכה ההיא במעלה. וכן אם יתחלפו המלאכות כמו שיהיה אדם אחד חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואדם אחר מרקד מהיר בריקוד; הנה אנחנו נאמר בחכם ההוא שהוא יותר קודם מן המרקד במעלה. כי מלאכת החכמה קודמת למלאכת הריקוד במעלה:
והחמישי - קדימה בסיבה והוא שיהיו שני דברים מספיקים במציאות ולא יימצא אחד מהם בלתי האחר זולת כי אחד מהם סיבה למציאות האחר; הנה אנחנו נאמר בסיבה שהוא דבר יותר קודם מן המסובב כמו שנאמר כי עליית השמש יותר קודמת מאור היום ואף על פי שהם כלם יחד כי עליית השמש היא סיבה למציאות אור היום:
ואנחנו נאמר בשני דברים שהם יחד בזמן כשיהיו נמצאים בעת אחת; ונאמר שהם יחד במקום כאשר יהיו נמצאים במקום אחד:
וכן כל שני דברים יהיה מרחקם יחד מהתחלה אחת מרחק אחד הנה אנחנו נאמר שהם יחד במדרגה:
וכן כל שני דברים מסתפקים בחיוב המציאות ולא יהיה אחד מהם סבה לאחר הנה אנחנו נאמר בהם שהם יחד בטבע ככפל והחצי וכן המצטרפים יחד מצד ההצטרפות:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער תשעה והם הקודם בזמן הקודם בטבע הקודם במעלה הקודם במדרגה הקודם בסיבה יחד בזמן יחד במקום יחד במדרגה יחד בטבע:

שער תשיעי

סבות הנמצאות ארבע החומר והצורה והפועל והתכלית. דמיון זה בענינים המלאכותיים הכסא דרך משל חמרו - העץ ופועלו - הנגר וצורתו - הריבוע אם הוא מרובע; או השילוש אם הוא משולש; או העיגול אם הוא עגול; ותכליתו - הישיבה עליו. וכן הסייף דרך משל חמרו - הברזל ופועלו - הנפח וצורתו - האורך ומעט הרוחב וחדוד הקצוות; ותכליתו - שיהרוג בו:

ואלו ארבע הסבות הן מבוארות ונראות בענינים המלאכותיים כולם. כי כל אומן אמנם ייצייר הצורה אשר צייר בחומר - מה עץ היה או ברזל או נחושת או שעוה או זכוכית; בעבור כוונה יכוון אותה בכלי ההוא:

וכן הוא הענין בנמצאות הטבעיות ראוי שנבקש בהם אלו הסבות בעצמן; זולת כי אנחנו לא נקרא התמונה והתאר בענינים הטבעיים צורה; אבל נקראת צורה בענינים הטבעיים הענין המעמיד אותו הענין המיוחד בו; אשר אילו יכלת לסלקו מן הדבר ההוא לא יהיה הדבר ההוא מאישי אותו המין:

דמיון זה האדם כי הוא מן הענינים הטבעיים חמרו הוא החיות וצורתו הוא הכח המדבר ותכליתו היא השגת המושכלות ופועלו הוא אשר נתן לו צאת הצורה [רוצה לומר אותו הכח המדבר כי ענין הפועל אצלנו - ממציא הצורות בחמרים] והוא האל יתברך אפילו לפי דעת הפילוסופים. זולת שהם יאמרו כי הוא הפועל הרחוק ויבקשו לכל נמצא מחודש - פועלו הקרוב. כי אלו הסבות הארבע מהן קרובות ומהן רחוקות:

דמיון זה בפועל כי אד רב עלה מן הארץ והניע האויר תנועה חזקה חדשה רוחות חזקות ועם נשיבת אותה הרוח החזקה שבר גזע תמרה ונפל על כותל ושבר הכותל ונפלה מן הכותל ההוא בהתנועעו אבן על זרוע ראובן ושברתו. הנה הפועל הקרוב המשבר זרוע ראובן - הוא האבן; והפועל הרחוק - הוא האד; והרוח וגזע התמרה - הם פועלים גם כן לשבר הזרוע אלא שאחד מהם יותר קרוב מן האחר:

דמיון זה בחומר הנה זה ראובן חמרו הקרוב - הוא אברי הגוף; והחומר אשר הוא רחוק ממנו - הליחות הארבע אשר מהן נתהוו האברים. והחומר שהוא יותר רחוק מאלה - הם המזונות אשר מהם נתהוו הליחות וידוע כי שרש כל מזון - הוא צמחי האדמה והחומר אשר הוא רחוק מאלו - הם היסודות הארבעה שהם המים והאויר והאש והארץ אשר

מחבורם יתהוו הצמחים. והחומר אשר הוא רחוק מהיסודות האלו - הוא הדבר המשותף לאלו הארבעה אשר יחסו אליהם - יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה או יחס הזהב לכל מה שיצורף מהזהב. כי התבאר במופת כי אלו היסודות הארבעה ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם; אם כן יש להם בלא ספק דבר משותף - הוא חמרם. וזה הדבר המשותף אל היסודות הארבעה אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו - החומר הראשון - ושמו כלשון יוני - ההיולי ורבים מהפילוסופים והרופאים יקראוהו - אל ענצר. ועל זה הסדר בעצמו יעשה בצורה והתכלית עד שתתבאר התכלית הקרובה מן התכלית הרחוקה וכן הצורה הראשונה והצורה האחרונה:

כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער - עשרה והם החומר והפועל והצורה והתכלית הסבות הקרובות הסבות הרחוקות היסודות החמר הראשון ההיולי ואלענצר: